

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Державний заклад
«ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ К. Д. УШИНСЬКОГО»

На правах рукопису

БІЛОШИЦЬКА АНАСТАСІЯ СЕРГІЇВНА

УДК: 159.9+159.923.3+159.9.07

**ІНДИВІДУАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РІВНЕВОЇ
СТРУКТУРИ САМОДОСТАТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ**

19.00.01 – загальна психологія, історія психології

ДИСЕРТАЦІЯ

на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук

Науковий керівник:

Казанжи Марія Йосипівна

доктор психологічних наук, професор

Одеса – 2017

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	4
ВСТУП.....	9
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ САМОДОСТАТНОСТІ.....	17
1.1. Історико-культурологічні та філософсько-релігійні витоки феномену самодостатності.....	17
1.2. Феномен самодостатності в контексті сучасної психологічної науки.....	26
1.3. Теоретико-методологічна побудова структури самодостатності.....	38
1.4. Особливості рівневої структури самодостатності та її типологічної класифікації.....	42
Висновки до розділу 1.....	71
РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФЕНОМЕНУ САМОДОСТАТНОСТІ.....	74
2.1. Аналіз існуючих методів дослідження самодостатності особистості.....	74
2.2. Організація та методи емпіричного дослідження самодостатності.....	81
2.2.1. Особливості створення опитувальника структурних компонентів самодостатності.....	82
2.2.2. Опитувальник ціннісних орієнтацій самодостатності.....	87
2.2.3. Методика мультирівневого аналізу структури самодостатності.....	95
2.3. Програма емпіричного дослідження рівневої структури самодостатності.....	104
Висновки до розділу 2.....	107
РОЗДІЛ 3. РЕЗУЛЬТАТИ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ САМОДОСТАТНОСТІ.....	109
3.1 Результати контент-аналізу творів з проблематики самодостатності.....	109
3.2 Співвідношення показників структурних компонентів, рівнів, видів та аспектів самодостатності.....	113
3.3 Взаємозв'язки показників самодостатності, самотності та міжособистісної	

залежності.....	127
3.4 Особливості кореляцій зв'язків індикаторів самодостатності зі смисложиттєвими орієнтаціями, почуттям зв'язності, особистісними рисами та цінностями-цілями людини.....	132
3.5 Співвідношення параметрів самодостатності з показниками его-ідентичності, самоствавлення та самодетермінації.....	152
3.6 Соціально-психологічна адаптація та задоволеність життям як кореляти самодостатності.....	162
3.7 Психологічні особливості профілів з різними рівнями самодостатності та показниками самотності і міжособистісної залежності.....	176
3.8 Психологічні особливості смисложиттєвих орієнтацій, особистісних рис, цінностей-цілей профілів з різними рівнями самодостатності	182
3.9 Психологічні особливості его-ідентичності, самодетермінації, соціально-психологічної адаптації та задоволеності життям профілів з різними рівнями самодостатності.....	186
Висновки до розділу 3.....	192
ВИСНОВКИ.....	194
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	198
ДОДАТКИ.....	225

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

№	Умовні позначення	Назви показників
Структурні компоненти самодостатності		
1	Sd	Самостійність;
2	In	Незалежність;
3	Se	Самоефективність;
4	Pr	Цілеспрямованість;
5	Ds	Дистанціювання;
6	Al	Альтруїзм;
7	Au	Автономність;
8	Su	Саморозуміння;
Фактори особистості		
9	MD	MD (+) – висока самооцінка, MD (-) – низька самооцінка;
10	A	A (+) – афектотімія, A (-) – сизотімія;
11	B	B (+) – високий інтелект B (-) – низький інтелект;
12	C	C (+) – сила «Я», C (-) – слабкість «Я»;
13	E	E (+) – домінантність, E (-) – покірність;
14	F	F (+) – безтурботність; F(-) – стурбованість;
15	G	G (+) – сила «над-Я» G (-) – слабкість «над-Я»;
16	H	H (+) – сміливість; H (-) – боязкість;
17	I	I (+) – м'якість; I (-) – жорсткість;
18	L	L (+) – підозріливість; L (-) – довірливість;
19	M	M (+) – мрійливість, M (-) – практичність;
20	N	N (+) – проникливість, N (-) – наївність;
21	O	O (+) – схильність до почуття провини, O (-) – самовпевненість;
22	Q ₁	Q ₁ (+) – радикалізм, Q ₁ (-) – консерватизм;
23	Q ₂	Q ₂ (+) – самодостатність, Q ₂ (-) – залежність від групи;
24	Q ₃	Q ₃ (+) – високий самоконтроль, Q ₃ (-) – низький самоконтроль;
25	Q ₄	Q ₄ (+) – напруженість, Q ₄ (-) – розслабленість;
26	Q _I	Q _I (+) – екстраверсія, Q _I (-) – інтроверсія;
27	Q _{II}	Q _{II} (+) – тривожність, Q _{II} (-) – емоційна стабільність;
28	Q _{III}	Q _{III} (+) – кортикальна жвавість, Q _{III} (-) – відсутність кортикальної жвавості;
29	Q _{IV}	Q _{IV} (+) – незалежність, Q _{IV} (-) – покірність;
Методика визначення міжособистісної залежності		
30	Do	Деструктивна надмірна залежність;
31	Hd	Здорова залежність;
32	Dd	Дисфункціональне відчуження;

№	Умовні позначення	Назви показників
Індекс задоволеності життям		
33	IL	Інтерес до життя;
34	CAG	Послідовність в досягненні цілей;
35	CAAG	Узгодженість між поставленими та досягнутими цілями;
36	PES	Позитивна оцінка себе і власних вчинків;
37	GMF	Загальний фон настрою;
38	SLI	Індекс задоволеності життям;
Показники самодетермінації		
39	At	Автономія;
40	Sf-exp	Самовираження;
Цілі-цінності		
41	M1	Свобода, відкритість, демократія в суспільстві;
42	M2	Безпека та захист;
43	M3	Служіння людям;
44	M4	Влада та вплив;
45	M5	Знаменитість, слава;
46	M6	Автономність;
47	M7	Матеріальний успіх;
48	M8	Багатство духовної культури;
49	M9	Особистісний ріст;
50	M10	Здоров'я;
51	M11	Прив'язаність та любов;
52	M12	Привабливість;
53	M13	Почуття насолоди;
54	M14	Міжособистісні контакти;
55	M15	Насичене духовно-релігійне життя;
ДОПО		
56	Is	Ізоляція;
57	Sa	Самовідчуття;
58	Alf	Відчуженість;
59	GL	Загальна самотність;
60	Dl	Дисфорія самотності;
61	Lp	Самотність як проблема;
62	Nc	Потреба в компанії;
63	Dc	Залежність від спілкування;
64	Js	Радість самотності;
65	Rs	Ресурс самотності;
66	Plo	Позитивна самотність;
Смисложиттєві орієнтації		
67	Prp	Цілі в житті;
68	Pr	Процес життя (інтерес та емоційна насиченість життя);

№	Умовні позначення	Назви показників
69	Rst	Результативність життя (задоволеність самореалізацією);
70	Lm	Локус контролю-Я (Я – господар життя);
71	Ll	Локус контролю-життя (керування життям);
72	GmL	Загальний показник осмисленості життя;
Показники самовідношення		
73	S	Глобальне самовідношення;
74	I	Самоповага;
75	II	Аутосимпатія;
76	II	Очікуване відношення від інших;
77	IV	Самоінтерес;
78	1	Самовпевненість;
79	2	Відношення інших;
80	3	Самоприйняття;
81	4	Самокерування, самопослідовність;
82	5	Самозвинувачення;
83	6	Самозацікавленість;
84	7	Саморозуміння;
Показник зв'язності		
85	SOC	Зв'язність;
Шкали методики діагностики соціально-психологічної адаптації		
86	Ad+	Адаптивність;
87	Ad-	Дезадаптивність;
88	AD	Інтегральний показник адаптивності;
89	Sp+	Прийняття себе;
90	Sp-	Неприйняття себе;
91	SP –	Інтегральний показник прийняття себе;
92	Aco+	Прийняття інших;
93	Aco-	Неприйняття інших;
94	ACO	Інтегральний показник прийняття інших;
95	Ec+	Емоційний комфорт;
96	Ec-	Емоційний дискомфорт;
97	EC	Інтегральний показник емоційного комфорту
98	Inl+	Внутрішній контроль;
99	Inl-	Зовнішній контроль;
100	INL	Інтернальність;
101	Dom	Прагнення до домінування;
102	Gd	Веденість;
103	DED	Інтегральний показник домінування;
104	Esc	Ескапізм (прагнення уникати проблем);

№	Умовні позначення	Назви показників
Структурні параметри еґо-іґентичності		
105	A ₀	Загальний показник статусу досягнутої (автономної) еґо-іґентичності;
106	C ₀	Загальний показник статусу розмитої (дифузної) еґо-іґентичності;
107	Ф ₀	Загальний показник статусу зумовленої (фіксації) еґо-іґентичності;
108	ТС_А	Відповідальність за вибір, або творча сила еґо (в статусі автономії еґо-іґентичності);
109	ТС_С	Відповідальність за вибір, або творча сила еґо (в статусі сумніву еґо-іґентичності);
110	ТС_Ф	Відповідальність за вибір, або творча сила еґо (в статусі фіксації еґо-іґентичності);
111	СЭ_А	Самодостатність, або сила еґо (в статусі автономії еґо-іґентичності);
112	СЭ_С	Самодостатність, або сила еґо (в статусі сумніву еґо-іґентичності);
113	СЭ_Ф	Самодостатність, або сила еґо (в статусі фіксації еґо-іґентичності);
114	ОЖ_А	Осмисленість життя (в статусі автономії еґо-іґентичності);
115	ОЖ_С	Осмисленість життя (в статусі сумніву еґо-іґентичності);
116	ОЖ_Ф	Осмисленість життя (в статусі фіксації еґо-іґентичності);
117	ЭЗ_А	Емоційна зрілість (в статусі автономії еґо-іґентичності);
118	ЭЗ_С	Емоційна зрілість (в статусі сумніву еґо-іґентичності);
119	ЭЗ_Ф	Емоційна зрілість;
120	ПН_С	Прийняття дійсного (в статусі сумніву еґо-іґентичності);
121	ПН_Ф	Прийняття дійсного (в статусі фіксації еґо-іґентичності);
122	ОЦ_А	Усвідомлення власних цінностей в статусі автономії еґо-іґентичності);
123	ОЦ_С	Усвідомлення власних цінностей (в статусі сумніву еґо-іґентичності);
124	ОЦ_Ф	Усвідомлення власних цінностей (в статусі фіксації еґо-іґентичності);
125	СС_А	Відповідність самому собі (в статусі автономії еґо-іґентичності);
126	СС_С	Відповідність самому собі (в статусі сумніву еґо-іґентичності);
127	СС_Ф	Відповідність самому собі (в статусі фіксації еґо-іґентичності);

№	Умовні позначення	Назви показників
Групи профілів за рівнями самодостатності		
128	ВВВ	Три рівня самодостатності значущими винятково високими показниками;
129	ССС	Три рівні з середнім ступенем вираженості показників;
130	ННН	Три рівні з низькими показниками;
131	ВСН	Праксіологічний рівень високий, акмеологічний – середній, трансцендентальний – низький;
132	ССН	Праксіологічний та акмеологічний рівні середніх показників, а трансцендентальний – низьких;
133	НСН	Низькі результати за праксіологічним рівнем та трансцендентальним, акмеологічний з середніми показниками;
134	НВН	Низькі показники праксіологічного та трансцендентального, акмеологічний – з високими;
135	ННС	Низькі параметри праксіологічного та акмеологічного рівнів, трансцендентальний – з середніми.

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. На сьогоднішній день суспільство переживає суспільно-економічні та духовно-культурні перетворення. Кожен член сучасної громади має забезпечувати життєдіяльність власними силами, водночас, не відмежовуючись від спільноти, враховуючи інтерференцію континууму суспільних ситуацій та обставин в особисте життя, що і зумовлює зростання актуальності наукового дослідження феномену самодостатності та його структурних утворень як визначальних у забезпеченні функціонування самодостатньої особистості.

У сучасній психології самодостатність розглядається: як захисний механізм та прояв самозбереження нарцисичної людини (А. Х. Моделл, Р. Н. Раскін), показник соціально-психологічної адаптації (Ф. Б. Березин, Т. В. Барлас, Ж. П. Вірна, В. М. Мельников, Л. В. Степаненко), психологічний мотив дитячої образи та незалежності (Д. Лапслі), риса інтровертованої особи (К. Юнг), прояв невротичних тенденцій (К. Хорні), особливість поведінки людини в контексті її фінансового благополуччя (К. Д. Вос, М. Р. Гуд, Н. Л. Мід), риса особистості, що проявляється та є значущою у сфері педагогічної підтримки та виховання (О. В. Гречаник, О. В. Мельник); у контексті її зв'язку з репрезентацією внутрішнього світу людини (Ф. Перлз), асертивністю, незалежністю, впевненістю, прагненням до досягнень (Д. Гарфілд, Л. Хевенс), соромом, провинною (І.-Х. Чжао) тощо. Зміст поняття та конкретизація дефініції самодостатності виділяються в опрацюваннях суміжних термінів самопідтримки та незалежності (О. Я. Анцупов, С. Ю. Головін, С. Таррега, О. І. Шипілов), самоефективності (М. Аллабі, А. Бандура, П. Баніард, Г. Гончар, І. А. Ніконова, Д. Шанк), власної компетенції (М. М. Кашапов, Б. Г. Мещеряков, А. В. Толочек), саморозуміння (А. Ю. Маленова, Ю. В. Потапова), аутентичності (Г. В. Іванченко), функціональної автономії (Г. Олпорт), цілісності (Р. Ассаджіолі) та соціальної активності особистості (А. Адлер, Л. В. Волкова, В. З. Коган,

С. Д. Максименко, Н. В. Смирнова та ін.). Наявні теоретичні відомості про стадії та критерії розвитку самодостатності (М. Бінгем, З. Фрейд, Е. Солтер, С. Страйкер, Е. Фромм); описові характеристики проявів самодостатньої поведінки людини (К. Венар, П. Керіг, Р. Кляйн, Н. Мак-Вільямс, А. Маслоу, Д. Рісмен, К. Роджерс).

Наразі наявні певні протиріччя, вирішення яких безпосередньо торкається проблематики самодостатності. Зокрема існує суперечність між важливістю у сучасних соціально-політичних та економічних умовах забезпечувати свою життєдіяльність власними силами, нізвідки не очікуючи допомоги, та відсутністю достатнього розуміння специфіки самодостатності, особливостей її структури, функцій та чинників; існуючими розрізненими відомостями про феномен самодостатності та відсутністю єдиного узагальненого погляду на дане явище; необхідністю забезпечувати умови для навчання, розвитку самодостатніх людей, які, що вкрай важливо, не відмежовувались би від спільноти та відсутністю теоретико-методологічних напрацювань, на основі яких можна було б забезпечити ефективність протікання цих процесів тощо.

Таким чином, актуальність і недостатня наукова розробленість проблематики самодостатності зумовили вибір теми дисертаційного дослідження «Індивідуально-психологічні особливості рівневої структури самодостатності особистості».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконано в межах наукової програми кафедри загальної та диференціальної психології «Особистісне зростання психолога, педагога на етапі професійного навчання: диференціально-психологічний підхід» (номер держреєстрації 0114000016), що входить до тематичного плану науково-дослідної роботи Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського». Тему дисертації затверджено вченою радою Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського (протокол № 13 від 25.06.2015 р.) та

узгоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень в галузі педагогіки та психології в Україні (протокол № 6 від 29.09.2015 р.).

Мета дослідження – теоретичне обґрунтування та емпіричне вивчення індивідуальних психологічних особливостей самодостатності шляхом визначення її рівневої структури.

Згідно з метою визначено такі **завдання** дослідження:

1. Провести аналіз існуючих підходів до вивчення феномену самодостатності як складного психологічного конструкту, окреслити обрані теоретико-методологічні межі постановки проблеми самодостатності особистості; розробити рівневу структуру та типологічну класифікацію самодостатності з описом її функціональних характеристик.

2. Розробити психодіагностичний інструментарій для вивчення структурних елементів самодостатності, рівнів її розвитку, видів та особливостей прояву, а також підібрати комплекс методик для дослідження рис особистості, що супроводжують прояви самодостатності.

3. Визначити місце самодостатності в системі психологічних явищ шляхом встановлення співвідношень параметрів рівневої структури самодостатності та індивідуально-психологічних особливостей особистості.

4. Дослідити психологічні чинники кожного з рівнів самодостатності.

5. Емпірично встановити індивідуально-психологічні відмінності між особами, які розрізняються рівнем вираженості самодостатності.

Об'єкт дослідження – самодостатність особистості.

Предмет дослідження – рівнева структура самодостатності як індивідуально-психологічна особливість особистості.

Теоретико-методологічну основу дослідження склали: засади аксіологічного підходу до вивчення особистості (Б. С. Братусь, І. С. Кон, Д. О. Леонтьєв, А. В. Петровський); загальні принципи диференційно-психологічного аналізу (В. С. Мерлін, В. Д. Небиліцин, Б. М. Теплов); основні положення системного підходу (Б. Ф. Ломов, С. Д. Максименко, С. Л. Рубінштейн, В. Д. Шадриков); основи психосемантичного підходу

(О. М. Леонт'єв, В. В. Столін), принципи екзистенціонально-феноменологічного підходу (Г. Олпорт, Ф. Перлз, К. Роджерс та ін.); погляди на самодостатність як: складне психологічне явище (А. Адлер, А. Маслоу, Е. Фромм); захисний механізм та ресурс самозбереження (Р. Б. Бернройтер, М. Ш. Магомед-Емінов); патологічний прояв в поведінці людини (К. Венар, П. Керіг, Н. Мак-Вільямс, К. Хорні); характеристика певного образу дій (В. Вохс, М. Р. Гуд, В. М. Мельников, Н. Л. Мід); уявлення про роль самодостатності в індивідуальному розвитку особистості (Е. Еріксон, К. Роджерс, Е. Солтер), у вихованні та педагогічному супроводі (О. В. Гречаник, О. Д. Главінська, О. В. Мельник), у збереженні професійного здоров'я та підвищенні ефективності діяльності (О. І. Анісімов, Н. М. Кіреєва), відомості про трансформацію самодостатності та її взаємозв'язки із нарцисизмом, соромом, агресією (Г. Гантріп, Д. Гарфілд, Р. Л. Дірінг, О. Кернберг, Д. Лапслі, А. Х. Моделл, Р. Н. Раскін, Дж. П. Тангней, Л. Хевенс, І. Чжао).

Методи дослідження. В дисертаційній роботі використовувались теоретичні методи (аналіз, синтез, узагальнення філософської, релігієзнавчої, педагогічної та психологічної літератури з метою визначення базових концептів та термінів дослідження; теоретична систематизація та моделювання для концептуалізації теоретико-методологічних положень дослідження) та емпіричні методи (спостереження, бесіда, тестування та самозвіт для діагностування особливостей самодостатності та психологічних особливостей особистості, з ними пов'язаних). Математико-статистична обробка даних здійснювалась за допомогою комп'ютерної програми SPSS 16.0 for Windows. Зокрема, застосовувались кореляційний, кластерний, факторний, множинний регресійний аналіз, з якісним аналізом, інтерпретацією та змістовним узагальненням отриманих даних.

Вивчення психологічних особливостей особистості, що зв'язані з проявом самодостатності, проводилось за допомогою наступних методик: «Тест смисложиттєвих орієнтацій» (Д. Крамбо, Л. Махолік; адаптація

Д. О. Леонтьєва); «Тест визначення міжособистісної залежності» (Р. Борнштейн; адаптація О. П. Макушиної); «Дифференціальний опитувальник переживання самотності» (Є. М. Осін); «Опитувальник самоствавлення» (В. В. Столін, С. Р. Пантелеєв); «Тест статусів та структури еґо-ідентичності» (О. Л. Солдатова); «Методика діагностики соціально-психологічної адаптації» (К. Роджерс, Р. Даймонд; адаптація А. К. Осницького); «Методика дослідження індексу задоволеності життям» (А. Neugarten, R. Navighurst, S. Tobin, адаптація Н. В. Паніної), «Тест самодетермінації» (К. Шелдон, адаптація Є. М. Осіна), «Must-тест» (П. М. Іванов, О. Ф. Колобова), «Тест зв'язності» (А. Антоновський, адаптація Є. М. Осіна), «Шістнадцятифакторний особистісний опитувальник» (Р. Кеттелл).

В експерименті були використані авторські методики: «Опитувальник структурних компонентів самодостатності», «Опитувальник ціннісних орієнтацій самодостатності» та «Мультирівневий аналіз структури самодостатності».

Емпіричне дослідження проводилося протягом 2013-2016 років на базі Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Одеської державної академії будівництва та архітектури та Одеської національної академії харчових технологій. Загальна чисельність вибірки дослідження склала 538 осіб, з них основна вибірка дослідження 235 осіб. На всіх етапах розробки авторських методик діагностики самодостатності було залучено 200 досліджуваних задля апробації, перевірки надійності та валідності створених методик.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що:

– *вперше* самодостатність розглядається як особистісне інтегративне утворення, сутність якого виражається в переживанні ситуації самозабезпечення власними силами при помірності соціальних контактів, незалежності точки зору, обізнаності про наявні особистісні ресурси, які сприяють автономному, самостійному, дистанційованому, цілеспрямованому та контрольованому процесу життєдіяльності; виділено та описано структурну

основу самодостатності, яку складають самостійність, незалежність, самоефективність, цілеспрямованість, дистанціювання, альтруїзм, автономність та саморозуміння, які специфічно виявляються на практикологічному, акмеологічному та трансцендентальному рівнях; виокремлено види самодостатності за конативним, рефлексивно-когнітивним, волюнтивним, соціальним та аксіологічним аспектами життєдіяльності; описано ціннісні орієнтації кожного з виділених рівнів; визначено риси особистості, які супроводжують прояви самодостатності та індивідуально-психологічні особливості осіб, що проявляють самодостатність певного рівня; визначено предиктори кожного з виділених рівнів самодостатності;

– *уточнено* уявлення про психологічну сутність самодостатності; специфіку її функціональних характеристик; психологічні характеристики осіб, що розрізняються за проявами самодостатності;

– *розширено та доповнено* уявлення про психологічні характеристики, що супроводжують прояви самодостатності; класифікацію видів самодостатності;

– *набуло подальшого розвитку* уявлення про самодостатність як складний психологічний феномен.

Практичне значення отриманих результатів дослідження полягає в розробці комплексу надійних та валідних методик для всебічної діагностики самодостатності, який містить: «Опитувальник структурних компонентів самодостатності», «Опитувальник ціннісних орієнтацій самодостатності» та «Мультирівневий аналіз структури самодостатності». Результати апробації створених методик показують можливість їх використання не тільки в наукових, а й у практичних цілях.

Основні результати дослідження були впроваджені у навчальний процес: ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (акт № 68-16-279 від 05.04.2016 р.), Одеського навчально-виховного комплексу «Гармонія» «Загальноосвітня школа I-III ступенів – гімназія № 6» (акт № 225 від 06.05.2016 р.), ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» (акт № 997/01 від 25.05.2016 р.),

Одеського обласного інституту удосконалення вчителів (акт № 237 від 26.04.2016 р.), ДВНЗ «Криворізький національний університет» (акт № 02/02/-203/3 від 07.04.2016 р.).

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні та емпіричні результати дослідження обговорювались на: Міжнародній науково-практичній конференції «Modern Science: tendencies of development» (Угорщина, Будапешт, 2013); VI та V Міжнародних наукових форумах «Сучасні тенденції в педагогічній освіті та науці України та Ізраїлю: шлях до інтеграції» (Одеса – Аріель, 2013; 2014); VII Міжнародної науково-практичної конференції «Проблема особистості у сучасній психології: теорія, методологія, практика» (Одеса, 2014); VI Міжнародної науково-практичної конференції молодих учених та студентів «Проблеми сучасної психології особистості» (Одеса, 2015); Міжнародних конференціях літньої та зимової школи «Парадигма» (Болгарія, Варна, 2015; 2016); II Міжнародній науково-практичній конференції «Соціальні, психологічні та політичні проблеми транскордонної безпеки» (Одеса, 2016); Міжнародній науково-практичній конференції аспірантів, молодих вчених та студентів «Соціально-психологічні технології розвитку особистості» (Херсон, 2016); Міжнародній конференції «Conference Proceedings of the 5th International Conference Problems and Prospects of Territories' Socio-Economic Development» (Польща, Ополе, 2016); Всеукраїнській науково-практичній конференції з міжнародною участю «Актуальні проблеми сучасної екзистенціальної психології і психотерапії» (Одеса, 2015); науково-практичній конференції молодих учених та студентів «Проблеми сучасної психології особистості» (Одеса, 2014); на щорічних аспірантських семінарах та засіданнях кафедри загальної та диференціальної психології Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського (2013-2016); на засіданні наукового семінару Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського (2016).

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження відображено у 20 публікаціях, з них: 6 статей у фахових наукових виданнях України, 2 – у

зарубіжних наукових періодичних виданнях, 3 авторських свідоцтва, 9 публікацій в збірниках матеріалів конференцій та інших виданнях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний зміст дисертації викладено на 260 сторінках, основний – на 185 сторінках. Робота містить 50 таблиць, 9 рисунків та 6 додатків. Список використаних джерел налічує 270 найменувань, з них 43 іноземною мовою.

РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ САМОДОСТАТНОСТІ

В межах даного розділу викладено результати узагальнення основних здобутків наукових пошуків з проблематики самодостатності на перетині філософії, психології, релігієзнавства, етики, культурології та акмеології. Водночас здійснено спробу відмежування терміну «самодостатність» від інших схожих понять; надано характеристики основним параметрам самодостатності; проаналізовано напрямки дослідження проблематики самодостатності та здобуті дані систематизовано у вигляді типологічної класифікації самодостатності. На перший план теоретичного дослідження, безсумнівно, виступає розгляд історичних, культурних та філософсько-релігійних передумов самодостатності як феномену особистості.

1.1. Історико-культурологічні та філософсько-релігійні витоки вивчення феномену самодостатності

Проблема людської особистості, осягнення її сутності та соціальних умов актуалізації є наріжним каменем сучасної науки та філософії як форм суспільної свідомості, адже метою розвитку людини є її формування як самосвідомого початку Всесвіту. З урахуванням цього самодостатність та функціонування особистості як дихотомічні сторони буття виявляються у сфері її мотиваційної активності. Безсумнівно, соціально-психологічне середовище є зовнішнім мотиватором поведінки. Щоб вивільнити людину від рамок буття як біологічної одиниці, необхідно актуалізувати внутрішню мотивацію, що забезпечує існування особистості завдяки незалежним від зовнішнього світу мотиваційних механізмів. Тому особистість з її внутрішнім світом, різноманітними зв'язками у суспільстві, у сфері світобудови, слід вивчати на стику міждисциплінарних площин, які базуються на принципі, так званої, «методологічної надмірності». Останнє пояснюється тим, що при розробці

будь-якої наукової концепції, яка має свій власний науковий апарат мови (наприклад, поняття і принципи), завжди знайдуться певні факти або закони, що неможливо обґрунтувати в межах даної теорії. Таким чином, у всій множині теорій та концепцій особистості неможливо знайти універсальну, генералізовану теорію, яка б акумулювала усі положення, тому що вони можуть базуватись на полярних теоретичних передумовах, постулатах, основоположних поняттях [43]. Саме такими специфічними особливостями у вивченні відзначається і феномен самодостатності. Вихід за рамки соціально-психолого-педагогічного традиційного вивчення особистості, розгляд феномену на засадах загальної міждисциплінарної гностично-онтологічної платформи (постнекласичні дослідження, феномени релятивістської та квантової фізики, формальної логіки, уявлення релігійної свідомості тощо) уможливають більше розширення понятійного апарату, ніж це прийнято в сучасній психології [202]. Отже, аналіз самодостатності як психологічного феномену з його проявами та особливостями розвитку, виходить за межі формально наукового вивчення та потребує масштабного дослідження на диференційованих рівнях гносеологічної та гностико-онтологічної системи.

Загалом, перші паростки теоретичних розробок проблеми самодостатності як категорії буття знаходимо в філософських традиціях давнього елліністичного софізму. Можна узагальнити, що античний світ сприймався цілісно, явища цікавили своїми нерозривними зв'язками, які можна було не тільки побачити, але й відчути через зовнішні прояви. Як зазначав О. Ф. Лосєв: «... в грецькому терміні «калокагатія», що позначає «прекрасне» та «добре», поєднується видиме та невидиме в прекрасному тілі-душі, нерозчленованому для грека на «внутрішнє» та «зовнішнє». Дане формулювання калокатії вперше зустрілося у Платона, що позначало розмірність душі, розмірність тіла й гармонію душі й тіла» [109, с. 68]. Античні уявлення про явища не мали під собою емпіричної підстави, бо вивчалися методом спостереження, інтроспекції та теоретичного опису. Діалектична суперечність торкнулася й самодостатності, що цікавила представників

стоїцизму, кінізму та гедонізму [8; с. 344-378] – покладено початок диференціації античних підходів до вивчення проблематики самодостатності.

Під самодостатністю в давньогрецькій філософії та етиці малася на увазі одухотвореність людини своїм станом в даний проміжок часу, станом незалежним та самовільним, який виражається в його внутрішній самозаспокоєності. Тому для більш чіткого позначення подібного переживання або стану в елліністичній традиції з'являється поняття автаркії («αὐτάρκεια»), яке означає самодостатність, самовдоволеність, незалежність (відносна незалежність від речей та людей). Більше того, автаркія стає принципом етичного ідеалу стоїків нарівні з атараксією (незворушність, безтурботність) та апатією (безпристрасність). Це нове поняття для еллінів одразу ж здобуло широкий спектр вживання – від характеристики етичних принципів, котрі відображали спосіб життя стоїка-софіста, і до використання в області торгівлі, політики. Таким чином, автаркія, що майже повністю віддзеркалювала поняття самодостатності, могло визначати і стан, при якому особа нехтує зовнішніми детермінантами занепокоєння, пізнає істину, самовдосконалюється лише власними зусиллями, так і описувати стан народного господарства із орієнтацією на економічну незалежність країни, створення замкнутої держави та звільнення від експорту предметів споживання [132, с. 4].

Одним із найважливіших внесків у розробку самодостатності, на думку М. Г. Мурашкіна, зробив славнозвісний софіст Аристотель: в працях філософа є конкретне розділення автаркії-принципу та автаркії-стану людини. У першому випадку мова йде про самодостатність, самозабезпечення, а в другому – про спектр характеристик «блаженний», «величний», «мудрий» [131, с. 5; 60]. Він вказує на це: «... більшість, тобто люди вельми грубі (phortikotatoi), розуміють під благом та щастям задоволення, і тому для них бажане життя сповнене насолод. Адже існують три основних стилі життя: по-перше, тільки-но згаданий, по-друге, державний і, по-третє, споглядальний... Люди достойні та діяльні (praktikoi) розуміють під благом та щастям шану, а метою державного стилю життя майже це і є. Але й це здається надто поверховим в порівнянні

шуканим благом... Третій стиль життя – споглядальний» [60, с. 58-59.]. Аристотель пояснює, що усе, що людина робить усвідомлено (а до цього можна віднести й обраний стиль життя), продиктоване ціллю, а вона й є найвищим благом. Досконалою метою можна назвати щастя, оскільки люди обирають його заради нього самого, а не заради реалізації через нього іншого бажання, цілі [9, с. 61]. Аристотель впритул підходить до визначення самодостатності, зазначаючи, що благо є самодостатнім, але самодостатність як термін вживається не тільки у відношенні до людини, яка веде усамітнене життя, але й до людини разом із її родиною, близькими, співгромадянами, оскільки людина за своєю суттю істота соціальна. Усвідомлена діяльність з реалізацією конкретних цілей не може зводитися до самодостатності індивіда або його вчинків, які складають основу добродетності, виводять індивіда у соціум, та тому й повинні бути самодостатніми не тільки для того, хто їх виконує, але й для тих сторонніх, кого вони стосуються. Кожний вчинок не може прирівнюватись іншому, їхня самодостатність має бути засвідчена, але це не можна зробити без загальних визначень [60, с. 21]. Звідси конкретизується ідея самодостатності та зв'язаності самодостатності, щастя та вищого блага: «Нескінченність ряду цілей та засобів, як і потреба завершити його деякою самодостатньою метою, орієнтація на вище благо істотним чином зв'язані зі специфікою людини, її особливим місцем у світі» [209, с. 11]. На думку Аристотеля, «наділений величчю» – це той, хто вважає себе гідним величного, адекватно оцінює себе, прагне великого блага – честі. Філософ описує величну особистості: наявна моральна довершеність (*kalokagathia*); устремління на благодіяння, жага надати послуги; велична людина не женеться за тим, що в пошані в інших, допоки не йдеться про велику честь або справу, що потребує діяльного характеру (*praktikos*). Вона не пам'ятає зла, не сприймає схвалення або засудження, скупа на слово (*antropologos*). Тому й не говорить зла про ворогів, лише коли хоче їх принизити; не виявляє скорботи та не запитує про допомогу через повсякденні клопоти [9, с. 129-133].

Підкреслимо, що в аристотелівському розумінні самодостатність – це людська схильність особливого роду, відокремлена діяльність, відсторонена від повсякденного практичного життя, діяльність споглядальна [131, с. 281-282]. Самодостатніми софіст вважав лише богів [131, с. 285]. М. Г. Мурашкін відмітив, що аристотелівська самодостатня людина – мудра, яка «сама по собі здатна займатись спогляданням, причому тим більше, чим вона мудріше. Мабуть, краще їй мати сподвижників, але вона все рівно буде більш за всіх самодостатньою...» [131, с. 282]. Друг, будучи alter-ego індивіда, дає якраз стільки, скільки людина не здатна отримати завдяки самій собі [132, с. 6]. Як зазначає вчений, точкою відправлення Аристотелівської автаркії є положення про те, що в основі людської природи є самонедостатність, а самодостатність є лише короткочасним моментом людського життя. Доречно вказати, що слово «блаженний» (μακαριος) розуміється як певний незвичайний, не повсякденний стан, але як особливий, відособлений – у синонімічний ряд до даного слова можуть входити такі поняття як «щасливий», «той, що благоденствує», «багатий» [210, с. 142; 136, с. 39-137]. Паралелізм понять «блаженної» та «самодостатньої» особистості Аристотеля дає змогу зробити висновок, що самодостатність є набутою впродовж усього життя якістю, так як блаженними та щасливими не можна стати за один день.

У період особливого шанування стоїків, безсторонність – це етичний ідеал; досягти внутрішнього спокою та безсторонності означало навчитися повністю володіти собою, визначати свої вчинки тільки розумом. Природа для стоїка – це рок, фатум, доля [210, с. 413]. А примиритися з долею та не чинити опір – це і є досягнення цілісності, єдності з самим собою, а значить, і дійсної самодостатності. Синтез джерел софістичного сенсуалізму та релятивізму показав, що філософсько-естетична система кінізму базувалася на чотирьох основних логічних кроках до вдосконалення. Перший крок передбачав панування чуттєвості, матеріальної мінливості загального життєвого процесу над розумом та чистою духовною діяльністю. На цьому етапі «...Усі тваринні інстинкти і потреби не стримувалися рівно нічим, так що перед цим

розсипалися в прах рішуче всі досягнення цивілізації і проповідувалася тварина опрощення» [136, с. 132]. Другим кроком була формалізація та схематизація розуму і перетворення його тільки в абстрактний принцип. Третій – позначав нісенітницю життєвого процесу, тобто весь основний життєвий процес відкидається, заперечується і оголошується безглуздом. Ніщо в житті не довготривале, ні на що в житті не можна сподіватися, ніщо в житті не може стати принципом поведінки. Четвертий крок передбачав, що розум мудреця є духовна свобода перед обличчям будь-якого неподобства, каліцтва і взагалі будь-яких негативних і позитивних цінностей життєвого процесу; це є самозабезпечення (αυτάρχεια) мудреця. Таким чином виходить, що мудрець отримував від життєвого процесу відчуття повної незалежності від нього, презирства до всіх його форм та утвердження своєї власної духовної свободи і самозабезпеченості [136, с. 185].

Сконцентруємо увагу на розумінні поняття самодостатності Сократа та Платона як діаметрально протилежних точок зору. У зв'язку з цим видається цікавим авторський матеріал М. Г. Мурашкіна [131, с. 19], який підмічає, що Сократ розуміє самодостатню людину як добродішну. Видатний представник кінізму Сократ крім перетворення життя, відкинутого у кініків через абсолютизацію самого життя, вимагав від людини ще й мудрості, тобто повної незалежності від тих каліцтв життя, які, на його думку, підлягали перетворенню. Кініки проповідували тільки такий розум, який прагнув до одного – затвердити свою формальну незалежність і повну свободу від свого приєднання до життєвого процесу. Платон, у свою чергу, стверджує, що людина не може бути повноцінною та досконалою, тому що вона залежить від суспільства та держави. Автор цитує К. Поппера, який у своїх пізніх працях осмислює самодостатність індивідуума в сократівській та платонівській теоріях: «В протизагаду Сократу Платон стверджує, що натури, які наблизилися до досконалості, все ж залежні від суспільства та держави, тільки держава може бути самодостатня (причасною автаркією), довершеною та здатною зробити благим досконалого індивіда» [157, с. 111]. Сократ розглядав та поглиблював

поняття «самодостатності», тому що хотів поставити в основі цієї проблеми автономність етичних принципів, а Платон – державу.

Трактування самодостатності як стану незвичайної відчуженості (як, наприклад, при повсякденній бадьорості, або ж відчуженість особливого стану свідомості), як вид екстазу (коли досягнута в екстазі нова «самість» може бути названа «абсолютною» самістю) [109, с. 369; 152, с. 161] чітко простежується у філософа Плотіна. Він вважав, що філософ досить відчужений від інших людей, а його душа досягла автаркії: «...Усе, що потрібно для людини – це зусилля у поверненні до Єдиного» [109, с. 364]. Саме в Єдиному бачиться «одиничне та одне», тобто щось звеличене, що не потребує нічого іншого, у тому ж числі воно не має потреби в самому собі. «Єдине» витягнуто з усіх категорій мислення та не є жодною логічною категорією [109, с. 268]. Відомий науковець О. Ф. Лосєв доречно зазначає, що у даному випадку ми маємо справу з певним видом екстазу, коли людина самодостатня та перебуває в самій собі, а не «поза межами самої себе» [109, с. 269]. Самодостатнє як самодостатній екстаз та Єдине у Плотіна є не тільки станом душі, але й всім іншим, включаючи космос, який може сказати «мене створив Бог, тому я став досконалим, самодостатнім. Я ні в чому не маю потреби, оскільки в мені усі рослини та тварини, уся народжена природа, та боги численні...» [132, с. 11].

Згідно з поглядів кініка Антисфена, образ самодостатньої людини виділяється з конкретної постаті древнього філософа – людини, яка сформувалася як особистість, відповідає за вчинки, живе власним розумом, тобто володіє самодостатністю як віковою характеристикою, як якістю особистості у повсякденному стані людини, а не як самодостатністю, характеризованою особливими станами осяяння або екстазу, що виходять за межі буденності [136; с. 20]. У той же час представник стоїзму Хрісіпп дає власне тлумачення автаркії: автаркія – це стан, який задовольняється необхідним, який здатний приводити життя у належне. Для стоїка самодостатність – не просто якість людини, а його стан, який наближує даний

феномен не тільки до соціально привнесеного, але й до природно-спонтанного у людині [136; с. 21].

Продовжимо розгляд філософсько-релігійних витоків та наукових розробок самодостатності. Б. Левіт-Броун висловлює цікаву думку: «...будь-яка розмова про самодостатність є ознакою зовнішнього положення мовця у відношенні до цієї проблеми... Всякий, хто внутрішньо знаходиться в процесі духовного становлення – існує, знає, що ніякої самодостатності немає, що особистість повноцінна лише у поєднанні з іншою, а в духовних межах – у єдності з усіма особистостями – в соборному дусі» [104, с. 15]. Іншою стороною цього питання, пише автор, є те, що особистість повинна мати в собі самонесучий духовний стрижень. Автором відмічається, що «...визнати самодостатність духовною нормою означає відмовитися від надії на виживання людяності, тому що це – поєднання у зустрічному духовному розкритті. Прийняти самодостатність означає визнати безвихідність нещастя роз'єднаності, погодитись на довічну тюрму самотності, тобто забути Бога, божествити пропачий світ, бо те, що не можна перемогти, то і є твій Бог...» [104, с. 15]. Негативною стороною самодостатності визнається позбавлення значення людського життя, гасіння творчого духу, дарованого людині Богом; вбивання свободи, закріплення навечно в ланцюгах необхідності.

Видатний схоласт Аврелій Августін (Блаженний) досліджував самодостатність у часи Раннього Середньовіччя. Апологет звертався до людини, яка пізнає саму себе, з закликом стати сильнішою своєї слабкості, піднятися над своєю мінливістю у прагненні до незмінної істини [168]. Тобто, можна сказати, що у своїх міркуваннях Блаженний Августін наближається до розгляду самодостатності як метаособистісного надбання людини, як результату внутрішньої конфронтації людської мінливості та постійного прагнення пізнати істину [26]. Пізніше, що в умовах модерну та процесів секуляризації в суспільстві частіше почали з'являтися роботи, присвячені містичному екстазу, переживанням самодостатності, проблемам осяяння, просвітлення (У. Джеймс [61], А. Бергсон [15], К. Юнг [227], Е. Вандерхілл [37]

та ін.). Характеристики досвіду самодостатності в релігійній духовності простежуються в творах А. Маслоу [106], К. Поппера [156], А. Уотса [203], Д. Фейдімена та Р. Фрейджера [211] тощо. Модернізм в ХХ ст. надав нові увлення про поняття досвіду самодостатності з різними тотожними станами та якостями, які розробляють окремі дослідники: самодостатність як особливий вид інсайту (А. В. Брушлинський [24]), екстазу (М. Хайдегер [216], М. Вебер [39]), натхнення (Я. Парандовський [149]), просвітлення (Д. Рад'яр [164]), психічної реальності вищого порядку (Г. Адлер [2], К. Юнг [227]), творчого роздуму (Е. Еріксон [226]). Конкретно психологічна тематика порушується у зв'язку з психофізіологією: творче самовираження, стан повної емоційної рівноваги, несамодостатність людини, післякризовий стан, проблема накопиченої незадоволеності при пригнічених бажаннях [215, с. 32].

Принцип самодостатності В. С. Соловйов зв'язує, передусім, із благом, свободою та незалежністю людини, а також з її щастям. Філософ задається питанням: «Якщо володіння зовнішніми благами, як у вигляді насолоди тогочасної хвилини, так само й у вигляді більш міцного щастя, – опиняється оманливим та ілюзорним, то чи не полягає істинне благополуччя, або вище благо, у свободі від тих зовнішніх прагнень та прив'язаності, які обманюючи та роблячи з людини раба, роблять його ще й нещасним?» [131, с. 214]. Філософ у відповідь на це зазначає, що «істинно благополучною може бути лише людина, яка знаходить яка знаходить задоволення в тому, що не може бути у неї віднято, тобто в самій собі» [131, с. 55]. Як тільки людина стане внутрішньо вільна від прив'язаності до зовнішніх та випадкових предметів, то вона буде незмінно задоволена та благополучна. Не підкорюючись нічому сторонньому, цілковито володіючи самою собою, особа володіє усім, і навіть більше, тому що відсторонюючись від влади, людина більше за володаря, а байдужа до світу – вище всесвітнього володаря [188]. Міркування мислителя мають дуже важливий сенс для розуміння феномену самодостатності: «...у чому ж полягатиме позитивний сенс життя? Невже тільки в почутті насолоди цією перемогою? Але тоді принцип самодостатності перетворюється в порожнє

самовдоволення, і замість грандіозного виходить характер комічний. При цій незадоволеності остаточним результатом немає потреби наполягати на тому, що сила духу, необхідна для його досягнення, дається не кожному, ... принцип самодостатності не має в самому собі достатньої сили свого здійснення, опиняючись і з цього боку лише уявним принципом» [187, с. 315]. Для філософа самодостатність – це прагнення до благополуччя, що в моральному відношенні в ієрархії відповідних мотивів знаходиться вище аскетизму, де мотивом являється прагнення до переважання духа над плоттю, над нижчими потребами, благами. Класифікуючи самодостатність як евдемонічний аскетизм [189, с. 57], В. С. Соловйов розмірковує, наскільки людина буде володіти чимось зовнішнім, якщо вона не має внутрішнього бажання володіти цим самим стороннім та йому не підкорюватись, а лише прагне цілком володіти собою. Паралельно затверджується ідея самодостатності та «самонедостатності», вводяться поняття тотожності та нетотожності. Наприклад, у гіпертрофованому прояві «самонедостатність» має вигляд нестримної пристрасті або азарту гравця, фанатизму та жаги наркотику у наркомана, коли людина почуває змінені стани свідомості певного відтінку екстазу. Іншим станом, протилежним попередньому, є стан відчуженості, володіння самим собою, опанування своїх бажань та потреб.

1.2. Феномен самодостатності в контексті сучасної психологічної науки

В контексті сучасних наукових галузей проблему особистості покладено в основу численних теоретико-методологічних пошуків, адже особистість є носієм вищого рівня розвитку самосвідомості, духовної й матеріальної культури, та взагалі носієм родової сутності людства, що є безперечним культурно-історичним явищем. Аналізуючи численні наукові теоретичні розробки, нами було виділено декілька напрямків в дослідженні питання самодостатності, а саме: 1) філософсько-релігійний та соціокультурний

напрямок; 2) традиційна психологічна галузь знань; 3) специфічна вузько направлена область психологічного знання, яка представлена психологією релігії, спорту, клінічною та патопсихологією. Якщо в межах першого напрямку дослідників цікавлять категорії ідеалу особистості, свободи, свідомого буття, традиційна психологічна область вивчає самодостатність в моделі «особистість в межах соціуму», полярність стану самодостатності (тобто розглядається негативні та позитивні боки самодостатності) та досліджується саме поняття самодостатності, робляться спроби дати чітку неспростовну дефініцію самодостатності як психологічного феномена. У межах же третього напрямку на перший план висувуються проблеми сутності стану самодостатності, видів самодостатності в суб'єктній діяльності, специфіки переживання самодостатності як стану. На нашу думку, найбільш значущими для даного дослідження являються два останні напрямки вивчення феномену самодостатності, що й пояснює детальний огляд конкретних джерел на предмет структури, типізації самодостатності та її дефініції.

Клінічний психолог та гештальт-терапевт С. Таррега в контексті дослідження незалежності особистості пояснює плутаницю понять «самопідтримка» (auto-soutien) та «самодостатність» (autosuffisance) [266]: «Функція особистості полягає у репрезентації свого «я» та «я» інших індивідів, у пережитому досвіді, який може або не може ототожнюватися з досвідом інших... Задля того, щоб розібратися у плутаниці понять самопідтримки та самодостатності, звернемося до слів Ф. Перлза: «Коли особистість закінчила терапію, вона втратила потребу в інших». Навпаки, вона вперше здобула задоволення в цьому контакті з іншими... Термін самопідтримки був визначений таким чином, що при вживанні, злитті з самодостатністю, самопідтримка стає плутаним, інтегрованим у самодостатність поняттям та набуває негативного відтінку... Тому Ф. Перлз та ін. терапевти відмовляються від вживання цих термінів через неоднозначність їхніх взаємозв'язків» [150, с. 85]. Люди не можуть чітко сформулювати, в чому вони відчувають потребу, часто виправдовують своє положення у будь-який спосіб. Це свідчить про

свідоме заперечення самозадоволеності, і про необхідність визнання залежності від інших [150, с. 87]. Як бачимо, ці два терміни нетотожні, більше того, самодостатність поглинає самопідтримку.

Самодостатність також обговорюється в контексті проблеми самоусвідомлення. Наприклад, у книзі «Его, голод, агресія» у розділі про реальність буття підмічено: «Жоден організм не самодостатній. Він потребує навколишнього середовища для задоволення власних потреб» [150, с. 51]. Таким чином, самодостатність є якби ілюзорним, хибним переживанням незалежного від навколишнього світу, самостійно забезпеченого існування.

Е. Фромм створив гуманістичну етику, в якій єдиним критерієм етичної оцінки було благополуччя особистості. Самодостатність в даному розумінні пов'язана зі здоров'ям людини: «...Здоров'я характеризується здатністю любити та творити, визволенням від кровозмісних кланових зв'язків, самодостатністю, розумінням, що людина володіє власними потенціями в їхній об'єктивності, розумності» [183, с. 298]. Здоровий спосіб життя, за словами вченого, передбачає свободу розуму, відкритість світу, сприйнятливність чужих радощів та страждань, любов до інших та самого себе [212; 213, с. 157]. Разом з тим знаходимо: «Потреба у спілкуванні обумовлена тим, що людина не самодостатня. Біологічно, соціально вона має потребу в інших людях...Спілкування – вихідна та неперехідна реальність, джерело насолоди та тортур. Лише за допомогою інших можна відчутти повноту буття, розвинути розум, здатність до кохання та творчості» [214, с. 109]. Виходить, що плідність життя особистості може бути досягнута завдяки набуттю індивідом матеріальної, емоційної та інтелектуальної незалежності, проявляється через здатність любити, проявляти турботу, відповідальність, повагу. Відповідно індивідуальна самодостатність виражається в емоційній, інтелектуальній та матеріальній незалежності. Таким чином, можна засвідчити, що Е. Фромм самодостатність вважав як позитивну свободу у виборі напрямку розвитку, спрямовану на контакт з людьми, але відносно обмежений. Додамо, що у цьому

напрямі відомі ідеї, які акцентують фактор психологічного здоров'я як умову самодостатності внаслідок усвідомлення внутрішніх орієнтирів [119, с. 194].

Влучно змальовується самодостатня особистість у фрейдистському підході: «Фрейдівський *homo sexualis* є варіантом класичного *homo economicus*. Це ізольована самодостатня людина, яка вступає у відношення з іншим заради задоволення власних потреб... У *homo sexualis* – фізіологічні та лібідозні потреби, які задовольняються у статевих стосунках. В обох варіантах індивіди залишаються по суті чужими один одному, але їх пов'язує єдина мета – задоволення власних потреб» [145, с. 21]. «Для «анальної» особистості, яка на основі свого життєвого досвіду більше відхиляється від людей, ... намагаючись перетворити себе у замкнуту самодостатню систему, властиво відчувати любов або іншу спрямовану ззовні прив'язаність як погрозу для себе» [214, с. 109].

Концепція А. Адлера також містить відомості щодо феномену самодостатності [22, с. 42]. Людина – не самодостатня істота, і повинна навчатися взаємозалежності, тому що задоволення життям прямо залежить від соціального інтересу до особистості. Здорова особистість – це «особистість, яка здатна до продуктивної соціальної активності, що передбачає соціальне особистісне почуття, поведінку та когнітивне допущення» [256, с. 25].

А. Х. Моделл та Р. Н. Раскін [261, с. 14] вважали самодостатність захисним механізмом нарцисичної особистості проти впливу зовнішніх ресурсів самоствердження. Так, приміром, уразливість внаслідок заздрості усувається за рахунок підтримки стану особистості «в коконі», який характеризує емоційну відчуженість, незалежність [255; 262]. Д. Гарфілд та Л. Хевенс стверджують, що такий стан призводить до прояву параноїдальних явищ, оскільки зовнішні стимули, які несуть загрози, помилково інтерпретуються [250]. Спрямованість на самоствердження означає нарцисичні спроби реалізувати емоційну самодостатність; а джерела самоствердження (наприклад, їжа в вигляді різних форм харчових розладів, іпохондричних проявів, obsesій; соціальне положення – контроль людей, надмірне насичення

інформацією; посилений потяг до самонавчання; наполегливе відстоювання своєї власної позиції, стійка індивідуалізація цінностей; нав'язливі ідеї пошуку досконалості [251]) переслідуються самим об'єктом, оскільки він виявляє вразливість «я» в міжособистісних відносинах. Доречно вказати, що вчені в емпіричному дослідженні підкреслюють роль тесту Х. Террі, Р. Раскіна «NPI» (Narcissistic Personal Inventory). Вони зазначають, що в межах даного тестування самодостатність зв'язана з асертивністю, незалежністю, впевненістю та прагненням до досягнень [261].

Д. Лапслі розмірковує над проблемою дитячої самодостатності. Дослідник каже про передчасну виникаючу самодостатність – явище, яке оберігає дитину від відчуття фрустрації, відчуження від інших внаслідок впливу соціального оточення, що провокує у дитині злість та образу. Самодостатність дитини може раптово виникнути, якщо відбувається конфлікт із зовнішнім середовищем, результуючий в особистісні зміни [257, с. 2]. Дитина, яка схильна до нарцисичної патології, зустрічає потребу з почуттям неспіху, спустошеності, неповноцінності. Виходячи з цього, зрозуміло, що самодостатність може рано проявитися у дітей, які мають яскраво виражену нарцисичну схильність, а також у випадку певних емоційних переживань, відсутності реалізації потреб тощо.

Не обійдемо увагою й дослідження самодостатності К. Д. Вос, Н. Л. Мід та М. Р. Гуд у поєднанні з концептом грошей [267, с. 208]. Вчені використовують термін самодостатності для характеристики образу дій з певним особистісним вибором, здійсненим без активного залучення інших осіб. Авторами зазначається, що в результаті дослідження взаємозв'язків стану самодостатності «я» та концепту грошей достеменно не визначено, в яких випадках гроші стають єдиною рушійною силою поведінки людини [267, с. 209].

Е. Солтер вживає поняття самодостатності з обов'язковим критерієм – ступенем її розвитку, паралельно розробляючи поняття «низької самодостатності». Науковець вважає низьку самодостатність найскладнішою

психологічною характеристикою людини, яку майже неможливо описати та дослідити [263, с. 83]. Самодостатність досліджується в аспекті пригнічення, тому увага зосереджується на її базових елементах – залежності та незрілості. Людина з низькою самодостатністю порушує слово, і для виправдання стверджуватиме, що обставини дещо змінилися, та взагалі спочатку були певні застереження. Властивий їй стан підпорядкування викликає прагнення до похвали, яка сприймається як «емоційна нагорода». Причиною низької самодостатності дитини може бути неправильне реагування на її дії або ж неприйняття її. Ще однією важливою стороною самодостатності, якої торкається Е. Солтер, є її характеристика пасивності та активності. Автор стверджує, що люди з низькою самодостатністю мають хибну активність – вони можуть вважати себе екстравертами, любити перебувати серед інших. Але гостра потреба в інших людях є ознакою слабкості, а натяки, окремі розмови з приводу комфорту перебування з іншими є лише способом пошуку підтримки цих «екстравертів». Не самодостатні люди «...являються промокальним папером, тому що тільки поглинають і нічого не віддають» [263, с. 86]. Тому й робота з людьми з низькою самодостатністю має бути спрямована на створення активної позиції клієнта з вираженою впевненістю в собі, що є складовим елементом самодостатності. Необхідно також людям давати певні завдання, доручення, які б сприяли самостійному прийняттю рішень індивіда [263, с. 92].

К. Венар та П. Керіг виокремили певні види самодостатності при виділенні низки критеріїв розумової відсталості дитини та специфіки її адаптивної поведінки. Особистісна самодостатність передбачає задоволення першочергових особистісних потреб; комунальна самодостатність пояснюється незалежністю, яка виходить за рамки рутинних потреб – користування грошима, здійснення поїздок, покупок, адекватна комунікація. Особистісно-соціальна відповідальність характеризується ініціативою та наполегливістю, здатністю самостійно виконувати певну задачу, доводячи її до кінця [40, с. 245].

Н. Мак-Вільямс розглядає самодостатність у тісному зв'язку із нарцисизмом. Науковець підкреслює особистісні переживання індивідів із

«нарцисичним діагнозом», а саме – «почуття невиразної фальші, сорому, заздрощів, потворності, неповноцінності» [114, с. 231-232]. Компенсаторними протилежностями цих показників являються самоствердження, почуття власної гідності, захисна самодостатність, марнолюбство, вищість. Для нарцисичних особистостей ці полярні переживання є єдино можливими способами організації внутрішнього досвіду, оскільки вони на певному рівні усвідомлюють свою психологічну слабкість, бояться віддалення, різкої втрати самоповаги або раптових сильних почуттів [114, с. 231].

Вслід за видатним патопсихологом Г. Гантріпом виявляються 9 параметрів шизоїдної особистості: інтроверсія, замкнутість, нарцисизм, самодостатність, почуття вищості, втрата афектів (скудність емоцій), самотність, деперсоналізація, регресія [252, с. 13-23]. Самодостатність визначається як симптом нарцисизму, захист від тривоги. Переважна більшість шизоїдних індивідів проявляють величезну здатність до самодостатності (scarcity of self-sufficiency) та вміння діяти самотійно, незалежно й автономно. Тісно переплітається самодостатність та почуття вищості: «Особистість не має потреби в самодостатності, вона може обійтися без них (інших). Це сполучається з відчуттям інакшості. Складається така формула: я вищий серед усіх – не потребую інших – почувую себе краще за інших – на відстані від інших почувуюся в безпеці» [252].

Окреме місце займають ідеї Д. Рісмен, оскільки його теорія про три типи спрямованості може бути застосована при обґрунтуванні соціальної активності та поведінки самодостатної людини. Мова йдеться про типи орієнтацій соціальної дії: традиційний, ціннісно-раціональний (тобто внутрішньо спрямований) та цільовий. «Внутрішньо спрямована» особа опирається на мораль у прагненні здійснення цінних цілей. «Спрямована до інших» особистість обирає певний спосіб дій, адже переймається схваленням поведінки зі сторони інших людей. Проте Д. Рісмен вважав, що такі виключно «чисті» концепти є уявними, людина може бути більш-менш «внутрішньо» та «зовнішньо» спрямована [253, с. 34].

Спостерігаючи за людьми з емоційними порушеннями К. Роджерс виявив, що природна сутність людини орієнтована на рух до визначеної мети. Тому особистість має розвиватися в напрямку креативності, незалежності, соціальної відповідальності, і складовою її розвитку є закладені природою тенденції до актуалізації активного процесу досягнення мети. Саме ця тенденція поступово призводить до автономії, самостійності, самодостатності. Припускаємо, що в даному контексті можна розглядати тенденцію до самоактуалізації як один з базових процесів набуття самодостатності. Поняття «повністю функціонуюча особистість» К. Роджерса (*a person functioning freely*) є близьким до терміну «самодостатність», оскільки психолог підкреслював, що людина, яка стала на шлях психологічного зростання являється особистістю, що вільно (необмежено) функціонує у всій повноті її потенціалів, самовдосконалюється, соціалізується, адекватно поводить; це креативна особистість, яка постійно змінюється, завжди розкриває себе [260, с. 64].

К. Юнг торкнувся проблематики самодостатності в контексті опису інтроверта, який і є самодостатнім, оскільки основна стимуляція йде зсередини, зі внутрішнього світу думок та рефлексій [97]. Відповідно, самодостатність поряд із зосередженням на власній персоні є невід'ємними ознаками, які супроводжують інтровертовану особистість. І самодостатність як риса інтровертованої особистості є відносно стійкою та проявляється у відсутності афіліації й замкнутості в собі.

В теорії психосоціального розвитку особистості тему самодостатності розкриває Е. Еріксон, пізніше М. Бінгем та С. Страйкер наблизилися до концепції дослідника. Однією зі стадій соціоемоційного розвитку у молодих жінок є реалізація стратегії самодостатності (емоційно-фінансової), яка досягається у період між 17-22 роками. Це пов'язано з почуттям відповідальності та турботою про себе, яка ґрунтується на почутті автономії. Очевидно, що представниці жіночої статі орієнтовані на встановлення відносин, а не чоловіки, бо вони стають самодостатніми, а значить, долати кризу «інтимності» (як жінкам) їм не потрібно [232]. Е. Еріксон підкреслював

роль виховання самодостатності у дитини та подолання провини, яку викликають батьки. Постійний тиск з боку батьків спричиняє «патологію пасивності», тому, потенційні здібності дитини трудитися продуктивно в майбутньому і самодостатність в контексті певної соціально-економічної системи суттєво залежать від здатності розв'язати дану кризу [106, с. 148].

Згідно поглядів К. Хорні, задля того, щоб справитися з відчуттям недостатньої безпеки, безпорадності та ворожості, притаманним базальній тривозі, дитина змушена вдаватися до різних стратегій, які мають назву «невротичні потреби», або інакше кажучи, невротичні тенденції [106, с. 168]. Однією з таких невротичних тенденцій К. Хорні вважала надмірну потребу в самодостатності та незалежності, що проявляється в униканні будь-яких відносин, які передбачають взяття на себе якихось зобов'язань; дистанціювання від усіх. Дослідницею розглядаються дві категорії самодостатності людини (праця «Самоаналіз»): нав'язливо залежна особистість та нав'язливо самодостатня особистість (поневолена невротичною схильністю, не усвідомлює свій стан). В роботі «Невротичні особистості нашого часу» К. Хорні зазначає, що невротична особистість хоче бути безпорадною, бути об'єктом турботи та уваги, і водночас наполягає не тільки на своїй самодостатності, але й на своїй всемогутності. Дослідниця наводить типологію за вираженістю захисної стратегії та принципу спрямованості до людей: відособлений (відчужений тип), поступливий та агресивний (ворожий) [106, с. 169]. Саме відособлений тип, з невротичним спрямуванням «від людей» як стратегією оптимізації міжособистісних відносин індивідів, приблизно характеризує поведінку самодостатньої особистості. Ці люди помилково розмірковують, що якщо відсторонитися, усе буде з ними добре, але насправді втрачається істинна зацікавленість в людях. В межах цієї стратегії життя буде безпристрасним, а людина поринатиме у незалежність, самотність та самодостатність.

Позитивне уявлення особистості А. Маслоу виявляється у тому, що її сутність постійно спрямована на особистісний зріст, творчість та самодостатність, якщо тільки надзвичайно сильні обставини не завадять цьому.

Психологи-гуманісти стверджували, що людина є свідомою та розумною істотою без домінуючих свідомих потреб та конфліктів, являється активним творцем власного життя, може вільно обирати й розвивати стиль життя [106, с. 316]. Надається розлога характеристика людей, схильних до самоактуалізації – зокрема, їх незалежності як потреби в самотності та автономії як потреби незалежності від культури та оточення [106, с. 340]. Отже, загальна незалежність визначається потребою особистості в недоторканності внутрішнього життя та самотності. У самоактуалізуючих людей загострюється потреба високого рівня – спілкування з самим собою. Автономія як незалежність від культури та оточення дозволяє покластися на власний потенціал та внутрішні джерела зросту та розвитку. В самоактуалізації особистість звільняється від залежності, скутості, стає більш самостійною. Такі люди достатньо сильні, щоб не звертати уваги на думки, вплив інших, тому що не прагнуть пошани, високого статусу, престижу, популярності. Разом з цим дослідник відзначає, що досягнення стану внутрішньої незалежності визначається фактом отримання любові та захисту особистості в минулому [106, с. 341]. До того ж в самоактуалізації А. Маслоу виділив мотиваційний аспект, який уможлиблюється завдяки «Б-цінностям» (буття) та «Д-цінностям» (дефіциту). Розрізняється звичайна мотивація людей, котрі не досягли самоактуалізації (базові потреби), та мотивація людей, які живуть на рівні «буття». Виділені 14 цінностей Буття, серед яких нас цікавить самодостатність; вона полягає в самостійності, незалежності, вмінні бути собою без участі інших, самодетермінації, вмінні піднятися над оточуючим світом, відстороненості [123]. Розмірковуючи над самодостатністю, розуміємо, що індивідуальне «Я» самодостатне у сенсі усвідомленості власних можливостей через самого себе, і щоб особисті цілі та смисли поглиблювалися та розширялися, вони мають бути закріплені в інших відношеннях особистості [193]. Д. О. Леонт'єв підкреслював, що попри те, що А. Маслоу досліджував самоактуалізуючих особистостей, самодостатніх та не схильних підкорюватися впливу культурного оточення, психолог-гуманіст випустив з уваги, що простір

суспільних відносин виступає як осереддя сутнісних характеристик особистості, які слід шукати поза межами комплексу властивостей, описуючих її біологічну природу [106, с. 154].

С. Л. Рубінштейн відзначав роль способу дії в особистісному прогресі, називаючи «я-спосіб» прийомом зняття колізії розвитку самої особистості. Ці самі «я-способи» утворюють континуум самовизначення особистості, який включає шляхи оптимізації соціальних відносин та пошук умов самовдосконалення, саморозвитку: «Якщо людина приходиться до об'єктивно обумовленого, доступного та суб'єктивно значущого результату розв'язання протиріччя та отримує в ньому усі переваги інших можливих результатів, особистість набуває самодостатності, яка переживається у формі «я сама обираю свій шлях» [1, с. 347]. В контексті проблематики мотивації самозбереження наявні ідеї щодо самодостатності М. Ш. Магомед-Емінова. Прагнення самозбереження, що змальовує мотивацію збереження самого себе, своєї самоідентичності, самодостатності та інших тенденцій є найважливішими складовими цієї нарцисичної мотивації [112, с. 52]. А до ознак соціальної зрілості відноситься самодостатність, незалежність, соціальна відповідальність за власні вчинки, прийняття власних рішень, активна соціальна позиція (відстоювання власної точки зору всупереч соціуму), оволодіння соціальними ролями та соціальним оточенням в цілому [3, с. 78-79].

Досліджуючи соціально-психологічну адаптацію хворих осіб Ф. Б. Березин та Т. В. Барлас, дійшли висновку, що в основі дезадаптації людини лежить комплекс характеристик, які зв'язані з фіксацією на численних небажаних подіях, котрі у свою чергу асоціюються з ускладненнями міжособистісної взаємодії: інтеріоризацією соціальних норм, рівнем самодостатності та нонконформізмом [17, с. 41]. У той же час В. М. Мельников виділяв 9 типів характеру, один з яких – «самодостатній». Індивідів даного типу виділяють аутизм, відгородженість, відстороненість від подій навколишнього світу. У житті вони зазвичай вважаються ексцентричними диваками; зовнішній вигляд виявляє своєрідність та яскравість, а манери поведінки звертають увагу

сторонніх. Їм важко проникнути в душевний світ інших людей. Заради торжества абстрактних загальнолюдських концепцій вони готові на пожертву, але звичайні повсякденні радощі й прикроці не викликають у них емоційного відгуку. Вони залишаються байдужими до чужих прохань, радості, печалю, образи. Їхні вчинки можуть здатися жорстокими і нетактовними, але вони пояснюються не бажанням заподіяти біль і страждання. Таким чином, соціальна корисність людей з самодостатнім типом характеру породжена оригінальністю і своєрідністю мислення, а негативні наслідки є наслідком відгородженості від людей і подій навколишнього світу [127, с. 106].

Місце самодостатності у системі науки в контексті педагогічної підтримки та виховання досліджує О. В. Гречаник [53, с. 273]. В соціально-економічних умовах суспільство пред'являє нові високі вимоги до фахівця певного профілю – здатність до адаптації, самостійність, самодостатність та конкурентоспроможність на ринку праці. Через творче розкриття та самодостатність пропонується досліджувати внутрішні механізми професійної діяльності. У зв'язку з цим великого значення набуває саме питання педагогічного супроводу, підтримки майбутнього спеціаліста. Посилаючись на праці Т. О. Строкової [198], Н. М. Михайлової [53, с. 275], автор підкреслює важливість грамотно організованого педагогічного впливу та супроводу як стрижня педагогічної діяльності у культивуванні самодостатньої особистості. Самодостатність визначається як здатність вирішити проблему, яка стоїть перед індивідом, основою для прийняття рішення якої є усвідомлення власних переконань, мотивів, цінностей [53, с. 276].

Теоретичний огляд особистісної професійної самодостатності пропонує О. В. Мельник. Досліджуються шляхи професійного самовдосконалення людини відповідно до нових вимог професії та результатів праці [126]. Вирішення даних питань залежить від здобуття особистісної та професійної самодостатності. Особистісна самодостатність – глобальний конструкт, який фіксує здатність індивіда володіти соціальною ситуацією розвитку, а

професійна самодостатність являє собою суб'єктивну значущість для відповідних етапів, періодів, стадій професійного самовизначення [126, с. 82].

Підсумовуючи вищезазначене, слід відмітити наявність значної кількості феноменів, які прямо чи опосередковано торкаються самодостатності та її проявів: почуття неповноцінності та сорому/провини, свобода, нарцисизм, інтроверсія, впевненість у собі, тощо. Можна вважати, що дані поняття можуть бути передвісниками певних індивідуально-психологічних особливостей самодостатніх людей відповідно конкретним життєвим ситуаціям.

1.3. Теоретико-методологічна побудова структури самодостатності

Не потребує підтвердження той факт, що розробка психологічного явища, зокрема його структури, в першу чергу залежить від обраних наукових підходів. Структура як поняття, що представляється значною гомогенною побудовою, порядком та сукупністю зв'язків, у той же самий час являє комплекс сполучених між собою характеристик та взаємовідносин генеральних елементів самого явища.

Виходячи з положення того, що системний підхід передбачає аналіз системи в цілому та розгляд її окремих складових, за словами В. Д. Шадрікова, вектор дослідження розвивається в двох площинах [221, с. 8]. Перший напрямок охоплює вивчення процесів формування системи та механізмів її функціонування; другий передбачає виявлення механізмів, які генерують нові системні якості (і не стикаються з властивостями цих складових елементів, формуючих систему [176]). Бачимо, що психологічні виміри в руслі системного підходу втілюються у конкретно-синкретичній та абстрактно-аналітичній площинах. У свою чергу, експериментальне опрацювання зосереджено на формах системної детермінації психічних явищ [129, с. 22].

Пошук рівнів, критеріїв для функціонування системних основ психологічних явищ на сьогоднішній день залишається нагальною і не вирішеною проблемою. Інтегральна сукупність рівнів та різного роду утворень

системи вимагають прицільного аналізу її кожної сторони [221, с. 9]. Оскільки кожна з підструктур має цілісні властивості специфіки функціонування системи, необхідно створити умови для комплексного досягнення не тільки головних структур, а й похідних складових її підоснов. Так в основі наукового підходу Б. Ф. Ломова полягає полісистемність, що сприяє виділенню основ інтегральних якостей та властивостей у цілісності з їхніми структурними компонентами. Якісними вузлами стають психічні явища, коли людина включається у системи відносин, змінюючи психіку та поведінку згідно ситуації [12]. Звідси й чотири площини, в яких досліджується будь-яке психічне явище: розгляд психіки як суб'єктивного відображення дійсності, регулятора активності суб'єкта; визначення загальної сукупності психічних явищ і функціональних утворень – компонентів психіки (когнітивна, регулятивна та комунікативна системи); зв'язування психічних явищ до більш складних систем вищого порядку; характеристика психічних феноменів як руху мікросистем в процесі функціонування мозку. То ж, вищезазначене підкреслює, що системний підхід передбачає різнобічність рушійних сил та детермінантів психічного розвитку людини, звідси й уявлення про холістичність індивідуальності, яка характеризується багатоплановістю та складністю досягання усіх параметрів [129, с. 23]. Л. В. Міщенко звертається до опрацювань В. В. Білоуса, що виділив дві стратегії вивчення цілісної індивідуальності – аддитивну (С. Л. Рубінштейн, Б. Г. Ананьєв, Р. Кеттел [11]), котра характеризується описом різних змінних, наявних у складі явища, та неаддитивну (В. С. Мерлін, В. М. Русалов, В. Д. Небиліцин, Б. М. Теплов, А. В. Брушлинський [24]). Остання полягає у пошуку причин саморозвитку та механізмів саморегуляції, узагальненні багаторівневої та багатовимірної характеристики індивідуальності, прогнозуванні та вирішенні життєвих ситуацій. Цілісність розгляду системи психічних реалій особистості визначається емерджентними властивостями, які неможливо розглядати поза межами системи, що поєднуються багатоякісністю, багатомірністю та ієрархічністю [129, с. 26-27]. Таким чином, затверджується ієрархічний спосіб організації та багаторівневості, єдність процесів інтеграції та

диференціації, гнучкість багатозначних та строгість однозначних зв'язків із властивостями, головними характеристиками інтегральної індивідуальності як складно утвореної системи.

Взагалі теоретичні та методологічні труднощі дослідження психічних станів, як зазначає О. О. Прохоров, зумовлені широким діапазоном виявлення, який приховує відмінності багаторівневих, багатокомпетентних та поліфункціональних явищ [159]. Є. П. Ільїн вважає, що відбір методик діагностики психічних станів та їхніх показників повинен бути зосередженим на структурі функціональної системи, що формує результат, адже при різних станах формуються системи та підсистеми, які диференціюються мірою реагування та пояснюють специфіку конкретно взятого стану [80, с. 326-340]. А. Б. Леонова припускає, що традиційні методики психодіагностики малоефективні у вивченні психічних станів, оскільки в них немає першочергової спрямованості на аналіз неодмінних змін стану, які відбуваються протягом певного проміжку часу [105].

Важливо відмітити, що основні положення про природу людини зводяться до дихотомій, приміром, свобода-детермінізм, холізм-елементалізм, мінливість-незмінність, гомеостаз-гетеростаз тощо [219, с. 35-40]. Тож, конкретизуючи погляди щодо особистості, Г. П. Васянович та В. Д. Онищенко вважають, що вона проявляється через духовний світ з його мотивами, цінностями, принципами, переконаннями, вірою, знаннями, морально-духовними та естетичними почуттями. Водночас самість особистості виражається у формах та видах самосвідомості, через самовизначення, певну самодостатність, свідомість, власне покликання, самореалізацію, самоактуалізацію тощо [38]. Духовний початок (основоположний елемент структури особистості) визначався М. Я. Гротом як корінь морального життя з задіянням творчої сили людини. В. І. Вернадський наділив вирішальним фактором ноосфери вираження духовного життя особистості. В. В. Зеньковський відмічав, що смисл особистості здобувається в світі цінностей та живому соціальному досвіді, в зверненні до Бога.

О. Ю. Кульчицький, стверджував, що особистості, які зворушують культуру, одержимі певними цінностями, тому несуть «вище світло» [170, с. 128-135]. А. В. Петровський наводить низьку аспектів психологічного виміру особистості: 1) як системна якість, що занурена в простір індивідуального життя суб'єкта; 2) як властивість, котра існує у просторі міжіндивідуальних зв'язків; 3) особистість як властивість, що знаходиться поза межами інтеріндивідуального простору (тобто постає питання про персоналізацію, віддавання себе іншому, «занурення» в іншу людину [151, с. 146-149].

Взагалі під цілісністю особистості розуміється внутрішня якість особистості, яка відбиває її здібність у критичних ситуаціях зберігати свою життєву стратегію, прихильна власним життєвим позиціям та ціннісним орієнтаціям [97, с. 921]. Цілісність формується впродовж життя у соціальному оточенні, і чим стійкіші цінності людини, твердіші її переконання, ідеали, тим яскравіше проявляється й її цілісність. Проблематику цілісності та самодостатності знаходимо у працях з психосинтеза Р. Ассаджіолі [10]. Досліджуючи питання внутрішньої гармонійної цілісності, істинної реалізації власного «я» автор розглядає стадії досягнення цілей. По-перше, це глибоке розуміння своєї особистості, завдяки якому людині відкриваються невідомі потенційні можливості, істинне покликання, які прагнуть виразити себе, але через упередженість та страхи відкидаються. По-друге, контроль над різними елементами особистості, опанування своїх пристрастей шляхом розтотожнюваності. Тобто над людиною панує усе те, з чим людина себе ототожнює; але можна оволодіти та контролювати усе те, з чим людина себе «розтотожнювала». Наступними стадіями є осягання свого істинного «Я», виявлення або створення поєднуючого центру. Передбачується формування або перебудування особистості навколо нового центру, наприклад, поява «субособистостей» навколо істинного «Я» [10, с. 35]. Таким чином, знаходження своїх субособистостей означає для людини глибинний самоаналіз, завдяки якому вона стає на шлях саморозвитку, самодостатності та самовдосконалення.

Загалом, можна сказати, що численні наукові розробки окреслюють вектор наукового пошуку самодостатності саме в площині її структурного змісту. Наданими вище авторськими поглядами засвідчується інтерес науковців до означеної проблематики, проте теоретичні опрацювання не вичерпують усієї повноти питань феноменології самодостатності.

1.4. Особливості рівневої структури самодостатності та її типологічної класифікації

Проблема структури самодостатності, передусім залежить від вирішення питання про її сутність, полягає у наданні дефініції та окреслення її різних сторін, які підпорядковані її змістовним елементам. Обмежена кількість праць, увага яких зафіксована на трактуванні терміну «самодостатність», обумовили необхідність поглиблення дослідження суміжних понять та явищ в межах етимологічного аналізу.

Оскільки в Древній Греції самодостатність позначалась як «автаркія», це поняття заслуговує уваги. «Автаркія (самозадоволення, самодостатність) в античній етиці – термін, що позначає внутрішню задоволеність, відсутність потреб і бажань і, як наслідок цього незалежність» [181, с. 3]. О. Дугін вказував, що «автаркія – самодостатність, можливість стійкого існування економічної, соціальної, екологічної та ін. систем тільки за рахунок внутрішніх ресурсів...» [63, с. 898]. Підкреслюється саме забезпечення системи самостійними силами. У тлумачному словнику чужомовних слів зустрічаємо: «Автаркія – це самовдоволення. 1. Незалежність від усіх речей зовнішнього світу або інших людей. 2. Створення замкненого самодостатнього господарства в межах окремої країни або групи країн, спрямоване на максимальне обмеження імпорту, стимулювання експорту товарів і капіталу» [140, с. 4]. «Самодостатнім» також називають того, «який має цінність сам по собі; який має цілком самостійне значення» [182, с. 5]. Також наявне слово «самодовлеющий», що позначає того, хто володіє власним, самостійним

значенням та являється достатньо значущим сам по собі [200, с. 3]. Поняття «достатній» окреслює «людину, яка задовольняє яку-небудь потребу, який є у необхідній кількості, достатньо великий; включаючий в себе усі необхідні умови, сповна обумовлюючий; заможній, маючий достаток, багатий.

У контексті самозабезпечення, так би мовити, автаркії сучасного трактування, представляють окремий інтерес матеріали дослідників національного інституту Сунь-Ятсена в Тайвані [246, с. 202-210]. Автори зв'язали поняття самодостатності із ідеєю зміни настрою (схема mood-repair). Згідно цієї схеми метою зміни настрою, яка обумовлена переживанням сорому, є прагнення до самодостатньої поведінки [246, с. 202]. Вчені зробили висновок, що «переживання сорому зв'язано зі зростаючою тенденцією до самодостатньої поведінки та прояву пасивного ухиляння й активної незалежності в соціальному відношенні (як засіб компенсації соціального «я», що знаходиться під загрозою)» [246, с. 203]. Самодостатність, як зазначається, є типом особистісної або колективної автономії. Вона означає позитивний стан, який заперечує необхідність в інших, щоб незалежно та ефективно діяти. Термін самодостатності вживається зазвичай до життєстійкості, до стилю проживання, при якому нічого не споживається з того, що виробляється [246, с. 203]. Надана дефініція: «це ізольований стан, в якому люди передають перевагу бути віддаленими від інших та прикладати зусилля для досягнення особистих цілей; спрямованість, при якій люди віддають перевагу бути вільними від залежності» [246, с. 203]. Самодостатність вважають тимчасовим психологічним станом, який індукує почуття сорому. Зміна настрою згасить це неприємне почуття, і особистість шукатиме ефективні засоби для підтримки «соціального я» і самоповаги. Це підтверджує первинну гіпотезу: присоромлені люди прагнуть автономності, будучи соціально неконтактними, як і при створенні стратегії досягнення цілей. Для визначення параметрів самодостатності було виділено набір певних індикаторів самодостатності, які б відображали дії автономного особи: прагнення працювати в одиночку, відсутня потреба в допомозі тощо [246, с. 203]. Індивіди з почуттям сорому схильні до нарцисизму, афіліація

зменшується; сором мотивує людей до егоцентричної поведінки, веде до уникання соціальних контактів. Звідси й демонстрація двох ліній поведінки: соціально індиферентна і нарцисична, характеризується залученням в процес підтримки свого «я» через здійснення незалежної діяльності. Негативним наслідком самодостатності є можлива втрата соціального «я» через невгамовне переживання сорому та підвищеної самодостатності, при яких «колективна» мотивація послаблюється, а індивідуалізм підсилюється. Відповідно передумови самодостатної поведінки можуть привести до серйозних наслідків, які несуть відтінок «соціальності» [246, с. 203].

Наше розуміння багатогранного терміну самодостатності полягає в тому, що за виділенням структурних рівнів самодостатності, ціннісних орієнтацій, структурних компонентів та її вірогідних індивідуально-психологічних особливостей «носіїв» самодостатності, стоїть диференціювання психологічного феномену самодостатності як психологічної якості, властивості та стану. Як *якість* самодостатність виявляється на примітивному, праксіологічному рівні та далі може набувати нового психологічного виміру.

Авторський погляд, викладений у статті про три сторони «само» (самодостатності, самостійності та самості) висуває ідею, що самодостатністю можна назвати і якістю особистості взагалі, і головною рисою успішної людини, здібністю людини або стилем життя [7]. Це впливає зі значення слова «достатність», яке у свою чергу є водночас кількісною та якісною характеристикою. Кількісна самодостатність – коли людина перебуває у постійному або тимчасовому стані задоволеності повноти, достатності свого внутрішнього світу для відчуття себе повноцінною особистістю, усвідомленості власної необхідності та значущості Космосу. Якісна самодостатність – коли людина не тільки перебуває в стані при достатності всього в житті, але й в стані тоді, коли задовольняється тим, що є, що відбувається.

Як *властивість* людини, що з примітивного рівня сягнула на акмеологічний, і полягає в особистісному зрості, широкій соціальній включеності та активної участі в суспільних стосунках; а також

самодостатність може набути характеру психологічного *стану*, який закріплюється на трансцендентальному рівні, коли людина не звертає уваги на зовнішні детермінанти зміни цього врівноваженого та гармонійного стану. Процес набуття самодостатності досягається, коли людина переходить періоди «самоперетворення». Мається на увазі, що особистість яскраво відчуває потребу у відокремленні від зовнішніх зв'язків та впливів.

Є. П. Ільїн [79] зазначає, що психічний стан – це реакція функціональних систем на зовнішні та внутрішні дії, спрямована на отримання корисного результату для системи організму. Підкреслюється, що заради запрограмованого результату система може вийти на значні зрушення взаємодії її компонентів, а результат призведе до неспокійного та несталого стану, і це підтверджує думку про те, що стан є реакцією функціональної системи не тільки заради збереження її стійкості, а й для зміни з метою адаптації до нових умов існування. Стани впливають по-різному на формування рис, але зворотна взаємодія для стійких станів сильніше. Чим більше стійкість, статичність психічного явища, тим вірогідніше воно перейде у статус стану, а згодом – у властивість. Зустрічається ідея, що стан – є припинений процес деякий період, а властивість – застиглий стан. Стан проходить разом з детермінуючим його процесом, приміром, емоціональним, а психічна властивість – зовнішня, константна характеристика системи, без урахування часу [79, с. 30-31]. Дослідниця Л. В. Степаненко уточнює, що поняття стану у психології асоціюється з ускладненнями психічного відображення, а саме сталістю та мінливістю. Як суб'єкт взаємодій особистість має ставлення, що детермінують певні психічні стани та завдяки їм уможливаються прояви психічного світу людини [194, с. 107].

Стан самодостатності обумовлює специфіку автономного та зануреного в самого себе способу життя, що може бути ілюстрацією самодостатності людини на трансцендентальному рівні. Як властивість самодостатність підкреслюється на акмеологічному рівні через просоціальну діяльність та сталі

бажання допомагати, наповнювати смислом життя інших, інакше кажучи, «вкладати» самодостатність в оточуючих.

Разом з тим самодостатність передбачає переживання ситуації самозабезпечення власними силами при помірності соціальних контактів, незалежності точки зору, усвідомленості про наявні внутрішні ресурси, які сприяють автономному, самостійному, дистанційованому, цілеспрямованому та контрольованому процесу життєдіяльності, та детермінує соціалізацію та індивідуалізацію особистості. Щоб краще зрозуміти її специфіку, наведемо характеристику структурних компонентів самодостатності, які ми вивели на підставі наукових першоджерел. Однак відмітимо, що деякі з нижче приведених термінів набули авторського трактування для оптимізації розуміння явища самодостатності.

Отже, першою центральною ланкою феномену самодостатності є *самостійність*, що представляється в нашому дослідженні структури самодостатності як характеристика, що позначає практичний аспект діяльності, а точніше сказати – здійснення діяльності самим індивідом, без залучення допомоги. Значення самостійності для визначення самодостатності дуже важливе [7]: при повній відсутності самостійності людина може не може бути самодостатньою. Протиріччя між тим, що людина робить, власними силами досягаючи будь-чого, та станом, коли людина залишається на самоті, є лише неправильним розумінням понять самостійності та самодостатності. Самостійність виступає як вміння зробити усе власними руками, обійтись без поміччя з іншого боку. А таким чином самостійність може бути складовою самодостатності, однією з її ознак, але знак рівності між цими двома термінами проводити не доцільно. Власну надмірність автор статті вважає такою ж поганою, як і відсутність самодостатності. Успіх в будь-якій діяльності може спровокувати надмірну вибагливість, а надалі й самотність, оскільки з такою людиною буде дуже важко мати справу.

Другий компонент – *незалежність* – узагальнює невіддільність індивіда до чужого впливу, стійке відношення до діяння з боку будь-кого. Аналізуючи

авторитетні погляди С. К. Нартової-Бочавер [134], погоджуємося з думкою, що людина в своєму розвитку повинна займати позицію спочатку повної залежності від іншого, підконтрольності іншої особи, і далі життя згідно набуванню досвіду та контролю над різними її аспектами підпорядковує власне життя. Розвиток особистості нівелюється, спадає, коли немає можливості зробити власний вибір, усе залежить від третьої сторони. Людина втрачає свободу, свою суб'єктність, індивідуальність та унікальність, що очевидно погіршує особистісний зріст. Повернення свободи, власної суверенності гарантує людині покращення життя та стосунків в соціальному середовищі. Незалежність, розглядається у С. Ю. Головіна як альтернатива конформності та негативізму – самостійний виробіток та відстоювання власної позиції [49, с. 609]. О. Я. Анцупов та О. І. Шипілов вважають, що незалежність – це здібність та можливість діяти самостійно та бути захищеним ззовні [6, с. 375]. У психолого-філологічному словнику «Тисяча станів душі» автори вважають незалежність бажанням бути невідкореним та самостійним [108]. А співзалежність (поняття, розмірковане дослідниками Б. Уайнхолд та Дж. Уайнхолд [118, с. 23]), переслідуватиме усе життя, та «затоплятиме» гармонічне життя в соціумі. Дані відомості про незалежність та співзалежність можна вважати антиподом нашого авторського бачення особливостей життя самодостатньої особистості праксіологічного рівня. Річ у тому, що самодостатня праксіологічно спрямована особистість поводитиметься таким чином, що будучи задоволеною станом «не чіпайте мене, мені так добре», керується мотивами незмінюваності стану комфорту, при якому самозабезпечення відбувається за рахунок лише самої особи, незалежність від точки зору інших людей є основою комфортного життя людини.

Термін *самоефективності*, який є третьою невід'ємною складовою самодостатності, виражається в тому, що поняття передає усвідомленість власних сил та використання особистісних ресурсів в справах [50]. А цілеспрямованість як похідна характеристика самостійності та самоефективності виражає прагнення до досягнення цілі, орієнтованість на

отримання результатів. У статті І. А. Ніконової «Визначення поняття «самодостатність особистості» [139, с. 767] надано аналіз вітчизняних та зарубіжних наукових джерел з означеної проблематики. Автор дослідження вивчає терміни «adequacy efficiency», «self-efficiency». Перший термін був запропонований Т. Ф. Єфремовою та позначав «повноту, достатність ефективності» із синонімічними слову поняттями «продуктивність, сила». Саме поняття «efficiency» дослівно можна перекласти як «якість або ступінь вмінь та знань, якими хтось або щось володіє для виконання певних обов'язків» [139, с. 768]. Поряд з цим, синонімічні поняття «self-efficiency» та «self-efficacy» (яке часто зустрічається у зарубіжних психологів – наприклад, у Д. Шанка в дослідженні підліткового віку та в соціально-когнітивній теорії А. Бандури), можна розкласти на «self» та «efficacy». Перше слово означає «сам, своїми силами», а «efficacy» можна перекласти як «дієвість, ефективність, сила» [247]. Найточнішим, на думку автора статті, є тлумачення даного терміну М. Аллабі та П. Баніардом, які визначають його як «стан, який не потребує якоїсь сторонньої допомоги, підтримки або взаємодії, від особистісної та колективної автономії» [228, с. 187]. Термін «self-efficacy» К. Девіс та Д. Н'юстром трактують як внутрішню переконаність індивіда в володінні необхідними потенціальними можливостями та рівнем компетентності для виконання робочої задачі, реалізації рольових очікувань або можливості успішно впоратися з важкою ситуацією [65]. Р. Фрейджер та Дж. Фейдімен розуміють «self-efficacy» як вміння людини вести себе релевантно специфічній задачі або ситуації [211].

М. Кашапов вважає, що самодостатня особистість «вміє знаходити опору в собі, бачити і використовувати власні резерви, менш залежна від інших людей, володіє збалансованою особистісною структурою...» [85, с. 121]. Також під ефективністю особистості розуміють почуття самоповаги та власної гідності, реальну компетентність (здібності та вміння) особистості вирішувати життєві проблеми. Іншомовний термін «effectance» трактується як інтегральна здібність бути компетентним, відповідати вимогам середовища [128].

А. В. Толочек вважає самоефективність синонімом самоактуалізації та визначає її як властивість особистості, яка характеризує вміння керувати власним розвитком та діяльністю з метою ефективною реалізації поставлених завдань [201]. Г. Крайг та Д. Бокум в межах психології розвитку підкреслюють, що самоефективність – це те, що індивідуум здатний здійснити в певній даній ситуації [100], а Д. Майерс [113, с. 489] вважає почуття власної компетенції та ефективності самоефективністю (від самоповаги вона відмежується коливанням самооцінки). Натомість в Оксфордському тлумачному словнику з психології самоефективність визначається як відчуття індивідом своїх здібностей, можливостей справлятися з певними ситуаціями [142, с. 571]. Р. Комер вказує, що самоефективність – це ідея про можливість оволодіти необхідними поведінковими реакціями та демонструвати їх у разі потреби [92, с. 558].

Альтруїзм викриває забезпеченість самого себе та готовність або дійове надання допомоги іншим. Розгляд даного питання відсилає нас до здобутків акмеології розвитку людини, адже акмеологія розвитку виявляє тісний взаємозв'язок з природними та соціальними умовами, характеристиками власної активності людини, простежує зміни, які можуть виникати в індивіда. Приблизні маркери, які цікавлять акмеологів-науковців, виразниками відповідності або невідповідності розвитку людини з прийнятими в соціумі нормами, можна вважати зміст (якість) соціально значущої діяльності, відносин з іншими, здійснюваних вчинків та дій. Отже, що на перший план виходить самий стан оптимума (показників вищості розвитку), на яку ступінь піднялася людина, не обходячи увагою й психологічного боку даного руху, реальні прояви ззовні у вигляді матеріальних або духовної форми здобутків досягнутого акме [20, с. 13–18]. О. О. Бодальов прицільно дає характеристику даному терміну «акме». Це контроль над собою, стратегія побудови життя, яка передбачає постійний рух до здійснення нових, все більш складних задумів, результати котрих необхідні не лише тільки самій людині, а й усім людям. Це створення самою людиною «середовища свого розвитку, активне відображення дійсності» [21, с. 11-23]. В протизагу саморозвитку та активній, самобутній

участі в житті інших протиставляється егоїстичний гомеостаз примітивної, зосередженої на собі самодостатньої особистості, нарцисичної та егоїстично, яка не вникає в життя інших. Її активність спрямована на задоволення власних потреб.

Суб'єктивні відносини, як справедливо стверджує С. В. Духновський, є «концентратом мотиваційних утворень людини та впливів з боку суспільної дійсності... У результаті цих впливів формуються ціннісні орієнтації особистості, які можна тлумачити як певний зміст суб'єктних відносин з зовнішнім світом» [64; с. 6]. Як зазначають Л. В. Волкова та Н. В. Смирнова, соціальна активність не виникає спонтанно та розвивається відповідно певній віковій узгодженості діяльності, що пов'язано з виявом важливих психічних та соціальних новоутворень особистості [44, с. 19]. Найбільш повне визначення соціальної активності надане В. З. Коганом, що полягає у виділенні даного явища як свідомої та цілеспрямованої діяльності особистості, це цілісно-соціально-психологічна якість. При цьому ж діяльність є реальним проявом соціальної активності людини [44, с. 20]. Додамо й висновки В. А. Петровського: факти сприяння (допомоги) індивіда іншим людям, їхньому індивідуальному розвитку, прямують до реалізації особистісних новоутворень даного індивіда, суттєвим відкриттям особистості, однак ці вияви можуть бути психологічно оцінені по-різному [151, с. 146].

Наступні компоненти самодостатності – *дистанціювання* та *автономність*. Дистанціюванням можна назвати помірність у соціальних контактах та специфічний характер взаємодії з соціумом, який сприймається як закритий. Водночас автономність окреслюється вмінням жити поодино, без втручання зі сторони та при комфортному існуванні з самим собою. М. Балінт визнавав важливість самовизначення та співвіднесеності з іншими людьми, прив'язаності та відстороненості. Це дало поштовх у виділенні фундаментальних особистісних тенденцій – окнофілічних (тенденції до зв'язаності, зчіплювання) та філобатичних (тенденція вільного руху до самодостатності). Відомо, що Дж. Шор та Дж. Санвілл [265] розглядали процес

психологічного розвитку як «процес осциляції між необхідною зв'язаністю та неминучої сепарації – між інтимністю та автономією» [93, с. 296]. До того ж А. Анг'ялом запропоновано вживання термінів «капітуляції» та «автономії»; остання є «ствердженням та розширенням області визначення бути самокерованою одиницею, яка активно стверджує себе в світі, замість пасивного реагування»; дана тенденція виявляється у спонтанності, самостверженні, прагненні до свободи та управлінні» [230, с. 131-132].

Нарешті останній структурний компонент самодостатності – *саморозуміння* як невід'ємна характеристика самодостатньої людини є прагненням до пізнання себе, пошук свого місця в світі [28, с. 14]. Вчені А. Ю. Маленова та Ю. В. Потапова виокремлюють саморозуміння на тлі інших критеріїв особистісної зрілості [118]. Гармонічні відносини з самим собою, самоприйняття та саморозуміння виражаються похідними параметрами відкритості внутрішньому досвіду переживання (нагадує трансцендентальні показники самодостатності), здатністю до рефлексії, аутентичністю, прагненням до самопізнання, розвитком, глибокою інтроспекцією. Цілісність особистості як критеріальне утворення зрілості виражено сформованими цінностями, стійким набором рис та ціннісних орієнтацій [118, с. 24-25]. Г. В. Іванченко відмічає деякі психологічні ознаки аутентичної особистості, що пояснюють конкретні сторони самодостатності. Наприклад, турбота людини про себе не завжди є подоланням слабких сторін, але в певний час може виходити за рамки саморозвитку на шлях до самотрансценденції, самореалізації та самоусвідомлення. Піклування про себе може привести індивіда до внутрішнього самовизволення, свободи, відповідальності та усвідомлення гідності. А якщо так, то йдеться мова про глибоку міру саморозуміння, самопізнання, продуктивні та ефективні стратегії взаємодії з людьми відповідно зі знайденням психологічних новоутворень, які породжуються турботою [76].

Г. Олпорт, керуючись своєю теорією про функціональну автономію, стверджував, що психологічно зріла людина наділена певними рисами, зокрема підкреслював, що функціонально автономні та зрілі особи «бачать речі так, як

вони є, не спотворюючи їхній вигляд.» [229, с. 364]. Таким чином, вчений підкреслював, що зріла особистість має глибоко укорінений набір деяких цінностей, які слугують основою її життя, а тому характеризують її як самодостатню особистість.

В. В. Зеньківський вказував, що начало духовності особистості – непохідне, невиведене, передбачає більш глибоке «я», що виникає у безпосередньому самоусвідомленні досвіду як такого [69, с. 45]. Самодостатність не може бути відокремлена від аспекту духовності та нерозривно пов'язана з духовним вектором життя. Щоб не занурюватися у свою поведінку та не тікати від себе, вірним засобом є відкриття духовного світу, нівелювання або уникання вражень, які деструктивно можуть впливати на душу ззовні, усамітнення, мовчазності тощо [69, с. 47-48].

В філософському нарисі О. В. Вознюка [43] нами було почерпнуто теоретико-гносеологічні засади для виділення певних рівнів в структурі самодостатності. Колосальне значення евристичного потенціалу критерію «актуальне-потенційне» передбачає вичленення не лише актуального, а й потенційного аспекту (в якості фундаментальної характеристики буття). За висловлюванням В. В. Кізіми, якщо представляти особистість як «замкнуту в собі цілісність», то вона виявляє 2 понятійних пласти – актуальний та потенціальний (бачимо функціонально-рольову характеристику, яка фіксує поведінковий зовнішній акт, та сутнісну характеристику людини, її регулятивно-духовних потенцій, центра самосвідомості, джерело волі та ядро характеру [86].

Самодостатність, на наш погляд, може бути розглянута на трьох рівнях розвитку. При тому, слід зазначити, що нижче описана рівнева модель передбачає зміщення меж поширення самодостатності на той чи інший параметр особистості. Зміщення може відбуватися як знизу вгору, так й зверху вниз, або «включення» усіх рівнів водночас. Вважаємо, що ці рівні взаємозв'язані та взаємопроникаючі. Самодостатність може у певній мірі виділятися на нижчому рівні, та перетікати у середній та вищий [241, с. 82].

Підкреслимо, що динамічні інтраіндивідуальні зміни особистості під впливом певних життєвих та особистісних обставин можуть відбуватися на усіх рівнях або на одному конкретному.

Характеризуючи поведінку за кожним з цих рівнів, можна надати певні атрибутивні індикатори поведінки особистості. На першому рівні, праксіологічному, мова йдеться про особистість не схильну до активних дій, скоріше, має місце лінь та збереження умов, в яких вона знаходиться. Індивід не проявляє активної участі у пошуку кращого та зміні актуального стану. Особистість в такому контексті набуває маркер *«консерватора»*, тому що вона нібито усвідомлено закрила для себе доступ до нового, складного, потребуючого активних дій та енергозатрат. Девізом такої людини може бути вираз, авторство якого належить відомому письменнику А. Франсу: «Залиште свої істини при собі, при мені залишиться мій ідеал» [208, с. 108]. Діяльність не складна, спрямована на задоволення вітальних, нижчих потреб. Особистість задовольняється тим, що має, не проявляє інтересу до досягнення нових цілей. Потреби обмежені, швидко задовольняються. Цей рівень самодостатності є досить примітивним, оскільки особистість не прагне до особистісного збагачення через спілкування, допомогу іншим людям. Ми дотримуємося тої точки зору, що навіть людині, яка стоїть на примітивному нижчому ступеню морального та загальнокультурного розвитку, притаманні певні ціннісні орієнтації. Пояснимо нашу ідею: по-перше, є дещо, що представляє цінність, інтерес та є предметом бажання людини, будь-то предмет, об'єкт чи явище; по-друге, якщо це є дуже вагомим для особистості, то вона буде орієнтуватися на цю цінність, намагатиметься це здобути; втретє, процес досягнення результатів цієї ідеї займає значну частину життя людини; в-четверте, дана цінність формується на основі поглядів, установок, уявлень, світобачення людини, взагалі, на базисі загальної спрямованості людини, що обумовлює невід'ємність ціннісної орієнтації від процесу саморозвитку індивіда.

Акмеологічний рівень, на відміну від попереднього, характеризується більшою користю для особистості. В даному випадку ми говоримо про

позитивні зміни, прагнення до руху, можливо, навіть ризик. Людина хоче не тільки не стояти на місці, розвиватися у різних сферах життєдіяльності, але й хоче та може вести за собою інших, допомагаючи розкритися соціальному оточенню, трансформуватись у більш функціональну систему із перспективою подальшого розвитку. Особистість на цьому рівні є *«новатором»*, вона йде до нового, та є свого роду Прометеєм, який через власну повноцінність, переповненість внутрішніми ресурсами, здібна поділитися з іншими. Лозунг цього рівню – вислів, авторство якого приписують О. В. Суворову: «Уперед – моє найулюбленіше правило...» [47]. Побутові проблеми вирішуються без значних енерговитрат, вітальні потреби задоволені. Особистість розширює межі своїх можливостей, потреб, прагне до особистісного зростання, самовдосконалення і духовних цінностей. Цей рівень відповідає динамічній особистості, яка любить рух вперед, саморозкриття через взаємозв'язки з іншими, тому що у неї достатньо ресурсів, щоб поділитися з іншими.

М. Кашапов услід за О. О. Бодальовим вважає особистісною зрілістю сукупність характеристик, які формуються у людини в різні періоди її розвитку та дозволяють організувати життя таким чином, щоб у період дорослості вона змогла успішно проявити себе [162]. У О. О. Бодальова знаходимо термін соціального благополуччя [162, с. 501]. Воно проявляється у динамічній широкій системі соціальних зв'язків, з наявністю позитивних міжособистісних відносин в формі дружби, любові тощо. Знову підкреслюється просоціальна спрямованість людини, яка як раз виокремлює людину акмеологічного рівня з інтерперсональною самодостатністю. Замітимо, що форми прояву зрілої активності (сприйняття світу та оточення як здатних до змін, мотивація на реалізацію результатів, активна взаємодія з соціумом, вміння подолати складнощі на життєвому шляху) уможливають пояснення ідеї акмеологічного рівня самодостатності особистості завдяки не тільки параметрам зрілості, а й відповідальності, цілісності та доброзичливого ставлення до оточуючого світу людей.

М. Бердяєв [16, с. 110] відокремлює персоналізм та індивідуалізм, і разом з цим окреслює самодостатність. Людину називають індивідуалістом, коли вона незалежна, самобутня, не зливається з натовпом, або коли ненавидить інших, егоцентрична, нездатна до нормальної комунікації [16, с. 115]. Духовне начало підтримує єдність духовного життя і творить особистість. Страх перемагається цілісною, централізованою особистістю, напруженим переживанням гідності особистості. Тому й «...усвідомлювати себе, як ціле, чинити опір з усіх боків об'єктивуванню світу може тільки цілісна особистість, образ вищого буття...» [16, с. 115]. Персоналіст же усвідомлює себе в осередді волі, у царстві духу, і звідти черпає сили для боротьби та активності, що й означає особистість людини. Індивідуаліст хоче ізолюватися та протиставити себе світу, до якого належить. Така людина переживає свою соціалізацію як насильство; швидко стає конформістом та підкорюється чужому світобаченню, котрому нічого не протиставляється [16, с. 116]. Філософ, на наш погляд, висловлює важливий умовивід, про самотність людини: існує два види самотності – творчої особи та особи-індивідуаліста, додаючи до свого об'єктивованого універсалізму власну спустошеність та безсилля [16, с. 116-117].

Останній, третій рівень самодостатності характеризує поведінку людини, яка нібито просякнута тонкими духовними уявленнями, цінностями буття, сферою непізнанного. Особистість при цьому має справжню жагу до знань, істини, самовираження через духовні аспекти життя. До того ж людина знає, де проходить грань між світом матеріальним та світом невпізнаного вищого порядку. Вона регулює міру взаємодії із матеріальним, ефемерним, приділяючи значну увагу самоаналізу, вивчення незримого, абстрактного. Для цієї людини важливе поняття міри, та ця міра визначена для усього, з чим стикається індивід. Тому атрибутивним маркером особистості на даному рівні самодостатності є *«модератор»*, оскільки регулює ступінь залучання у взаємодію із навколишнім світом, визначає певні недоторканні правила поведінки, яких стійко дотримується, розвивається духовно та, на відміну від особливостей перших двох рівнів самодостатності, так би мовити,

наближується до вершини особистісного духовного розвитку. Але слід підкреслити, що в простому спілкуванні або практичній діяльності такий індивід може мати серйозні ускладнення через байдужість та безпристрасність до матеріального. Тому не визиває жодних питань вислів в Євангелії від Іоанна (8:32), який би виражає основне прагнення, а з цим й характеризує лінію поведінки індивіда цього рівня самодостатності – «...і пізнаєте істину, та істина зробить вас вільними...». Людина може почуватися суб'єктивно вільною, коли має можливість реалізувати власний вибір. Тому й моральним орієнтиром стає совість, бо особа відповідальна не тільки за себе, а й за інших [89, с. 53]. Важливими є духовні цілі, для досягнення яких людині не потрібні соціальні контакти, вона лише прагне до єднання з Богом (Абсолютом, вищим розумом, тощо). Цей рівень співвідноситься із закритим способом життя, людина при цьому взаємодіє з навколишнім середовищем проблематично, оскільки має поведінку дещо відмінну від інших людей, поза загальновизнаних рамок в суспільстві. Людина на такому рівні самодостатності шукатиме себе, своє місце в оточуючому світі, духовно збагачуючись і часом ігноруючи власні вітальні потреби.

Ідеалом сучасної постіндустріальної культури, С. П. Гурська називає самодостатню особистість, яка йде шляхом саморозвитку, самовдосконалення, здатна творчо знаходити та вирішувати проблеми, швидко адаптуватися до змінюваних умов, і взагалі націлена на безперервне оновлення власних знань [57, с. 155]. З цього випливає, що нерозривність внутрішнього психологічного та психічного комплексу характеристик самодостатності позначатиметься цілісністю та інтегрованістю різного роду психологічних проявів.

Дані відомості про рівневу та структурну своєрідність самодостатності не дають вичерпного знання про феномен. У зв'язку з цим нами було створено багатовимірну модель самодостатності, яка включала в себе окремі сторони її прояву, детермінанти виникнення як особистісної характеристики, особливості функцій та інші параметри самодостатності.

Раніше ми вже відмічали, що самодостатність першого рівню – праксіологічного – не сприяє особистісному розвитку людини, а, скоріше, затверджує консервативну лінію поведінки, яка проявляється у сталому збереженні того, що людина має, безініціативну діяльність за інерцією, задоволення лише вітальних потреб, завдяки чому індивід може себе скільки-небудь проявити. Тому умовно цей рівень назвемо негативним. Що стосується типу самодостатності, який за критерієм детермінанту виникнення базується на агресії, почутті сорому, власної значущості, егоїзмі, нарцисизмі, то виокремлюється тип протекційної (захисної) самодостатності. Сутність даного типу полягає у тому, що самодостатність у випадку прояву агресії (чи сорому) виходить на перший план особистісних характеристик, тому що завдяки цій реакції зберігається особистісне «Я» індивіда, що нібито консервується, а зовнішні події не подіють на поведінку особи. Людина цього порядку скріплює в собі накопичені внутрішні ресурси для подальшого існування без втручання тих осіб або подій, які викликали в неї ту саму агресію, тощо.

Акмеологічний рівень, який робить великий акцент на розвитку та удосконаленні особистості, представляє аутентичну або повноцінну самодостатність, яка не є хибною, фальшивою, штучною, а є справжньою, позитивною, ведучою до зросту та трансформації особистості, виявляється у проявах щирості, готовності допомогти, співчутті, взаємопорозумінні, взаємодії. Наміри афіліації, що вважаються породженням тяги до укріплення стосунків або страху бути відторгнутим людьми [206], ясно виражені людиною з аутентичною самодостатністю. Але зауважимо: єднання з людьми в такому разі відбувається при бажанні бути з іншими, а не через побоювання ізоляції.

За Є. Фроммом [212], індивідуалізація означає процес відособленості індивіда від початкових зв'язків. Зростаючий темп цього процесу обумовлює підвищення стадії розвитку. Індивід спочатку зв'язаний з природними реаліями (усе навколо нього), потім з соціальними (хтось поряд, чиясь поряд), а згодом відчуває себе окремою істотою, але при цьому обов'язковою частиною світу. При найвищому ступені індивідуалізації людина задається питанням вищого

порядку: хто я, якщо відчуваю себе відокремленим від інших, споглядаючи життя нібито зі сторони, та бажаючи пізнати глибокі таємниці буття та свого місця. Усе це обумовлює виділення трансцендентального рівня самодостатності. Продовжуючи ідею Е. Фромма, бачимо, що окрім відособленості настає й другий аспект індивідуалізації, зростаюча самотність. Почуття безпорадності співвідноситься з жагою злитися з оточуючим середовищем, посилюється бажання бути серед людей. В такому випадку має місце розбіжність у поведінці самодостатньої людини акмеологічного та трансцендентального рівнів. В ситуації акмеологічного рівня досліджуваного феномену, потреба злитися зі світом має вихід у ініціативності, дієвості, прагненні допомогти, втішити, підтримати іншу людину, заповнити пустоту її життя своєю власною самодостатністю, нібито поділитися ресурсами внутрішнього спокою та гармонії. З іншого боку, трансцендентальний рівень характеризуватиметься індиферентністю, можливо, байдужістю, відстороненістю, зовнішньою або/та внутрішньою пасивністю. Розуміємо, що зростаюча індивідуалізація призводить або до тотального підкорення, підпорядкованості, або до спонтанної активності. Свідченням таких ланок розвитку індивідуалізації може слугувати традиція аскетичного життя, наприклад, в умовах православного чернецтва, в межах якого є начальницький порядок та послушники. Або ще приклад: стрімка охота бути корисним у будь-якій справі незнайомій людині, допомогти довести певну справу до логічного кінця, зробити довершеним те, що виходить краще за все. Хоча помітимо, що й у двох ситуаціях життя – за монастирським уставом або в мирському плані одне може доповнювати інше. Отже, в культурі православ'я є невіддільна ідея здобутку чеснот та духовних якостей шляхом терпіння, віддачі себе іншому, прояву любові будь-кому та посильній участі в житті іншої людини.

Трансцендентальний рівень вагомо відрізняється від попередніх рівнів. І справа не тільки у тому, що трансцендентальний, надприродний аспект винятковості образу життя пояснюється чітким регулюванням міри та різними строгими правилами життя, але й визначається цікавою природою виникнення

самодостатності. Так, трансцендентальний рівень включає в себе екзистенціальну або гносеологічну самодостатність, яка виникає на тлі безпристрасності; невтручання; замкнутості; відчуженості; емоційної холодності, пасивності; байдужості до матеріальності буття. Усі ці детермінанти прояву самодостатності індивід чітко усвідомлює в собі, до того ж ці детермінанти інколи можуть виступати в якості певних цілей для досягнення за життя людини. Коли ми кажемо про одухотворених особистостей, то саме пошук сенсу екзистенції, жага до пізнання та пошук нових вершин для досягнення й стають домінуючими ідеями на цьому рівні розвитку самодостатності.

На основі вищесказаного про рівні та типи самодостатності, виділено її підтипи, які торкаються спрямованості індивіда. Відносно цього маємо 3 підтипи за 3 рівнями самодостатності: праксіологічний рівень виражений на основі егоцентризму (спрямованість на задоволення виключно власних нижчих потреб), включає *операціональну* самодостатність, яка полягає в тому, що людина не проявляє ініціативу, лінива, виконує автоматизовані дії, до яких звикла, не воліє змінити своє життя, насолоджується та пишається тим, що в неї є і вона нічого не набуває, їй комфортно у тому стані, в якому вона перебуває, пасивна та відособлена від соціуму, тому що вважає, що спитати про допомогу чи якусь річ у когось іншого це буде справою негідною, але разом з тим почуває задоволення, коли знаходиться в центрі загальної уваги, та коли їй самій пропонують щось. Акмеологічний рівень, на основі перфекціонізму (спрямованість на удосконалення себе, інших та світу навкруги, зміну умов життя та персональний ріст), виводить *конвенціональну* самодостатність, яка вбачає зберігання цінностей, покращення якості життя відносно з власними переконаннями та поглядами, об'єднання з іншими людьми та позитивне ставлення до особистісних досягнень, стрімкість розвитку в соціальному сенсі та пошук способів взаємодії. Трансцендентальний рівень з основою самореалізації в духовному або/та творчому плані (стремління до набуття чеснот, кращих якостей, які в соціумі важко культивувати, пошук шляху

гармонізації життя та духовного росту). Самодостатність *креативна* має місце, коли створюються нові умови реальності, в якій індивід себе відчуває комфортно та має можливість духовно зростати, переживає стани творчого натхнення, та ці умови можуть бути створені лише самою особистістю або тими людьми, спілкування з якими обмежено для усіх інших, тому що вони залучені в специфічну діяльність, спрямовану на саморозкриття та самовдосконалення в духовній сфері.

О. В. Вознюк згадує М. Хайдеггера, який стверджував, що в потенціальному аспекті інтерпретації особистості можливо побачити «істоту, висунуту в Ніщо», як безмірно відкриту та ніколи повністю не об'єктивовану потенціальність, завжди більшу її психічних та тілесних проявів та всіх результатів діяльності [43, с. 18-26]. Даний підхід розкриває «я» як самосвідомий, мислячий, вольовий, регулятивно-прогнозуючий, духовно-змістовий суб'єкт, вища самість єдиноцільного духа як трансцендентальної суті, що являє собою здатність до виходу за межі стороннього, з поринулості свідомості в міське життя з метою досягнення істини та сенсу буття.

Тому поглибимо знання про самодостатність особистості за рахунок введення понять аспектів життєдіяльності та відповідних видів самодостатності, що повніше розкривають особливості феномену. Приведемо класифікацію за аспектами життєдіяльності.

Перший аспект – *конативний*. Це діяльнісний аспект (параметр активності та пасивності, готовності чи неготовності до дій в практичній діяльності). На праксіологічному рівні виокремлюється зовнішньо пасивна, внутрішньо пасивна самодостатність. Виявляється при тому, що лінивий або незацікавлений, безініціативний індивід не буде виконувати нові дії для самозабезпечення, буде стороннім до розширення інструментарію своєї діяльності та по відношенню до соціуму не буде виказувати активності, якщо діяльність реалізовується в соціальному оточенні. На акмеологічному рівні – зовнішньо активна, внутрішньо активна. Людина готова діяти. Проявляє ініціативу та пропонує свої шляхи реалізації в соціальних відносинах, тим

самим об'єднує сили з іншими людьми. Трансцендентальний охарактеризований «плаваючою» характеристикою активності чи пасивності. Оскільки цей рівень визначається спрямуванням до набуття духовних чи творчих вершин, то при вказуванні на конкретний стан готовності чи активних дій можна засвідчити параметр. Самодостатність може бути зовнішньо та внутрішньо пасивною чи зовнішньо та внутрішньо активною. Сама особистість має вказати, в якому вона стані готовності до дій знаходиться.

Наступний аспект – *рефлексивно-когнітивний* – аспект інтересу та пізнання світу, відображення у свідомості людини уявлень (за ступенем глибини розмірковування та уявлень про себе та навколишній світ). Доречно згадати, що Дж. Роттер дещо випередив зв'язок самодостатності з показниками інтернальності та екстернальності особистості як стратегіями атрибуції. Згідно теорії локусу контролю, екстернали більш спрямовані на співпрацю з іншими, колективне обговорення, таким чином характеризовані люди залежні, егоїстичні, невпевненими, ворожнече відносяться до оточення, нерішучі та несамоствійні. Натомість інтернали комфортно працюють поодиноці, незалежно від інших, більше активні в пошуковій діяльності, ініціативні, рішучі, принципові в міжособистісних відносинах, схильні до ризикових дій, мають підвищену самооцінку. Літературні джерела [205; 211] вказують на те, що в залежності від локусу, варіюється активність особистості, зокрема, соціальна. Інтернали характеризується обізнаністю проблеми та ситуації, відповідальність та послідовністю, а екстернали спрямовані на уникнення емоційно забарвлених пояснень поведінки, тобто не конкретизують її [99; 169].

Примітивна самодостатність виражається у засвідченні індивідом негативу в оточуючому середовищі, характеристика свого внутрішнього стану скупа, вираженість уявлень про світ навкруги та соціум дуже звужені та майже не розкриті. Конкретна самодостатність визначає своє ставлення до світу чітко, розширено, має наміри досягти розвитку в соціумі, в спілкуванні виражає позитивну налаштованість. Абстрактна самодостатність підкреслюється інтересом до екзистенційних категорій, характеристика світу особистістю цієї

самодостатності є розширеною, невичерпною, особистість наполягає на тому, що світ має бути більш повно пізнаний та характеризований [240, с. 241]. Основними категоріями, якими апелює людина – це самопізнання, любов, істина, справедливість, жертвність тощо. За С. Р. Пантелеєвим, система самоствалення є деяким конгломератом власних самооцінок, тому й самооцінка операціоналізується як проста сума приватних самооцінок. Виходячи з цього, погоджуємося з Р. Уйалі, що вказує на теоретичне невігластво, виникаюче вслід підбору емпіричного вимірювання глобальної самооцінки, що, у свою чергу, виражається дотриманням принципу простого підсумування окремих самооцінок у ході побудови психодіагностичних досліджень [148, с. 210-211].

Зазначимо, що механізми самопідтримки та захисту позитивного самоствалення є підґрунтям для виокремлення самодостатності протекційної самодостатності, що постає на примітивному рівні і полягає у вираженості негативних проявів індивіда – агресії, сорому, порушеного почуття гідності, честолюбності, егоїзму, нарцисизму. Звертаючись до теоретичних напрацювань С. Р. Пантелеєва, підкреслимо, що самоприйняття не просто оцінка, а стиль відношення до себе, загальна життєва установка, сформована шляхом усвідомлених зусиль та порівнянням досягнень інших людей [148, с. 215-216]. Словами С. Саймонда уточнюється ця думка: «То, що люди відчувають у відношенні до себе, зовсім не визначається тим, наскільки вони вважають себе «хорошими». З цього випливає, що любов до себе та самоповага присутні й тоді, коли самооцінка низька за певними критеріями; відтак антипатія до себе межуватиме з високою самооцінкою [148, с. 217]. В. М. Маркін характеризує самоповагу як властивість особистості за рядом ознак: за змістом відрізняється позитивна (відзначає самоповагу та аутосимпатію), та негативну (самоприниження, зневажання себе); за спрямованістю диференціюються громадянськість, альтруїзм, нарцисизм та егоїзм. Також розглядається продуктивна-непродуктивна, гідна-негідна самоповага [121, с. 98].

Волюнтивний аспект прояву вольових зусиль та устремлінь (за реалізацією зусиль у досягненні результатів) розкриває поняття не

енергозатратної самодостатності (людина не використовує увесь свій потенціал можливостей у досягненні результатів, ліниться або інших люди пропонують свої ресурси, рівень праксіологічний); енергозатратна самодостатність, при якій людина активно застосовує свої ресурси та йде напролом до своєї мети (акмеологічний рівень) та плаваючий тип не енергозатратної/енергозатратної самодостатності (може бути виділена лише самим індивідом). На відміну від не енергозатраної, особистість даного типу самодостатності не лінива, вона обачлива та дуже помірна у використанні власних сил для покращення шляху досягнення вищої мети.

Розробляючи даний аспект в рівневій структурі самодостатності ми звернулися до теорії Л. М. Гумільова, центром якої є пасіонарність – непереборне внутрішнє « прагнення до цілеспрямованої діяльності, що зв'язана зі зміною оточення, суспільного або природнього, при тому досягнення наміченої мети, часто ілюзорної та згубної для самого суб'єкта, здається йому цінніше власного життя» [56, с. 260]. Існують три протилежні типи: пасіонарії, непасіонарії (або гармонійники) та субпасіонарії, що відповідають особистостям з різним накопиченням енергії. Гармонійники мають збалансований інстинкт самозбереження та активність, а субпасіонарії хочуть більше того, що здатні зробити самі; втім пасіонарій збуджує себе та інших до активної діяльності, виявляє лідерські якості, та таким чином виявляє не егоїстичну налаштованість, що призводить до ігнорування власних потреб на користь іншого. Найвищий розвиток пасіонарності уособлює жертвність. Цілі поведінки людини можливо пояснити трьома принципами: гомеостатичним (стабільність, зменшення напруги, досягнення гармонії), гедоністичним (дотримання принципу сатисфакції, комфорту), прагматичним (превалювання корисливих мотивів). Л. В. Гумільов підкреслює приналежність гармонійників до гомеостатичного та прагматичного принципів, а гомеостатичний та гедоністичний характеризують життєві лінії субпасіонарійів. Виходячи з цього, пасіонарії мають широкий спектр соціальних ролей не тільки завдяки високій активності [55, с. 46]. Н. В. Сапригіна досліджуючи проблематику

пасіонарності, стверджує, що наявне «зіставлення з пірамідою самоактуалізації Маслоу, в тих випадках, коли стремління до самоактуалізації в особистості більше, ніж прагнення до небезпеки» [177, с. 75]. М. І. Коваленко вказує, що ілюзорність, якою живуть пасіонарні люди, можна зіставляти з творчим поривом, уявою. Наприклад, пошук Бога, любов до батьківщини, якісь події в контексті прагнення контролювати та лідирувати для конкретної особистості можуть представляти реальне значення, ради чого вона стала на шляху самореалізації, самовдосконалення, активності та духовного підйому: «...пасіонарій ХІХ століття міг бути... неприборканим, поневолений страстями грішником, розпусною людиною, або, навпаки, «страстотерпцем», - святим мучеником, подвижником...» [90].

Соціальний аспект – аспект контактування з соціумом (за спрямуванням до соціальних зв'язків). Перші два рівні визначаються інтраіндивідуальним (спрямованість до себе та свої справ) та інтеріндивідуальним (спрямованість на соціальні контакти) типом самодостатності. Неперсональна самодостатність свідчить про те, що особистість на трансцендентальному рівні спостерігає за соціумом відсторонено та не виділяє серед людей об'єктів інтересу. Для неї усі інші люди – це світ дещо віддалений та цікавий у спогляданні його розвитку, визначення його особливостей, тому дещо «зверху» спостерігає соціальні зміни та модерує включення у соціальні відносини.

Скажімо декілька слів з приводу визначення даних типів самодостатності на підставі розгляду рушійних сил в рівнях самодостатності. Люди, особистість яких організована навколо підтримки самоповаги через отримання підтвердження та схвалення зі сторони, вважаються нарцисичними. Дефіцитарна модель нарцисичних осіб полягає в тому, що їм чогось не вистачає у внутрішньому житті. Вони переймаються тим, як виглядають з боку, як їх сприймають інші, глибинно переживають обман та нелюбов до себе. В контексті освітленого питання бачиться зв'язок нарцисизму та перфекціонізму, що на перший погляд, може знівелювати розділення цих двох аспектів, виходячи з позицій авторського розмежування рівнів самодостатності та їхніх

рушійних засад. Нібито в підтримку тотожності нарцисизму та перфекціонізму Н. М. Вільямс виводить як родинну захисну позицію перфекціонізм. Пояснюється досить прозоро: нереалістичні цілі та ідеали, коли досягнуті, сприяють підвищенню самоповаги особистості; у ситуації невдачі відчувається дефективність власного «Я», навіть при усвідомленні слабких сил. Споживацька ціль – задоволення власних потреб – нарцисично організованих людей ніякої іншої енергії не потребує. За наявності нарцисизму в особистості включаються самі переживання смутної фальші, неповноцінності, пустоти, незавершеності; компенсується все це збудженим станом самоствердження, гідності, презирства, захисної самодостатності, марнославства, першості. Жаль з приводу якихось особистих помилок та ран означає визнання дефектів, а вдяка підтверджує потребу в допомозі зі сторони [114, с. 219-236].

Взагалі перфекціонізм розглядається в двох вимірах – патологічний (негативний) та нормальний (здоровий). О. А. Золотарьова пояснює, що поведінкові лінії, націлені на приховання власної недосконалості, уникнення визнання слабкості особистості від інших, корелюють з патологічним перфекціонізмом. А здоровий перфекціонізм у зв'язках з активною самопрезентаційною поведінкою дає змогу засвідчити силу образу індивіда, таланти, творчий хист, соціальну компетентність, стратегії успіху тощо [72]. Вбачаємо в цьому паралелізм деяких позицій нашої авторської концепції структури самодостатності особистості. Патологічно перфекціоністично орієнтована особа певною мірою залежна (акцентуємо на цьому параметрі увагу) від думок інших, чутлива до критики, і усі невдачі в діяльності або життєтворчості взагалі людини сприймаються як об'єкт насмішок, глузувань (як здається перфекціоністу). О. І. Кононенко вважає, що перфекціонізм є однозначно негативною властивістю, а прагнення до підкорення вершин – не патологічне устремління. Можна відчувати втіху від результативної діяльності, наполегливої праці, вектору самовдосконалення. З цього випливає, задоволення перфекціоніста від плодів його діяльності вносить вклад у зростання самооцінки та самоповаги, їхньої підтримки певного рівня [95, с. 61-62].

Тому закономірність прояву перфекціонізму позитивного спрямування, тобто не надмірний вияв цієї властивості може супроводжувати людину акмеологічного рівня самодостатності, який є ініціативним, і особа намагається змінити світ навколо себе, просоціально налаштована та має високі цілі саморозвитку та самовдосконалення. Негативний же перфекціонізм дуже схожий за ознаками на переживання сорому, втрати гідності через призму публічного засудження. Тому бачимо натяки на зв'язок між праксіологічним рівнем самодостатності та перфекціоністичними устремліннями уникання самопрезентації (а ми пам'ятаємо, що примітивний рівень самодостатності відрізняється від акмеологічного бажанням бути об'єктом інтересу, тільки коли вона має успіх, і небажанням бути у центрі уваги через власні помилки та невдачі, бо сором принижує людину, а акмеологічно розвинута самодостатність не дозволяє людині перейматися думками інших щодо своєї життєдіяльності, бо вона адекватно відноситься до критики та опирається на погляди оточуючих, тому що основна лінія поведінки характеризується соціальною активністю).

Нарешті *аксіологічний*, ціннісний аспект, викристалізовується за наявністю нижчих та високих цілей. Погодимось, що «цінність внутрішньо освітлює все життя людини, наповнюючи його простотою та істинною свободою» [54, с. 31]. Результати емпіричного дослідження домінуючих цінностей юних спортсменів визначили, що серед найважливіших цінностей життя – самостійність, досягнення, доброта. За гендерною ознакою встановлено, що домінуючими серед хлопців є професійні, фінансові, суспільні орієнтації, значущі стимуляція та влада, соціальний престиж, водночас як дівчини орієнтовані на безпеку, духовні та інтелектуальні орієнтації, шлях саморозвитку та у меншій мірі зацікавлені досягненнями [77, с. 25-28]. Як бачимо, виявляється деяка специфіка в виборі цінностей – комусь важливі матеріальні, іншому – духовні та моральні. Тому, на наш погляд, самодостатність людини уніфікує цінності за рівнями. Ось чому необхідне розділення за трьома рівнями самодостатності (праксіологічним,

акмеологічним та трансцендентальним) відповідних видів самодостатності, що виокремить певні особливості самодостатньої людини.

Егофільна самодостатність відноситься до цілей самодостатньої особистості, які є «аутоцентрованими», не розділяють цінностей інших людей, усе, до чого прагне індивід – лише його значущі, без залучання загальнолюдських проблем ідеї, які є досить примітивними та спрямованими на задоволення нижчих потреб. А. Максимов [115] стверджував, що самозакохана людина являється нібито пародією на саму себе, бо включає гіпертрофовану оцінку, перебільшений погляд на будь-що. Тому й самозакоханий індивід переоцінює власні чесноти. Отже, така егофільна самодостатня людина сприймає себе як всесвіт, цілий світ, і не може бути не самозакоханою. Підводячи висновок, автор наголошує, що самозакоханість відволікає від руху, змушує концентруватися на тому, що не має зв'язку з ростом та динамікою [115].

Самотрансцендентальна самодостатність співпадає з намірами розширити свій вплив на інших людей, поділитися ресурсами. Цінності цього індивіда не замкнуті лише на ньому, має місце й зацікавленість у досягненні та допомозі у здобутку ідей інших. Людина нібито жадає вийти за рамки, що її сковують. І цікаво підмітити, що поняття самотрансценденції, яке зустрічається в А. Ленгле, позначає вихід за межі свого «Я», деяке дистанціювання від суб'єктивних речей, приміром, почуттів та намірів, задля визволення від бажань та острахів, що сковують людину [101; с. 145].

Останній тип самодостатності цього аспекту є екзистенційний, що характеризує людину, яка бачить своє життя в масштабах цілого світу. Вона розмірковує над проблемами буття та підкреслює те, що вона б хотіла це досягти, але людський розум без втручання вищих сил не зможе це досягнути, тому вона виділяє перспективу подальшого загальнолюдського розвитку в контексті віри, персональної духовної практики, розширення самопізнання та активності певного сенсу. В підтвердження такої ідеї знаходимо: «Екзистенційний підхід вивчення особистості заснований на вірі у позитивну

сутність людини, якої набуває індивід в процесі самотворення та відповідального вибору, а отже – певної особистісної активності» [158, с. 112].

Сфера цінностей викристалізовується через поняття духовності божественного відзначення, ідеалів, якими керується людина в житті, та засобів задоволення потреб, на які орієнтована людина (В. Г. Тугарінов, М. О. Бердяєв, В. С. Соловйов тощо) [70, с. 106-109]. Погоджуємося з позицією О. П. Лучанінової: творча активність, самостійність та самодостатність особистості можуть зміцнити засади громадянського суспільства, і це залежить від виховання ціннісного ставлення молоді [110, с. 90-91]. Дійсно, вивчення власних ціннісних орієнтацій завжди залежить від їхнього усвідомлення, оскільки виявлення значущості одних орієнтацій відбувається за рахунок порівняння з іншими [190]. Відповідно, можна розкрити й уточнити ціннісні орієнтації аксіологічного аспекту на різних рівнях самодостатності.

Праксіологічний рівень включає, наприклад, егофільну ціннісну орієнтацію самодостатності, за якої людину цікавить те, що принесе їй користь. Гедонічна трактується через задоволення та насолода ресурсами. Як стверджує дослідниця О. В. Змановська, «...в основі поведінки людей лежать дві базові тенденції – прагнення до задоволення та спрямування уникнути неприємностей... Люди, орієнтовані на активне задоволення свої потреб, з більшою вірогідністю проявлятимуть ініціативу, розкутість, напір, лідерські тенденції або маніпуляторські схильності, здатність до ризику... Особистості, що уникають покарання, навпаки, будуть затрачувати більше енергії на запобігання несприятливих ситуацій, хоча й з меншими набуттями для себе» [71].

Фригативна означає незмінність стану задоволеності, залишання всього, як є. Акізитивна ціннісна орієнтація охоплює накопичення ресурсів, якщо вони самі собою отримуються. Дівідарна орієнтація втілює небажання ділитися своїми ресурсами з іншими, зняття з себе відповідальності. Акмеологічний рівень суттєво відмежовується ціннісними орієнтаціями самодостатності. А саме фратернативною (дружелюбне відношення до оточуючих, налаштованість на соціальну взаємодію, поважливе відношення до референтних осіб,

авторитетів), глоричною (пошук засобів самоствердження, самореалізації за рахунок власних сил), пугнічною (готовність рішуче діяти та схильність до ризику, швидка реакція), гностичною (бажання пізнавати світ та оточення, пошук нових засобів діяльності) та альтруїстичною ціннісною орієнтацією, що полягає у вмінні та бажанні надати допомогу всім, хто її потребує. Трансцендентальний рівень налічує також п'ять ціннісних орієнтацій самодостатності. Солітюдна означає поглиблення у свій внутрішній світ, неналаштованність на тісний соціальний зв'язок. Екстингуативна породжує уникання соціального інтересу до себе, простота, невибагливість, забуття себе. Енігматична означає устремління пізнати таємниці буття та світобудови, пошук істини, вищого блага. Аскетичну характеризують утримання інстинктів, самообмеження, придушення пристрастей з метою задоволення малим, що є в наявності. Теософічна виявляє спрямування до мудрості, знань, глибокий самоаналіз, жагу до набуття чеснот заради єднання з Богом (вищими силами, тощо).

О. В. Царькова твердить, що вирішенням питання психологічного, морального та практичного занурення особистості в соціальні трансформації сьогодення є самоактуалізація. Затверджується ідея самостійної та самодостатньої людини, поведінка та діяльність якої здійснюється завдяки власній природі, здібностям, творчим поштовхам, що дає підстави вважати самодостатність як основу самоактуалізації; автор наголошує саме на особистісній рисі людини, яка передує реалізації потреби самодостатності [220, с. 191-198]. Своєчасно справедливий вирок сьогоденню виносить Т. Тарасова, підкреслюючи проблему низького рівню психологічної культури [199, с. 316]. Відмічається, що за динамічності умов життя дещо «вимагає» від громадянина: при вирішенні проблем необхідно передчувати наслідки вчинків, будь-яких зв'язків із зовнішнім світом, контролювати поведінку, емоції, звично спілкуватися. Тому психологічна культура грає важливу роль у створенні необхідних умов для соціально-психологічної адаптації людини в творчій діяльності та продуктивному саморозвитку. Психологічну культуру слід

тлумачити як ядро загальної культури людини, що обумовлює, за висловлюванням І. О. Зимньої, культуру інтелектуальної діяльності, саморегуляцію, інтелектуально-афективно-вольвий та ціннісно-смісловий план загальної культури людини [70]. Нерозривними з цими думками є міркування В. В. Семікіна, який звернув увагу на такі деривативні характеристики психологічної культури, як: детермінанти (досвід соціальних зв'язків, процесу соціалізації, виховання та самовиховання); соціальний та особистісний план; суб'єктний, особистісний та індивідуальний аспекти; виміри якісної своєрідності, широта прояву, рівень розвитку (який, у свою чергу, характеризується ступенем відповідності культурним взірцям соціальної взаємодії людей, прийнятим в конкретній суспільності); функції (регулятивна, інтегративна, конативна, креативна тощо); рівні у генезисі; структури і компонентний склад психологічної культури як психологічного утворення [179]. При цьому актуалізуються так звані «ключові компетенції» – вміння адекватно сприймати та розуміти навколишній світ, людей, самого себе, формувати конструктивні та продуктивні відношення [180, с. 28].

Підґрунтя для подальшого пошуку особливостей самодостатності як інтегративного особистісного утворення окреслено А. І. Івановим та Н. В. Баландіною [74]. Вчені підмітили амбівалентний характер самодостатності: вона сприяє розвитку індивіда, виявляючи позитивний зміст цінних орієнтирів, втім неузгодженість мотивів діяльності, первинних та вторинних оцінок вказують на сумнівну необхідність прагнення до самодостатності та соціалізації [74, с. 186]. Автори також виокремлюють у системі ціннісних орієнтацій цінності творчої праці, успіху, свободи для саморозвитку самодостатної людини. Дані орієнтири актуалізують постановку цілей, які вимагають розв'язання певних задач від самодостатності як риси людини. Тому й викристалізовується поняття функцій самодостатності.

Спираючись на вищезазначений підхід, відзначимо, що кожний з аспектів життєдіяльності самодостатної людини виявлятиме певну її функцію. Наприклад, конативний аспект виражається сигнальною та організаційною

функціями. Перша означає, що прояви самодостатності визначають специфіку умов, в яких вона виявлена. Організаційна виявляє, що самодостатність сприяє конструюванню певної тактики поведінки для реалізації діяльності. Функція відображення рефлексивно-когнітивного аспекту свідчить про певну глибину самоаналізу, самокритики, оцінку себе та оточуючого світу. Волюнтивний аспект розкриває спонукальну та цілепокладаючу функції. Перша полягає в тому, що самодостатність сприяє підвищенню мотивації та нових спонукань до дій заради досягнення цілей. Друга функція в цьому аспекті передбачає визначення наявною самодостатністю вектору спрямованості людини на ті чи інші цілі людини. Визначальна функція соціального аспекту характеризує ступінь включеності в соціальні стосунки, а установча функція того ж аспекту відповідає встановленню зв'язків або обмеженню в міжособистісних відносинах. Аксіологічний аспект відрізняється регулятивною функцією, тобто позначає функцію регулювання самодостатної поведінки згідно переконанням та ціннісним орієнтаціям.

Наголосимо, що усі вищевикладені параметри та структурні компоненти самодостатності визначили основні шкали та індекси самодостатності у розробленому авторському психодіагностичному інструментарію дослідження різних сторін самодостатності.

Висновки до розділу 1

1. Проведений літературний аналіз науково-теоретичних джерел встановив, що поняття самодостатності має витoki в древньогрецькій філософській традиції, і в пізніші часи феномен розуміється у зв'язку з Єдиним Богом, вищим благом та станами осяяння. В сучасній науці самодостатність досліджується у зв'язку з соціально-психологічною адаптацією; як захисний механізм нарцисичної людини, психологічні мотиви дитячої образи, риси інтровертованої особи; у межах особливостей поведінки забезпеченої особи; в контексті педагогічної підтримки та виховання тощо.

2. У межах питання про структурну характеристику та зміст поняття самодостатності розмежовано терміни самопідтримки, самоефективності, автентичності, цілісності, соціальної активності тощо. Встановлення ступенів і критеріїв розвитку самодостатності уможливило виділення праксіологічного, акмеологічного та трансцендентального рівнів самодостатності, а висвітлення проявів самодостатної поведінки розкрило види та функції самодостатності.

3. Виявлено, що як якість самодостатність проявляється на примітивному, праксіологічному рівні, може набувати нового психологічного виміру; як властивість полягає в особистісному зрості, широкій соціальній включеності та активної участі в суспільних стосунках на акмеологічному рівні; може набути характеру психологічного стану на трансцендентальному рівні, коли людина не звертає уваги на зовнішні детермінанти зміни цього врівноваженого та гармонійного стану. Процес набуття самодостатності як властивості характеризується потребою у продуктивній про соціальній діяльності з метою самоствердження та реалізації комунікації, натомість, перехід до стану самодостатності полягає у відокремленні від зовнішніх зв'язків. Особистість праксіологічного рівня безініціативна, не виявляє творчості і бажання особистісного розвитку. Акмеологічний рівень описується через позитивні зміни, а моральність та жага збагатити життя іншої людини є провідними мотивами. Стан самодостатності обумовлює специфіку автономного образу життя, що є ілюстрацією людини трансцендентального рівня.

4. Узагальнено, що самодостатність є особистісним інтегративним психологічним утворенням, та передбачає переживання ситуації самозабезпечення власними силами при помірності соціальних контактів, незалежності точки зору, усвідомленості про наявні внутрішні ресурси, які сприяють автономному, самостійному, дистанційованому, цілеспрямованому та контрольованому процесу життєдіяльності, та детермінує соціалізацію та індивідуалізацію особистості. При цьому теоретико-методологічний аналіз виявив структурне ядро самодостатності, яке складають такі характеристики, як самостійність, незалежність, самоефективність, цілеспрямованість,

дистанціювання, альтруїзм, автономність та саморозуміння. Дані компоненти в тій чи іншій мірі представлені на кожному рівні, визначають специфіку проявів та провідних ціннісних орієнтацій. Так, праксіологічний рівень включає, егофільну, фрикативну, акізитивну та дівідарну ціннісні орієнтації самодостатності. Акмеологічний рівень відрізняється фратернативною, глоричною, пугнічною, гностичною та альтруїстичною орієнтаціями. Трансцендентальний рівень налічує солітюдну, екстингуативну, енігматичну, аскетичну і теософічну ціннісні орієнтації.

5. На підставі трьох рівнів самодостатності та її структурних компонентів було класифіковано прояви та види самодостатності за аспектами життєдіяльності самодостатної особистості, а саме конативним, рефлексивно-когнітивним, волюнтивним, соціальним та аксіологічним. Кожний аспект налічує певний вид самодостатності, який обов'язково співвідноситься з рівнем самодостатності. Виявлено, що конативний рівень характеризується зовнішньо пасивною та внутрішньо пасивною, зовнішньо активною та внутрішньо активною самодостатністю та амбівалентним типом самодостатності, який включає як внутрішню, так і зовнішню проявлену активну або пасивну самодостатність. У рефлексивно-когнітивному аспекті визначені примітивна, конкретна та абстрактна самодостатність. Волюнтивний аспект виділений не енергозатратною, енергозатратною самодостатністю та амбівалентним типом самодостатності на трансцендентальному рівні. Соціальний аспект описує інтраперсональну, інтерперсональну та не персональну самодостатність, а аксіологічний – егофільний, самотрансцендентальний та екзистенційний тип самодостатності.

Дані відомості про рівневу та структурну своєрідність самодостатності обумовили подальше емпіричне дослідження феномену самодостатності та окреслюють перспективи вивчення окремих параметрів та проявів самодостатності у психологічній науці.

РОЗДІЛ II. ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФЕНОМЕНУ САМОДОСТАТНОСТІ

У даному розділі представлено та обґрунтовано організаційно-методичну основу емпіричного дослідження самодостатності, зокрема розглянуто особливості психодіагностичного інструментарію з даної проблематики, висвітлено етапи дослідження, результати апробації створених інструментів діагностики самодостатності.

2.1. Аналіз існуючих методів дослідження самодостатності особистості

Самодостатність як феноменологічну категорію в сучасних умовах розвитку науки можна розглянути у декількох площинах, серед яких найбільша затребуваність наявна в економіко-правовій сфері, філософії, релігієзнавстві, етиці, області психологічного знання, історії культури. Галуззю, в якій самодостатність має найбільш розроблену, ґрунтовну та перспективну з точки зору подальших наукових звершень основу, є психологія – тож саме в межах цієї науки даний феномен варто піддавати прицільному емпіричному вивченню з обов'язковим створенням практичних методів дослідження, вдосконаленням процедури їх застосування та розробкою системи корекційно-розвивальних впливів.

На сьогоднішній день небагато вітчизняних та зарубіжних дослідників звернули увагу на параметри феномену самодостатності. Слід зауважити, що науковці, які вперше торкнулися даного питання, спирались на різні підходи, доволі суперечливі дефініції та описові характеристики. Аналіз літератури показав, що феномен самодостатності із безпосереднім вживанням означеного терміну або ж опосередковано через виявлення його змісту розкривається в працях в контексті індивідуального розвитку особистості (К. Роджерс, Е. Еріксон, Е. Солтер); навчання, виховання та педагогічного супроводу (О. В. Гречаник, О. Д. Главінська, О. В. Мельник); основ підтримання та

збереження професійного здоров'я та діяльності (О. І. Анісімов, Н. М. Кіреєва). Наявні також досить глибокі уявлення про самодостатність як складне психологічне явище (А. Маслоу, А. Адлер, Е. Фромм), його взаємозв'язок та трансформаційні перетворення з соромом, агресією, нарцисизмом (А. Х. Моделл, Р. Н. Раскін, Д. Лапслі, І. Чжао, Л. Хевенс, Д. Гарфілд, Г. Гантріп, О. Кернберг, Дж. П. Тангней, Р. Л. Дірінг). Мають місце опрацювання, в яких самодостатність розглядається як захисний механізм та ресурс самозбереження (Р. Б. Бернройтер, М. Ш. Магомед-Емінов), патологічні прояви поведінки особистості (К. Хорні, К. Венар, П. Керіг, Н. Мак-Вільямс), характеристика певного образу дій (В. Вохс, В. М. Мельников, Н. Л. Мід, М. Р. Гуд) тощо.

У результаті теоретико-методологічного аналізу літератури встановлено, що, не дивлячись на певні розробки з проблематики самодостатності, на сьогодні наявний досить обмежений перелік психодіагностичних інструментів для її вимірювання. Серед методик, які безпосередньо вивчають прояви самодостатності, є наступні: «The Bernreuter Personality Inventory» (Особистісний опитувальник Бернройтера, розроблений у 1931 р.), методика «NPI (40)» – (Narcissistic Personal Inventory (40), «Нарцисичний опитувальник особистості»), «Пакет оцінки особистісних спрямувань» Р. Еммонса, є також опитувальники, які опосередковано вивчають феномен самодостатності.

В межах даного параграфу проаналізуємо методики, які певним чином спрямовані на вивчення феномену самодостатності. Відзначимо, що найчастіше використовуються так звані проєктивні методики та опитувальники, простіші за процедурою проведення дослідження. Зрозуміло, що виникає ряд особливостей та ускладнень у процесі збору даних, наприклад, об'єктивність результатів при усвідомленні індивідом, що саме його особистість вивчається. Респонденти зазвичай відрізняються за ступенем самооцінки, об'єктивності, здатності до інтроспекції тощо. Водночас, на думку дослідників опитувальники як метод вивчення особистості є корисними в руках досвідченого психолога [48; с. 62].

Піддаючи аналізу проблему малої розробленості психодіагностичних методів дослідження самодостатності, необхідно відмітити, що якісне та кількісне соціально-психологічне дослідження представляє собою процес, який рухається від вільних даних до строгих, або утворюючи певний цикл. Маловивчені явища часто досліджуються за допомогою інструментарію, який надає вільні дані. І, навпаки, коли феномен досліджується достатньо широко, це означає, що матимуть перевагу методи, які реалізують більш чітко окреслені дані. При накопиченні знань простежується недостатність пояснювальних схем, тож виникає науковий запит щодо опрацювання методів із отриманням вільних даних. Таким чином, можна зробити висновок, що якісні та кількісні методи доповнюють один одного, оптимізуючи процес вивчення будь-якого явища, і цей комплексний підхід, безумовно, формує добірну технологію для розробки емпіричного аспекту наукового пізнання [111, с. 6].

Розглянемо безпосередньо існуючі методи вивчення феномену самодостатності. Підкреслимо, що спроба вирішення даного питання в емпіричній площині вивчення самодостатності вперше була здійснена Р. Г. Бернройтером, який виділив самодостатність як окрему психологічну змінну, шкалу у своєму опитувальнику «The Bernreuter Personality Inventory» (Особистісний опитувальник Бернройтера, 1931 р.) [48;с. 63]. Методика є відмінною від спроб інших науковців за структурою, що не містила основні параметри вивчення «інтелекту», а радше була спрямована на діагностику певних особистісних рис. Даний опитувальник деякими авторами вважається першим найбільш «емпірично вагомим» (Н. Pallister (1936), S. C. Ward (2002)). Сам автор писав, що взагалі методика-основа, завдяки якій цей тест був сконструйований (у контексті конотативного вмісту), представляла собою сукупність певних задач: «зібрати воєдино групу пунктів на кожну шкалу, зокрема, самодостатності, які були б з простими відповідями, без ускладнень; визначити діагностичну цінність кожного пункту конкретної риси через порівняння відповідей, які групувалися за даними, отриманими респондентами (котрі, у свою чергу, помітно відхилялися в одній змінній); використати

діагностичні цінні дані у створенні окремого ключа для кожної риси» [249, с. 39-41]. Низькі значення за шкалою самодостатності автор пояснює залежністю індивіда з таким рівнем даної якості від інших осіб, оскільки вони мають потребу в експлуатації інших (або отримують насолоду від факту «володіння» цими людьми) [268, с. 128].

Також виділено шкалу самодостатності в опитувальнику експрес-діагностики особистісної схильності до творчості Г. Девіса [130, с. 73-74]). Кожне з запропонованих для оцінки речень дозволяє виявити якості особистості, сукупність яких, на думку автора, презентує вираженість креативності. Одне з тверджень, на думку автора, спрямоване саме на визначення самодостатності: «Я знаю, коли я можу зробити що-небудь посправжньому добре». У нашому розумінні, дане висловлювання має безпосереднє відношення до однієї зі складових самодостатності – параметра самоефективності, під яким розуміється віра в свої сили та здібності до реалізації потенціалу за рахунок наявних ресурсів.

На основі тесту нарцисизму Ф. В. Денеке та Б. Хільгенстока в Санкт-Петербурзькому науково-дослідницькому психоневрологічному інституті була створена система оцінки сили особистості [68]. Тест представляє методику виявлення окремих аспектів організації та регуляції нарцисичної системи особистості в мірі, доступній для самоспостереження. Оцінка конкретних механізмів регуляції поведінки, безсумнівно, важлива для бачення її вузлових дефектів, але вона не дає можливості отримати загальну оцінку її ефективності, що розуміється як сила особистості. Шкала самодостатності називається «Ідеал самодостатності», та діагностується за допомогою 10 стверджень зі всього масиву опитувальника. Стрижнева характеристика сильної особистості – відповідальність перед собою, орієнтація передусім на власні сили у досягненні цілей. Сильна особистість потрудиться, застосовуючи власні ресурси, аніж прийматиме поміч від інших. Самодостатність людини з сильною особистістю підкріплюється очікуваннями високої результативності та передбаченням успіху, на який претендує та орієнтується сама людина. До того ж самодостатня

та сильна особистість не тільки має спрямованість до поставленої цілі, а й здатність отримувати задоволення від продуктивної роботи. Необхідно підкреслити, що водночас вона припускає прийняття допомоги з боку сторонніх осіб у випадку крайньої нужди, можливість залишити деякі справи при певних обставинах незавершеними, без високих результатів. Сильна людина поважає автономність інших у співпраці, безсумнівно, цінить дозований відпочинок від роботи при не обов'язковій постанові нових цілей, коли не прив'язана до неї компульсивно. Варто зауважити, що нарцисичний дефіцит за цим параметром може проявитись у вигляді перфекціонізму чи/та трудоголізму, що виражає спроби захисту від власної актуальної або передбачуваної несамодостатності, від можливості опинитися залежним від потенційно ненадійного об'єкту, який загрожуватиме подальшою безпорадністю [41, с. 118-119].

Ще однією методикою вимірювання самодостатності в контексті нарцисизму особистості є NPI (40) – «Нарцисичний опитувальник особистості». Даний інструмент представляє собою 40 пар тверджень, які відносяться відповідно до 7 показників – індикаторів нарцисизму, серед яких є й самодостатність. Вона розглядається авторами як один із факторів та структурних елементів нарцисизму, в якості захисного механізму, компенсаторного ресурсу грандіозного «я» [261].

«Пакет оцінки особистісних спрямувань» Р. Еммонса [225] представляє собою ще одну методику дослідження самодостатності. Мова йде про наявність особистісних спрямувань людини, які можна поділити за певними змістовними категоріями. Зокрема наявні шкали наближення – уникання, інтраперсональність – інтерперсональність, рівень абстрактності – конкретності, самодостатність – незалежність [242, с. 49-50]. При перевірці словесно-логічних одиниць за певною схемою кожне висловлювання можна віднести до певної категорії. Але треба наголосити на обмеженості даної методики в діагностиці самодостатності людини – строга форма висловлювань про свої устремління може не сприяти виникненню у людини думок про його бажання до автономії, незалежного вибору тощо. Водночас наявні не поодинокі

емпіричні дослідження – наприклад, робота К. А. Колосова, Г. В. Пучкової, в яких самодостатність вивчається саме таким чином – як особистісне устремління [91].

Самодостатність також певним чином представлена у «П'ятифакторному особистісному опитувальнику» (або «Велика п'ятірка») [218]. У варіанті Х. Тсуї (5PFQ), який був адаптований та перекладений рядом науковців, представлено 75 протилежних за значенням виразів, що характеризують поведінку людини. Вимірюється ступінь вираження кожного з п'яти факторів: екстраверсія-інтроверсія, прив'язаність-відособленість, самоконтроль-імпульсивність, емоційна нестійкість-емоційна стійкість, експресивність-практичність. Фактор самодостатності у даній методиці виступає в якості другорядної змінної у складі основного фактору емоційності-стриманості та стоїть у контроверсії з самокритикою. Передбачається, що тривожність-безтурботність, напруженість-розслабленість, репресивність-емоційна комфортність, емоційна лабільність-емоційна стабільність та самокритика-самодостатність у сумі змальовують психологічний портрет особистості шляхом узагальненого оцінювання емоційної стійкості чи нестійкості людини.

Окрім вищезазначених методів 16-факторний особистісний опитувальник Р. Кеттела теж містить фактор самодостатність-залежність від групи (Q_2). Самодостатність розглядається автором досить вузько – лише як антипод несамостійності, залежності, прив'язаності до групи. Самодостатні люди характеризуються самостійністю рішень, досягненням їх виконання, відповідальністю, вони не рахуються з громадською думкою тощо [13, с. 80]. «Тест структури еґо-ідентичності» О. Л. Солдатової (СЕІ-тест) спрямований на діагностику структури й статусу еґо-ідентичності. Він включає шкалу самодостатності (або сили «еґо»), яка складається з 10 пунктів та вимірює силу «еґо», незалежність, самодостатність особистості у досягненні життєвих цілей, особисту лінію життя у сфері відносин, соціальних та професійних контактів. В залежності від рівня еґо-ідентичності можлива абсолютизована цінність власної

незалежності та унікальності; невіра в себе, пасивність та відстороненість або ж віра в себе, спокійна упевненість у власних ресурсах [185, с. 249].

Як було представлено у першому розділі, поняття самодостатності часто пов'язують із терміном самоефективності. Загалом під самоефективністю розуміється віра у свої здібності, усвідомлення власного потенціалу та уявлень, в чому цей потенціал необхідно реалізувати [167; 231]. Одним з найбільш загальновідомих тестів дослідження самоефективності є методика визначення її рівня Дж. Маддукса та М. Шеєра (в адаптації А. В. Боярінцевої та Р. Кричевського). Вона представляє собою набір з 23 тверджень, які необхідно оцінити відповідно зі ступенем згоди від -5 до +5. При цьому виводяться дві шкали: самоефективність у сфері предметної діяльності та у сфері міжособистісного спілкування [23, с. 217-219]. Ще однією методикою визначення рівня самоефективності є тест Р. Шварцера, М. Ерусалема, В. Г. Ромека. Німецька версія шкали загальної самоефективності була розроблена Р. Шварцером та М. Ерусалемом в 1981 р. і містила 20 висловлювань. Авторами відмічається можлива користь у використанні науковцями даної шкали при дослідженні когнітивних змінних в регуляції поведінки особистості [222, с. 71-76].

С. Бем для діагностики статі та визначення ступеня андрогінності, маскулінності та фемінінності у 1974 р. розробила методику «Маскулінність-фемінінність» (Bem Sex Role Inventory), яка включає 60 тверджень. Доречно буде підкреслити, що одне з тверджень звучить як «самодостатній, який покладається на самого себе» – ця характеристика віднесена автором до параметру маскулінності [88, с. 277-280].

Отже, проаналізоване коло методик вимірювання самодостатності, її компонентів та певних проявів показало обмеженість існуючого психодіагностичного інструментарію, особливо у вітчизняній психології, що становить серйозну проблему в подальшому вивченні феномену. Відмітимо, що жоден з існуючих психодіагностичних інструментів не дає відомостей щодо рівневої структури самодостатності особистості, тож наступним кроком є

створення відповідно до вимог психометрики методик, які б відповідали теоретичному конструкту, обґрунтованому та викладеному в першому розділі.

2.2. Організація та методи емпіричного дослідження самодостатності

На сьогоднішній день ситуація, яка склалася в області психодіагностики, деякими вченими визначається як кризова. Методичне забезпечення досліджень в психології суттєво випереджує їх теоретичну розробку. «Емпіричний» етап розвитку психодіагностичної науки набув споживацького характеру у використанні методик, конструювання яких не є теоретично обґрунтованим. Тому практичне значення психодіагностичних методик перевіряється їх застосуванням науковцями-практиками [254]. Як зазначає Л. Ф. Бурлачук [36, с. 5], психологія індивідуальності, яку вимірюють, представляється за рахунок двох систем – психодіагностичного методу та зв'язаної з ним системи теоретичних моделей, що являються субсистемами вищого порядку – комплексом засобів пізнання та його результатів. Тож ігнорування опрацювань диференціальної психології у витлумаченні появи та розвитку індивідуальних особливостей веде до занепаду науки цього напрямку [173, с. 3-16]. Таким чином, за словами вченого: «Виникаючі прогалини в понятійному апараті психодіагностичної науки призводять до появи численних декларативних посилай на ті чи інші концепції особистості, які нібито пояснюють отримані дані за методиками. Стала вже звичною асиміляція діагностичних методик без їх зв'язку з власним концептуальним апаратом, відповідними теоріями особистості, що стає фактом методологічної неадекватності» [35, с. 5-11].

Наявна проблема створення психодіагностичного інструментарію підкреслюється багатьма авторами [21; 137; 172; 224]. Отже, з метою оптимізації дослідження самодостатності було розроблено авторські опитувальники, які відповідають створеному та описаному теоретичному конструкту і дозволяють вимірювати певні компоненти, аспекти, типи та рівні самодостатності.

Апробація створених діагностичних інструментів була здійснена з залученням 200 студентів гуманітарного та технічного профілю (18-25 років). Були застосовані методики: «NPI-40» (Narcissistic Personality Inventory-40), «Шкали загальної самоефективності» (Generalized Self-Efficacy Scale, GSES – Р. Шварцер, М. Ерусалем в адаптації В. Г. Ромека).

2.2.1. Особливості створення опитувальника структурних компонентів самодостатності

Широке коло психологічних явищ, яке описано в численних працях з проблематики структури особистості стало предметом багатьох науково-психологічних емпіричних досліджень. Кожна нова концепція та теоретична розробка задає новий виток у розвитку науки, чим сприяє появі нових психометричних методів щодо конкретної психологічної реальності.

Для розробки авторської методики вивчення структури самодостатності найбільш прийнятною формою серед психодіагностичних суб'єктивно-оцінних методів було визначено особистісний опитувальник, який являє собою реалізацію суб'єктивного підходу до дослідження особистості з певним поданням тестового матеріалу. Висловлювання суб'єкта в такому сенсі – прояв його самоспостереження, мають бути узяті не як сукупність положень, що складають готову істину про суб'єкта, а як більш-менш симптоматичні прояви, справжня природа яких має бути виявлена дослідниками в результаті їхнього зіставлення з відповідними об'єктивними даними [5].

Слід зазначити, що у конструюванні особистісних опитувальників виділяють три стратегії: дедуктивну, індуктивну та екстернальну [244, с. 214–227]. У першому випадку стратегія посилається на теоретичні уявлення про особистість, її структуру та функціонування, при цьому розробник тесту конструює завдання, якими можна оцінити певний психологічний конструкт. Індуктивна передбачає застосування факторного аналізу або інших статистичних процедур, що спираються на кореляційні зв'язки. Особливість цієї стратегії вбачається в тому, що дані нібито кажуть самі за себе. Екстернальна стратегія базується на порівнянні контрастних груп. Кожна з

означених стратегій може бути скомбінована з іншою, що підвищить рівень ефективності створеного опитувальника [138, с. 126]. Тож при створенні опитувальника структурних компонентів самодостатності ми керувались індуктивною та дедуктивною стратегіями.

В найбільш загальному вигляді було пройдено такі етапи конструювання тесту: формулювання цілей, виявлення змістових областей, які будуть вимірюватись, кількості завдань в тесті тощо. При розробці завдань тесту важливо уникати двозначних формулювань, необхідно відображати конкретні відповіді, прості та ясні, без ускладнених термінів та описів. Опісля відбувається фінальне оформлення тесту з зазначенням основного блоку інформації: назва тесту, відомості про досліджуваного, інструкція, відповідний бланк та ін. Було також проведено пілотажне дослідження [235, с. 57], тобто виконання завдань тесту особами, які входять в репрезентативну групу досліджуваних. За його результатами здійснювався аналіз завдань тесту, їх корекція, відбір в кінцеву версію опитувальника, яка містить 80 тверджень.

Розробка завдань тесту проходила з залученням експертів, які відібрали найбільш оптимальні та влучні вирази, з якими респонденти мали погодитися відповідно варіантам відповідей – «згоден», «почасті згоден», «не згоден». Дане формулювання відповідей надало можливість респондентам усвідомлено диференціювати які з поданих у бланку висловів співпадають з їх внутрішнім станом, орієнтацією на діяльність або відокремленість від соціальних стосунків. Взагалі ідея розмежування даних відповідей полягала у спробі розрізнення більшої та меншої вираженості певного компонента, або зовсім відсутність конкретної складової самодостатності. Двозначності у твердженнях виявлено не було, усі речення-індикатори були відмічені експертами як вдалі та необхідні для окреслення певної ситуації життя, за якої той чи інший параметр структури самодостатності був продемонстрований.

Важливим етапом при створенні будь-якого діагностичного інструмента є визначення його надійності та валідності. Надійність можна трактувати у трьох змістах: надійність інструмента методики, стабільність

досліджуваної ознаки та константність результатів (незалежність від дослідника) [165, с. 5].

Надійність визначалась за допомогою ретестового вимірювання самодостатності, застосування паралельних тестів, розщеплення навпіл, застосування факторного аналізу тощо. Керуючись задачею перевірки валідності тесту було встановлено такі її види: очевидна валідність (уявлення респондента про тест), конкурентна (оцінюється за кореляціями розробленого теста з іншими, уже перевіреними на надійність та валідність), прогностична (встановлюється за рахунок кореляцій між показниками тесту та деяким критерієм, який характеризує вимірювану властивість, але пізніше у часі), змістовна (визначається через докази того, що завдання тесту відображають усі аспекти явища, що вивчається), конструктна (відображає співвіднесення результатів тесту з базовим для нього теоретичним конструктом) [138, с. 134-135].

Таблиця 2.1

Кореляційні зв'язки між показниками ОСКС

Показники	Sd	In	Se	Pp	Ds	Al	Au	Su
Sd		384*	368*	429*	229*	241*		218*
In	348*		151	329*	257*		195*	
Se	368*	151		498*		247*	-207*	246*
Pp	429*	329*	498*			360*		301*
Ds	229*	257*					639*	140
Al	241*		247*	360*				299*
Au		195*	-207*		639*			
Su	218*		246*	301*	140	299*		

Примітки: тут і надалі в межах даного розділу: 1) Sd – самостійність, Pp – цілеспрямованість, In – незалежність, Se – самоефективність, Ds – дистанціювання, Al – альтруїзм, Au – автономність, Su – саморозуміння; 2) нулі та коми опущені; 3) позначка * свідчить про коефіцієнт кореляції $\rho \leq 0,01$; без * - $\rho \leq 0,05$; 4) $n=200$.

Виходячи з положень авторської концепції самодостатності [237], в структурі явища було виділено 8 складових. Результати кореляційного аналізу між структурними компонентами самодостатності свідчать про внутрішню узгодженість тесту (див. табл. 2.1).

Дані таблиці свідчать про взаємозв'язок та взаємозалежність виділених компонентів самодостатності. З усіма компонентами самодостатності, окрім автономності, корелює параметр S_d на рівні 1% додатного зв'язку. Інші компоненти самодостатності також пов'язані між собою додатними значущими зв'язками, які не є настільки розлогими та одностайними. Виключенням являється від'ємний зв'язок самоефективності та автономності на рівні 1% значущості. Даний результат потребує подальшого, більш глибокого дослідження та уточнення. Структурний компонент самодостатності, самоефективність, має додатній зв'язок на 5% рівні з незалежністю; таким же чином корелюють показники дистанціювання та саморозуміння.

Конструктна та змістовна валідність перевірялися методом розщеплення навпіл, виявлення взаємозв'язку з іншими, вже валідними і надійними методиками визначення самодостатності. Для перевірки внутрішньої узгодженості між показниками тестів було здійснено кореляційний аналіз, результати якого наведено нижче (див. табл. 2.2).

Проведення кореляційного аналізу за результатами застосування розщеплення навпіл індикаторів-стверджень показало високі додатні значущі зв'язки між показниками самодостатності, що свідчить про внутрішню узгодженість створеного тест-опитувальника. Кореляційний аналіз за результатами застосування тест-ретесту, який проводився через 2-4 тижні, показав наявність виключно прямих зв'язків 1% рівня значущості.

Застосування паралельних тестів показало в основному узгодженість отриманих результатів.

Наявна додатна кореляція 1% рівня значущості показника S_e з аналогічним параметром «самоефективність» тесту В. Г. Ромека (1%). Також продемонстрований зв'язок того ж рівня значущості з індикатором S_u .

Показник самодостатності методики «NPI» додатно корелює з самостійністю, незалежністю, самоефективністю, цілеспрямованістю та саморозумінням.

Таблиця 2.2

Результати перевірки на надійність та валідність методики ОСКС

Показники самодостатності	Тест-ретест	Розщепленя Навпіл	Методика Se_Ромека	Методика NPI 40	Методика діагностики самодостатності за рівнями		
			Само-ефективність	Само-Достатність	Prx	Асм	Trns
Sd	659*	180		209			
In	684*	301*		191	177		
Se	582*	358*	255*	164			-181
Pp	523*	393*		170		189*	-179
Ds	524*	555*			251*		424*
Al	588*	287*				221*	
Au	571*	655*			277*		438*
Su	518*	400*	274*	170		192*	175

Примітки: тут і надалі Методика ОЦС: Prx – праксіологічний, Асм – акмеологічний та Trsc – трансцендентальний рівні самодостатності.

Зазначимо, що одним з паралельних тестів стала ще одна авторська розроблена психодіагностична методика з вимірювання ціннісних орієнтацій самодостатності (ОЦС). Методика діагностики самодостатності за рівнями виявила значну кількість як прямих, так і обернених кореляційних зв'язків. Таким чином, праксіологічний рівень самодостатності співвідноситься додатно з незалежністю ($\rho \leq 0,05$), дистанціюванням та автономністю ($\rho \leq 0,01$). Встановлено, що додатні кореляції закріплюються за показниками цілеспрямованості, альтруїзму, саморозуміння з акмеологічним рівнем ($\rho \leq 0,01$). Інший розклад кореляцій стосується трансцендентального рівня, що залишає право на подальші розміркування щодо них. Додатнім зв'язком поєднуються параметри саморозуміння (5%) та дистанціювання й автономності, виявивши кореляційне співвідношення 1% рівня з трансцендентальним рівнем самодостатності.

Стандартизація тесту є майже останнім етапом в розробці тестової методики, наразі вона включала опис стандартної процедури застосування,

вибірки, перевірку нормальності розподілу, за результатами якої було проведено нелінійну нормалізацію (визначення норм в процентилях).

Таким чином, результати перевірки на надійність та валідність, що включали задіяння комплексу методик та процедур, свідчать про достатній рівень даних психометричних характеристик. Створений опитувальник пройшов процедуру стандартизації і рекомендований для застосування в наукових та практичних цілях.

2.2.2. Опитувальник ціннісних орієнтацій самодостатності

Розглянемо процедуру створення опитувальника ціннісних орієнтацій самодостатності (ОЦС). Даний тест-опитувальник розрахований на дорослих випробуваних, містить просту інструкцію та бланк із змістовними висловлюваннями, які відповідають кожній з 15 ціннісних орієнтацій за трьома рівнями самодостатності. Максимальна кількість балів за кожний рівень самодостатності згідно орієнтацій – 10 балів. У результаті тестування бали підсумовуються та виділяється рівень самодостатності та домінуючі орієнтації. За авторською концепцією наявні праксіологічний, акмеологічний та трансцендентальний рівні. Тому кожному рівню відповідають п'ять ціннісних орієнтацій. Усього загалом шкал в даній методиці 18 (три рівні та 15 орієнтацій самодостатності). Діагностуються 3 головні (інтегральні шкали), які відповідають за рівні самодостатності, та 15 шкал-ціннісних орієнтацій, серед яких: егофільна, гедонічна, фригативна, акізитивна, дівідарна, фратернативна, глорична, пугнічна, гностична, альтруїстична, солітюдна, екстингуативна, енігматична, аскетична, теософічна. Немає обмежень у кількісному використанні опитувальника – у групі чи індивідуально, а також часових – на повну обробку опитувальника затрачується близько 5-10 хвилин.

Зовнішня (очевидна) валідність перевірялась завдяки перегляду тексту тест-опитувальника 30 досліджуваними, які не мали професійних знань в сфері психології та психодіагностики (студенти). Змістовна місткість стимульного матеріалу при перевірці була інтерпретована як цінності самодостатної людини, які відносяться до різних сфер їхніх проявів та диференціюються за складністю

взаємозв'язків із зовнішнім світом та переходом з нижчих сфер до вищих. Це засвідчує виражену зовнішню (очевидну) валідність.

Розглянемо результати перевірки внутрішньої узгодженості показників – конструктивної та змістовної валідності опитувальника ціннісних орієнтацій самодостатності та її рівнів (див. табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Кореляційні зв'язки між параметрами показниками ОЦС

Рівні	Показники праксіологічного рівня					Показники акмеологічного рівня				
	Eg	He	Fri	Ak	Di	Fra	Gl	Pu	Gn	Alt
Prx	573*	606*	396*	646*	591*		248*			
Acm		264*				434*	610*	604*	657*	516*
Trns	180		156	217*	197*		199*		203*	
Рівні	Показники трансцендентального рівня					Рівні самодостатності				
	Sol	Ext	Eni	Asc	T		Prx	Acm	Trns	
Prx	268*	247*		179		Prx		152	239*	
Acm			247*		288*	Acm	152		198*	
Trns	526*	473*	688*	503*	665*	Trns	239*	198*		

Примітки: тут і надалі: 1) показники ОЦС: Eg – егофільна ціннісна орієнтація самодостатності; He – гедонічна; Ak – акізитивна; Di – дівідарна; Fra – фрaternативна; Gl – глорична; Pu – пугнічна; Gn – гностична; Alt – альтруїстична; Sol – солітюдна; Ext – екстингуативна; Eni – енігматична; Asc – аскетична; T – теософічна; Prx – праксіологічний, Acm – акмеологічний та Trns – трансцендентальний рівні самодостатності.

З метою перевірки валідності тестових питань було проведено кореляційний аналіз показників ціннісних орієнтацій самодостатності. Встановлено, що на праксіологічному рівні усі ціннісні орієнтації додатно корелюють на 1% рівні значущості. Акмеологічний рівень виявляє єдину додатну кореляцію 1% рівня з гедонічною орієнтацією. Саме дана орієнтація самодостатності не корелює з трансцендентальним рівнем, який характеризується зв'язками різного рівня значущості з показниками Eg з Fri на 5% рівні, Ak та Di (1%). Усі індикатори ціннісних орієнтацій на акмеологічному рівні визначаються одностайним кореляційним

співвідношенням 1% рівня. Лише зв'язок індексу G1 (1%) виявлений з практиологічним рівнем, до того ж цей параметр пов'язаний також додатно з трансцендентальним рівнем, як і в свою чергу показник Gn. Щодо власне параметрів трансцендентального рівня, то усі ціннісні орієнтації самодостатності сполучені однозначно додатними кореляціями з трансцендентальним показником рівня ($\rho \leq 0,01$). Практиологічний рівень додатно співвідноситься з параметрами Sol і Ext ($\rho \leq 0,01$) Asc ($\rho \leq 0,05$). Питання співвідношень якраз між рівнями структури самодостатності є досить однозначним. Так Prx корелює додатно з Asc ($\rho \leq 0,05$), а з Trns – на 1% рівні. Водночас, Asc та Trns виявляють зв'язок також 1% рівня значущості.

Безсумнівно, компонентна наповненість рівнів, тобто ціннісні орієнтації самодостатності, мають бути узгоджені між собою. Тому простежимо зв'язки між параметрами виділених рівнів (див. табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Кореляційні зв'язки між показниками рівнів самодостатності

	Показники ціннісних орієнтацій самодостатності							
Eg	4	5*	-6	11*	12*			
He	4*	5*	6*	7	8*	9		
Fri	5	14	15					
Ak	1	2*	5*	7*	11	13	14	
Di	1*	2*	3	4*	-6*	11*	12*	
Fra	-1	2*	-5*	7*	8	9*	-11*	-12
G1	2	4*	6*	8*	9*	10	15*	
Pu	2*	6	7*	9*	10*			
Gn	2	6*	7*	8*	10*	12	13*	15*
Alt	7	8*	9*	15*				
Sol	1*	4	5*	-6*	12*	13	15	
Ext	1*	5*	-6	-9	11*	14*		
Eni	4	7*	9*	11	14*	15*		
Asc	3	4	12*	13*	15*			
T	3	7*	9*	10*	11	13*	14*	

Примітка: 1) Оскільки в методиці дослідження ціннісних орієнтацій самодостатності досить багато показників, то задля компактного викладення результатів в таблицю занесемо номери шкал та рівень значущості

кореляційних зв'язків. Розшифрування, наведених шкал: 1 – егофільна, 2 – гедонічна, 3 – фригативна, 4 – акізитивна, 5 – дівідарна, 6 – фратернативна, 7 – глорична, 8 – пугнічна, 9 – гностична, 10 – альтруїстична, 11 – солітюдна, 12 – екстингуативна, 13 – енігматична, 14 – аскетична, 15 – теософічна ціннісна орієнтація самодостатності.

Задля формування уявлення про конкурентну валідність даного опитувальника з опитувальником ОСКС, було проведено кореляційний аналіз, який презентував вельми цікаві зв'язки з параметрами методик (див. табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Кореляційні зв'язки показників ОСКС та ОЦС

Показники праксіологічного рівня					Показники акмеологічного рівня					
	Eg	He	Fri	Ak	Di	Fra	Gl	Pu	Gn	Alt
Sd							196*	149		
In	278*				168	-145				
Se	-145						233*	195*		
Pp							215*	292*		
Ds	189*			257*	237*	-318*				
Al							206*	223*		277*
Au	314*			201*	322*	-210*				
Su	-146			238*			223*		271*	
Показники трансцендентального рівня					Рівні самодостатності					
	Sol	Ext	Eni	Asc	T		Prx	Acn	Trns	
In						In	177			
Se	-224*	-258*		-154		Se			-181	
Pp	-163	-223*				Pp		189*	-179	
Ds	322*	354*	234*	286*	145	Ds	251*		424*	
Al						Al		221*		
Au	324*	439*	224*	220*	157*	Au	277*		438*	
Su		-195*	287*		239*	Su		192*	175	

Безсумнівно, отримані кореляційні дані представляють чимале значення для підтвердження надійності та валідності даних методик. З поданої таблиці зрозуміло, що усі показники структури самодостатності виявили кореляції з індексами рівнів та самими рівнями самодостатності. Проте цікаво відмітити, що не завжди дані співвідношення є додатними. Такі зв'язки потребують більш детального вивчення в контексті самодостатності, проте їх наявність

виокремлює низку питань про специфічність даної особистісної характеристики, тим самим розширюючи область її вивчення.

Встановлено додатні зв'язки з параметрами In, Ds та Au на рівні значущості 1%, показники Se та Su виявляють від'ємні кореляції на рівні 5%. Також слід виокремити параметри, які не корелюють з індикаторами праксіологічного рівня – це самостійність, цілеспрямованість та альтруїзм. Усі ці індикатори самодостатності корелюють з показником егофільної ціннісної орієнтації самодостатності.

Що стосується показників акізитивної та дівідарної орієнтацій, то психодіагностична картина доволі різниться. Так, наприклад, усі зв'язки акізитивної орієнтації з дистанціюванням, автономністю та саморозумінням є додатними 1% рівня значущості, а дівідарна виокремлюється кореляціями з параметрами In ($p \leq 0,05$), Ds із Au ($p \leq 0,01$). Дані можуть свідчити про те, що з застосуванням методики, розрахованої на діагностику ціннісних орієнтацій та виділення структурних рівнів самодостатності, можуть виявитись особливості прояву тих чи інших складових, які в більшій мірі проявляються не на праксіологічному рівні, а на інших двох. Так бачимо, що самодостатня особистість можливо не виявлятиме на примітивному рівні самодостатності самоефективність та саморозуміння, коли перейматиметься егофільними намірами та егоцентричними розміркуваннями. При цьому дистанціювання та автономність, незалежність буття визначатимуть можливість накопичувати ресурси, а небажання ділитися з кимось іншим особливо чітко підкреслюється ізольованим та відмежованим від соціуму життям індивіда.

Показники акмеологічного рівня характеризуються іншими кореляціями. Зокрема, наявні від'ємні співвідношення різного рівня значущості: мова йдеться про фрaternативну ціннісну орієнтацію, яка корелює з параметром незалежності (5%), дистанціюванням та автономністю (1%). Більш детальний аналіз даних ціннісних орієнтацій людини на акмеологічному рівні самодостатності показує, що відособлений стиль життя не сприяє зближенню з людьми, зацікавленості у теплих та комфортних стосунках з ними. Поштовх до

перемог та ризику людина відчуватиме через переживання самотійності, усвідомлення власних сил для реалізації цілей, за рахунок цілеспрямованості, допомоги інших у випадку альтруїстичних вчинків та розуміння свого внутрішнього світу. Пошук нових сфер здійснення свого потенціалу, ресурсів та заглиблення у різні невідомі знання відбуватиметься через проходження етапу інтроспекції, аналізу життя інших, що й передбачає компонент самодостатності саморозуміння. Альтруїстичні наміри виявляються за рахунок закладеної в індивіда характеристики альтруїзму, коли людина прагне взяти участь в житті іншого та полегшити труднощі його життя.

Численні кореляції виявлені з усіма п'ятьма індексами трансцендентального рівня самодостатності. Окреслимо лише випадки обернених кореляційних співвідношень. На перший план в контексті даного питання виходять показники Se, Pr та Su. Дані параметри проявили від'ємні значущі кореляції. В межах співвідношень солітюдної орієнтації явним є те, що відмежовуючись та керуючись мотивами відстороненого способу життя, особистість не виявляє самоефективності (будь-то у спілкуванні чи практичній діяльності), цілеспрямованості як вона розуміється традиційно (тобто активне устремління до результату). Забування себе, ігнорування власних потреб, що передбачає екстингуативна ціннісна орієнтація, також не сприяє самоефективності та цілеспрямованості. Можливо, що саморозуміння при даній орієнтації буде ускладнено, оскільки людина нівелює саму себе, настільки занурена у ситуацію відмови, що, вірогідно, набуває неадекватної самооцінки та відказу від сприймання самого себе. А аскетична орієнтація передбачає відказ від комфорту, загальнолюдських прийнятих матеріальних цінностей.

Також з метою дослідження особливостей домінування конкретних структурних компонентів самодостатності на рівнях, виходячи з положення про ціннісно-орієнтаційну насиченість рівнів самодостатності, виявили кореляційні зв'язки між цими параметрами. Бачимо, що більшість співвідношень позначена додатно з рівнем значущості 1%, менше – 5%, але й нараховуються 2 складові структури, які співвідносяться з трансцендентальним рівнем обернено.

Структурні компоненти переважно тісно пов'язані з показниками трансцендентального рівня та самими рівневими індексами, що вказує на внутрішню обумовленість вираження тої чи іншої поведінкової лінії в бік самодостатності та реалізації дій відповідно до домінуючих складових характеристик самодостатності людини.

Таблиця 2.6

Результати кореляційних зв'язків рівнів тест-ретесту ОЦС

Рівні	Показники праксіологічного рівня					Показники акмеологічного рівня				
	Eg	He	Fri	Ak	Di	Fra	Gl	Pu	Gn	Alt
Prx	523*	570*	321*	531*	527*		246*			
Acsm		253*				412*	595*	624*	707*	472*
Trns				191	257*					
Рівні	Показники трансцендентального рівня					Рівні самодостатності				
	Sol	Ext	Eni	Asc	T		Prx	Acsm	Trns	
Prx			186							
Acsm	-180	-247*	276*		227*	Prx			209	
Trns	457*	380*	665*	423*	638*					

В межах дослідження надійності тесту (див. табл. 2.6) було здійснено перевірку ретестової надійності з інтервалом тестування в 2-4 тижні.

Не будемо детально описувати результати тест-ретесту, а зазначимо, що є деякі відмінності у виявлених кореляційних зв'язках, але суттєво вони не впливають на висновок про валідність та надійність методики. Від'ємний зв'язок між деякими показниками (Acsm з Sol та Ext) підтверджує, що показники відповідають різним шкалам, які протилежні. Тому має місце розмежування двох рівнів та їхніх індексів – акмеологічного та трансцендентального. Це цілком виправдано, адже солітюдна та екстингуативна ціннісні орієнтації самодостатності навряд чи сполучаються з загальним спрямуванням людини на акмеологічному рівні самодостатності, оскільки така людина прагне сповнити смислом життя інших, воліє самовдосконалення та саморозвитку. Але за умов пригнічення себе, замкнутості та відстороненості неможливо соціально взаємодіяти та виявляти свою власну індивідуальність.

Щодо результатів тест-ретесту ОЦС за показниками рівнів (див. табл. 2.7), то вони показують майже повну відповідність відомостям щодо попереднього тестування.

Таблиця 2.7

**Кореляційні зв'язки показників рівнів самодостатності тест-ретесту
ОЦС**

	Показники ціннісних орієнтацій самодостатності					
Eg	3*	5*				
He	3*	4*	5*			
Ak	1	2	5*			
Di	1*	4	7	11		
Fra	6*	7*	9*			
Gl	2*	5	8	9*	13*	
Pu	7	9*	-11	-12*		
Gn	2*	7*	8*	10*	13*	15*
Alt	9*	-12*				
Sol	5	-6*	-8	12*		
Ext	-8*	-10	11*			
Eni	4*	7*	9*	10*	11*	12
Asc	12*	13*	15*			
T	9*	10*	11*	12*	13*	14*

Примітка: 1 – егофільна, 2 – гедонічна, 3 – фригативна, 4 – акізитивна, 5 – дівідарна, 6 – фратернативна, 7 – глорична, 8 – пугнічна, 9 – гностична, 10 – альтруїстична, 11 – солітюдна, 12 – екстингуативна, 13 – енігматична, 14 – аскетична, 15 – теософічна ціннісна орієнтація самодостатності.

Багато ціннісних орієнтацій, що представлено в таблиці, сполучаються кореляційними взаємозв'язками, що виражає внутрішню узгодженість тесту. Взагалі варто зауважити, що в даній ситуації усі корелюючі індикатори орієнтацій представляють єдиний аксіологічний комплекс самодостатності як інтегральної характеристики особистості. Визначені кореляції між шкалами-показниками рівнів самодостатності демонструють значущі зв'язки, однак параметр фригативної орієнтації самодостатності не виявляє жодного кореляту.

Вбачаємо в даній ситуації можливість для подальшого розширення знань щодо діагностики саме цієї характеристики практиологічного рівня самодостатності. Отже, методика діагностування ціннісних орієнтацій з подальшим виведенням рівнів самодостатності є надійною та валідною.

2.2.3. Методика мультирівневого аналізу структури самодостатності

На даному етапі розвитку суспільство характеризується відносністю ідеалів науковості взагалі. Наука вже не щось єдине, що має тісний взаємозв'язок цілей зі способами духовного освоєння світу. Тож виникає питання доцільності позитивного знання і відносності світогляду, а з ним – відносності цінностей та ціннісних орієнтирів [153, с. 10]. Для наукового світу існує широке поле дослідження, проте зв'язаність з духовним, вищим іноді виступає перешкодою для емпіричного вимірювання багатьох реалій дослідниками. Буття вирізняється формами перетворення дійсності, спілкування, діяльності в цілому, життєдіяльності людей, які є базисом нормативної регуляції взаємодії соціуму, що зумовлює ритм діяльності, утримує когнітивно-теоретичне та соціально-ціннісне навантаження [125, с. 144]. Так і дослідження самодостатності нерозривно зв'язане з певними віхами буття, що повинно відображатися не тільки в теоретичному огляді проблематики, а й у емпіричному. Відповідно, необхідна розробка такої психодіагностичної методики, яка була б спрямована на різну ступінь осягання буттєвих реалій та сфер прояву самодостатності людини.

На підставі диференціювання рівнів самодостатності за рахунок їхніх ціннісних орієнтацій було розроблено нетривіальну психодіагностичну проєктивну методику, яка охоплює декілька аспектів життєдіяльності, що розрізняються за рівнями прояву самодостатності, рушійними силами, та виявляють певні її типи. Дана методика отримала назву «Мультирівневий аналіз структури самодостатності» (МАСС). Багаторівневий опис структури самодостатності особистості уможливорює конкретизацію типів її прояву. Спинимось більш детально на особливостях даної методики, яка створена на основі застосування проєктивних технік, котрі відзначаються застосуванням

неоднозначних стимулів, які респондент сам додає (доповнює), інтерпретує або ж розвиває [161, с. 49]. Як відомо, проєктивні методики представляють собою неструктуровані задачі, які припускають різнобічність можливих відповідей [160]. Створена методика відноситься до класу методик інтерпретації, що передбачають тлумачення певної ситуації, випадку, події. Стосовно нашої методики, маємо «підоснову», яка була закладена завдяки авторській методиці ОСКС. Визначаючись з певними параметрами та шкалами МАСС, втілено ідею про вираженість певних характерних складових самодостатності, а саме 8 компонентів її структури. Інакше кажучи, створюючи змістове наповнення проєктивної методики, висловлювання формулювалися таким чином, що можна передбачити, до якого структурного показника відноситься даний вираз.

Отже, методика «МАСС» розрахована на дорослих випробуваних, містить просту інструкцію та бланк із 41 незакінченою фразою. Немає обмежень у кількісному використанні опитувальника – у групі чи індивідуально, але для більш глибокого аналізу рівневої структури та особливостей самодостатності рекомендується застосовувати індивідуально. Часові межі – приблизно на повну обробку опитувальника потрібно близько 30-45 хвилин. Завдання передбачають, що респонденти можуть обирати висловлювання, які вони доповнять згідно власних уявлень та поглядів, але, можливо, не всі з них досліджуваний зможе закінчити (наприклад, буде складно згадати окремі випадки, окреслити свій стан чи настрій, що прописано в методиці). Останнє, 41 твердження про оцінку самодостатності є індивідуальним усвідомленням власного стану та умов, за яких людина є самодостатною. Також респондент може за власним бажанням оцінити кожне з доповнених речень, щоб виділити домінуючий структурний елемент самодостатності респондента. Для цього вводяться 8 шкал-індексів (Sd, In, Se, Pp, Ds, Al, Au, Su).

Усього дана методика нараховує 26 шкал, з них 3 – інтегральні показники, які дублюють ідею вимірювання рівнів, як в опитувальнику ціннісних орієнтацій самодостатності. За сумами отриманих шкал, розподіляються бали на три рівні (вказані вище). Наявність балів визначає

якісний та кількісний аналіз особливостей рівневої структури самодостатності особистості. Дослідник може нарахувати за кожну відповідь, яка відноситься до певної шкали 1 бал, і потім підрахувати загальну суму по кожній з шкал. Респонденту необхідно заповнити хоча б 20 тверджень, щоб науковець зміг визначити основні структурно-рівневі особливості самодостатності індивіда. Не зараховуються односкладні відповіді, які не продовжують зміст фраз, наприклад: «погано», «добре», «більш-менш», «нічого не можу сказати».

Таблиця 2.8

Кореляційні зв'язки показників видів самодостатності та рівнів з параметрами конативного та соціального аспекту за методикою МАСС

	Prot	Auth	Exist	Oper	Conv	Cre	Prax	Acme	Trnsc
Prot							654*		
Auth				-167	221*		-174	728*	
Exist					-227*				971*
Oper		-167			-224*		690*	-261*	
Conv		221*	-227*	-224*			-140	813*	-201*
Cre									298*
Prax	654*	-174		690*	-140			-216*	
Acme		728*		-261*	813*		-216*		
Trnsc			971*		-201*	298*			
OP					-149			-203*	
IP			227*	220*	-155			-146	195*
OA			200*						186*
Intra	253*						154		
Inter		182			167			205*	
NP			298*		-152	167			313*

Примітки: тут і надалі: Prot – протекційна, Auth – аутентична, Exist – екзистенційна, Oper – операціональна, Conv – конвенціональна, Cre – креативна самодостатність; Prax – праксіологічний, Acme – акмеологічний та Trnsc – трансцендентальний рівні за методикою МАСС; Con – конативний аспект: OP – зовнішньо-пасивний тип самодостатності, IP – внутрішньо-пасивний, OA – зовнішньо-активний; SC – соціальний аспект: Intra – інтраперсональна самодостатність, Inter – інтерперсональна, NP – неперсональна.

Методиками, якими перевірялась узгодженість шкал-індикаторів є ОСКС, ОЦС та сама методика МАСС. Розглянемо результати кореляційного аналізу за показниками самодостатності у багатовимірному аналізі феномену самодостатності (див. табл. 2.8).

Як бачимо, дані показники виявляють численні кореляції між собою. Оскільки шкали показників Prot, Auth, Exist та відповідно Oper, Conv та Cre є показниками інтегральних показників рівнів, то не дивними стають наявні від'ємні та додатні кореляційні зв'язки. В цілому скажемо, що ці параметри відрізняються один від одного не тільки приналежністю до певного рівня, а й глибиною прояву самодостатності. Наприклад, аутентична самодостатність, яка від'ємно корелює з операціональною, лише підтверджує думку, що охоплена виключно своїм життям, безініціативна людина навряд чи буде перейматися проблемами зміни оточуючого середовища на краще. Так само, як і внутрішньо пасивна людина, яка не відчуває потреби в прояві активних дій не зберігатиме цінності, які визначають стрімкий розвиток соціуму, лише буде байдужо споглядати за ситуацією (якщо це дійсно захопить її увагу). Показані результати кореляційного аналізу підтверджують ідею, що інтегральні показники та окремі шкали дуже диференціюються між собою та виявляють додатні та від'ємні зв'язки різних рівнів значущості.

Далі подані результати перевірки внутрішньої узгодженості показників за різними аспектами самодостатності (див. табл. 2.9).

Розподіляються кореляції таким чином, що демонструють додатні співвідношення між собою, втім присутній від'ємний зв'язок внутрішньо пасивної самодостатності та екзистенційної самодостатності. Дана конфігурація, можливо, пояснюється особливостями поведінки людини, яка бачить своє життя в масштабах цілого світу. Вона розмірковує над проблемами буття та підкреслює те, що хотіла б це досягти, але при цьому вона лише зовнішньо пасивна.

Таблиця 2.9

Кореляційні зв'язки між показниками МАСС конативного та рефлексивно-когнітивного аспектів

	OP	IP	OA	IA	Prim	Conc	Abs
OP		370*		219*		171	
IP	370*				166	272*	
OA				332*		175	
IA	219*		332*				
Prim		166					
Conc	171	272*	175				
NEI	253*	339*	149			276*	
EI		181				336*	
Inter						326*	
NP	239*	146			253*		
Egf		148					
Sf-Tr	147		142				
Etl		-165					

Примітки: тут і надалі – показники МАСС: Prim – примітивна самодостатність, Conc – конкретна, Abs – абстрактна; VL – волюнтивний аспект: NEI – не енергозатратна самодостатність, EI – енегозатратна; AX – аксіологічний аспект: Egf – егофільна самодостатність, Sf-Tr – самотрансцендентальна, Etl – екзистенційна.

Внутрішня робота над собою не проявляється як пасивна, стала, не мінлива. Тому й від'ємність даного кореляційного зв'язку 5% свідчить про те, що навіть зовнішньо неактивна людина, яка відрізняється екзистенційними роздумами та прагненнями до вищих цінностей, не пасивна, а працює над собою та є активною в певній мірі. Щодо показників інших параметрів, то конативний та рефлексивний аспекти виражають поєднаність з такими показниками, як примітивна, конкретна, інтерперсональна, егофільна, енергозатратна та самотрансцендентальна самодостатність.

Перейдемо до огляду зв'язків волюнтивного, соціального та аксіологічного аспектів, адже вони є неодмінними опірними індексами структури самодостатності, які розподілені за трьома рівнями (див. табл. 2.10).

Таблиця 2.10

Значущі кореляційні зв'язки між показниками МАСС волюнтивного, соціального та аксіологічного аспектів

	NEI	EI	EIN	Intra	Inter	NP	Egf	Sf-Tr	Etl
OP	253*					239*		147	
IP	330*	181				146	148		-165
OA	149							142	
Prim						253*			
Conc	276*	336*			326*				
NEI		141	157	155	172	164			
EI	141			226*	299*				
EIN	157			170					
Intra	155	226*	170				-160		
Inter	172	299*							
NP		164							
Egf				-160					157
Etl							157		

Очікуваними є прямі зв'язки не енергозатратної та енергозатратної самодостатності з параметрами внутрішньо та зовнішньої пасивності, зовнішньої активності, інтра- та інтерперсональної самодостатності. Як зазначають В. Л. та Ю. Л. Блинови, активність особистості призводить до зниження обмежень, які першочергово характерні ситуації. Обмеження та перешкоди на шляху до досягнення цілей збуджуються спеціальною діяльністю, що орієнтована подолання цих негараздів [18, с. 15].

Не персональна самодостатність, наприклад, сполучена додатними зв'язками з зовнішньо та внутрішньо пасивним показником самодостатності, примітивною самодостатністю, також не енергозатратним типом. Доволі цікаво бачиться цей набір зв'язків, оскільки примітивна самодостатність передбачає відсторонене спостереження за світом, без виділення об'єктів інтересу, тобто людей. Соціальне оточення – віддалене у спогляданні розвитку світу. Це цілком пояснює співвіднесеність до параметрів пасивної-активної самодостатності. При цьому наголосимо, що примітивна самодостатність визначається індивідом негативом, який він споглядає в оточуючому середовищі, до того ж характеристика свого внутрішнього стану скупа, вираженість уявлень про світ звужена та майже не розкрита. Ймовірніше, перебуваючи поза межами соціуму,

людина не персонального прояву самодостатності скоріше за все відчуватиме негатив зі сторони світу, оскільки дещо ізольовано спостерігає за ним, є більш чутлива до небажаних впливів та бачить світ в тьмяних тонах.

Перевірка конструктної та змістовної валідності методики МАСС здійснювалась із залученням авторських опитувальників ОСКС та ОЦС. Оскільки МАСС є дуже громіздкою та складною методикою для стандартної перевірки на надійність, валідність та проходження процедури стандартизації, тому деякі психометричні параметри, МАСС складно піддати перевірці. Водночас можливість застосування паралельних методик, націлених на вимірювання самодостатності, надає змогу виявити специфіку відношень між параметрами структури на засаді лише домінуючих характеристик та рівневоціннісних показників феномену.

Отже, визначимо особливості співвідношень мультирівневого аналізу самодостатності та опитувальника її структурних компонентів (див. табл. 2.11).

Таблиця 2.11

Значущі кореляційні зв'язки між показниками МАСС та ОСКС

	Sd	In	Pp	Al	Au	Su
Oper				-141		-171
Conv	-170	-154	-231*			
Cre						145
Prax		151				
Acme			-191*			
Trnsc					-142	
OA				201*		
Abs			-161			
NEI	159					
EI			147			
Inter				165		

Як бачимо, найбільшу кількість кореляційних співвідношень отримав показник конвенціональної самодостатності, який передбачає зберігання сталих норм та цінностей індивіда, покращення якості життя відносно з власними переконаннями та поглядами, стрімкість розвитку в соціальному сенсі та пошук способів взаємодії. Дані результати свідчать про невизначеність, в яких саме ситуаціях самостійність, незалежність та цілеспрямованість можуть негативно

впливати на вищезазначений параметр самодостатності, разом з тим дані зв'язки, як і від'ємні співвідношення з акмеологічним рівнем, абстрактною самодостатністю та іншими індексами феномену, вказують на необхідність та нагальність вивчення взаємодії структурних компонентів з типологічними індикаторами самодостатності за рівнями.

Рівнева структурованість феномену самодостатності, яка виокремлюється завдяки її ціннісним орієнтаціям, є дійсно в нагоді задля виявлення внутрішніх зв'язків індексів МАСС. Розберемо сукупність кореляцій, отриманих в результаті аналізу тестувань МАСС та ОЦС (див. табл. 2.12 – 2.13).

Таблиця 2.12

Значущі кореляційні зв'язки між показниками МАСС та ОЦС

ОЦС	Показники МАСС						
	Prot	Auth	Exist	Oper	Conv	Prax	Acme
Prx				132			166
Acme				-129	218*	-129	
Eg	164	-157				189*	-136
Di	244*			128		211*	
Gl					219*		143
Pu		-130					
Gn					175*		
Sol		-161			-174*		-202*
Ext	131			150		164	
Asc			144	164		155	

Неможливо не помітити, що усі показники ОЦС в тій чи іншій мірі корелюють з більшістю індикаторів МАСС. Бачимо, як прямі, так і обернені зв'язки, які виявлені за окремими показниками МАСС, так і індексами різних аспектів. Так, наприклад, очікуваними є співвідношення егофільної, дівідарної та екстингуативної ціннісних орієнтацій, які додатно корелюють з протекційною самодостатністю. Оскільки всі три орієнтації включають в себе деякий натяк на бажання збереження власної свободи, захисту своєї позиції, а на праксіологічному рівні, на якому виявляється даний тип самодостатності, виявляються негативні прояви індивіда, які пов'язані з вираженістю агресії, почуття сорому, порушенням почуття власної гідності, то самий цей зв'язок говорить про близькість даних параметрів. Таким же чином розуміється

кореляція, зокрема операціональної самодостатності, яка додатно зв'язана на 5% рівні значущості з праксіологічним рівнем, до якого, власне, і відноситься, з акмеологічним – від'ємно, на тому ж рівні, а з дівідарною, екстингуативною та солітудною ціннісними орієнтаціями самодостатності – додатно (5%). Маємо сказати, що саме серед показників аспектів самодостатність представлена невеликою кількістю індикаторів, але у той же час виявлені зв'язки дещо окреслюють подальші вектори дослідження проблематики самодостатності.

Таблиця 2.13

Значущі кореляції між параметрами МАСС та ОЦС

Показники ОЦС	Показники МАСС									
	OP	OA	IA	Prim	Conc	Intra	Inter	NP	Egf	Sf-Tr
Prx				128			-157			
Acn	-150									133
Trns					-174*					
Eg				164	-225*		-221*			
He					136					
Di						151				
Fra							149			
Gl								147		158
Sol				166						
Ext					-129	162				
Eni		-133	-141		-143	166				
T									-143	

Встановлено, що конкретна самодостатність набуває від'ємних кореляцій з трансцендентальним рівнем (1%), егофільною орієнтацією (1%), екстингуативною та енігматичною пов'язана від'ємно на 5% рівні значущості, виявляє з гедонічною орієнтацією прямий 5% зв'язок. Цей факт підтверджує здогадки, що при деталізації життєвого стилю, цілеспрямованому визначенні власного ставлення до світу, на перший план впливає позитивна налаштованість на спостереження світу, насолода власними ресурсами, які можливо реалізувати в даних умовах життя, проте самозабування, прагнення до таємниць світу, егофільна спрямованість на досягнення результатів є досить суттєвими перешкодами для розуміння оточення в деталях його функціонування. Це нібито звужує можливості всеохоплюючого спостереження

за невідомим та об'єктивним середовища, в якому перебуває індивід. Інтерперсональна самодостатність, як й інші показники МАСС, виявляє від'ємні кореляції з праксіологічним рівнем (5%), егофільною орієнтацією (1%) та додатно сполучається з фратернативною (5%). Такий розподіл кореляцій свідчить про співвіднесеність характеристик інтерперсональних проявів самодостатності з просоціальною налаштованістю людини з фратернативною ціннісною орієнтацією.

Тож, підводячи висновок, маємо сказати, що дані, отримані в ході перевірки надійності та валідності методик ОСКС, ОЦС та МАСС, виявляють водночас прозорість визначення їх параметрів і разом з тим показують доцільність подальшого дослідження їх поєднання за умов розширення вибірки та конкретизації запиту з боку психологічної науки.

2.3. Програма емпіричного дослідження рівневої структури самодостатності

Задля коректного проведення експериментального етапу дослідження особливостей структури самодостатності першочерговою задачею був відбір адекватних науковому завданню комплексу психодіагностичних методик. Безперечно, людина є системою, здатною до високої міри саморегулювання, самопідтримки, самовідтворення і самовдосконалення, бо «забезпечує власним робочим процесам генетропію, гомеостаз, що є необхідним для її (особистості) нормального функціонування й розвитку, для вчення опору негативним впливам середовища та їх подолання» [98, с. 113]. Ми ж, у свою чергу, опираючись на засади та розробки області практичної психології, психодіагностики та психокорекції спробуємо довести, що самодостатня особистість стоїть на вершині, за висловом А. Маслоу цінностей буття, володіючи цілісністю, досконалістю, завершеністю, справедливістю, життєвістю, повнотою, простотою, красою, праведністю, унікальністю, невимушеністю, грою, істинністю тощо [123, с. 116].

При дослідженні самодостатності на перший план виходить проблема теоретичного фундаменту, на основі якого й повинні створюватися відповідні засоби психодіагностики. Лише деякі фахівці звертаються до поняття самодостатності та вибудовують початковий конструкт, що в певній мірі оптимізує розуміння суті явища та змальовує перспективу його розкриття.

Нами було проведено широкий теоретико-методологічний аналіз літератури (див. Розділ I) із залученням фахівців в області психології в особі О. Л. Солдатової (ДЗ «Південно-Уральський національний дослідницький університет», Челябінськ, РФ), Є. М. Осіна (ДЗ «Національний дослідницький університет «Вища школа економіки», Москва, РФ), Стіва Тейлора (Leeds Beckett University, м. Лідз, Великобританія) в дискусію щодо теоретичних та психодіагностичних методів дослідження самодостатності, що дало плідні результати зі створення власного теоретичного конструкту, психодіагностичних інструментів [27] та можливість проведення пілотажного дослідження. Отже, на даному етапі вивчення особливостей самодостатності за участю студентів ПНПУ імені К. Д. Ушинського було проведено пілотажне дослідження [31, с. 40-45].

У комплексі методик з дослідження самодостатності, крім створених нами (див. Розділ 2.2), ввійшли наступні надійні та валідні інструменти.

1. Опитувальник смисложиттєвих орієнтацій (СЖО) [107], який дуже поширений у наукових колах, здобув визнання спеціалістами дуже давно, та з часом використовувався у контексті дослідження виховної сфери підлітків [58], людей похилого віку [178], у зв'язку із толерантністю [19], соціально-психологічною адаптацією жінок зрілого віку [141], як фактор становлення індивідуального стилю педагогічної діяльності [116].

2. Опитувальник ДОПО спрямований на виокремлення індикаторів самотності, у тому числі загальна самотність, залежність від спілкування, позитивна самотність [143]. Існує думка, що самодостатня людина за деяких обставини по-різному відноситься до стану самотності, тож цікаво дослідити, як само вона сприймається з боку діагностики. В опитувальнику ОСО наявні

три рівні самовідношення (зокрема глобальне самовідношення, ставлення до себе, рівень конкретних дій у відношенні до себе). Разом з тим включені 5 первинних та 7 шкал, котрі орієнтовані на вимірювання вираженості почуття «проти» або «за» «Я» досліджуваного [195, с. 123-130].

3. Тест Р. Борнштейна виявляє деструктивну надмірну залежність, дисфункціональне відділення та здорову залежність (відповідно характеризують стан сильної потреби емоційної близькості та любові, підтримки на загальному фоні безпорадності та слабкості; безвідповідальний страх стосунків, переконання в самодостатності та не прив'язаності до інших; гнучкість, адаптивність, впевненість, безпеку та послідовність вчинків [117].

4. Опитувальник Р. Кеттела [83] вимірює конкретні особистісні риси, які утворюють структуру особистості. В основі методики лежить «теорія особистісних рис». Згідно опитувальнику виділяються 16 особистісних факторів - первинні властивості особистості. Серед представлених факторів – самодостатність, самооцінка, інтелект, «Я» домінантність, сміливість тощо.

5. Індекс задоволеності життям – методика, яка дозволяє дослідити особливості стиля життя, установок задля визначення негативно впливаючих на загальний психологічний стан людини. Серед досліджуваних характеристик – інтерес до життя, рішучість, цілеспрямованість, послідовність у досягненні цілей, відповідність поставлених та досягнутих цілей, позитивна оцінка якостей та вчинків, загальний фон настрою. В результаті можна дізнатися про ті проблемні сфери життя, в яких особа найменш комфортно себе відчуває [147].

6. Тестом самодетермінації виокремлюються два параметри – самовираження та автономія (переживання життя відповідно бажанням і цінностям та ступінь впевненості у можливості здійснення вибору) [73, с. 59]. Натомість, тест А. Антоновського (в адаптації Є. М. Осіна) [144] є інструментом вимірювання почуття зв'язності, яке витікає з трьох компонентів – усвідомленість, керованість та збагненність життя й досвіду. В ході тестування виявляється вираженість зв'язності у людини (сприйняття стресогенних ситуацій як викликів життя, спроможність діяти активно та

цілеспрямовано). Тест цілей-цінностей [192] визначає цінності особистості як продукти соціалізації через засвоєння соціальних норм (свобода, захист, служіння людям, матеріальний успіх тощо). Таким чином, до яких параметрів тяжіє людина, тими цінностями-цілями охоплена соціальна активність людини.

7. Опитувальник СПА авторства К. Роджерса и Р. Даймонд базується на оцінці соціально-психологічної адаптації. Чим більше установок та цінностей в досвіді людини, тим більш значущі рушійні сили розвитку – самооцінка, самоприйняття, соціальна спрямованість та інш.. Дослідження особливостей факторів розвитку дає змогу охарактеризувати сторони адаптації особи та оцінити негативні та позитивні прояви людини в соціальному середовищі [146].

8. Аналіз структури еґо-ідентичності особистості за методикою О. Л. Солдатової впливає з роз'яснення ключових елементів особистісної зрілості, від формування сфери потреб до трансцендентності. Через компоненти зрілості еґо-ідентичності розглядаються її статуси – фіксація, сумнів, автономія. Згідно цільовому призначенню тесту, наявні шкали відповідності за вибір, самодостатності, усвідомлення життєвого шляху, власних цінностей, емоційної зрілості, прийняття сьогоденного, відповідність собі [186].

Висновки до розділу 2

1. Згідно результатів проведеного аналізу існуючих інструментів дослідження самодостатності виявлено, що здебільшого самодостатність діагностується за допомогою опису особистісних прагнень людини, у межах окреслення прояву різних аспектів нарцисизму, характерних статевих відмінностей, спостереження ознак самоефективності та особистісних рис.

2. Визначено, що відсутність належних методів діагностики самодостатності та наявність засобів психодіагностування певних її характеристик зумовлюють потребу розширення психодіагностичного інструментарію. У зв'язку з цим було створено комплекс авторських методик, спрямованих на виявлення особливостей рівневої структури самодостатності:

«Опитувальник структурних компонентів самодостатності» (ОСКС), «Опитувальник ціннісних орієнтацій самодостатності» (ОЦС) та «Мультирівневого аналізу структури самодостатності» (МАСС).

3. Процес створення кожної методики означено послідовністю та теоретичним обґрунтуванням конструктору самодостатності, її компонентів та рівневих параметрів. Реалізовано процедури перевірки валідності та надійності опитувальників. Авторські методики сприяють широкому вивченню таких сторін феномену, як її компонентний зміст, ціннісно-орієнтаційна наповненість, рівнева структурна організація та типологічні характеристики, що розкриває практичне значення та доцільність задіяних засобів психодіагностики.

4. Описано підходи в аналізі емпіричних даних та логіку емпіричного дослідження самодостатності. Окремо виділено процедуру впровадження авторських методик та надано результати первинного аналізу структури феномену. Найвні кореляційні взаємозв'язки між показниками самодостатності характеризували валідність та надійність означених психодіагностичних методик. До комплексу методик, залучених в емпіричне дослідження, ввійшли: «Тест смисложиттєвих орієнтацій особистості» (Д. Крамбо, Л. Махолік, адаптація Д. О. Леонтьєва); методика «Диференціальний опитувальник переживання самотності» (ДОПО) (Є. М. Осін); «Опитувальник самоствавлення» (ОСО) (В. В. Столін, С. Р. Пантелєєв); «Тест профілю відносин» (Р. Борнштейна в адаптації О. П. Макушиної); методика визначення статусів еґо-ідентичності» (СЭИ-тест) (О. Л. Солдатової); «Методика діагностики соціально-психологічної адаптації» (К. Роджерс, Р. Даймонд; адаптація А. К. Осницького); «Методика дослідження індексу задоволеності життям» (А. Neugarten, R. Navighurst, S. Tobin, адаптація Н. В. Паніної), «Тест зв'язності» (А. Антоновський, адаптація Є. М. Осіна), «Тест самодетермінації» (К. Шелдон, в адаптації Є. М. Осіна), «Must-тест» (П. М. Іванов, О. Ф. Колобова), «Шістнадцятифакторний особистісний опитувальник» (Р. Кеттел).

РОЗДІЛ III. РЕЗУЛЬТАТИ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ САМОДОСТАТНОСТІ

У межах даного розділу проаналізовано та представлено результати емпіричного дослідження психологічних особливостей самодостатності, викладено якісний та кількісний аналіз індивідуально-психологічних особливостей рівневої структури самодостатності особистості на підставі контент-аналізу, кластерного аналізу та порівняльного опису профілів особистостей з наведенням їхніх сутнісних відмінних характеристик.

3.1. Результати контент-аналізу творів з проблематики самодостатності

У контексті дослідження самодостатності окремий інтерес представляє реалізований метод дослідження – контент-аналіз. Як кількісний та якісний метод вивчення документів (праксіметричний) визначається об'єктивністю висновків та строгістю процедури, передбачає квантифікаційну обробку тексту й інтерпретацію [75]. Вчені Дж. Б. Мангейм та Р. К. Річ розрізняли змістовний та структурний види «контент-аналізу» [120, с. 277-285]; за змістовною репрезентацією тексту Є. Я. Таршис виділив не кількісний та кількісний [191, с. 192-193], а Л. Уайт та Р. Кларк – частотний та ймовірнісний [269, с. 123].

Наголосимо, що вибіркою стали студенти, які приймали участь в основному етапі тестувань. Важливою стороною даного етапу було обрання теми твору-роздуму. Метою цього дослідження було виявлення певних семантичних особливостей лексичних одиниць, які могли б бути еквівалентами понять «самодостатність» та «самодостатня людина». Виходячи з цього, було обрано тему твору – «Хто є самодостатньою людиною?». Студенти мали змогу надати необмежену кількість дефініцій. Одиницями контент-аналізу виступили прикметники та іменники, які семантично описували самодостатню людину. Тип даного контент-аналізу – документалістичний, бо аналізуються параметри

писемного твору як повідомлення (семантична загрузка, інформаційна компактність, місткість та інформативність). До контент-аналізу творів висувалися задачі: дослідження характерологічно-психологічних особливостей респондентів; виявлення відповідних еквівалентних лексем для опису самодостатньої людини; обробка та уточнення даних, отриманих іншими тестами. Процедура контент-аналізу визначилася етапами виділення одиниць аналізу, зведення у категорії та упорядкування семантичних даних; підрахунок частотних розподілів; виявлення взаємозв'язків між відповідями респондентів; інтерпретування результатів [32, с. 185-187].

Таблиця 3.1

Кількісний аналіз понять тотожних «самодостатньої людини»

№	Ототожнюване поняття	N	X
1	A ₁ – незалежний	13	54,16
2	B ₁ – самостійний	14	58,3
3	C ₁ – цілеспрямований	15	62,5
4	D ₁ – зрілий-дорослий	5	20,83
5	E ₁ – маючий сформовану сталу життєву позицію	8	33,3
6	F ₁ – впевнений	8	33,3
7	G ₁ – здібний забезпечити себе самостійно	12	50
8	H ₁ – має особистісні переконання	7	29,16
9	I ₁ – сформована особистість	9	37,5
10	J ₁ – має гідне положення в суспільстві	7	29,16
11	K ₁ – має особистісну точку зору, яка розбіжну з іншими	9	37,5
12	L ₁ – із почуттям гармонії	7	29,16
13	M ₁ – усебічно розвинута особистість	7	29,16
14	O ₁ – самосвідомий	6	25
15	P ₁ – із сильним характером	5	20,83
16	Qq ₁ – наполегливий та завзятий;	5	20,83
17	R ₁ – не має потреби в спілкуванні або допомоги	2	8,3
18	S ₁ – самозакоханий та само ідеалізований	6	25
19	T ₁ – самотній	2	8,3

Примітки: N – кількість виборів респондентів; X – процентний вираз; n=50.

У результаті проведеного контент-аналізу (див. табл. 3.1 – 3.2) було виявлено, що найбільш використаним у творах еквівалентом є

«цілеспрямований», який обрало 62,5 % досліджуваних. Лексему «самостійний» виокремили 58,3 %, «незалежний» – 54,16 %, «здібний забезпечити себе» – 50 %. Найменший вибір закріпився за характеристиками «не має потреби в спілкуванні або допомоги» та «самотній» – по 8,3 %.

Таблиця 3.2

Кількісний аналіз понять тотожних «самодостатності»

№	Ототожнюване поняття	N	X
1	A ₂ – незалежність	10	41,6
2	B ₂ – самостійність	11	45,83
3	C ₂ – рішення проблем власними силами	7	29,16
4	D ₂ – досягнення успіху, результатів власними силами	6	25
5	E ₂ – цілісність та твердість особистості	8	33,3
6	F ₂ – зрілість	5	20,83
7	G ₂ – переконливість	4	8,3
8	H ₂ – внутрішня гармонія	8	33,3
9	I ₂ – саморозвиток	7	29,16
10	J ₂ – самореалізація	6	25
11	K ₂ – самоідеалізація	2	8,3
12	L ₂ – самовдосконалення	7	29,16
13	M ₂ – впевненість	15	62,5
14	O ₂ – наполегливість та завзятість	14	58,3
15	P ₂ – боротьба за справедливість	4	16,6
16	Qq ₂ – самотність	3	12,5
17	R ₂ – «любов між людиною та життям»	5	20,83

Примітки: N – кількість виборів респондентів; X – процентний вираз; n=50.

В цілому, дані кількісної обробки контент-аналізу засвідчують, що поняття «самодостатньої людини» є неоднозначним, про що свідчить велика кількість еквівалентних категорій. Респонденти чітко формулювали свої думки, не маючи цілі заздалегідь надати ідентичні еквівалентні одиниці, що й підтверджує схожість мислення. Подібний розподіл одиниць аналізу говорить про виділення рис, характерних самодостатній особі: наявність чіткої мети, спрямованість на успіх, незацікавленість в інших людях для кращого результату справи, діяльність згідно власних можливостей, рішучість вчинків, вміння поставити оптимальну лінію поведінки для забезпечування себе.

Контент-аналіз поняття «самодостатності» виокремив 17 тотожних понять, які могли виступити еквівалентом самодостатності. Лише в декількох випадках поняття перекликається з тлумаченням «самодостатня людина» (наприклад, гармонія як стан та володіння внутрішньою заспокоєністю, зрілість та дорослість – зрілий та дорослий, розвинута самосвідомість – самосвідомий, самоідеалізація – самоідеалізований). Найбільший вибір отримали характеристики впевненості, наполегливості та завзятості. Найменше виборів отримали переконливість та самоідеалізація – 8,3 %.

Можна зробити висновок про те, що якщо на першому етапі контент-аналізу самодостатня людина розглядалася у першу чергу як цілеспрямована, самостійна, незалежна, то у другому етапі пріоритетними рисами-еквівалентами самодостатності виступають впевненість, наполегливість та завзятість, потім самостійність та незалежність. Ми вбачаємо у такому розташуванні понять не протиріччя, а можна сказати парадокс, оскільки це ставить під сумнів застосування традиційної дефініції самодостатності, прийнятої ще за часів античного еллінізму як стану безпристрасного, байдужого відношення до власних потреб, відчуженості від зовнішнього світу та стану константного спокою, у чому і вбачалася гармонія. Якщо ж придивитися до даного ланцюгу еквівалентів, можна побачити, що респонденти ставлять дуже високо ті якості особистості, які сприяють досягненню успіха, самостійності в прийнятті рішень, здатності забезпечити себе, наявності незалежної особистої точки зору. Отже, підкреслюється тенденція сучасного розвитку особистості у соціумі – людина самодостатня тоді, коли вона у соціально обумовлених обставинах діє незалежно від суспільних нав'язаних моделей поведінки. Усе це свідчить про велику різницю між сприйняттям самодостатності в античні часи та у наш час, коли людина має та бути активним та успішним членом спільноти, в умовах якої вона самореалізується.

Підсумовуючи основні теорії самодостатності зі стародавніх першоджерел, важливо відмітити, що давньогрецькі філософи вважали за найкраще стан відмови від бурхливих спрямувань душі, різних станів, які б

призвели до гармонічного дисбалансу, певного роду аскези. Самодостатність була тим, що єднало різні сторони душі. У такому разі сучасне уявлення про самодостатність є докорінно трансформованим у порівнянні зі стародавнім. І самодостатність втілює не самотність, відчуженість, а в першу чергу впевненість, наполегливість, завзятість у досягненні успіху діяльності.

3.2. Співвідношення показників структурних компонентів, рівнів, видів та аспектів самодостатності

Вимірювання таких складних особистісних характеристик, наприклад, самодостатності супроводжується багатьма складнощами, які породжені внутрішніми складовими утвореннями подібних психологічних та психічних явищ. У численних областях наукових пошуків точний вимір змінних є дуже заплутаним, оскільки ненадійне вимірювання перешкоджатиме правильному прогнозуванню результату тої чи іншої зміни в подальшому [66, с. 254].

Неможливо проігнорувати нагальність та соціальну затребуваність емпіричного дослідження самодостатності, але все ж таки теоретико-методологічний аналіз джерел та ідеографічний метод, хоча й являються суттєвими засобами висвітлювання феномену, недостатньо ефективні при розгляді власне взірця самодостатньої людини. Психодіагностичний інструментарій, який націлений на дослідження певних особливостей, характеристик, структурного наповнення та сутнісних корелятив даного психологічного явища, представляє якісно нову засаду для виокремлення таких параметрів самодостатності, співставлення з якими виділить відмінності людини, яка стоїть лише на початковому етапі набуття даної характеристики, вже досягла певних вершин саморозвитку, і особливості самодостатності сягають більш вищих, трансцендентальних реалій буття, що рефлексує його поведінка. У цьому контексті згадується ресурсний підхід, який, за словами С. А. Калашнікової, в останні роки посідає значне місце серед інших підходів, оскільки спрямований на вимірювання конструктивного початку особистості,

та дозволяє долати тяжкі життєві ситуації [82, с. 84-87]. В основі даного підходу Є. Фромм виділяв три аспекти, які обумовлювали задіяння ресурсного потенціалу індивіда – це надія, раціональна віра та душевна сила, або, інакше кажучи, мужність. Ці категорії, відповідно, співвідносяться з набором характеристик, які забезпечують готовність до саморозвитку, перспектив, що сприяють йому; з усвідомленням широкого кола можливостей; з вмінням протистояти обставинним спробам ззовні зруйнувати власну віру індивіда, його надію на перспективне майбутнє, та трансформувати його реальне сприйняття світу на ірраціональну віру або необумовлений оптимізм [207].

Необхідність висвітлення даних аспектів виражається в тому, що самодостатність як складнорівневе психологічне утворення вміщує в собі такі складові компоненти, які є своєрідним базисом, що пробуджує в людині скриті від стороннього ока, а й іноді від неї самої, такі ресурсні скарби, завдяки чому відбувається усвідомлення власної сили, здатності протистояти конфліктогенним ситуаціям, протиріччям тощо. Ми не акцентуємо увагу на тому, що в деякій мірі самодостатність можна вважати ресурсом прихованих потенцій людини, або як тенденцію до самоактуалізації, що є творчою активністю, яка впливає на соціальні суспільні процеси та власний розвиток [197, с. 33]. Також ми не ототожнюємо поняття самодостатності та особистісного потенціалу, оскільки, останнє вважається узагальненою системою характеристик індивідуально-психологічних особливостей людини, що зумовлюють вихід зі стійких внутрішніх критеріїв і орієнтирів свого життя та діяльності з урахуванням зовнішнього тиску та змінюваних умов [133, с. 201-202]. Подібні міркування щодо значення ресурсного підходу у вивченні особистісних психологічних параметрів людини зумовило необхідність висвітлення результатів емпіричного дослідження стосовно взаємозв'язків різних індикаторів самодостатності, які оптимізують науковий пошук в області структури та її рівневої підпорядкованості. Тому немає сумніву, що питання ресурсного накопичення самодостатної людини буде прояснено через прицільне дослідження особливостей сутнісних характеристик

самодостатності. З цією метою подані нижче узагальнені результати проведення авторських розроблених методик ОСКС, ОЦС та МАСС. Розглянемо спочатку кореляції, здобуті в ході тестування ОСКС (див. табл. 3.3).

Таблиця 3.3

**Кореляційні зв'язки між показниками структурних компонентів
самодостатності**

	Sd	In	Se	Pp	Ds	Al	Au	Su
Sd	1	326*	194*	336*	207*	252*	264*	140
In	326*	1		240*	376*		334*	
Se	194*		1	531*		374*		388*
Pp	336*	240*	531*	1	200*	390*		357*
Ds	207*	376*		200*	1		649*	
Al	252*		374*	390*		1		325*
Au	264*	334*			649*		1	
Su	140		388*	357*		325*		1

Примітки: тут і надалі: 1) нулі та коми опущено; 2) позначка * свідчить про коефіцієнт кореляції $\rho \leq 0,01$; без позначки * - $\rho \leq 0,05$; 4) $n=235$.

Як бачимо, усі показники структури самодостатності доволі тісно співвідносяться між собою, що підтверджують внутрішню узгодженість тесту. Маємо сказати, що більшість параметрів корелюють на 1% рівні, але серед них є виняток. В опитувальнику індекс самостійності визначається 5% зв'язком з саморозумінням. Усі інші продемонстрували співвідношення 1% рівня. Окремо підмітимо, що самостійність та цілеспрямованість виходять на перший план за наявності більшої кількості кореляційних співвідношень. Показники структури в цілому мають хоча б 3 сполучуваних зв'язки з індикатором складової самодостатності.

О. В. Роговець стверджує, що самодостатня людина самостійна у рішеннях, має власну думку, відповідальна; прислухається до іншого, долає труднощі, не розгублюється. Вона завжди викликає повагу, може надати підтримку, насамперед моральну [171, с. 195-204]. Підсумуємо, що генералізоване бачення самостійної, сконцентрованої на результаті людини, з усвідомленням сильних сторін є неодмінним показником самоствердження.

Що стосується ціннісних орієнтацій самодостатності та її рівнів, з'ясуємо, зупинившись на розборі взаємозв'язків опитувальника ОЦС (див. табл. 3.4). Доречно сказати, Т. П. Поєдинкова та С. В. Сидоров [155, с. 152] вважають, що творчий процес не може бути реалізованим без активної, суто індивідуальної, цілеспрямованої діяльності. Мета, яка являє собою орієнтир для людини, є створення нових продуктів матеріальної та духовної суспільної цінності, перетворення оточення шляхом втілення своєї індивідуальності.

Таблиця 3.4

Кореляційні співвідношення між показниками тестів ОСКС та ОЦС

	Sd	In	Se	Pp	Ds	Al	Au	Su
Prx		153					187*	
Acn	150		280*	311*		320*		250*
Trns					212*		369*	
Eg		160	-133		196*	-179*	268*	
He								171*
Fri								-180*
Ak								
Di	144	200*	-146		139	-134	274*	-159
Fra			197*		-181*	165	-173*	208*
Gl			287*	259*		240*		235*
Pu	208*	174*	244*	283*		242*		
Gn	156		180*	241*		181*		193*
Alt						171*		
Sol				-177*	174*			-152
Ext	185*		-176*		271*	129		-151
Eni								203*
Asc					144		221*	
T								258*

Самостійність та цілеспрямованість діяльності стають опірними механізмами, котрі уможливають творче забарвлення життєвого шляху людини. Життя є творчим процесом: особистість має намір втілити свій потенціал, проявити себе та залишити слід в історії людства, виконуючи діяльність не тільки в межах власної екзистенції, а й впливаючи на усіх оточуючих. Зі зведених даних таблиці, зрозуміло, що параметри структури самодостатності, рівнів з їхніми ціннісними орієнтаціями сполучаються дуже

щільно. Відмітимо, що не дивлячись на різнобічність показників та їхню приналежність різним тестам, які могли б слугувати паралельними один одному, наявні прямі та обернені взаємозв'язки. Їхня присутність обумовлює функціональну значущість використання методик для конкретизації сфери вимірювання структури феномену та умов її актуалізації на тлі показаних ціннісних орієнтацій самодостатності.

Таблиця 3.5

Кореляційні зв'язки між індексами практиологічного та акмеологічного рівнів показниками опитувальника ОЦС

	Eg	He	Fri	Ak	Di	Fra	Gl	Pu	Gn	Alt
Eg		245*	183*	278*	332*				138	
He	245*		144	265*		199*	269*	166	130	
Fri	183*	144		156	180*					
Ak	278*	265*	156		313*					
Di	332*		180*	313*						
Fra		199*					217*	149	168*	
Gl		269*				217*		354*	394*	130*
Pu		166				149	354*		307*	221*
Gn	138	130				168*	394*	307*		262*
Alt							130	221*	262*	
Sol	165	-135		171*	364*	-284*	-131			
Ext	178*		176*		392*	-212*				
Eni							217*		194*	
Asc	141		205*				233*		155	132
T	172*	190*		156			222*		223*	
Prx	661*	571*	557*	669*	568*			154		
Acm		243*				511*	664*	686*	696*	542*
Trns	245*		216*	202*	289*	-134	191*		258*	

Перейдемо до розгляду кореляцій між індексами рівнів та ціннісних орієнтацій самодостатності власне опитувальника ОЦС (див. табл. 3.5 – 3.6). Виділено численні співвідношення між показниками самодостатності, що говорить про високий ступінь відповідності рівнів та ціннісних орієнтацій. У більшості кореляції додатні. Це підтверджує узгодженість внутрішніх рівневих параметрів самодостатності, які представлені орієнтаціями. Усі індикатори рівнів відзначилися своїми характерними ціннісними орієнтаціями, а також

могли включати ще деякі індикатори інших рівнів, оскільки останні самі по собі дуже пов'язані. Вони додатно сполучаються між собою.

Таблиця 3.6

Кореляційні зв'язки показників трансцендентального рівня та усіх рівнів самодостатності

	Prx	Acm	Trns	Sol	Ext	Eni	Asc	T
Prx		133	313*	211*	239*		200*	210*
Acm	133		158			161	153	214*
Trns	313*	158		595*	587*	603*	620*	547*
Eg	661*		245*	165	178*		141	172*
He	571*	243*		-135				190*
Fri	557*		216*		176*		205*	
Ak	669*		202*	171*				156*
Di	568*		289*	364*	392*			
Fra		511*	-134	-284*	-212*			
Gl		664*	191*	-131		217*	233*	222*
Pu	154	686*						
Gn		696*	258*			194*	155	223*
Alt		542*					132	
Sol	211*		595*		514*	139	266*	
Ext	239*		587*	514*			308*	
Eni		161	603*	139			195*	190*
Asc	200*	153	620*	266*	308*	195*		177*
T	210*	214*	547*			190*	177*	

В якості загального висновку щодо кореляційних сполучень даних методики ОЦС, зауважимо, що абсолютно всі показники як рівнів, так і їхні похідні показники співвідносяться між собою. Якщо окремо розглядати кореляційні взаємозв'язки між рівнями самодостатності, то відповідно п'ять показників ціннісних орієнтацій самодостатності додатно сполучаються з рівнями.

Продовжимо розгляд індексів самодостатності за допомогою здобутих кореляцій за методикою МАСС (див. табл. 3.7). Отримані дані свідчать про досить очікувані результати взаємозв'язків між показниками. Після проведеного на першому етапі дослідження, що стало апробуванням методики МАСС, ми здобули схожі результати.

Таблиця 3.7

**Кореляційні зв'язки між показниками індикаторів самодостатності
МАСС**

	Prot	Auth	Exist	Oper	Conv	Cre	Prax	Acme	Trnsc
Prot		-395*			-129		713*	-292*	
Auth	-395*				166		-278*	686*	
Exist						140			
Oper					-541*		698*	-387*	
Conv	-129	166		-541*			-431*	791*	
Cre			140						252*
Prax	713*	-278*		698*	-431*			-438*	
Acme	-292*	686*		-387*	791*		-438*		
Trnsc			914*			252*			
OP					132			131	
IP						154			
OA			181*			158			210*
IA			160			163			184*
Prim		-208*					177*	-193*	
Conc		135		-184*	152		-154	192*	
Abs			165			148			215*
NEI									-146
EI				-132	196*			147	
Intra	412*	-159					280*	-130	
Inter	-194*	446*			150		-173*	355*	
NP	131	-140	664*				149	634*	
Sf-Tr					133				
Etl			137			152			140

Яскраво вираженими є кореляційні зв'язки між Prax та Prot (1% додатного зв'язку), так само як із показником Oper. Складно уявити, що могли б бути інші результати, адже саме дані показники об'єднуються, якщо можна так сказати, в угруповання певного напрямку дослідження самодостатності. Тому не дивно, що праксіологічний рівень пов'язаний значущими зв'язками з показниками, які відображають характеристики людини, котра примітивно дивиться на світ, не піклується у достатній мірі про своє майбутнє, а лише перебуває у стані самозадоволення, до того ж лише тим, що в неї є, а більшого не потребує. Така ж ситуація з індикаторами Intra, Inter, Etl тощо. Ці кореляції підтверджують

узгодженість внутрішніх показників типів самодостатності, які розподілені за рівнями прояву.

Наведемо дані, які показують співвідношення між індексами самодостатності, що відносяться до певних аспектів життєдіяльності (див. дод. Е.1). Вбачається логічність співвідношень конкретно з тими аспектами та рівнями, які визначають ці показники. Бачимо, що ці індикатори самодостатності, які протилежні за своєю відповідністю різним рівням самодостатності, мають від'ємні зв'язки. Наприклад, це показники Intra, OA, IA, Abs, Inter та Prim. Однак виявлені від'ємні сполучення кореляцій між показниками одного рівня, наприклад, OA, IA з EI (1% та 5%), Intra з Prim, Egf (5%) спонукають до подальшого дослідження даних параметрів, наприклад, в контексті розширення основної вибірки. Можливо, особливості контингенту, який був відібраний в якості досліджуваних, зумовило саме такий розподіл взаємовпливів між параметрами самодостатності. Маємо визнати, розробка категорії самодостатності в психологічній науці постачає низьку поки що не вирішуваних питань, оскільки будучи першопрохідцями в області психодіагностики самодостатності, дуже складно звернувши увагу на подібні розбіжності, миттєво зробити однозначні висновки та трактувати ситуацію однобічно.

Розберемо також конфігурації співвідношень індексів МАСС та ОСКС, але без докладного опису їхніх зв'язків, оскільки очевидно, що результати можуть перекликатися з раніше описаними, так як в нашій авторській концепції структури самодостатності та теоретичних основах методики мультирівневого аналізу структури самодостатності не прослідковується чітка ідея зумовленості прояву певних типів особистісної характеристики через підґрунтя її складових (див. табл. 3.8).

Безсумнівно, багато з параметрів МАСС здобудуть кореляційну пов'язаність з індикаторами ОСКС. Цікаво відмітити, що наявні зв'язки з усіма 8 компонентами самодостатності. При цьому виділяються як прямі, так і обернені співвідношення.

Таблиця 3.8

Результати кореляційного аналізу між показниками МАСС та ОСКС

	Sd	In	Se	Pp	Ds	Al	Au	Su
Prot		137			201*		200*	
Auth							-156	
Oper			-151	-156				
Conv	134		236*	268*		147		160
Cre					-151		-140	
Prax			-139		206*		174*	
Acme				131			-150	
NEI					-160			
EI						161		144
Intra					129			
Inter		-169*		-140	-138			
Sf-Tr			160					

Це ймовірно говорить про відсутність прояву певних складових у той час, коли людина виявляє конкретний тип самодостатності на тому чи іншому її рівні. Наприклад, операціональна самодостатність, що відноситься до праксіологічного рівню, поєднується оберненим 5% зв'язком з самоефективністю та цілеспрямованістю, адже налаштованість на досягнення мети, впевненість у потенціал не поєднуються з безініціативним та розміреним життям. Натомість конвенціональна самодостатність встановлює додатні кореляції з самостійністю, самоефективністю, цілеспрямованістю, альтруїзмом та саморозумінням. І хоча ці зв'язки різного рівня значущості, можна впевнено стверджувати, що показник акмеологічного рівня Conv визначається проявом більшості структурних складових цієї характеристики.

Про рівні та ціннісні орієнтації та їхню кореляційну співвіднесеність з параметрами МАСС свідчать наступні дані (див. табл. 3.9). Відомо, що інтерпретація зв'язків методики МАСС з іншими є дуже ускладненою. Проте, отримані показники ставлять даний опитувальник на більш високий рівень серед інших неоднозначність їхнього трактування та формування нового вектору наукового пошуку області психодіагностики самодостатності.

Таблиця 3.9

Результати кореляційного аналізу між показниками МАСС та ОЦС

	Prot	Auth	Exist	Oper	Conv	Prax	Acme
Prx				132		166	
Acme				-129	218*	-129	133
Eg	164*	-157				189*	-136
Ak				145			
Di	244*			128		211*	
Gl					219*		143
Pu		-130					
Gn					175*		
Sol		-161			-174*		-202*
Ext	131			150		164	
Asc			144	164		155	

Узагальнимо, що зв'язків не багато, присутні як прямі, так і обернені. В цілому очевидно, що найбільшою кількістю кореляцій виділяються рівні самодостатності, проте трансцендентальний показник, який діагностується в даній методиці параметрами Exist та Cre, не виявляє жодних кореляцій. Це пояснюється рідкими випадками фіксації відповідей, які б можна було віднести до цих шкал-індикаторів самими респондентами. Єдина кореляція показника цього рівня спостерігається з Asc (5%). Зазначимо, що всупереч нечисленним кореляціям, ціннісні орієнтації самодостатності проявляються за умов протекційної, аутентичної, екзистенційної, операціональної, конвенціональної самодостатності, окреслюючи певний рівень.

Наступним етапом опису взаємовідношень показників МАСС буде розгляд кореляцій показників аспектів життєдіяльності самодостатної людини з тими ж самими ціннісними орієнтаціями самодостатності (див. табл. 3.10).

Виявлено кілька кореляційних зв'язків, та майже всі вони з поміткою 5% рівня. Нами не було передбачено тісну кореляційну узгодженість між даними параметрами, але параметри чотирьох з п'яти аспектів самодостатності продемонстрували зв'язки. Усвідомлюючи власні ціннісні орієнтації, індивід займається пошуком себе у світі, повному матеріальних об'єктів, а також розмірковує над сенсом та метою життєдіяльності [165].

Таблиця 3.10

**Результати кореляційного аналізу між показниками ОЦС та
конативного, рефлексивно-когнітивного, соціального та аксіологічного
аспектів МАСС**

	OP	IA	OA	Prim	Conc	Intra	Inter	NP	Egf	Sf-Tr
Prx				128			-157			133
Acm	-150									
Trns					-174					
Eg				164	-225*		-221*			
He				136						
Di						151				
Fra	-164						149			
Gl								147		158
Alt	-191*									
Sol				166						
Ext					-129	162				
Eni		-133	-141		-143	166				
T									-143	

Якщо виходити з позицій підходу, який пояснює ціннісні орієнтації через спрямованість особистості на цілі та засоби діяльності, виражаючи її відношення до світу, то ціннісні орієнтації є елементом світобачення. То ж у контексті питання ціннісних орієнтацій самодостатності маємо сказати, що поглиблюючи знання про співвідношення з певними її характеристиками, з'являються нові світобуттєві питання фігури самодостатньої особистості з її ціннісно-орієнтаційним скарбом.

Вивчаючи щільні взаємозв'язки між показниками рівневої структури самодостатності та інших параметрів, не можна обійти увагою й дані, отримані в ході здійсненого кластерного та регресійного аналізів, які виявили, відповідно, цікаві особливості в розташуванні тих чи інших індикаторів самодостатності особистості та дали змогу побачити можливість проявів самодостатньої поведінки та спрогнозувати розвиток її конкретних параметрів..

Як відомо, найбільш часто застосованим в практиці психологічних емпіричних досліджень є метод кластеризації [135, с. 333], в межах якого часто

застосовуються ієрархічні агломеративні методи. Ці заходи класифікують об'єкти шляхом ієрархічного об'єднання в підпорядковані групи. Комбінаторні процедури даних методів диференціюються критеріями об'єднання об'єктів у кластери: спочатку визначаються найближчі об'єкти одного рівня схожості, потім усі інші, щоб угрупувати в кінці процедури усі об'єкти в єдиний великий кластер. Вдало це представляється вертикальною дендрограмою, що й було втілено і у нашому дослідженні (кластеризація індикаторів структури самодостатності з взаємовідношеннями). Оскільки кластерний аналіз даних забезпечує збереження вихідної інформації, а важливою перевагою є можливість простого та наочного відображення не тільки зв'язків змінних, кластерів, а й їх підпорядкованість (ієрархічність) [135, с. 339], то в даному випадку було використано агломеративний вид ієрархічного алгоритму кластерного аналізу, відмінністю якого є послідовний розділ груп елементів. Це уможливорює створення ієрархічної структури кластерів з відображенням послідовності об'єднання кластерів і відстаней між ними.

Для вивчення структури самодостатності шляхом кластеризації було обрано метод одиничного зв'язку як найбільш оптимальний для визначення близьких об'єктів, до яких приєднуються надалі й інші кластери на схожих близьких рівнях. Отже, наведені нижче дані кластерного аналізу у вигляді дендрограми представлено в додатках (див. додатки Д., Рис. Д.1). Вертикально розташовані номери об'єктів, які означають в межах нашого дослідження змінні самодостатності (а саме умовне скорочення її показників). Горизонтально відображені відстані (в умовних одиницях), які засвідчують об'єднання змінних в кластери. Під прицілом нашої уваги у кластерному аналізі були 52 змінні, виміряні у 235 досліджуваних. Очевидно, що одразу виділяються три значні кластери, які охоплюють більшість індикаторів самодостатності, об'єднуючи підкластери, що відповідають різним площинам дослідження показників самодостатності. Що до 7 підкластерів, котрі включають ті чи інші показники видів та ціннісних орієнтацій самодостатності, пов'язуючись з її структурними елементами, то, бачимо, наприклад, до складу визначного підкластеру входять

показники конвенціональної, аутентичної самодостатності, які пов'язані з акмеологічним рівнем, що діагностується за методикою МАСС, а також до цього підкластеру зіставляється показник інтерперсональної самодостатності. Це цілковито обумовлює виділення даних показників в одну площину кластерів, оскільки усі вони відносяться до акмеологічного рівня самодостатності. Наступний підкласстер характеризується поєднанням гностичної, пугнічної, глоричної, альтруїстичної та фратернативної змінних ціннісних орієнтацій самодостатності, які понад усе відображують спрямованість людини в межах акмеологічної самодостатності (до того ж діагностованої за методикою ОЦС). Далі бачимо, як близько пов'язані змінні праксіологічного рівня, та важливо відмітити разом з іншим підкласстером, який охоплює ціннісні орієнтації трансцендентального рівня, вони поєднуються в ще більший кластер.

Саме частина змінних, таких як, наприклад, Gl, Pu, Alt Di, Fri, Trns, Asc, Sol, Ext, T є дуже близькою до показників Ds, Au, Su, Sd та інших змінних структурних елементів самодостатності, об'єднаних у великий кластер. Окремі підкластери, до яких входять, приміром, Prot, Prax, Intra, Exist, Np, Trnsc тощо, приєднуються до найвизначнішого кластеру, який єднається зі змінними ціннісних орієнтацій та безпосередньо структурними параметрами самодостатності. Серед змінних, які не ввійшли в один великий кластер, але відтворили два підкластери та відособлені від загальної маси показників, відмічаються змінні EI, Cre, IP, Conc, Egf, Pri, IOP-IOA, Sf-Tr, EIN, NEI та Etl.

Зауважимо, що результати кластерного аналізу досить вдало підтверджують висунутий нами концептуалізований конструкт самодостатності особистості, підкріплюючи авторські ідеї доказами тісних зв'язків показників. Виявлено, що показники структурних компонентів та ціннісних орієнтацій самодостатності дуже схожі в загальній структурі самодостатності. То ж підпорядкованість та розгалуженість параметрів самодостатності виражається не тільки завдяки кластерному, а й кореляційному аналізу.

Зазначимо, що прогнозування розвитку та прояву самодостатності можна втілити, виходячи з даних про ситуативні або відносно сталі особистісні характеристики людини. Цей аспект емпірично досліджувався завдяки множинному регресійному аналізу, в який були внесені параметри самодостатності та інших психологічних особливостей згідно авторських методик. В якості залежних змінних обрано три рівні самодостатності особистості, а незалежними є всі інші змінні. Побудова рівнянь множинної регресії вдалася завдяки відбору факторів (змінних) і вибору рівняння регресії (спочатку розбір теоретико-методологічної літератури, пілотажні дослідження, а потім аналіз даних кореляційного аналізу тощо). Змінні були представлені в інтервальній шкалі. Кожна змінна пов'язана на значущому рівні з показниками самодостатності, функціональної залежності між ними немає. Не приймали участь в подальшому аналізі змінні, що є похідними від інших.

Нижче представлені отримані рівняння множинної регресії для кожного з рівнів самодостатності особистості. Стандартизовані коефіцієнти є показниками ступеня впливу незалежних змінних на залежну змінні. У рівнянні регресії коефіцієнти надані за зменшенням їх значущості в прогнозуванні вираженості залежної змінної:

$$Prx = 2,473 + 0,550(M7) + 0,312 (\Phi0) + 0,232 (2) - 0,216 (4) + 0,187 (TC\_Ф) + 0,184 (II) - 0,123 (G) - 0,051 (Prp)$$

$$Acm = 4,810 - 0,272 (C0) - 0,263 (TC\_A) + 0,202 (IV) + 0,195 (5) + 0,165 (H) - 0,146 (O) + 0,051 (Pr)$$

$$Trns = 2,250 + 0,340 (M7) + 0,150 (L) - 0,149 (H) - 0,079 (Alf) - 0,037 (Sf-exp)$$

Можна зробити висновок, що найбільш істотними для прогнозування поведінки особистості праксіологічного рівня самодостатності є характерний інтерес до матеріального збагачення, его-ідентичність в статусі фіксації, відношення до інших, що виявляється у зацікавленості у схваленні з боку оточуючих; спостерігається відсутність самокерування та самопослідовності, відповідальність за вибір, аутосимпатія, слабкість «над-Я», відсутність чітко

окреслених цілей в житті. Що стосується акмеологічного рівню, то самодостатній людині буде, скоріше за все, притаманні такі психологічні особливості, як відсутність відповідності за вибір або творча сила его в статусі автономії его-ідентичності, самоінтерес, самозвинувачення, сміливість, самовпевненість та відсутність схильності відчувати провину, відчуття процесу життя у всій повноті. Самодостатня поведінка людини трансцендентального рівня самодостатності можна спрогнозувати за наявності в особі цікавості до матеріального світу та матеріального успіху, відповідальності за вибір у статусі фіксації его-ідентичності, радикалізму. Також за виявленими даними стало відомо, що низький показник інтелекту, підозрілість, боязкість, відчуженість та не вираження самого себе також властиві трансцендентально самодостатній людині. Отже, отримані результати кореляційного, кластерного та регресійного аналізу виявляють специфіку взаємопов'язаних структурних індикаторів самодостатності. При цьому, поглиблене та конкретизоване дослідження взаємозв'язків, безсумнівно, уможливить розшифрування певних її сторін та інтерпретацію особливостей проявів поведінки людини на різних рівнях самодостатності.

3.3. Взаємозв'язки показників самодостатності, самотності та міжособистісної залежності

В наукових колах питання взаємозв'язку феноменів самодостатності та самотності неодноразово порушувалося у контексті ізольованості, відчуження, віддалення, але ніколи самодостатність вивчалася як першопричина стану самотності. Цей аспект дуже істотний для дослідження, тому що самотність є способом існування та функціонування індивіда, можливо, спричиняється вираженням тої чи іншої особливості набутої самодостатності протягом життя.

В цьому контексті примітні ідеї зв'язку двох феноменів Д. Лівайн [259]. Самотність є почуттям відстороненості при неувазі на сторонні обставини, смутку за недосяжним внутрішнім станом. Втішитися на самоті можна досягнувши

стану внутрішнього спокою та визначення свого «я». Без цих умов індивід не втішається ані власними силами, ані допомогою інших [259, с. 41-42]. Л. Іглі акцентує – західне суспільство дає збільшені оцінки значення індивідуалізму та самодостатності, оскільки це створює умови вакууму стосунків. Через спонтанне спілкування можна побороти самотній стан; а пастка самотності є помилковим переконанням в ідеї абсолютної самодостатності та незалежності [270, с. 106]. М. Болтон та В. Бурхолт розглядали самодостатність у зв'язку з самотністю та ізолюваністю. В працях узагальнено, що самодостатні люди (похилого віку) – ізолювані, але не самотні [233; 243]. Вчені окреслюють ізолюваність та відокремленість зрілих людей характеристикою самодостатності [245]. Старі люди, які задоволені життям та міжособистісними стосунками, позитивно відносяться до сприйняття самотнього стану. Самодостатність, так би мовити, виступала похідною характеристикою успішного сприйняття літніх осіб ізолюваності та можливості комунікації.

У зв'язку з вищесказаним в нашому експерименті було застосовано «Диференціальний опитувальник переживання самотності» – ДОПО (Є. М. Осін) [143] та авторські методики – ОСКС, ОЦС та МАСС. Немає необхідності описувати усі конфігурації кореляційних зв'язків, проаналізуємо лише їхні істотні особливості (див. дод. Е.2).

Зупинимось на найцікавіших зв'язках параметрів. Так, практично ідентично корелюють компоненти самодостатності з відчуженням (від'ємно) та з індексом позитивної самотності (додатно). Дані співвідношення вказують на те, що за певних обставин, будь-то внутрішніх чи зовнішніх, автономна та дистанційована людина може по-різному переживати самотність, відособленість, та залежно від ситуації буде відкритою та спрямованою на співпрацю й комунікацією з іншими, або на інтроспекцію чи акумуляцію життєвих сил. Від'ємний зв'язок дівідарної орієнтації виявлено з дисфорією самотності. Це може пояснюватись психологічною сутністю даної орієнтації, що виражається у небажанні особистості ділитись чимось, і, цілком можливо, переживання гнітючої самотності спонукатиме людину розділити свій смуток з

ким-небудь. Фратернативна, глорична та пугнічна орієнтації, які об'єднуються в акмеологічний рівень, тільки від'ємно корелюють з першими п'яти індикаторами самотності та радістю самотності. Дана діагностична картина нашоюхує на думку щодо важливості соціального життя для самодостатньої особистості, оскільки вона не відмовляється від участі у суспільних заходах, проявляє активну позицію в міжособистісних відносинах (усе це підкреслюється особливостями цінностей – спрямованістю до людей, самоствердженням, готовністю рішуче діяти та схильністю до ризику). Усі орієнтації трансцендентального рівня, окрім теософічної, виявляють додатні зв'язки з самотністю та її похідними. Виключенням є самотність як проблема та залежність від спілкування (від'ємні кореляції). Обумовлюється дана ситуація тим, що дотримуватися певного способу життя згідно трансцендентальних орієнтацій неможливо будучи залежним від спілкування. Визнання самотності проблемою свого буття не характерно людині даного рівня самодостатності. Отримані дані підтверджують наші припущення: самодостатня людина праксіологічного рівню насолоджується самотністю; на акмеологічному відстороненість та самотність можуть порушити дружні стосунки та доброзичливе ставлення до соціуму, сприяти соціальній віддаленості та пасивності; трансцендентальний рівень передбачає свідоме уникання або помірне встановлення соціальних відносин, характеризується ізоляцією, відчуженням, відчуттям самотності.

Методика МАСС вирізняється виявленими в більшості від'ємними зв'язками маркерів самотності. Винятками являються зв'язки не енергозатратної самодостатності та самотності-проблеми та інтраіндивідуальної самодостатності з радістю самотності та позитивною самотністю (додатні кореляції 1% та 5% рівня значущості). Не викликає сумніву те, що спрямована на себе та власні справи особистість радітиме можливості побути наодинці та зайнятися своїми проблемами; а якщо самотність є тягарем для індивіда, то він не буде докладати зусиль, проявляти ініціативу, енергійність та активність у чому-небудь [30].

Вищезазначені результати емпіричного дослідження перекликаються та частково підтверджуються у роботах таких вчених, як, наприклад, І. С. Кон та Т. М. Титаренко [5; 94]. У своїх працях вони відносять до категорій екзистенційного аналізу особистості життєвий шлях людини. Останнє є платформою процесів самотрансценденції, самоактуалізації, реалізації творчого потенціалу, вираження біологічної та історичної виключності особистості [174, с. 146]. А екзистенційний контекст життєвого шляху відзначається як систему виборів [174, с. 147].

Отже, отримані дані свідчать, що самодостатня людина за певних обставин перебуваючи на самоті переживає смуток, і навряд чи затратить свої сили, та, навпаки, сприймаючи самотність як радість, відчуватиме творчі підйоми, натхнення. Тож, що зв'язки з самотністю збільшуються згідно рівнів самодостатності від праксіологічного до трансцендентального. Практиологічний рівень виражає насолоду від перебування на самоті, яка не спонукає людину до високих цілей. Акмеологічний рівень має обернений зв'язок з відчуженням та загальною самотністю, що свідчить про значущість соціальної взаємодії у самоствердженні особи. Трансцендентальний рівень найбільш пов'язаний з самотністю: переживання ізоляції позитивно впливає на людину, яка цілком задоволена власним станом; відсутня дисфорія та комплекси.

Продовжимо дослідження самодостатності оглядом зв'язків з міжособистісною залежністю за тестом профілю відносин (див. дод. Е.3). Психологічні особливості людей з різними видами залежності неодноразово описані в науковій літературі в межах психопатологічних проявів, агресії, втрати або конфліктогенної ситуації [234; 248; 252; 258], що не виключає можливості розгляду самодостатності також у зв'язку з даними параметрами. Відзначимо, що структурний компонент самостійності додатно пов'язаний зі здоровою залежністю і дисфункціональним відділенням. Це пояснюється тим, що самодостатня людина не має розвинутих соціальних зв'язків, не схильна вирішувати практичні питання, будучи залежним від когось, тому що відчуває відповідальність за свої дії і не віддасть перевагу в чужі руки.

Перейдемо до аналізу кореляційних зв'язків параметрів ОЦС. Два рівні самодостатності – акмеологічний і трансцендентальний корелюють зі здоровою залежністю, хоча останній із зазначених рівнів, має обернений зв'язок. Якщо нормативна залежність передбачає взаємини з оточуючими (акмеологічний рівень), то трансцендентальний рівень може спростувати це спілкування, що цілком пояснює додатну кореляцію з дисфункціональною незалежністю. Зауважимо, що ціннісні орієнтації мають як позитивні, так і негативні кореляції. Отримуємо, що ті ціннісні орієнтації, прямо або опосередковано спрямовані на взаємодію в суспільстві, позитивно корелюють зі здоровою залежністю, від'ємно з надзалежністю і додатно з дисфункціональним відділенням (альтруїстична орієнтація). Дана орієнтація являє собою вміння і бажання допомогти іншому, але в зв'язку з ускладненим сприйняттям соціальних відносин і власної ролі в них послаблюється можливість цієї допомоги, незважаючи на те, що людина може допомогти іншим. Але вона не знає, як переступити бар'єр спілкування і загамувати свою незалежність, у чому й виражається «дисфункціональність» незалежної людини. На трансцендентальному рівні уваги заслуговують енігматична (пряма кореляція зі зверхзалежністю) та аскетична орієнтація (обернений зв'язок зі здоровою залежністю). Перше пояснюється тим, що залежна людина бачить у сильній прихильності до іншого сакральний, таємничий і персонально значущий сенс; друге тлумачиться через особливе значення відлюдницького способу життя, задоволення малим заради чогось високого і не світського, небажання бути об'єктом уваги, що заперечує здорова залежність індивіда.

За результатами кореляційного аналізу зв'язків показників методики «МАСС» і міжособистісної залежності, зазначимо, що найбільшу кількість кореляцій отримав параметр нормативної залежності, менше деструктивної зверхзалежності та лише один зв'язок має відділення. Наголосимо на найцікавіших зв'язках. Абстрактна самодостатність корелює з надмірною залежністю, що підтверджує думки про присвоєння своїй прихильності особливий, високий сенс, можливо, як досягнення певної спорідненості з

іншою людиною. Аутентична самодостатність, (додатний зв'язок із залежністю), позитивно визначає взаємовідношення до інших, тим самим змушуючи надмірно взаємодіяти з іншою людиною. Інтерперсональна самодостатність свідчить про інтерес до соціуму, зіставляючи зі зверхзалежністю, говорить про бажання бути в центрі подій, щоб не відчувати себе втраченим і відкинутим. Також цей тип самодостатності корелює з нормальною залежністю, що демонструє інтерес до суспільних відносин, але найімовірніше, з набагато меншою претензією на соціальне схвалення і увагу, а скоріше, бажання бути потрібним і корисним кому-небудь [236, с. 8-13].

3.4. Особливості зв'язків індикаторів самодостатності зі смисложиттєвими орієнтаціями, почуттям зв'язності, особистісними рисами та цінностями-цілями людини

Смисложиттєві орієнтації є однією з провідних та актуальних тем сучасності, не дивлячись на те, що перші витoki теоретико-методологічних розробок були ще закладені в працях Л. С. Леонтьєва, С. Л. Рубінштейна, Б. С. Братуся, Ф. Ю. Василюка, А. В. Петровського, В. В. Століна, тощо. Згідно поглядів Б. С. Братуся, смислова сфера особистості як єдина система включає мотиви, смисложиттєві орієнтації, цінності людини, які формують структурну та динамічну організацію, що сприяє створенню унікального внутрішнього світу особистості [34]. Отже, в умовах соціокультурних перетворень буде цікаво відстежити взаємозв'язки самодостатності та ціннісних орієнтацій. З цією метою було обрано методикy діагностики смисложиттєвих орієнтацій (СЖО) [107] та авторські опитувальники (див. табл. 3.11).

Очікувані взаємозв'язки знайшли підтвердження у кореляційних співвідношеннях усіх індикаторів смисложиттєвих орієнтацій. За результатами тесту ОСКС виділяється індекс незалежності, який має тільки від'ємні співвідношення з трьома індикаторами СЖО, а саме – цілями, процесом та результатом, усі на 5% рівні значущості.

Таблиця 3.11

Кореляційні зв'язки ОСКС та тесту смисложиттєвих орієнтацій

Показники СЖО	In	Se	Prp	Ds
Prp	-155	240*	188*	-129
Pr	-140	141		-173*
Rst	-141	249*		-205*
Lm		167	145	-153
Ll		213*		-170*
GmL		233*	178*	-158

Примітки: 1) показники СЖО: Prp – цілі в житті, Pr – Процес життя (інтерес та емоційна насиченість життя), Rst – Результативність життя (задоволеність самореалізацією), Lm – Локус контролю-Я (Я – господар життя), Ll – Локус контролю-життя (керування життям), GmL – Загальний показник осмисленості життя.

Ми знаємо, що індекс цілей в житті характеризує наявність певних цілей, які надають усвідомленого сприйняття свого буття людині, конкретний вектор діяльності, подальшу перспективу на деякий час. В нашому випадку, виходить, що чим сильніше особистість проявляє незалежність, тим менше вона задається цілями. Розглянемо це з іншого боку: можливо, самодостатня та доволі незалежна людина не буде розпилятися на декілька цілей одразу, а сфокусує свою увагу на певній справі. Інша думка закладена в самій інтерпретації тесту СЖО: якщо бали особистості низькі при загальному рівні усвідомленості життя, то це значить, що індивід живе лише сьогоднішнім, або вчорашнім днем. Це свідчить про те, що людина достатньо контролює своє незалежне життя, вірогідно, не переймається через дрібниці життя, а кожний день – нова ціль, а вчорашня діяльність не перетинається з тим, що чекає в майбутньому. Нібито особистісна характеристика незалежності просякає й в практичну діяльність та положення справ індивіда.

Процес життя, який, інакше кажучи, показаний в зазначеному тесті як інтерес та емоційна насиченість життя, перекликається від'ємно з незалежністю, тим самим підкреслюючи ідею, що незалежна людина, скоріше,

спрямована не на переживання емоційних захоплюючих подій, а більше схильна до одноманітної, потребуючої конкретизації діяльності, або самий процес життя не здається їй бурхливим потоком, та вона цього не прагне, тому що їй комфортно в тому стані, якому перебуває. Дискусія, яку породжує обернений зв'язок результативності життя (або задоволеності самореалізацією) з незалежністю, вірогідно, передбачає таке відношення до цих двох індикаторів, при якому перший би сприймався як оцінка пройденого етапу життя, надання певного смислу того, що складає його існування в даний момент та складатиме надалі; задоволеність та незадоволеність не виокремлюється у цьому випадку, але припустимо, що незалежна особистість є якби «зверху» над усіма оцінками свого життя та вимірюваннями будь-якого роду. Знову ж виникає думка, що незалежна людина незалежна у всьому, вона поза навіть рамок оцінювання життя, діє та не зволікає.

Самоефективність, навпаки, демонструє винятково додатні зв'язки, чим надзвичайно яскраво підкреслює близькість до усіх внутрішніх змінних смисложиттєвих орієнтацій. Кореляції лише підтверджують: самоефективність, виконує роль імпульсу для переживання насиченого життя, задоволення самореалізацією, свободи вибору у накресленні цілей та уявленнями про життя, переконанні у можливості контролювати своє життя, приймати самостійні рішення. Очевидно, що усвідомлення потенціалу і віра в себе обумовлює усе вище перелічуване, та ці характерні риси самоефективної особистості говорять про усвідомленість її життя та наявність життєвих смислів, якими вона збагачується як динамічна та стрімка одиниця соціуму.

Цінність взаємозв'язків цілеспрямованості з загальним показником усвідомленості життя та локусом контролю-Я вбачається у тому факті, що взагалі цілеспрямована самодостатня особистість має наміри та цілі, які реалізовує, підкорює своє життя певним ідеалам буття особи [33, с. 54]. Це якби підкріплює цілепокладання та пошук засобів реалізації мети, а разом з тим результує у набуття особистості стану сатисфакції власним життям та його порядком. Дистанціювання вимальовує лише від'ємні кореляційні зв'язки

різного рівня значущості. Ця трансформація зв'язків навряд чи здивує дослідників, адже дистанціювання людини, усвідомлене «ув'язнення» у власному світі, нехтування або байдужість до людських стосунків, не є підґрунтям для проживання щасливого, сповненого подіями, сприяючого самореалізації життя. Неможливо точно прояснити, що саме впливає на таку розірваність параметрів – чи має місце знижений/підвищений потяг до дистанційного існування для осмислення орієнтацій життя, чи занурення у життя самотнього характеру є єдиним засобом змінити незадоволеність на задоволеність, нереалізованість на самореалізацію, не контрольованість на упорядкування всього, що людину оточує.

Переходимо до розгляду кореляційних зв'язків ціннісних орієнтацій самодостатності та смисложиттєвих орієнтацій (див. табл. 3.12 – 3.13).

Таблиця 3.12

Кореляційні зв'язки ОЦС та СЖО

	Prp	Pr	Rst	Lm	Ll	GmL
Асм	190*	274*	208*	234*	228*	265*
Trns			-138		-158	-131
He				147		135
Ак	-164					
Gl	246*	184*	187*	265*	185*	241*
Pu		186*	160	204*	146	177*
Gn	143	203*		147	168*	220*
Alt		136				
Sol	-128					
Ext	-144					
Eni	-166	-201*	-195*	-175*	-173*	-173*

Якщо розглядати індикатори ОЦС, очевидно, що найбільш значущими та кількісно більшими є зв'язки акмеологічного рівня, глоричної, пугнічної, гностичної орієнтацій та енігматичної самодостатності. Найменші співвідношення показали гедонічна, акізитивна, альтруїстична, солітюдна, екстингуативна орієнтації (усі на 5% рівні). Досить передбачуваним було виникнення домінуючої кількості кореляцій акмеологічного рівня з його орієнтаціями. Нагадаємо, що саме цей рівень несе позитивну налаштованість на

соціальну взаємодію, а ціннісні орієнтації визначають рішучість, спроможність успішно взаємодіяти з іншими, займатися пошуком шляхів до саморозвитку.

Це обумовлює близькість індексів смисложиттєвих орієнтацій, оскільки цілі в житті, інтерес та насиченість життя, результативність, локус контролю, загальний показник усвідомлення – усе це в сукупності характеризує ступінь «екзистенціального вакууму», переживання індивідом онтологічної значущості існування. То ж зрозуміло, що прагнуча до самовизначення, особистісного зросту людина не відчуватиме екзистенціальної втрати, вона усвідомлюватиме умови життя, проблемні ситуації, з якими рішуче справлятиметься

Таблиця 3.13

Кореляційні зв'язки МАСС та СЖО

	Prp	Pr	Rst	Lm	Ll	GmL
Prot		-136	-165	-148	-153	-158
Conv	181*	189*		184*	147	176*
Prax			-147		-131	
Acme		179*		135	142	129
Conc		136			146	
NEI					128	
Intra		-169*	-178*	-155	-155	
Egf					130	
Sf-Tr	173			136		146

. Ціннісні орієнтації праксіологічного та трансцендентального рівнів, виявивши винятково від'ємні кореляційні зв'язки з параметром цілей в структурі смисложиттєвих орієнтацій, потребують особливого розгляду. Можливо, це обумовлено особливостями способу життя за таких орієнтацій – спрямованого на задоволення лише власних потреб або надзвичайне осмислення буття та пошук істини, що не відповідає ідеям досягнень пересічної людини.

Вочевидь, локус контролю-життя (керування життям) має найбільшу кількість зв'язків з показниками багаторівневого аналізу структури самодостатності. Узагальнюючи дані, зауважимо, що виявлення особливостей самодостатної людини, задоволеної своїм життям, лежить у площині вивчення специфічних змінних самого індексу задоволеності. Вираженість

самодостатності не залежить в значній мірі від визначення цілей, результатів життя, а, скоріше, детермінується процесами, які проходять у житті особистості, його прагненням до керування певних ситуацій та прийняттям оптимальних рішень.

Тепер звернемося до салютогенетичної теорії А. Антоновського, який досліджував поняття зв'язності. Взагалі, почуття зв'язності розуміється як фактор, який не дає особистості поринути у стресогенні ситуації, котрі погіршують здоров'я. Поняття салютогенетичної орієнтації застосовується як на індивідуальному, так і на груповому рівні [144, с. 22-24]. Завдяки їй уможлиблюється структуроване розуміння проблемної ситуації та стресогенних подій, визначення вимог, які змушують людину вкладати ресурси та саму себе.

Табл. 3.14

Кореляційні зв'язки тестів ОСКС, ОЦС, МАСС та тесту зв'язності

Показник SOC	Показники ОСКС			Показники МАСС			
	Se	Pp	Ds	Etl	Conc	Acme	Inter
	266*	220*	-164	-131	230*	159	132
	Показники ОЦС						
	Acn	Trns	Fra	Gl	Sol	Eni	Asc
	197*	-150	189*	199*	-158	-134	-140

Примітки: SOC – показник зв'язності.

Для нашого дослідження було застосовано «Шкалу почуття зв'язності» А. Антоновського в адаптації Є. М. Осіна (Sense of coherence scale, SOC, 2007) та авторські опитувальники самодостатності (див. табл. 3.14).

Так, в результаті проведеного кореляційного аналізу встановлено, що почуття зв'язності, яке є єдиною шкалою тесту, демонструє не багато зв'язків з індексами усіх трьох тестів. Додатними зв'язками виділені параметри самоефективності та цілеспрямованості (обидва на 1% рівні), але при цьому дистанціювання має від'ємну кореляцію (5%). Це цілком виправдано, тому що неможливо співвіднести почуття зв'язності з віддаленням від соціуму, свідомим відокремленням від участі у суспільних відносинах, адже там людина набуває досвіду життя. Ховаючись від зовнішнього світу, лише поглиблюючи

проблеми, людина заковує себе у клітку, яка не дає її йти вперед. Отже, отримані вихідні дані самодостатності та зв'язності говорять про те, що дані феномени, хоч і здаються віддаленими один від одного, все ж узгоджуються між собою завдяки специфіці певних внутрішньоструктурних параметрів. Полярність кореляцій підтверджує як підвищення зв'язності, так і зниження зв'язності на рівнях самодостатності. Оскільки почуття зв'язності формується у процесі життєвого досвіду, вибудовування стратегій поведінки, відбору варіантів, можна логічно припустити, що самодостатня людина володіє цим почуттям, але проявляє самодостатність конкретного рівня і специфіки [239, с. 156-157].

Таблиця 3.15

Кореляційні зв'язки показників самодостатності за методикою ОСКС та факторами опитувальника Р. Кеттела

	Sd	In	Se	Pp	Ds	Al	Au	Su
A		-180*			-276*	165	-308*	
C			182*		-137			
E			140	265*				185*
F			147		-154		-258*	
G						148	-189*	
H				210*			168*	
I		-130	-275*	-209*				
L					197*			
N				-156				
O		-137	-202*	-150				
Q ₁	195*		141					192*
Q ₂		148	-194*		301*		299*	
Q ₃			140					
Q ₄			-170*					
Q _I			-211*					
Q _{II}					-134			
Q _{III}		193*	261*	235*				
Q _{IV}				171*	174*		284*	196*
MD			179*				-131	128

Примітки: Показники факторного опитувальника Р. Кетелла: MD – MD (+) – висока самооцінка; MD (-) – низька самооцінка, A – A (+) – афектотимія, A (-) – сизотимія, B – B (+) – високий інтелект, B (-) – низький інтелект, C – C (+) –

сила «Я», С (-) – слабкість «Я», Е – Е (+) – домінантність, Е (-) – покірність, F – F (+) – безтурботність, F(-) – стурбованість, G – G (+) – сила «над-Я» G (-) – слабкість «над-Я», Н – Н (+) – сміливість; Н (-) – боязкість, I – I (+) – м'якість; I (-) – жорсткість, L – L (+) – підозріливість; L (-) – довірливість, М – М (+) – мрійливість, М (-) – практичність, N – N (+) – проникливість, N (-) – наївність, О – О (+) – схильність до почуття провини, О (-) – самовпевненість, Q_I – Q_I (+) – радикалізм, Q_I (-) – консерватизм, Q₂ – Q₂ (+) – самодостатність, Q₂ (-) – залежність від групи, Q₃ – Q₃ (+) – високий самоконтроль, Q₃ (-) – низький самоконтроль, Q₄ – Q₄ (+) – напруженість, Q₄ (-) – розслабленість, Q_I – Q_I (+) – екстраверсія, Q_I (-) – інтроверсія, Q_{II} – Q_{II} (+) – тривожність, Q_{II} (-) – емоційна стабільність, Q_{III} – Q_{III} (+) – кортикальна жвавість, Q_{III} (-) – відсутність кортикальної жвавості; Q_{IV} – Q_{IV} (+) – незалежність, Q_{IV} (-) – покірність.

На сьогоднішній день існує проблема лише теоретичного огляду самодостатності серед особистісних характеристик та відсутності емпіричної перевірки її зв'язку з особистісними рисами. Тому для дослідження певних особистісних характеристик із самодостатністю та її похідними було використано 16-факторний опитувальник Р. Кеттела (форма С) [13] (див. табл. 3.15). Враховуючи велику кількість кореляцій, узагальнимо, що структурні компоненти самодостатності – самостійність, незалежність, самоефективність, цілеспрямованість, дистанціювання, альтруїзм, автономність та саморозуміння продемонстрували кореляційні зв'язки майже з усіма факторами, окрім фактору інтелекту та мрійливості-практичності. Вважаємо, відсутність кореляцій з вищезазначеними особистісними рисами підтверджує, що самодостатність на рівні структурних параметрів ніяк не може бути поєднана з чіткою вираженістю інтелекту та мрійливості. Можливо, ці показники не доцільно розглядати у вимірі компонентної організації феномену.

Сконцентруємо тепер увагу на розгляді кореляційних зв'язків рівнів самодостатності двох методик з параметрами особистісних рис (див. табл. 3.16).

Таблиця 3.16

**Кореляційні зв'язки рівнів самодостатності за методиками ОЦС та МАСС
та показниками факторів тесту Р. Кеттела**

	Показники ОЦС			Показник МАСС	
	Prx	Acn	Trns	Prax	Acne
B			-135		
E		137			
F		182*		-191*	
G	-135				
H		245*	-212*		
L			225*		
O		-199*			
Q ₁			221*		
Q ₂	155	-141	169*		
Q _I			158		
Q ₄				170*	
Q _{II}		170*	-197*		
Q _{III}		153			
MD					149

За методикою визначення ціннісних орієнтацій самодостатності виявлено, що найбільшу кількість кореляцій з факторами Р. Кеттела представили зв'язки з акмеологічним та трансцендентальним рівнями. Так, в наявності кореляції з показниками інтелекту, домінантністю-покірністю, безтурботністю-стурбованістю, підозрілістю-довірливістю, схильністю до почуття провини-самовпевненості, радикалізму-консерватизму, екстраверсією-інтроверсією, відсутністю та присутністю кортикальної жвавості.

Неможливо обійти увагою ще окремі показники, які відрізняються подвійними зв'язками з обома рівнями самодостатності. Наприклад, серед таких параметрів помітний фактор сміливості (боязливості). Він різниться з іншими екстрапольованими кореляційними співвідношеннями з акмеологічним рівнем (1% позитивного зв'язку) та трансцендентальним (1% від'ємного зв'язку). Аналогічні кореляції рівнів самодостатності, відокремленими за методикою ОЦС виділяються з фактором тривожності (емоціональної стабільності). Також засвідчимо, що фактор самодостатності (та залежності від

групи) має подвійну сполученість з рівнями: з одного боку – акмеологічний рівень виявив від’ємний зв’язок ($p \geq 0,05$), з іншого – трансцендентальний, визначається додатнім ($p \geq 0,01$). Звідси маємо зробити висновок, що наявність таких чітко розмежованих за рівнями особистісних характеристик уможливорює подальший аналіз цих рис за низьким та високим ступенем прояву, а це допоможе діагностувати самодостатню людину за особистісним профілем, визначити особливості й спрогнозувати поведінку індивіда на різних її рівнях.

Продовжимо аналіз самодостатності за її ціннісними орієнтаціями та особистісними рисами за методикою Р. Кеттела (див. табл. 3.17).

Очевидно, що в більшості кореляційних зв’язків з особистісними рисами ціннісні орієнтації демонструють від’ємну полярність. Але нечисленні додатні співвідношення говорять про те, що домінуюча людина, смілива, незалежна, скоріше за все, виявлятиме схильність до переживання насиченості та насолоди, пошуку кращих умов життя, рішень для вирішення власних проблем тощо.

Таблиця 3.17

**Кореляційні співвідношення ціннісних орієнтацій самодостатності
праксіологічного рівня та особистісних факторів**

	Eg	He	Fri	Ak	Di
A					-160
B		-135			
E		196*		155	
F					-138
G	-139		-134		-154
H		141			
O			-142		
Q ₂					184*
Q ₃					-170*
Q ₄			-153		
Q _{IV}	132				

Отже, самодостатня людина на праксіологічному рівні може виявляти риси домінантності, незалежності, сміливості у поєднанні з бажанням жити у своє задоволення, насолоджуватись матеріальними благами, накопичувати їх

для подальшої діяльності та незмінності комфортності життя, радітиме життю на самоті та «недоторканності» в соціальних відношеннях.

Інша справа стосується зв'язків ціннісних орієнтацій акмеологічного та трансцендентального рівнів (див. дод. Е.4). Згідно даних, отримані взаємозв'язки між показниками значно відрізняються від тих, що виявлені з практиологічним рівнем та його похідними змінними. Підсумуємо, що наявні як прямі, так і обернені кореляційні співвідношення, що свідчать про взаємовпливи індексів особистісних рис та більшості індикаторів ціннісних орієнтацій самодостатності. Наявні додатні та від'ємні співвідношення маркерів самодостатності за методикою МАСС та особистісних факторів за опитувальником Р. Б. Кеттела розкривають сутність нашого феномену дещо з іншого боку.

Таблиця 3.18

**Кореляційні зв'язки параметрів самодостатності та методикою
МАСС і факторів особистості**

Фактори	Показники багаторівневого аналізу самодостатності												
	CON			RC			VL	SC			AX		
	OP	OA	IA	Prim	Conc	Abs	NEI	Intra	Inter	NP	Egf	Sf-Tr	Etl
MD	143	129	163										
A					-138		-140				-137		
B				-187*						-139			
C						134		-158					
E									-159				
F										-170*			
H		-161											
I			-160	-210*				207*					
L		-140											
M													141
N												-131	-134
O								132					
Q ₂		131			-152								
Q ₄								167					
Q _I								168*					
Q _{II}			133					-138					
Q _{III}		153	131					-154					

Щоб зрозуміти специфіку цих зв'язків, простежимо результати їхніх кореляцій (див. табл. 3.18 – 3.19). Зазначимо, розбіг кореляцій і їхня екстраполяція зрозуміла та була очікуваною. Це вбачається у співвідношеннях, наприклад, індексів протекційної самодостатності та безтурботності-стурбованості (1% від'ємного зв'язку), креативної самодостатності та напруженості-розслабленості (5% від'ємного зв'язку).

Таблиця 3.19

**Кореляційні зв'язки параметрів самодостатності та методикою
МАСС і факторів особистості (продовження)**

Фактори	Показники МАСС					
	Prot	Auth	Exist	Oper	Conv	Cre
F	-173*			-163		
O					-151	
Q ₄	132			135	-134	-135
Q _I						-132
Q _{IV}		-138				
MD					164	

Так, можна передвістити, що особистість з високою самооцінкою виявлятиме більшу зовнішню активність та участь у діяльності, домінантність у міжособистісних відносинах та через прагнення бути частиною спільноти може зовсім нівелюватися, м'якість характеру буде виявлена у співпраці з іншими людьми, а, навпаки, жорстокість супроводжується закритістю, не вираженням бажання діяти відкрито та примітивним світобаченням. Наївність спостерігається у зв'язках з самотрансцендентальною та екзистенційною самодостатністю. Це нашоухує на думку, що охоплена ідеями буття людина може не виявляти ту саму реалістичну та очевидну жорстокість світу, а бачити лише найкраще та найдобріше. Показник самодостатності сполучається з зовнішньою активною самодостатністю, конкретною. Це, мабуть, свідчить про те, що самодостатній людині важливо спрямувати свою активність назовні, а при конкретизації планів життя варто обговорювати з іншими, враховувати точки зору близьких.

На сьогоднішній день вистачає наукових джерел, що розглядають ціннісний аспект в площині структури цінностей, ролі у діяльності, психолого-педагогічних аспектів формування (праці Б. Г. Ананьєва, Б. С. Братуся, А. В. Брушлинського, І. С. Кона, Д. О. Леонтьєва), але не було жодної спроби поєднати проблематику визначення самодостатності через ціннісні орієнтації. Тому для вирішення даної задачі було обрано методику П. М. Іванова та О. Ф. Колобової «Must-тест», спрямовану на визначення цілей-цінностей особистості [192, с. 22]. Розглянемо взаємозв'язки індикаторів в ОСКС та Must-тесту (див. табл. 3.20).

Табл. 3.20

Кореляційні зв'язки Must-test та ОСКС

	Sd	In	Se	Pp	Ds	Al	Au	Su
M1	133							
M3	-179*							
M6			156				146	
M9								144
M11		-140		-207*	-165			
M12		179*						
M15						-135		

Примітки: тут і надалі показники Must-теста: M1 – свобода, відкритість, демократія в суспільстві; M3 – служіння людям; M6 – автономність; M9 – особистісний ріст; M11 – прив'язаність та любов; M12 – привабливість; M15 – насичене духовно-релігійне життя.

Бачимо, що з усі компоненти самодостатності у тій чи іншій мірі сполучаються кореляційними зв'язками з цілями-цінностями. Так, наприклад, самостійність пов'язана додатно на рівні 5% з цінністю-свободою, відкритістю, демократією у суспільстві; при цьому ж наявний від'ємний зв'язок 1% значущості з цінністю служіння людям. Це вельми логічно, тому що характерний для самостійної людини практичний спосіб життя, здійснення діяльності самотужки, без залучення сторонньої допомоги обумовлює дещо закриту поведінку та відстороненість у прояві допомоги. Конфігурації кореляційних зв'язків

незалежності дають змогу побачити, що прив'язаність та любов від'ємно співвідносяться з параметром незалежності (5%), але почуття привабливості корелює з незалежністю на 1 рівні додатнього зв'язку. Пояснити такий розклад кореляцій можна тим, що незалежність в поведінці людини може відштовхувати інших, виявляючи холодну та не емоційну особистість. В такому випадку буде складно пов'язати своє життя з ким-небудь, якщо не буде теплих стосунків та залежності певної міри від них. В той же час незалежна, обачна особистість стає об'єктом загальної уваги, можливо, заряджає інших своєю поведінкою, якщо людина відчуває свою внутрішню свободу, особливе положення, при якому її думку слухатимуть оточуючі. Самоефективність виявляє лише додатну кореляцію з автономністю (5%). Це означає, що комфортне життя відстороненої людини, яка прагне самореалізації за рахунок власних сил, вміє планувати свої дії, визначати засоби досягнення цілей, добре орієнтується в яких ситуаціях використати свій потенціал. Однаково значущі зв'язки отримали параметри цілеспрямованості (1%) та дистанціювання (5%) з прив'язаністю та коханням, обидва індикатори мають від'ємні кореляції. Вірогідно, такий розподіл зв'язків свідчить про те, що коли має місце конкретна ситуація, в якій треба налаштуватись на здобуток результату, особистість свідомо віддаляється від людей, уникає уваги на собі, та не бажає, щоб їй заважали об'єкти прив'язаності, які іноді не сприяють результатам, а й навіть наносять шкоди у справі. Зазначимо, що це не обов'язково стосується кожної, як передбачується, самодостатньої особистості, а є лише особливою характеристикою деякого з її носіїв. Альтруїзм продемонстрував обернений зв'язок з цінністю насиченого духовно-релігійного життя ($p \leq 0,05$). Такий зв'язок є дуже несподіваним, тому що часто духовна та релігійна сфера життя людини базується на прояві та здобутті чеснот, які можуть породжувати ситуації допомоги іншим. Безвідплатна допомога, іноді навіть зі шкодою для самої людини, яка її оказує, повинна стати частиною тої духовної сфери. Припустимо, що дані співвідношення пояснюються тим, що при активній безпосередній допомозі самодостатньої людини будь-кому, її нібито насичене духовне життя переходить із пасивного самоспоглядання у план практичного виховання цінностей та моралі. Саморозуміння корелює з

особистісним зростом ($\rho \leq 0,05$), що свідчить про узгодженість параметрів, виявляючи знання про себе та спрямування до глибоких знань про своє буття.

Дещо ширшу діагностичну картину представляють взаємозв'язки показників ОЦС та Must-тесту (див. табл. 3.21).

Таблиця 3.21

Кореляційні зв'язки Must-test та ОЦС

	M1	M2	M3	M4	M5	M6	M7	M9	M10	M11	M12	M14	M15
Prx							151						
Acn		-153	-143										
Eg												-130	
Fri				-143			153						
Ak	148						165						
Pu				158					193*	-176*			
Alt										148			
Sol						146							
Ext					134						137		
Eni								181*					
Asc							167					-135	
T			-150										142

Примітки: тут і надалі параметри Must-теста: M1 – свобода, відкритість, демократія в суспільстві; M2 – безпека та захист; M3 – служіння людям; M4 – влада та вплив; M5 – відомість; M6 – автономність; M7 – матеріальний успіх; M8 – багатство духовної культури; M9 – особистісний ріст; M10 – здоров'я; M11 – прив'язаність та любов; M12 – привабливість; M13 – почуття насолоди; M14 – міжособистісні контакти; M15 – насичене духовно-релігійне життя.

Згідно виявлених кореляційних зв'язків виникає ідея, що при практиологічному рівні самодостатності людина жадає накопичування, фінансового благополуччя, щоб почувати себе комфортно і не відказувати собі ні в чому. Зі зростанням акмеологічних орієнтацій особистість, вірогідно, втрачає інтерес до себе, не піклується про власну безпеку так, як знепокоюється про неї на практиологічному рівні. Що стосується цінності служити людям, то віддача самого себе на етапі акмеологічного зростання тільки розпочинається, можливо, індивід не ставить її як першочергову ціль, але прагне об'єднання з соціальним середовищем.

Відмітимо, що егофільна ціннісна орієнтація співвідноситься від'ємно ($p \leq 0,05$) з цінністю міжособистісних відносин. Даний факт не дивує, тому що чим далі особистість від людей, тим більше вона проявляє егоцентричність та спрямованість на себе, не розділяючи інтереси інших. Фригативна орієнтація виявляє від'ємний зв'язок з метою влади та впливу (5%), а додатно сполучається з матеріальним успіхом (5%). Коротко кажучи, пасивна та безініціативна людина не прагне до здобуття вершин, які можна реалізувати завдяки втручанням в соціальні відносини або активної участі у суспільних процесах. Пугнічна орієнтація, яка представляє акмеологічний рівень самодостатності, вирізняється додатними зв'язками з цінністю влади та впливу ($p \leq 0,05$), цінністю здоров'я ($p \leq 0,01$) та від'ємно корелює з прив'язаністю та коханням ($p \leq 0,01$). Розуміємо, що жага боротьби, ризикованість, готовність рішуче діяти не співпадає з тенденцією прояву любові та прихильності, це навпаки збуджує в людині прагнення до конкуренції. А боротьба за владу та авторитет, бажання міцного здоров'я у будь-якому сенсі – дуже характерно для сміливої, дійової особистості акмеологічного рівня. Альтруїстична має додатний зв'язок 5% рівня значущості з прицільністю та любов'ю, а солітюдна з автономністю на тому ж рівні. Це цілком співпадає з переконанням, що тенденція відстороненості від суспільства є вираженням цінності власної автономності; до того ж альтруїзм як прояв людяності обумовлює діяльність індивіда, спрямовану на підтримку оточення та власну жертву. Екстингуативна орієнтація трансцендентального рівня повзуна додатними кореляціями 5% рівня значущості з цінністю слави, відомості, та на том у ж рівні з привабливістю. З одного боку, це дуже дивно та навіть не піддається логічному обмірковуванню. Але з іншого боку, бачимо, що уникання соціального інтересу до себе, простота, невибагливість, забуття себе – все, що включає екстингуативна орієнтація, – будучи ціннісною орієнтацією самодостатньої особистості, поведінка якої дуже привертає увагу, і коли завдяки своїм позитивним прикладом вона приваблює соціальне оточення, стає відомою в певних колах, це набуває не просто характеру цінності, а є невираженою метою, для того, щоб вплинути на оптимізацію життя чи духовно-культурну сферу соціуму. Енігматична орієнтація

Зосередимо увагу на найцікавіших зв'язках. Так, виявлена додатна кореляція 5% рівня значущості цінності свободи з енергозатратною самодостатністю. Можемо припустити, що в даному випадку має місце прагнення до рішучих дій у бік здобуття свободи, саморозкриття через участь у впливових подіях. Адже пасивно переживаючи зовнішні коливання, наприклад, соціокультурні зміни, людина не буде самостверджуватись та набувати стан гармонії з самим собою. У цьому контексті згадуємо ідеї Е. Фромма, які він заклав в праці «Втеча від свободи» [212, с. 39-40]: свобода має подвійну природу, навіть, відмовляючись від економічних та політичних пут.

Цінність матеріального успіху сполучається прямим та оберненим зв'язками з трансцендентальним рівнем (від'ємна кореляція 5%) та не енергозатратною самодостатністю (додатна на рівні 1%). Зрозуміло, що відособлена людина даного рівню самодостатності не буде зацікавлена в накопиченні матеріального. Але при цьому існує зв'язок з не енергозатратною самодостатністю, що може бути прояснено через факт, що даний вид характеристики відноситься до примітивного, праксіологічного рівня, який не відповідає активному способу життя, а лише підтверджує егоцентричні та безініціативні і рутинні дії індивіда. Багатство духовної культури співвідноситься виключно додатно з зовнішньо пасивним, не енергозатратним та неперсональним видом самодостатності. Дані взаємозв'язки передбачувалися та логічно обумовлюються прагненням індивіда досягти духовних вершин. Якщо діяльність, націлена на духовний зріст, розширення знань про себе та своє місце у світі, то це виходить за межі проактивної діяльності, має характер дещо пасивний, та ззовні людина привертатиме увагу своїм спокійним станом та глибоким зануренням у свій внутрішній світ.

У то же час параметр особистісного зросту демонструє пряму кореляцію з креативною самодостатністю (5%). Самодостатність креативна має місце, коли створюються нові умови, в яких індивід переживає стани творчого натхнення, та ці умови можуть бути створені лише самою особистістю або тими людьми, спілкування з якими обмежено для усіх інших, тому що вони залучені в

специфічну діяльність, спрямовану на саморозкриття та самовдосконалення в духовній сфері. Тому особистісний зріст може бути результатом розвитку креативного виду самодостатності. Цінність здоров'я має прямий зв'язок з не енергозатратною самодостатністю, що можливо відзначається метою зберігання того стану здоров'я, який є в індивіда в конкретний момент. Отже, мова не йдеться про поліпшення або про погіршення стану, а просто про збереження здоров'я як ресурсу індивідуального благополуччя [14, с. 90].

Аутентична самодостатність відзначається альтруїзмом, емпатією, жертівністю, тому немає сумніву, що дані цілі-цінності корелюють з нею. Не енергозатратна самодостатність, вірогідно, є серед корелюючих індикаторів, тому що саме цінність переживання прихильності та любові не потребує дій саме індивіда, активної діяльності для здобутку результатів, а піддається зовнішньому впливу факторів, які приваблюють увагу людини та прихиляють у свій бік. Слід зазначити, що в даному випадку ми говоримо про мету переживання прихильності, але не про конкретні дії, щоб притягнути увагу на себе.

Більш очевидною та зрозумілою є кореляція з ціннісною орієнтацією егофільної людини, тому що захоплена своїм життям особистість, яка не взаємодіє з соціальним колом повноцінно, не матиме бажання звернути на себе увагу, оскільки, захищатиме свій світ від втручання та непотрібного зовнішнього піклування. Конкретна самодостатність, визначаючи чітко, конкретизоване, розширене ставлення до світу, характеризує індивіда, котрий має наміри досягти розвитку в соціумі, в спілкуванні виражає позитивну налаштованість, не буде виражена в поведінці людини, яка не бажатиме уваги зі сторони. Інакше кажучи, чим більше намагатиметься особистість привабити оточення, тим більше вона «розпиляється» на зайві дії, які є суто показовими, щоб звернути на неї увагу, не зростатиме в особистісному плані, та не розвиватиме свій кругогляд та поглиблюючи знання у певних сферах. Почуття насолоди додатно корелює з не персональною самодостатністю (5%), що пояснюється спостереженням за соціумом нібито зі сторони, тому що це цікаво

та не затрачує багато енергії, яку людина накопичує для духовних звершень на трансцендентальному рівні.

Насолода та особливе становище віддаленої від спільноти людини співвідноситься як результат певного процесу (в даному випадку споглядання соціального світу зі сторони). Це підкреслює важливість виділення трансцендентального рівня самодостатності, на якому людина комфортно почуває себе на самоті та не претендує на роль активного соціального діяча. Ціль та цінність укріплення міжособистісних контактів виявляє кореляційний зв'язок додатного 5% рівня з самотрансцендентальною самодостатністю, і, безсумнівно, людина цієї самодостатності має намір розширити свій вплив на інших людей, поділитися ресурсами. Немає місця егоцентризму, є спрямованість на взаємне співробітництво та на цих засадах особистісне зростання. Тому говорити про ігнорування міжособистісних відносин означатиме затримку особистісного самовдосконалення.

Досить очікувані дані отримані завдяки показнику цінності духовно-релігійного життя. Пояснимо особливості цих взаємовпливів, опираючись на розробки теми духовності, які освітлювали праці А. О. Іванченко [81]. Дослідницький акцент зафіксований на тому, що наповнене духовним багатством життя як не порушувана істина сприяє активній реалізації власного особистісного потенціалу. Людина прагне наповнити життя сенсом, відшукати своє призначення, пропускаючи це через призму самосвідомості та емоційного сприйняття. Духовно багата людина – це особистість, яка здатна до креативності, разом з тим творча натура вже імпліцитно містить у собі небайдужість до навколишнього світу, упередженість у всьому, що несе позитивні кольори, захопленість, любов до природи та людей. Однак, цитуючи А. Моруа автор зазначає, що як піднесене кохання потребує відпочинку, так само і духовний саморозвиток не може обходитись без затрат часу та внутрішніх зусиль [81, с. 180]. Тому, не дивлячись на негативний відтінок, який відкидає вид не енергозатратної самодостатності, в духовно-релігійній насиченості життя людини є деякі періоди, коли людині складно залишатися на

тому рівні духовної культури, на який вона претендує як нагороду за складний шлях до саморозвитку.

3.5. Співвідношення параметрів самодостатності з показниками его-ідентичності, самоствавлення та самодетермінації

В деяких наукових колах прийнято вважати, що особистісною характеристикою, яка дозволяє розвиватися, зберігати цілісність особистості та трансформувати соціальні ролі згідно із суспільним запитом, є его-ідентичність як динамічна структура [62]. Вона тлумачиться як глибинна особистісна структура, що виконує регулюючу, оцінювальну та керуючу функції задля зберігання тотожності себе, безперервності та інтегративності особистості дорослої людини [184]. О. Л. Солдатова наряду з поняттям его-ідентичності розглядає термін особистісної зрілості: суспільство в активній стадії розвитку очікує від людини прояву дорослої самостійності, активності, відповідальності, сформованої системи цінностей та ідентичності, адже найповніше в суспільстві може себе проявити особа з певним багажем досвіду, переживанням важливих подій для життєтворчості людини.

На думку О. Л. Солдатової, нормативні кризи зрілості являються умовами формування досягнутої его-ідентичності, яка змінюється від статусу зумовленої до дифузної, а від дифузної – до досягнутої [186, с. 29]. Як зазначають науковці [186, с. 67], це уособлює центральні складові особистісної, соціальної, когнітивної, емоційної зрілості. Одним з параметрів его-ідентичності є самодостатність (бо сила-его), що й включає авторський опитувальник структури та статусів его-ідентичності О. Л. Солдатової. Тож проаналізуємо отримані взаємозв'язки самодостатності та его-ідентичності, не вдаючись до подробиць (див. табл. 3.23).

Отже, що більше всіх корелюють статуси его-ідентичності, а саме сумнів та фіксація; виявлені також зв'язки з творчою силою розвитку (або відповідальність за вибір), силою его (або самодостатністю), осмисленістю

життя, емоційною зрілістю, відповідності самому собі.

Таблиця 3.23

Співвідношення рівнів ОСКС з індикаторами еґо-ідентичності

	Sd	In	Se	Pp	Ds	Al	Au	Su
C ₀		-149	-216*	-202*				
Ф ₀	148			151				
ТС С	-157	-165	-219*	-207*		-133		
СЭ С				-176*				
СЭ Ф				128*				
ОЖ С			-138					
ЭЗ А				132		150	-132	
ЭЗ С							203*	
СС А					-148			134
СС С	-173*	-169*	-180*	-200*				
СС Ф	172*	160		177*				

Примітки: 1) показники «СЭИ»-тесту: C₀ – загальний показник статусу розмитої (дифузної) еґо- ідентичності; Ф₀ – загальний показник статусу зумовленої (фіксації) еґо- ідентичності; ТС_С – відповідальність за вибір, або творча сила еґо (в статусі сумніву еґо-ідентичності); СЭ_С –самодостатність, або сила еґо (в статусі сумніву еґо-ідентичності); СЭ_Ф – самодостатність, або сила еґо (в статусі фіксації еґо-ідентичності); ОЖ_С – осмисленість життя (в статусі сумніву еґо-ідентичності); ЭЗ_А – емоційна зрілість (в статусі автономії еґо-ідентичності); ЭЗ_С – емоційна зрілість (в статусі сумніву еґо-ідентичності); СС_А – відповідність самому собі (в статусі автономії еґо-ідентичності); СС_С – відповідність самому собі (в статусі сумніву еґо-ідентичності); СС_Ф – відповідність самому собі (в статусі фіксації еґо-ідентичності).

Зазначимо, отримані дані не є вичерпними, тому що неможливо побачити ці характеристики, які розкривають суттєву специфіку взаємодії самодостатньої людини з домінуючими показниками певного структурного компоненту та статусу і параметра еґо-ідентичності.

Оглянемо кореляційні зв'язки ціннісних орієнтацій самодостатності та

его-ідентичності (див. табл. 3.24). Скупість кореляцій пояснюється особливими параметрами методик діагностування рівнів самодостатності, а також диференціацією статусів на кожному з структурних маркерів его-ідентичності. Наприклад, показники творчої сили розвитку, сили его, осмисленості життя, емоційною зрілістю, усвідомленості власної цінності та відповідності собі – усі виявили кореляції з праксіологічним та акмеологічним рівнями опитувальника ОЦС, як обернені, так і прямі.

Таблиця 3.24

**Співвідношення рівнів ОЦС та МАСС з індикаторами
его-ідентичності**

Індикатори	Показники ОЦС			Показники МАСС	
	Prx	Acn	Trns	Prax	Acme
A ₀	-190*			-138	
C ₀		-208*			
Φ ₀	281*	197*			
ТС А	-169*	130			
ТС С		-243*			
ТС Ф	272*				
СЭ С		-136			
СЭ Ф		189*			
ОЖ А	-131				
ЭЗ С			134		
ОЦ С					152
СС А	-135				
СС Ф	150*			-137	

Стисло проаналізуємо зв'язки самодостатності за опитувальником ОЦС і методикою МАСС з індексами его-ідентичності (див. дод. Е.5, табл. 3.25). Практиологічний рівень, висвітлений усіма п'яти ціннісними орієнтаціями, здебільшого співвідносяться з загальними показниками статусів его-ідентичності, творчістю розвитку, сили его, прийняттям дійсного. Акмеологічний рівень, представлений, усіма цінностями, окрім альтруїстичної, також продемонстрували кореляції з різними показниками его-ідентичності, при тому фрaternативна ціннісна орієнтація має єдину додатну кореляцію 5% рівня значущості з усвідомленням власної цінності. Трансцендентальний рівень

своїми орієнтаціями визначається малочисельними в більшості додатними зв'язками індикаторів сили его, осмисленості життя, емоційної зрілості. Лише екстингуативна орієнтація сполучається з емоційною зрілістю від'ємно на 1% рівні.

Таблиця 3.25

Результати кореляційного аналізу показників самодостатності за методикою МАСС та его-ідентичності

	Auth	Conv	OP	OA	Prim	Conc	Abs	Intra	Egf	Sf-Tr
A		130								
C		-143								
Ф							149			
ТС_A						149				
ТС_C		-137								
СЭ_C	132							131	-148	
СЭ_Ф									189*	
ОЖ_A							-169*			
ОЖ_C							169*			
ПН_A				131				-140		
ПН_Ф								139		
ОЦ_A				128						
ОЦ_C			152							
СС_A					-156					-142
СС_C		-186*								

Аналіз показників самодостатності та его-ідентичності за опитувальником МАСС виявив що, приблизно половина усіх індексів даного опитувальника співвідноситься в основному зі статусами его-ідентичності, творчою силою его, силою его, осмисленістю життя, прийняттям дійсного, усвідомленням власної цінності, відповідністю собі. На даний момент взаємозв'язки самодостатності та его-ідентичності окреслюють новий пласт досліджень в цьому напрямку, оскільки наявні результати аналізу виявляються неоднозначними та потребують більш цілеспрямованого вивчення.

Проведений аналіз психологічних досліджень показує стійкий інтерес до проблеми самоствавлення особистості. Значно активізувалися дослідження в

даній сфері останніми десятиліттями, і це пов'язується з тим, що «сфери впливу» самоствавлення є вагомими в різних аспектах діяльності людини [204].
Перейдемо до аналізу даних кореляцій ОСКС за методикою ОСО (див. табл. 3.26).

Табл. 3.26

Кореляційні зв'язки ОСКС та ОСО

	Sd	In	Se	Pp	Ds	Al	Au	Su
S			230*		-145		-152	
I	151		264*	203*				
II			150					
III		-174*	142		-209*		-224*	
IV			197*	192*				177*
1	166		176*	147		152		
2		-163	178*		-179*		-187*	
3			233*	174*				
5		-163						
6		-217*	136		-237*		-201*	
7	136		209*	142				

Примітка: 1) показники ОСО: S – глобальне самоствавлення; I – самоповага; II – аутосимпатія; III – очікуване відношення інших; IV – самоінтерес; 1 – самовпевненість; 2 – відношення інших; 3 – самоприйняття; 5 – самозвинувачення; 6 – самозацікавленість; 7 – саморозуміння.

Незалежність, дистанціювання, автономність – компоненти, які передбачають віддаленість та відстоювання власних інтересів та переконань, – знижують можливість фіксації уваги індивіда на таких особистісних параметрах, як глобальне самоствавлення, відношення (та очікуване) з боку інших, самозвинувачення, самозацікавленість. Логічно буде припустити, що самодостатня людина з превалюванням даних індикаторів не буде скрупульозно оцінювати себе, прослідковувати зміну оцінок власним діям тощо.

Проаналізуємо співвідношення параметрів ОЦС та ОСО, виходячи з даних, поданих вище (див. табл. 3.27-3.28). Слід відмітити, що аутосимпатія помічена додатнім зв'язком на практиологічному рівні, та паралельно

співвідноситься від'ємно з самопослідовністю (самокеруванням). Така розбіжність кореляцій, можливо, визначається проявом надмірної симпатії до себе, що межує з нарцисизмом, та разом з тим втратою регламентації власного життя, не налаштованістю на певний життєвий ритм, досягнення певних цілей.

Таблиця 3.27

Кореляційні зв'язки ОЦС та ОСО

	S	I	II	III	IV
Prx			159		
Asc	178*		146		249*
Trns	-155	-154		-151	
He			135		190*
Fri			185		
Fra			161		149
Gl	166			162	300*
Pu	129				
Gn	199*		147	130	199*
Alt		-143			
Sol				-177*	197*
Ext				-146	
Eni		-182*			
Asc		-200*	-210*		

Перейдемо до розгляду певних ціннісних орієнтацій самодостатності з індексами самоствавлення. Глобальне самоствавлення поєднується лише додатними зв'язками з глоричною, пугнічною (5%) та гностичною (1%) орієнтаціями. Це свідчить про те, що дані орієнтації мають важливе значення для усвідомлення особистості своїх можливостей, самооцінки, відчуття власної сили та значення, для формування певного способу дій згідно з поставленою метою. Самоповага має кореляційні співвідношення строго від'ємні – альтруїстична позначена кореляцією на рівні 5%, енігматична та аскетична – на рівні 1%. Це може означати, що яскраво виражена самоповага, яка характеризується егоїстичними нарцисичними проявами та самолюбубанням не може поєднуватися з жагою допомогти іншим, тому що немає місця турботам за інших, лише зацікавленість у самому собі. Прагнення до пізнання таємниць

буття та усвідомлене обмеження в насолоді також не можуть з'єднуватися з підвищеним відчуттям власної величі.

Таблиця 3.28

Кореляційні зв'язки показників ОЦС та ОСО (продовження)

	1	2	3	4	5	6	7
Prx				-152			
Asc	223*	214*	153			157	
Trns			-156			-206*	-173*
He			129			133	
Fri			145				
Fra			209*			203*	
Gl	173*	213*	190*			170*	
Pu	225*						
Gn	222*	236*				130	
Alt					180*		
Sol		-142	187*			225*	
Ext			184*			-203*	
Eni					147		270*
Asc			-159		149	-162	186*

Підкреслимо, як видно з таблиці (див. дод. 3.28), найбільшу кількість кореляцій виділяється з гностичною та глоричною орієнтацією самодостатності. Це пов'язано з бажанням та прагненням особистості усвідомити себе в світі, знайти засоби діяльності, самореалізації за рахунок власних сил, пізнавати все, що оточує. Тому й відношення інших, очікуване ставлення, самоінтерес, самовпевненість та інші індикатори сприяють зміцненню власних позицій, набуттю більшої самодостатності особистістю на шляху до «самовиховання», «самостворення».

Проаналізуємо співвідношення індексів самодостатності та самоставлення за поданими в таблиці результатами кореляційного аналізу відповідних методик – МАСС та ОСО (див. табл. 3.29).

Отже, бачимо, що індекси методики МАСС виявляють велику кількість значущих зв'язків з показниками самовідношення. Розкриємо їхні співвідношення та проаналізуємо особливості лише деяких кореляцій. Спершу

розберемо зв'язки глобального самоствавлення. Налічує даний параметр 4 кореляції, а саме: додатні кореляції прослідковано з конвенціональною самодостатністю ($p \geq 0,01$), акмеологічним рівнем ($p \geq 0,05$); з екзистенційною самодостатністю та праксіологічним рівнем на від'ємному рівні значущості (5%).

Таблиця 3.29

Кореляційні зв'язки показників МАСС та ОСО

	GR	SR	AS	EA	SI	SC	TO	SA	SG	SIn	Sun
Prot									-129*		
Exist	-133*	-146*									-204**
Oper		-133*	-185**			-143*		-132*			
Conv	184**	146*	170**	141*	215**	148*	164*	158*		134*	
Prax	-134*	-146*	-168**					-149*	-131*		
Acme	143*		129*	159*	160*		162*			165*	
Trnsc		139*							-150*		-164*
OP					-131*				-128*	-145*	
IA										-150*	
Conc								132*			
Abs									179**		
EI							136*				
Inter									131*		
NP											-168**
Etl									-159*		

Інша справа стосується питання співвідношень з параметром самоповаги: мають місце три індекси самодостатності від'ємного кореляційного зв'язку (екзистенційна, операціональна самодостатність та праксіологічний рівень – на рівні 5%); конвенціональна самодостатність та трансцендентальний рівень сполучаються додатними зв'язками 5% рівня значущості. Аутосимпатія додатно зв'язана з конвенціональною самодостатністю (1%) та акмеологічним рівнем (5%), але в той же час демонструються зворотні зв'язки на 1% рівні значущості з операціональною самодостатністю та праксіологічним рівнем. Очікуване відношення з боку інших як індикатор самоствавлення продемонструвало додатні зв'язки з конвенціональною самодостатністю та акмеологічним рівнем (на 5% рівні). Самоінтерес сполучається позитивними кореляціями з конвенціональним видом самодостатності (1%), акмеологічним

рівнем (5%) та від'ємно співвідноситься з зовнішньо пасивним типом самодостатності (5%).

Питання самодетермінації та самодостатності цікавили не тільки пересічних громадян, а й наукову спільноту [52; 122]. Зокрема С. Латре для демонстрації складнощів та порушення соціально-психологічної безпеки наводить проблему релігійної самоідентифікації (соціально обумовлені трансформації, які призводять до автономії та самовираження на шляху до трансцендентального) [163, с. 139].

Таблиця 3.30

**Результати кореляційного аналізу між показниками тестів
самодостатності та самодетермінації**

Показники методики МАСС та само детермінації				Показники методики ОСКС та само детермінації					
	At	Sf-exp			At	Sf-exp			
Conv		143		Sd	168*				
Prx	139			Se	266*	292*			
Acm		145		Pp	213*	152			
Sf-Tr	152	163		Ds		-152			
Показники методики ОЦС та само детермінації									
	Fra	Gl	Pu	Gn	Sol	Eni	Asc	Acme	Trnsc
At	185*	136	245*	183*		-190*	-130	265*	155
Sf-exp	230*				-164	-190*	178*		-195*

Примітки: тут і надалі показники тесту самодетермінації: At – автономія, Sf-exp – самовираження.

Простежимо взаємовідносини між показниками самодостатності та самодетермінації за методикою К. Шелдона та Е. Десі в адаптації Є. М. Осіна (див. табл. 3.31). Відмітимо, параметр «автономія» самодетермінації та показник «автономність» самодостатності взагалі не пов'язані між собою. Це пояснюється дещо відмінним тлумаченням термінів: у дослідженні самодостатності автономність розглядається як здатність жити наодинці, комфортно та без зовнішнього втручання. У тесті самодетермінації автономія представляється впевненістю у можливості вибору в життєвих ситуаціях, а самовираження є нічим іншим, як переживання життя згідно власних бажань,

потреб та цінностей. Отож, як компонентна складова самодостатності автономність не завжди має бути наслідком автономії, вибору в конкретній життєвій ситуації. Автономність передбачає більш глобальну, домінуючу характеристику людини, що може окреслюватись як прояв її автономії.

Корелюючі змінні з автономією та самовираження ціннісні орієнтації самодостатності є наступні: фратернативна, глорична ціннісна орієнтація, пугнічна, гностична, солітюдна, енігматична, аскетична ціннісні орієнтації. Зробимо акцент на тому, що всі ці ціннісні орієнтації виявляють акмеологічний чи трансцендентальний рівні самодостатності, оминаючи практиологічний.

В умовах розгляду самодостатності за аспектами життєдіяльності виділяється аксіологічний параметр, який претендує на першість серед інших аспектів через визначення особистісних ціннісних орієнтацій, цілей та переконань [29]. Результати нашого дослідження співвідносяться з підсумками праць таких відомих вчених, як [154; 163; 217], які описували набуття індивідом самодостатності завдяки переживанню внутрішньо особистісної цілісності в умовах оптимізації відношення до власної тілесності та визначення внутрішнього простору людини та тим самим наблизилися до розуміння самодостатності як багаторівневого структурного утворення. Завдяки єдності біологічного й духовного у повсякденній діяльності людини створюється гармонія її сутнісних (тілесних і духовних) сил [223].

Завдяки ємким та інкорпорованим тлумаченням поняття самодетермінації та її складових передбачуваними є взаємозв'язки з показниками самодостатності (МАСС). Наприклад, конвенціональна, самотрансцендентальна самодостатність та акмеологічний рівень самодостатності корелюють з самовираженням (5%). Підкреслимо, дані типи самодостатності є показниками аксіологічного аспекту вимірювання самодостатності та потребують більш конкретного визначення. Отже, отримані дані свідчать про можливість розкриття сутності взаємовідносин самодостатності та самодетермінації через подальше вивчення особливостей прояву цих двох феноменів в контексті життєвих ситуацій.

3.6. Соціально-психологічна адаптація та задоволеність життям як кореляти самодостатності

Зазначимо, що на сьогоднішній день зв'язок соціально-психологічної адаптації та самодостатності не досліджувався емпірично, хоча й представляє собою предмет широкого інтересу з боку науковців. Адаптація в різних наукових підходах розглядається у дихотомічному поєднанні адаптація-деадаптація; в першому випадку – це стан, пов'язаний з відсутністю переживання загрози, а в другому – з вираженими емоціями [169]. На засадах концепції О. М. Леонтьєва (активний процес засвоєння соціального досвіду, ролей, оволодіння навичками спілкування) і праць С. Л. Рубінштейна та Б. Г. Ананьєва про взаємовідношення особистості та середовища (як засіб психологічної включеності в діяльність та спілкування) [87, с. 123].

Враховуючи усі вищезнаначені підходи, зазначимо, що деякі індекси самодостатності, на нашу думку, підтверджуються експериментально [25]. Було використано методику визначення соціально-психологічної адаптації – «СПА» (К. Роджерс, Р. Даймонд, в адаптації О. К. Осницького, 2004). Не вдаючись до подробиць опишемо лише деякі взаємозв'язки індикаторів самодостатності та інтегральних показників адаптивності, які можуть окреслити перспективу дослідження взаємовпливів цих двох феноменів (див. табл. 3.31).

Отже, наявна психодігностична картина виявляє додатні кореляції інтегрального показника адаптації з самоефективністю, цілеспрямованістю, саморозумінням (усі на 1%) та від'ємні з дистанціюванням (1%) і автономністю (5%). Ідентичні взаємозв'язки показує й інтегральний параметр прийняття себе. Це пояснюється тим, що соціально-психологічна адаптація особистості, яка проходить завжди у соціумі, поза його межами буде неуспішною, або навіть перейде у полюс деструктивного непристосованості. Автономності та дистанціювання зростатимуть, коли якщо соціум не бажатиме включити індивіда до міжособистісних стосунків, заперечуватиме будь-яку діяльність із заохочуванням інших людей.

Таблиця 3.31

Кореляційні зв'язки ОСКС та СПА

	Sd	In	Se	Pp	Ds	Al	Au	Su
Ad+			199*		-138		-159	178*
Ad-			-288*	-217*	176*			
AD			307*	225*	-210*		-168	169*
Sp+			189*					170*
Sp-			-274*	-250*	202*	-145	142	-154
SP			244*	220*	-191*		-132	184*
Aco+				155*	-206*		-154	
Aco-		179*	-168*		329*		182*	
ACO			171*	148	-328*		-213*	
Ec+			163	152				
Ec-			-229*	-178*				
EC			268*	203*				
Inl+	190*					168*		182*
Inl-			-160	-163	164			
INL			164	188*	-152			
Dom			161	132				
Gd			-136					
DED	140		188*	159				
Esc			-135		212*			

Примітки: тут і надалі: 1) показники СПА: Ad+ – адаптивність; Ad- – дезадаптивність; AD – інтегральний показник адаптивності; Sp+ – прийняття себе; Sp- – неприйняття себе; SP – інтегральний показник прийняття себе; Aco+ – прийняття інших; Aco- – неприйняття інших; ACO – інтегральний показник прийняття інших; Ec+ – емоційний комфорт; Ec- – емоційний дискомфорт; EC – інтегральний показник емоційного комфорту; Inl+ – внутрішній контроль; Inl- – зовнішній контроль; INL – інтернальність; Dom – прагнення до домінування; Gd – веденість; DED – інтегральний показник домінування; Esc – ескапізм (прагнення уникати проблем).

Проте знання про власний потенціал та вміння його використати у конкретний момент, цілеспрямованість та цілепокладання, розширене знання про себе самого – ось ці параметри, які підкріплюватимуть адаптацію в соціумі та сприятимуть зберіганню психологічного гомеостазу особистості.

Прийняття інших як один з індикаторів психологічної адаптації в суспільстві додатно поєднується з самоефективністю (1%), цілеспрямованістю (5%) та негативно з дистанціюванням та автономністю (обидва параметри на 1% значущості). Зрозуміло, що з'являються нові цілі, до яких людина прагне зі включенням у суспільну діяльність, зростає внутрішній потенціал людини, який вона може задіяти у ситуації необхідності, але коли відсутній контакт з іншими людьми, то її оточення сприймається неадекватно, як загрозу внутрішньому гармонійному стану.

Цікаво зазначити, що у статті І. Галецької узагальнено теоретико-методологічні та емпіричні засади для дослідження психологічних чинників соціальної адаптації. Оскільки самоефективність тлумачиться як прагнення до незмінної особистої компетентності подолання стресових обставин, використання тесту «ШОСЕ» сприятиме визначенню здатності успішно адаптуватися до життєвих змін, що дає змогу розглядати самоефективність як індикатор якості життя в певний період [46, с. 91-101].

На черзі опису та аналізу представлені кореляції ОЦС та індикаторів СПА (див. табл. 3.32). Не висуваючи метою опис усіх зв'язків, зробимо огляд певних кореляцій.

Отож бачимо, що гедоністична орієнтація сполучена на рівні 5% з індексом соціально-психологічної адаптація як такої; ця ж орієнтація має прямі зв'язки з прийняттям себе (1%), емоційним комфортом (5%). Це засвідчує, що людина, яка насолоджується життям, відчуває комфорт особистісного характеру, відчуває себе комфортно та пристосованим до соціально-психологічних обставин, позитивно себе сприймає. В даній ситуації можемо передбачити, що як один з параметрів адаптації – прийняття інших – виявляє інший бік, з якого самодостатня людина практиологічного рівня може не вважати інших джерелом збагачення або конкурентами у звеличенні будь-якого капіталу, а позитивно ставиться до оточуючих.

Таблиця 3.32

Кореляційні зв'язки ОЦС практиологічного та акмеологічного рівнів і тесту адаптації

P	Показники ОЦС								
	He	Fri	Ak	Di	Fra	Gl	Pu	Gn	Alt
Ad+	153				261*		147		
Ad-					-172*	-132	-190*	-176*	
AD					249*		202*	163	
Sp+	197*				215*				
Sp-						-147	-129	-181	
SP					152	142	128	183	
Aco+			128		227*				
Aco-					-237*				
ACO				-138	282*				
Ec+	159				221*				-130
Ec-					-157	-152	-132		179*
EC					203		130		-203*
Inl+		-169*	-131						
Inl-							-195*	-168*	
INL			-158				134	173*	
Dom						189*	140		
Gd							-191*		
DED						176*	186*		
Esc				195*					

Встановлений від'ємний зв'язок фратернативної ціннісної орієнтації з параметром дезадаптації ($p \geq 0,01$) вказує на те, що дружелюбна особистість, яка не нехтує міжособистісними зв'язками, стає на шлях соціально-психологічної адаптації. Проте цікаво, що наявні прямі кореляційні співвідношення з прагненням до домінування та інтегральним показником домінування (1%). Це нібито пояснює, що особистість, яка спрямована на подолання зовнішніх перешкод, рішуче діє, хоче перемагати та самостверджуватися, вона демонструватиме завзяття та домінування у соціальних відношеннях, та це буде затвердженням впевненої та успішної адаптації. Альтруїстичний параметр отримав лише три кореляції: додатного 1% рівня значущості з емоційним дискомфортом, а від'ємного з емоційним комфортом (5%) та інтегральним

показником емоційного комфорту. Даний випадок ми можемо прокоментувати виходячи з тої ідеї, що емоційний комфорт людина не відчуває, тому що в разі потреби допомоги з боку іншого їй необхідно спланувати свою діяльність та особисті інтереси таким чином, щоб не змішувати їх зі справами іншої людини. Коли індивід може відмовитися від того, що спланував, відсікти власну волю, він цим самим може підставити третю особу, яка приймає участь в його житті в контексті певної ситуації та залежить від неї. І тому особистість може відчувати деякі сумніви, чи не спровокує когось на негатив, допомігши іншому, чи не затримує це вирішення проблем його знайомого, який раніше запитував про допомогу.

Наведемо результати взаємозв'язків ціннісних орієнтації самодостатності на трансцендентальному рівні та показників адаптації (див. табл. 3.33).

Таблиця 3.33

**Кореляційні співвідношення показників ціннісних орієнтацій
трансцендентального рівня, двох рівнів та адаптації особистості**

P	Показники ОЦС				Рівні за ОЦС	
	Sol	Ext	Eni	Asc	Asc	Trns
Ad+	-202*	-160		-214*	161	-130
Ad-		152		200*	-210*	156
AD	-202*	-211*	-145	-280*	224*	-220*
Sp+	-162	-131		-166*	143	
Sp-	167	146		192	-182*	155
SP	-200*	-166		-222	197*	-182*
Aco+	-178*	-147		-170		-140
Aco-	159	193*		212*	-180*	211*
ACO	-238*	-235*	-145	-260*	182*	-253*
Ec+				-191*		-143
Ec-			142	163	-136	130
EC	-134		-163	-237		-187*
Inl-			206*	140	-143	175*
INL			-167	-171*		-164
Dom	-131				142	
DED					152	
Esc			186*			

Численні кореляційні зв'язки параметрів показують, що домінуючими є

співвідношення з показниками саме акмеологічного та трансцендентального рівня, які окремо наведені в таблиці. Характеризуючи кореляції, зазначимо, що за кількістю отриманих результатів показник солітюдної та аскетичної орієнтацій самодостатності виділяються на рівні трансцендентальному, а рівні за ОЦС мають багато значущих співвідношень, половина з яких – обернені.

Оглянемо окремі зв'язки індексів адаптації та самодостатності, які грають найважливішу роль в визначенні феномену. Отже, як свідчать дані таблиці, ціннісні орієнтації на трансцендентальному рівні мають строго від'ємні співвідношення з окремими чи інтегральними показниками адаптації, прийняття себе, прийняття інших, емоційного комфорту, інтернальності та навіть домінування (солітюдна орієнтація на 5% рівні). Цікаво, що енігматична орієнтація додатно корелює з ескапізмом. Втім, це було передбачено, але установлений зв'язок обґрунтовує ідею, що прагнення до невідомого, пошук відповідей на таємниці буття означає втечу від реального, практичного життя. Замріяність, зачарованість дивними та високими ідеями не зближує людину з тою буденністю життя, з якою суспільство зіштовхується щодня. Саме таким чином будується «стіна ізоляції», відмежованість особи від зовнішнього світу, проявляється її незацікавленість у налаштуванні соціальних відносин. Однак індивід не передчуває емоційний комфорт; і може бути це через надмірний контроль за власними емоційними проявами, або невираженість емоцій взагалі, холодність, відчуженість та заглиблення у себе. Щодо питання рівнів за ОЦС та їхніх зв'язків з показниками соціально-психологічної адаптації, то акмеологічний рівень демонструє лише додатні співвідношення з позитивними показниками адаптації, натомість у той же час трансцендентальний має майже таку ж кількість кореляцій виключно з негативними параметрами (дезадаптація, несприйняття, дискомфорт тощо). Виразні та красномовні кореляції переконують у тому, що соціально-психологічна адаптація не може бути діагностована у осіб на трансцендентальному рівні самодостатності.

Зауважимо, особистість праксіологічного рівня самодостатності характеризується помірною соціально-психологічною адаптацією;

акмеологічний рівень є підґрунтям для діагностування виразного ступеню адаптації; нарешті трансцендентальний рівень визначається соціально-психологічною дезадаптацією з усіма похідними характеристиками.

Цікавим планом дослідження також являється вимірювання показників тесту соціально-психологічної адаптації на фоні діючих індикаторів мультирівневого аналізу структури самодостатності (див. табл. 3.34).

Табл. 3.34

Кореляційні зв'язки МАСС та тесту адаптації

P	Показники методики МАСС											
	Prot	Auth	Oper	Conv	Prax	Acme	OA	IA	Prim	Intra	Inter	Sf-Tr
Ad+											187*	192*
Ad-								135				
AD				148								
Sp+											159	131
Sp-							131	150				
SP						138						135
Aco+		165		195*		219*			-129		218*	161
Aco-				-144	-184	-138						
ACO	-168	145		200*	-158	204*					183*	
Ec+				191*		180*					179*	151
Ec-				-135				155				
EC				189		143	-135	-151			132	
Inl+									-140	215*		131
Inl-				-158								
INL			-169*	192*								

Бачимо, що не мають зв'язків показники МАСС з індексами домінування, відомості, інтегральний показник прагнення до домінування та ескапізму. Наявні від'ємні та додатні співвідношення. Здебільшого індикатори являють кореляції 5% рівня значущості. Наприклад, Auth пов'язаний з Aco+ та ACO як інтегральним показником на тому ж рівні. І зовсім недивно, що аутентична самодостатність означає позитивну налаштованість на співробітництво з іншими, а тому й зумовлює прийняття інших людей, товариське ставлення до оточуючих. Таким же чином пояснюємо зв'язок Conv з тими ж самим показниками. Оскільки людина конвенціональної

самодостатності жадає збереження загальнолюдських моральних цінностей, традицій, тому уникати колективу не буде. Співіснування в соціальному просторі позначатиме позитивне налаштування, потяг до людей, які й продукують ті самі цінності та мораль. Логічно зазначимо, що й емоційний комфорт відчує особистість, яка спокійно почуває серед людей, нібито у «своїй тарілці». Ось й підтверджено це кореляцією 1% рівня значущості з конвенціональною самодостатністю. Не будемо слідкувати за кожним зі зв'язків, а узагальнимо, що доводи на користь трьохрівневої структури, яку висвітлено в першому розділі дисертації, відбито у зв'язках з показниками соціально-психологічної адаптації. Вважаємо, що нерозривними показниками саме адаптації є маркери акмеологічного рівня. Що стосується примітивного праксіологічного рівня та підвищеного трансцендентального, то річ в тім, що ці екстрапольовані рівні викреслюють різні спрямування особи – на себе або на світ в цілому, не розділяючи, де є межа суспільного та мого власного. Тому й соціальна адаптація може бути порушена, так як і психологічні її показники налагодження стосунків з соціумом через власні цілі та ідеали особистості.

Евдемонічний концепт Епікура визначив наперед зв'язок задоволеності життя, переживання стану щастя з самодостатністю. Досягнути стану самодостатності, згідно філософу Епікуру, можна лише злившись зі світом в цілому, або повністю ізолюючись з від світу [59, с. 117-131]. Аспект задоволення життям в працях вітчизняних науковців (С. В. Хутка, І. С. Горбаль, Ж. П. Вірна, О. Кузьмінська, Т. Кириленко, Н. Водоп'янова, Ю. А. Анташко) окреслили певні ідеї, вивчення категорії самодостатності у контексті позитивної оцінки задоволення життям. Поняття «задоволення» виходить з тлумачення «задовольняти», тобто бути відповідним чийсь вимогам, як зазначає Ж. П. Вірна. Автор відмічає, що оціночний компонент ставлення до життя, емоційна складова задоволеності детермінована інтерперсональними чинниками. Отже, адаптаційний потенціал людини залежить від її ставлення до життя, а конкретніше – від ступеню задоволеності. Усе підкреслює, що задоволеність життям відповідає адаптаційному фону життєвої реалізації

молодої людини, а «формування позитивного мислення як здатності конструктивного сприйняття життєвого досвіду, підвищення внутрішнього благополуччя особистості» становляться одним з засобів підвищення ступеню задоволеності життям та його процесами [42, с. 20-25]. У дослідженні суб'єктивного благополуччя та задоволеністю життям І. С. Горбаль [51, с. 154-155] було визначено, що показник суб'єктивного віку та задоволеності життям у чоловіків (літній вік) проявляє зв'язок з задоволеністю саме аспектів активного відпочинку, роботи, самостійністю, розвагами, стосунками з дітьми. Жінки (також літній вік) виявили окрім означених вище з соціалізацією, освітою, саморозумінням, стосунками з друзями, можливістю допомагати іншим, творчістю.

Проаналізовані уявлення про якості та характеристики ідеального романтичного партнера у емпіричному дослідженні Ю. А. Анташко [4, с. 23-26] показали, що здібність насолоджуватися життям, життєлюбство (гедонізм) та самодостатність є одними з значущих факторів, які пріоритетні у виборі партнера. Можемо сказати, що зв'язок між собою гедонізму та самодостатності у межах дослідження романтичної спрямованості особистості наштовхнуло на думку, що задоволеність життям, відчуття радості від переживання буття та самодостатність, якої набуває людина у діяльності та спілкуванні, потребує більш широкого вивчення через індикатори задоволеності.

Визначення показників життєвої задоволеності особистості проводилося за допомогою тесту «Методика дослідження індексу життєвої задоволеності» (ИЖУ) (А. Neugarten, R. Navighurst, S. Tobin, адаптація Н. В. Паніної). Нижче подані результати кореляційного аналізу показників тесту ОСКС та індексу життєвої задоволеності (див. табл. 3.35). Параметри «самостійність», «незалежність», «автономність» і «саморозуміння» не корелюють з показниками задоволеності життям. Такі дані можуть свідчити про те, що питання задоволеності життям не є головною проблемою імовірно самодостатньої людини, і це можливо пов'язане з тим фактом, що на рівні трансцендентальної самодостатності особистість не турбують цілі, пов'язані з

пошуком засобів задоволення життям, а сам факт своєї особистої екзистенції сприймається як величне придбання в ході персональних трансформацій і життєдіяльності.

Таблиця 3.35

Результати кореляційних зв'язків параметрів самодостатності та індексу задоволеності життям

	IL	CAG	CAAG	PES	GMF	SLI
Se			220*	189*	144	191*
Pp	153				170*	
Ds		-130	-178*	-146		-186*
Al			161			

Примітка: тут і надалі показники задоволеності життям: IL - інтерес до життя; CAG – послідовність в досягненні цілей; CAAG – узгодженість між поставленими та досягнутими цілями; PES – позитивна оцінка себе і власних вчинків; GMF – загальний фон настрою; SLI – індекс задоволеності життям.

І отримання задоволення від життя є не самоціллю існування як гедонічна орієнтація індивіда, а лише наслідком його глибинних роздумів і самоспоглядання, як результат його самоаналізу та помірної участі в соціальних процесах. Підтвердження цих думок знаходимо в працях О. В. Вознюка, який веде дискусію про потенційні та актуальні сутнісні характеристики особистості, даючи оцінку спрямованості та способом співвіднесення людського інтересу з громадськими та рівнем домагань, а також говорячи про інтегральне ядро духовного світу людини та її самосвідомого початку [43]. Є також роботи, в яких позначена зв'язаність параметрів самодостатності та життєвої задоволеності. Так, К. О. Колосов і Г. В. Пучкова [91, с. 141-146] у результаті емпіричного дослідження прийшли до висновку щодо негативного взаємозв'язку рівня задоволеності життя і самодостатності особистості. Самодостатність авторами розглядається як особистісне спрямування, причому більш вузько: як прагнення, пов'язані з тим, щоб жити індивідуально, бути відокремленим, автономним від інших; як прагнення до незалежності, схильність робити те, що самій людині здається правильним.

У нашому дослідженні найбільшу кількість зв'язків серед компонентів рівневої структури самодостатності продемонстрували самоефективність і дистанціювання, причому самоефективність має виключно позитивні, а дистанціювання – лише негативні зв'язки. У працях Р. Л. Кричевського [102], Т. О. Гордєєвої [52], К. М. Гайдар [45] самоефективність тлумачиться у складі особистісних характеристик як уявлення людини про свої можливості бути продуктивним у діяльності, спілкуванні, впевненість у реалізації себе.

Дистанціювання як показник ступеня включення в суспільні відносини і регулювання залученості в практичну діяльність у союзі з показниками життєвої задоволеності буде свідчити про підвищення або зниження інтересу в самоствердженні в конкретних соціальних відносинах [43]. Цей індекс із зв'язками свідчить про те, що, можливо, стан задоволення власним життям самодостатньої особистості залежить від досягнення цілей і цілепокладання загалом, послідовністю у здобутті позитивних результатів. Цілеспрямованість як ознака індивіда стає позитивною характеристикою способу життя активної розвивається самодостатньої особистості, яка не стоїть на місці, а прагне нових відкриттів і працює над тим, як поліпшити своє становище, будь-то в професійному або особистісно-побутовому сенсі. При цьому є відомості, що поряд з цілеспрямованістю виділяються такі позитивні характеристики, як ініціативність, наполегливість, самоконтроль, самокритичність, визначають людини, яка самореалізовується [78]. Альтруїзм позитивно пов'язаний з узгодженістю (між поставленими і досягнутими цілями) на 5% рівні значущості. Виявлені зв'язки з праксіологічним ($p \geq 0,05$) і акмеологічним ($p \geq 0,01$) рівнями самодостатності свідчать про те, що, ймовірно, самодостатня людина як істота соціальна, але при цьому регулює міру взаємодії, здійснюючи альтруїстичні наміри, надаючи допомогу, і таким чином включаючись у соціальні процеси йде від шляху примітивного самозабезпечення (праксіологічний рівень) до самореалізованого, проактивного здійснення персональної винятковості в соціальному оточенні. Оскільки показники узгодженості між поставленими і досягнутими цілями здобули кореляційний

зв'язок з альтруїзмом, можна припустити, що без ідеї реалізувати певні цілі не буде персонального зросту людини у соціумі.

Переходимо до аналізу ціннісних орієнтацій самодостатності, які корелюють з показниками індексу задоволеності життям (див. табл. 3.36).

Таблиця 3.36

Кореляційні зв'язки між показниками ОЦС та індексом життєвої задоволеності

Показники ОЦС:	IL	CAG	CAAG	PES	GMF	SLI
Actm	152		152		169*	202*
Trns	-145				-146	-155
He				167		
Gl		134		157	134	161
Pu	142		135		188*	132
Gn			160			170*
Ext						-132
Eni	-133				-173*	
Asc						-135

Прокоментуємо лише деякі значущі кореляції між показниками. Трансцендентальний рівень із енігматичною ціннісною орієнтацією самодостатності виражають від'ємні кореляції з інтересом до життя. Це досить дивно, тому що саме на цьому рівні особистість споглядає життя зі сторони, цікавиться смислами існування, пошуком таємниць. Також загальний фон настрою демонструє від'ємні зв'язки з даними параметрами. Аскетична ціннісна орієнтація виявила від'ємний зв'язок з інтегральним показником задоволеності життям. Для пояснення та більш зрозумілого оперування отриманими даними кореляціями звернемося до ідей А. Конт-Спонвіля, який розглядає аскетизм (яка є, безсумнівно, основою аскетичної ціннісної орієнтації самодостатності) у двох площинах: аскезу, тобто принцип поведінки гранично можливої стриманості в реалізації потреб, що звеличена у розряд життєвого правила або доктрини. В першому випадку – це перегин, у другому – очевидна помилка. А ось задоволення, на думку французького філософа-матеріаліста та

прихильника атеїзму, здатне навчити людину більшому [96, с. 51]. При цьому гедонічно спрямована людина, метою життя якої є насолода благами, визначає гедоністичний тип «смісложиттєвого розуміння», як зазначає К. В. Карпінський [84]. Особистість аскетичного «життерозуміння» (страждальницького) протиставляється гедоністичному, та підкоряє власні щохвилинні віддалені бажання віддаленим життєвим цілям, реалізує «життєву участь». Вважаємо, що результати аналізу за кореляціями підкреслили, що при стриманому житті оцінка якості не є метою, а при тяжінні до задоволень людина оптимістично оцінює себе та вважає правильними власні вчинки.

Оглянемо показники багаторівневого аналізу структури самодостатності та індексу задоволеності (див. табл. 3.37).

Таблиця 3.37

**Кореляційні співвідношення між показниками МАСС та індексу
життєвої задоволеності**

Показники МАСС	CAG	CAAG	PES	GMF	SLI
Auth		144			
Oper			-198*		
Conc		199*	164		191*
Prax		-150			
Acme	130	216*	-130		161
Prim	-143				
Intra		-165			
Egf		248*		158	162

По-перше, зазначимо, що інтерес до життя як індикатор життєвої задоволеності не має жодної кореляції з показниками МАСС. У контексті визначення зв'язків даних двох методик, слід сказати, що здебільшого присутні індикатори праксіологічного та акмеологічного рівнів, та отримані результати виявили певну новизну у розумінні природи самодостатності. Так, наприклад, праксіологічний рівень самодостатності від'ємно корелює з узгодженістю між поставленими та досягнутими цілями; останнє виявляє ідентичний зв'язок з інтраперсональною самодостатністю, чим дещо ускладнює первинне поняття

соціального аспекту самодостатньої людини на акмеологічному рівні. Даний взаємозв'язок показників лише намічує ідею, що інтереси інших людей, спрямування допомогти чужим можуть стати провокуючим фактором невизначеності людини – чи може вона здобути результат, якого жадає.

У дослідженні С. В. Жолудевої та О. С. Шушуріної жінок-педагогів, було виявлено, що домінуючим типом відношення до оточуючих був альтруїстичний, що включає шанобливе ставлення, прояв теплоти, бажання бути визнаним, домінування цілей інших, а не власних, допомога. Натомість егоїстичний тип виявив зв'язки з задоволеністю життям; це пояснюється тим, що якщо жінка егоїстична, спрямована на себе, самозадоволена, пихата, то вона у більшій мірі задоволена життям та роботою порівняно з іншими [67]. Частково наші кореляції підтверджують підсумки вищезазначених авторів.

Сконцентруємо увагу на від'ємних кореляціях оцінки власних вчинків, які виокремлюють операціональну самодостатність (1%) та акмеологічний її рівень (5%). Те, що збуджує інтерес у даному розкладі, є думка, що із налаштованістю на рутинні дії, не виражену ініціативу, людина, яка пасивна та відособлена від соціуму, почуває задоволення, коли знаходиться в центрі загальної уваги, у випадку коли їй самій пропонують щось, не буде позитивно себе оцінювати, та так само і на акмеологічному рівні, коли людина спрямована на взаємодію з соціальним оточенням, вона теж не піклуватиметься про власну позитивну оцінку. Але єдиною додатною кореляцією (5%) прослідковується з конкретною самодостатністю. Цікавим спостереженням-умовиводом ділиться Б. Шебіб: сутність ефективного планування особистості є конкретизація цілей, ідентифікація та оцінка альтернативних шляхів діяльності та саме здобутку цілей, оцінка власних дій. Без систематизації та конкретизації свого життя індивід стає жертвою фрустрації та забуття. Виявлення та уточнення своєї поведінки та антиципація можливих перешкод у житті вимагають у людини більшої наснаги та сприяє змінам в особистому житті та підтримці «клімату успіху» й надії [264, с. 222-223]. Звідси й розуміємо: конкретна самодостатність може бути поштовхом до змін людини, яка стоїть на порозі невдачі або

величезного успіху. А разом із тим позитивна налаштованість, рішуча готовність до дій обумовлюють задоволеність станом в певний період життя.

Через домінування егофільного інстинкту у людині, можливе загострення почуття безпеки та вимоги опіки, тривожність на шляху до нового. Кредо таких людей є їхня безпека та здоров'я. Підозрілість, самовразливість, прив'язаність до почуття комфорту [196, с. 180]. Егофільний показник самодостатності має особливий прямий зв'язок з фоном настрою, який виражає оптимізм, задоволеність життям. Це підкреслює передбачення, що коли людина піклується про себе, переймається потребами, то й оцінюватиме життя щасливим та приємним, якщо цей стан непорушності та легкості буде підтримуватися ззовні різного роду матеріальним благами.

3.7. Психологічні особливості профілів з різними рівнями самодостатності та показниками самотності і міжособистісної залежності

По-перше зазначимо, що диференціюючою методикою, обраною для виділення різних профілів, був опитувальник ОЦС. Наявність досить значної кількості індикаторів ціннісних орієнтацій та вмісту послідовних рівнів самодостатності (18 параметрів), дала змогу виокремити велику кількість профілів для порівняння показників. В нашому дослідженні було виділено 4 угруповання профілів, які, у свою чергу представляли той чи інший рівень самодостатності, на котрий було зосереджено увагу. Таким чином, було отримано профілі з високими, середніми та низькими показниками усіх трьох рівнів. Отже, в результаті було отримано наступні групи профілів, відмінності яких ми досліджували: 1) ВВВ, ССС, ННН (показники усіх рівнів дуже високі, середні та незначні, малі); 2) ВСН, ССН, НСН (увагу приділено праксіологічному рівню, який відрізняється в угрупованнях); 3) НВН, НСН, ННН (інтерес представляє показник акмеологічного рівня, який розрізняється у профілів); 4) ССН, ННС, ННН (обрані групи дають змогу розрізнити низький та середній результат за трансцендентальним рівнем, неможливість вивести ННВ

групу полягає у відсутності респондентів, які відповіли в тестуванні даним чином). Оскільки кількість груп профілів сягає 12, то масштабне висвітлення відмінностей кожної групи за всіма психодіагностичними методиками було б дуже трудомістким та сприяло б значній розгалуженості та децентрації нашого наукового пошуку. За визначну групу профілів було виділено першу, в якій критерієм розрізнення профілів є однаковий ступінь вираженості усіх трьох рівнів – високі, середні чи тільки низькі результати, здобутими у ході тестування за ОЦС. Проте, застосування статистичної перевірки достовірності відмінностей за параметричним критерієм t-Стюдента показав значущі відмінності, які диференціюються у представників усіх груп (див. додатки Г).

Оглянемо відмінності профілів людей з різними рівнями самодостатності за угрупованнями. Група профілів ВВВ-ССС-ННН, яку ми надалі докладніше розберемо, виявила велику кількість відмінностей за багатьма показниками тестів експерименту. Окреслимо, які ж саме статистично значущі відмінності виявлені між групами. Задля зручності та коректного опрацювання даних було поділено профілі ВВВ, ССС та ННН у пари статичних сукупностей – відповідно ВВВ-ННН, ВВВ-ССС та ССС-ННН.

Перша пара профілів виявила такі відмінності показників на рівні $p \leq 0,01$ та $p \leq 0,001$: В, G, MD, Plo (з переважання групи ННН); L, Au, Eg, He, Fri, Ak, Di, Fra, Gl, Pu, Gn, Alt, Sol, Ext, Eni, Asc, T, M1, M7, S, II, 1, Oper, Prim, F₀, TC_Ф, ЭЗ_С (превалює група ВВВ). На рівні тенденцій – Q3, Rs, Ad-, Sp-, A₀ (переважає ННН) та між показниками M9, Rst, 2, 3, DED (переважно група ВВВ). Отже, можна сказати, щодо відмінностей у проявах особистісних рис, самодостатні особи профілю ВВВ на відміну від ННН характеризується більшою вираженістю автономності в структурі самодостатності, підозрілістю, ціннісними орієнтаціями, які притаманні здебільшого акмеологічному рівню та трансцендентальному, свободою, відкритістю, прагненням до прояву лояльності у суспільстві, цінністю матеріального успіху, високим ставленням до себе, аутосимпатією, самовпевненістю, схильністю до рутинних дій, усвідомленням негативу в оточуючому середовищі, звуженості уявлень про світ

навкруги та соціум, застережливістю звернення до інших, більшою вірогідністю переживання початку кризи еґо-ідентичності в статусі фіксації, емоційної зрілості в статусі зумовленої еґо-ідентичності, тобто в кризовому періоді, коли людина бажає виплутатися із кола сильних переживань, не визнає власних емоцій. Якщо придивитися уважно, то побачимо ті аспекти та риси, які властиві людині вираженості певного рівня. Наприклад, рутинність дій та примітивізм сприйняття світу – праксіологічний рівень, високе ставлення до себе, відкритість, свобода – акмеологічний рівень. Нарешті, невизнання, приховування емоцій, підозрілість, застережливість у соціальних контактах обумовлюють поведінку самодостатньої людини трансцендентального рівня. Профіль ННН характеризується показником високого інтелекту, високою нормативністю поведінки (силою «над-Я»), високою самооцінкою, позитивним сприйняттям самотності. Щодо статистичних тенденцій даних груп, очевидно, що високий самоконтроль, ресурс самотності, дезадаптивність та несприйняття себе відносяться до групи ННН. Не можна стверджувати точно, що дані результати ми б отримали у повторному експерименті, проте бачимо, що деякі ідеї, що підтверджують складнощі життя самодостатньої людини.

Поговоримо про відмінності профілів групи ВВВ-ССС. Отже, відрізняється ВВВ-профіль наступними показниками: L, SLI, Eg, Fri, Ak, Di, Fra, Pu, Epi, M1, Pr, S, II, 4 на рівні $p \leq 0,01$ та $p \leq 0,01$, а показники, які характеризують СССР, – Ad-, Gd, ЭЗ_А. На рівні тенденцій ВВВ визначається відмінностями параметрів QIII, M7, Lm, GmL, Prim, TC_Ф та ЭЗ_С. Що стосується відмінностей, виділених на рівні тенденцій з перевагою ВВВ, то бачимо, серед виокремлених B, G, Js, Inl+, Etl. Тому розуміємо, що самодостатній особистості властиві підозрілість, оптимізм та позитивність при задоволеності життям; певні ціннісні орієнтації, які характеризують праксіологічний та акмеологічний рівень; свобода і відкритість, активна участь у процесі життя, інтерес до оточення, високе ставлення до себе, аутосимпатія, самопослідовність; в меншій мірі можна припустити, що наявні кортикальна активність, збудженість та готовність до дій, ідея матеріального збагачення та

успіху, сприйняття життя як підконтрольного процесу, де людина є хазяїном, висока осмисленість життя, примітивність бачення світу в рефлексивно-когнітивному аспекті, стала відповідальність за вибір, емоційні переживання, які людина не хоче визнавати. Натомість самодостатня людина профілю ССС описується через характеристики веденості, дезадаптивності, прийняття та довіри власним емоціям; конкретністю мислення, нормативністю поведінки, оцінкою стана самотності як позитивного явища, котрий несе радість та заспокоєність; схильністю приписувати причини зовнішніх подій не собі, а оточенню тощо.

Дещо інакше статистично значущі відмінності профілів ССС та ННН виокремлені показниками Dd, Au, Eg, He, Ak, Di, Gl, Gn, Alt, Sol, Ext, Asc, T, Oper, Prax, 5, NP (з перевагою ССС). Рівень тенденцій при цьому означив параметри Q2, 2, Aco-. У свою чергу, ННН виражається відмінностями IL, 4, а на рівні тенденції продемонстровані F та II. Це означає, що порівнюючи ці два профілі, більшої відчуженості від соціальних контактів відчуває ССС, так само й звинувачення буде спрямоване на саму людину, самодостатність більшого ступеню, не персональне відношення до світу, тобто сприйняття оточуючого середовища буде нібито зі сторони, споглядальне та не соціально центроване. Самодостатні люди профілю ННН визначаються помірним інтересом до виникаючих зовнішніх подій, безтурботністю, підозрілістю, самокеруванням. Отже, усі три профілі відрізняються статистично за t-критерієм Стьюдента між собою. Залишається уточнити, як візуально представлені відмінності та що з цього співставляється зі статистичними даними.

Нарешті, з'ясуємо, які особливості виявлені у профілів з високими, середніми та низькими показниками рівнів (див. Рис. 3.1). Візуально на графіку видно значні відмінності у вираженості індексів самотності, як негативного модусу переживання, так і позитивного. То ж виявлено, що усі показники знаходяться вище середньої лінії ряду, окрім показників ВВВ за індикаторами радості самотності, ресурсу самотності та позитивної самотності.

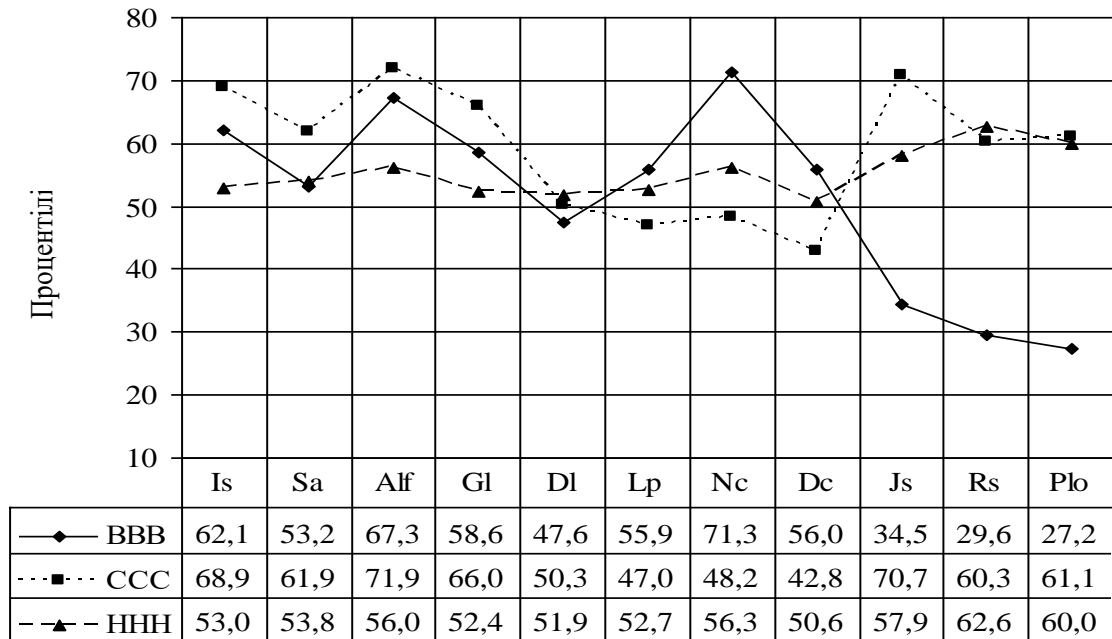

Рис. 3.1. Особливості переживання самотності у представників порівнюваних груп BBB-CCC-HHH.

Деяко схожими виявляються показники загальної самотності, оскільки відмінності не дуже значні, але дисфорія самотності представляється індикатором, що урівнює усі профілі (оскільки вони знаходяться в одній точці перетину). Далі виокремлюються знову параметри залежності від спілкування, а саме самотність як проблема та потреба в компанії, що ставить на вище положення групу BBB, яка сягнула вершини ряду. За даними пілотажних досліджень Є. М. Осін стверджує, що позитивний показник самотності вказує на тісний кореляційний зв'язок з творчою активністю. То ж ми у свою чергу скажемо, що висока ступінь визначеності праксіологічного, акмеологічного та трансцендентального рівнів вказує на нездатність пристосуватися до стану самотності та творчо його задіяти [143]. Такі дані частково підкріплюють міркування, здобуті І. М. Меліковим, який стверджує, що трансценденція, яка здобувається вірою в догмати, дотримання їх зводиться до блокування діяльності свідомості та внутрішнього світу людини. Зовнішні фактори пов'язані лише з тим, щоб спрямувати усе зовнішнє на внутрішнє особистості. Коли душевне переживання, почуття, емоції превалюють, вони витісняються усім раціональним [124, с. 110-111]. У випадку невідповідності людини на

показовому трансцендентальному рівні небажання приймати самотність пояснюється тим, що особа не відчуває тієї самої самотності, вона не переймається самотнім станом, тому що емоційна радість від перебування поодиноці заглиблюється у внутрішній світ та не рефлексується зовнішнім виглядом людини.

Що стосується високих показників за праксіологічним та акмеологічним рівнями, то усе логічно складається: праксіологічно налаштована самодостатня людина, коли відчуває егоїстичні мотиви, навряд чи обійдеться без допомоги зі сторони, тому й перебування на самоті погрожуватиме не підтримкою власного «Я», почуттям болю, жалю до себе, а творчо використати самотній стан вона а пріорі не вміє, тому що безініціативна та лінива. Акмеологічний рівень позначається бажанням не відчувати самотність, а бути у центрі суспільних подій, приймати участь у значущих подіях, тому й самотність не сприйматиметься як дещо добре, зв'язане з активною діяльністю та творчістю. Для цього індивіда самотність – страждання та ознака відсутньої самореалізації.

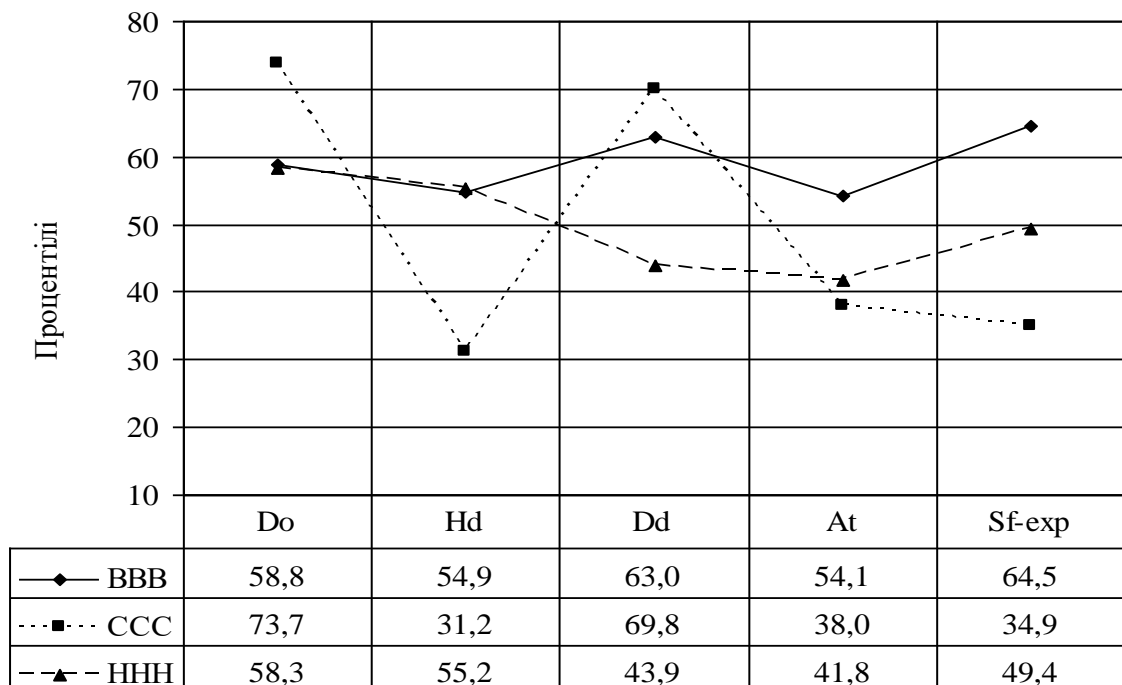

Рис. 3.2. Особливості переживання міжособистісної залежності та самодетермінації і у представників порівнюваних груп BBB-CCC-ННН.

Перейдемо до визначення особливостей профілів ВВВ-ССС-ННН у контексті питань міжособистісної залежності (див. Рис. 3.2). Як бачимо з вищенаведеного графіку, то нижче середньої лінії опинилися показники здорової залежності та самовираження (у самодетермінації) профілю ССС. Ці результати дуже різняться з показниками ВВВ та ННН. Низькі показники профілю ННН за деструктивним віддаленням свідчать про те, що даний профіль не виражатиме відчуженість зверх міри, тому що самодостатність виявлена низькими показниками. Відмінності виявлені в найвідмітніших параметрах Hd і Dd . Що стосується ВВВ та ННН, то майже тотожні характеристики: не має відмінностей між Do та Hd , відрізняється більшою мірою в показнику Dd . Отже, профіль загалом високих показників рівня вимальовує людину, яка майже однаково переживає різні прояви міжособистісних відносин – від ненормативної залежності до дисфункціонального відчуження; демонструє автономії та самовираження. Профіль ССС, який стає на перетині ВВВ та ННН, характеризується високим ступенем міжособистісної залежності та відчуженості, низьким – здорової залежності. Це значить, що профіль ССС тяготеє до суспільних відносин, лояльно ставиться до оточення, іноді виявляючи потяг до інших людей, визначаючи при цьому надмірну зверхзалежність; в найменшому ступені виявляє здорову залежність, тобто залежить від когось в прийнятій мірі.

3.8. Психологічні особливості смисложиттєвих орієнтацій, почуття зв'язності, особистісних рис, цінностей-цілей профілів з різними рівнями самодостатності

Розглянемо відмінності між профілями за параметрами смисложиттєвих орієнтацій. Так бачимо, що профіль ВВВ визначається високою мірою уваги до сенсу життя, оскільки усі показники очевидно відрізняються високими результатами за цим тестом (див. Рис. 3.3). Процес життя, його інтерес,

емоційна сповненість характеризують людину ВВВ профілю як особу, котра живе сьогоднішнім днем, задовольняється тим, що є.

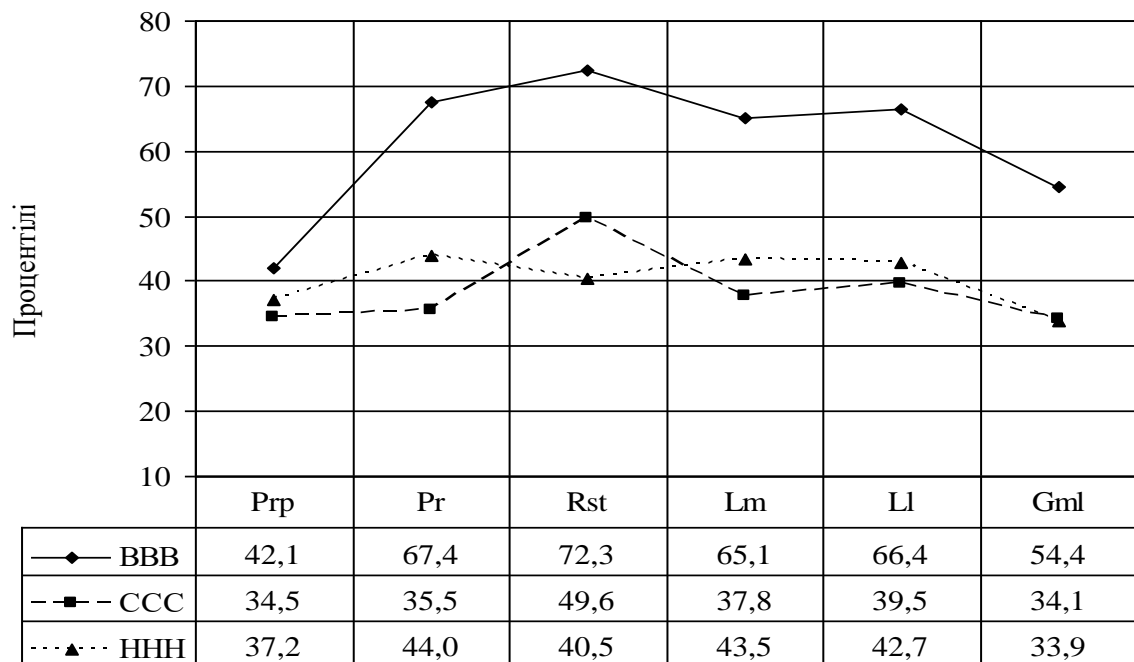

Рис. 3.3. Особливості смисложиттєвих орієнтацій в групах досліджуваних ВВВ, ССС та ННН.

Задоволення самореалізацією значно різниться з індикаторами ННН та ССС, тобто частина прожитого життя усвідомлена та продуктивна профілем ВВВ. Наявне уявлення людини про себе як хазяїна життя, керованості, впевненості в виборі, можливості втілювати рішення та змінювати якість життя. Відсутнє уявлення екзистенційного вакууму, людина знає, чого вона прагне та як це досягти, щоб отримати задоволення від життєвого шляху. Проте профілі ННН та ССС охарактеризовані як не впевнені у власних силах, підпорядкованості життя, наявна фрустрація та незадоволеність життям в нинішньому часі.

Як видно з Рис 3.8, показник зв'язності дещо різниться профілю ССС на відміну від ВВВ та ННН. То ж ССС виявив нижчу ступінь зв'язності як загальну орієнтацію контрольованості, усвідомленості емоційного переживання того, що життя має сенс. Хрупка оболонка тривоги, яка іноді відповідає вираженому почуттю зв'язності при високому показнику, може в однаковій мірі

розширитися на сферу пізнання оточуючого середовища – почуття, роботу, взаємовідносини з іншими людьми, екзистенційних проблем тощо. Хоча й почуття зв'язності й веде до здоров'я, за поглядами А. Антоновського, [144, с. 25] не завжди корелює з тим, що вважається здоровим або цінним. Тому узагальнимо, що не значні відмінності профілів свідчать про не яскраво виражене почуття зв'язності, яке притаманне самодостатній людині.

Виявимо відмінності між особистісними характеристиками самодостатньої особистості різних профілів (див. Рис. 3.4). Бачимо, що ближче до середньої лінії ряду знаходяться показники ВВВ, які суттєво диференціюються з ССС та ННН за наступними параметрами: В, G, L, О, Q₂, Q₃, MD. Це значить, що індекс інтелекту, сила-слабкість «Я», підозрілість-довірливість, схильність до провини та самовпевненість, самодостатність-залежність від групи, параметр високого та низького самоконтролю та ступеню самооцінки є доволі відмінними серед профілів.

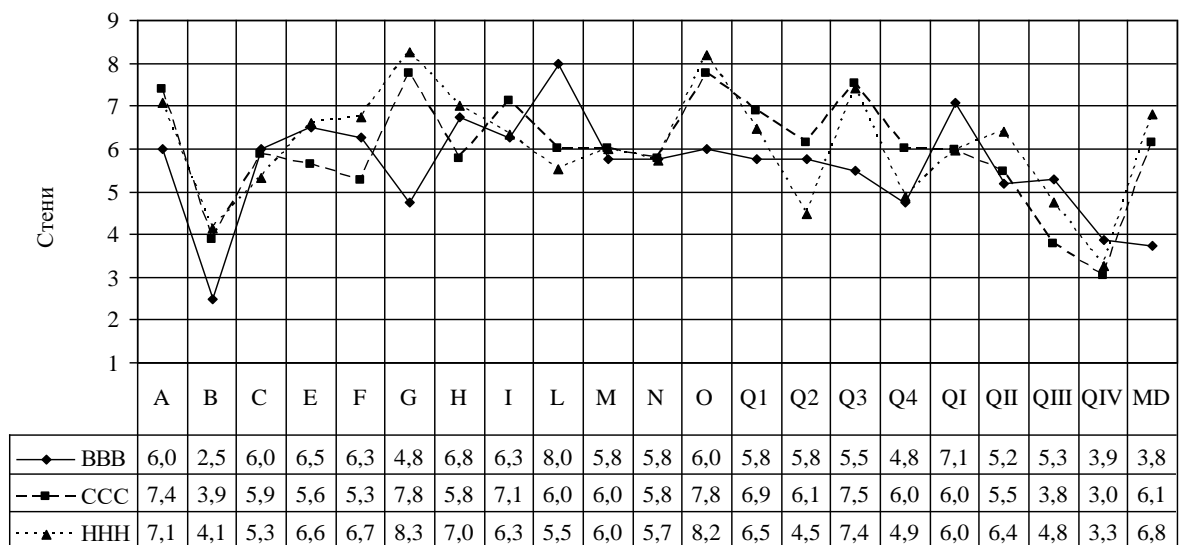

Рис. 3.4. Особливості прояву самодостатності на тлі особистісних рис профілів ВВВ, ССС та ННН.

Наразі є відмінності за t-критерієм Стьюдента (див. додатки Г.1 – Г.3), який продемонстрував, що у ВВВ та ННН значущі відмінності, і ВВВ вирізняється низьким інтелектом, у то же час за цим критерієм розрізнення між ССС та ННН здобуто не було. Слабке «Я», підозрілість, низька самооцінка та

самоконтроль характеризують персону ВВВ профілю. Слабкий стрижень «Я», підозрілість, уразливість, низький самоконтроль вимальовував би нарцисичну, егоїстичну, відсторонену самодостатню особу. Примітивність мотивів та інтелектуальних проявів, незацікавленість в соціальному житті, власна слабкість та водночас самодостатність надають людині заявляти про своє відокремлений статус. Вважаємо, що дані відмінності цілковито залежали саме від високих показників праксіологічного рівню. Низька самооцінка та самоконтроль, можливо, пов'язуються з уходом в себе, зануренням у власний духовний світ або у творчий пошук. Тому що як люди високо духовні, так і творчі люди схильні до заниження самооцінки заради здобуття чеснот та більших успіхів своєї діяльності, тому й самоконтроль, саморегулятивні механізми є простором для роботи над собою індивіда.

Приступимо до аналізу відмінностей цілей-цінностей самодостатньої людини за профілями (див. Рис. 3.5). Стає очевидним, що підтверджується першочергова наша ідея, що в випадку аналізу цілей-цінностей навряд чи буде варіювання за профілями. Отже, єдиний показник, що відрізняє профілі, є перша ціль-цінність, себто свобода, відкритість, демократія в суспільстві може визначати провідні ідеї профілю високих показників праксіологічного, акмеологічного та трансцендентального рівнів. Наприклад, праксіологічно орієнтована самодостатня людина спрямована на вираження власної свободи, недоторканність «Я», можливість стверджувати себе й примітивному сенсі діяльності, натомість демократії в суспільстві бажатиме акмеологічно налаштований індивід з високим ступенем вираженості даного рівня.

Очевидно, що профіль ВВВ суттєво зображує відмінності від інших профілів. Доречним буде підкреслення таких цілей-цінностей, як служіння людям та особистісний зріст. Незначні, але примітні відмінності того ж рівня з ССС та ННН. Вважаємо, що першочергове значення, яке покладено респондентами в дані індикатори відповідають саме практичному надбанню та користі, які отримує людина, яка допомагає людям та особистісно зростає.

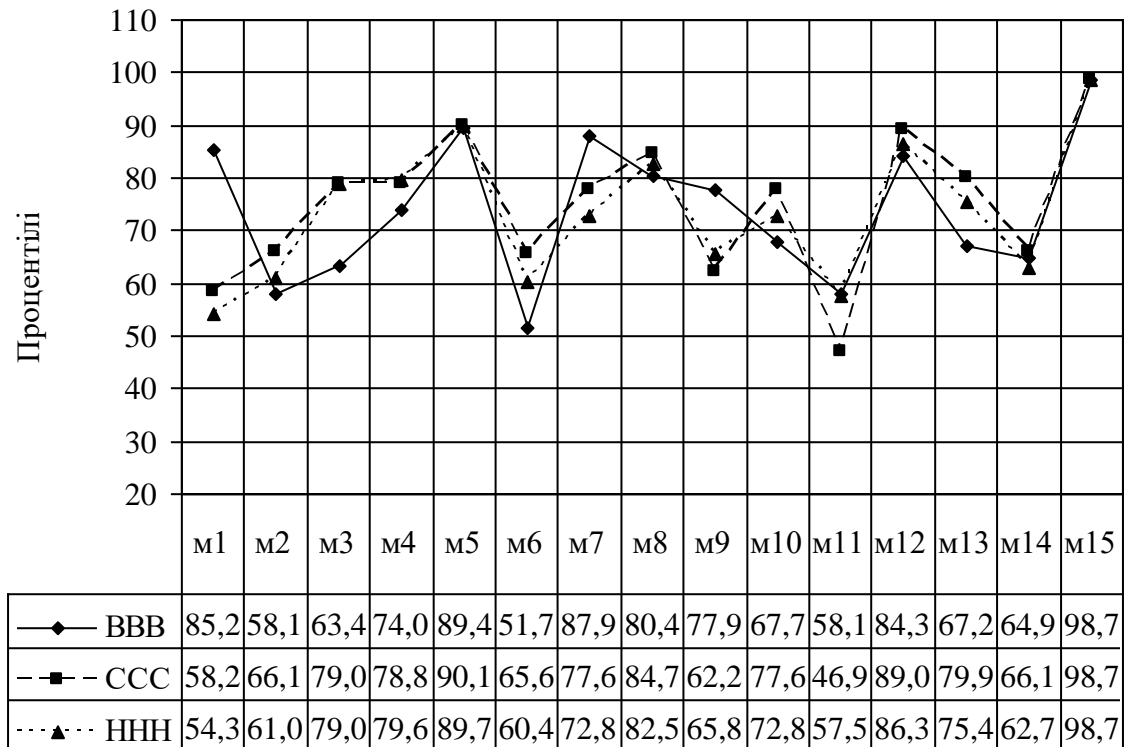

Рис. 3.5. Особливості виділення цілей-цінностей у груп досліджуваних ВВВ, ССС та ННН.

Маємо припустити, що самодостатня молодь нашого покоління вбачає в служінні людям корисний результат для самого себе, очікування на винагороду та набуття матеріальних благ. То ж дані відмінності є лише зображенням ситуативного розподілу цілей-цінностей, але тенденція до диференціації за профілями наявна.

3.9. Психологічні особливості его-ідентичності, самодетермінації, соціально-психологічної адаптації та задоволеності життям профілів з різними рівнями самодостатності

Прослідкуємо відмінності самодостатніх профілів на фоні показників его-ідентичності (див. Рис. 3.6). Вочевидь, нижче середньої лінії ряду є показники загального статусу автономії его-ідентичності та емоційної зрілості статусу автономії ВВВ.

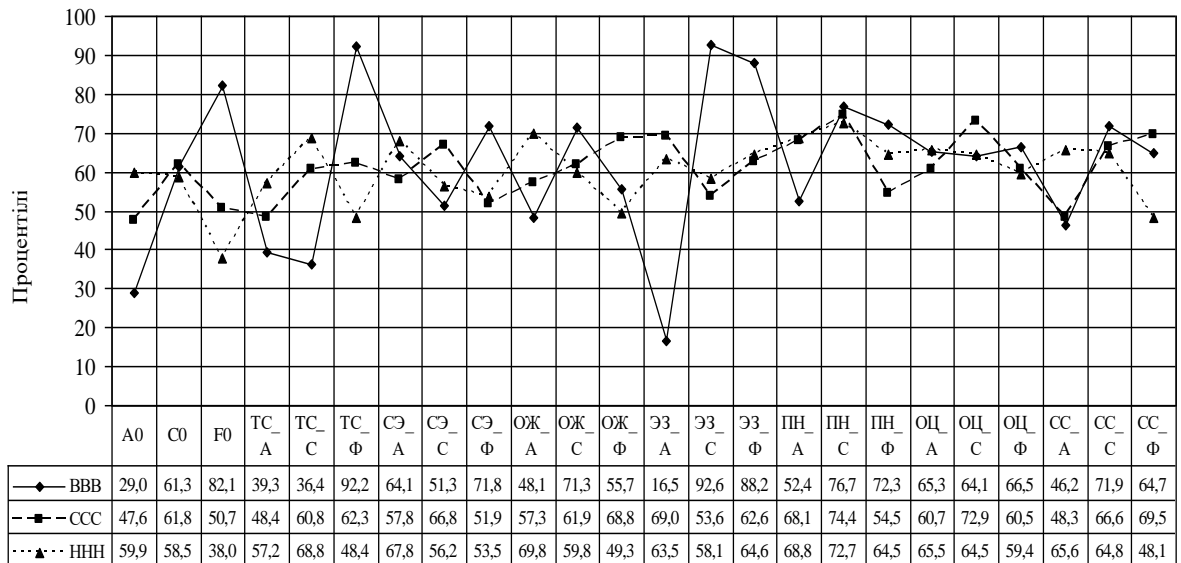

Рис. 3.6. Особливості відмінностей самодостатності та параметрів еґо-ідентичності досліджуваних профілів ВВВ-ССС-ННН.

Дуже високі показники отримані того ж профілю ВВВ параметра загального статусу фіксації еґо-ідентичності, відповідальності за вибір (фіксації), емоційної зрілості (автономії, сумніву та фіксації). Показчик самодостатності різних статусів є на рівному положенні профілів. Можливими варіантами поведінки за різних статусів еґо-ідентичності є безтурботне зречення від прийняття рішення про вибір; болісні сумніви і небажання брати відповідальність; рішучий вибір, визнання і прийняття, гнучкість мислення та поведінки. Саме остання лінія поведінки характеризує профіль ВВВ. Що стосується емоційної зрілості, то можливі наступні варіації: повне заперечення можливості переживання сильних емоцій; спрямування подавляти власні сильні переживання; прийняття почуттів та емоційних відтінків. Відповідно значення емоційної зрілості є дуже визначними серед профілів ВВВ та ССС з ННН.

Перейдемо до відмінностей між профілями самодостатних людей за аспектами самоствавлення (див. Рис. 3.7). Таким чином, видно, що найбільш високі значення виявляє профіль ВВВ за показниками самоствавлення, окрім очікуваного відношення зі сторони інших, загального індикатора самоінтересу, самозвинувачення та саморозуміння, які перетинаються з результатами

профілів ССС та ННН. Можемо стверджувати, що людей профілю ВВВ відрізняє усвідомлене та стає ставлення до себе як до значущої персони, самоповага, аутосимпатія взагалі, впевненість у власних силах, урахування інших та доволі поважне відношення до них, самоприйняття, самопослідовність у виокремленні цілей та здобутті результатів, зацікавленість у розкритті себе.

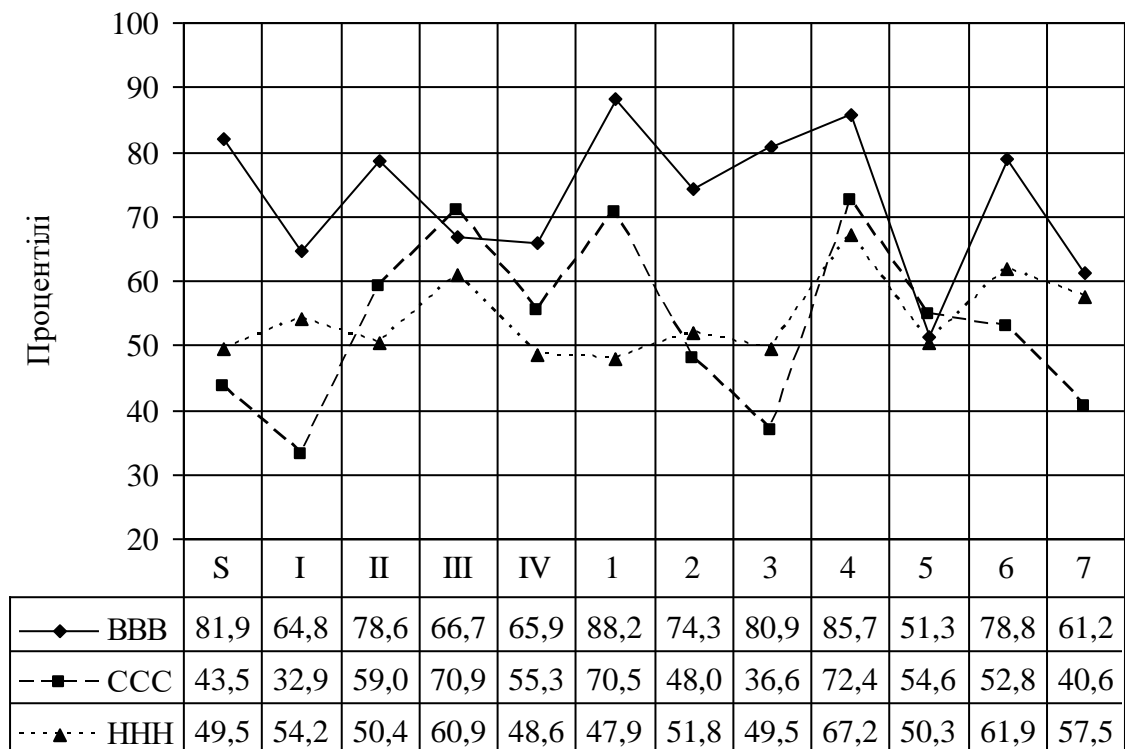

Рис. 3.7. Особливості відмінностей профілів за показниками самоствавлення.

Профілю ССС притаманні низька самоповага, впевненість у собі середнього ступеню вираженості, низька міра самоприйняття та зацікавленості у собі. Це пояснюється усередненими показниками трьох рівнів самодостатності, який є посередньою сходинкою між високими значеннями рівнів та низькими. Що до профілю ННН, виявлено, що усі показники самоствавлення є майже рівними, не має екстраполяції, на відміну від попередніх профілів. Це свідчить про стабільне самоствавлення та його похідні характеристики, які, вірогідно, не акцентується самодостатньою людиною низьких рівнів.

Відмінності між показниками самодетермінації самодостатніх профілів ВВВ, ССС та ННН отримали відображення в графіку (див. Рис. 3.2). Так, два показники самодетермінації – At та Sf-expr виявляють деякі відмінності профілів. Найвищі – у ВВВ, середні – у ННН, нижчі – у ССС, що підтверджується відхиленням від середньої лінії ряду. Чому це так сталося, спробуємо обміркувати. Можливо, це можна пояснити наступним чином. Термін самодетермінації дуже пов'язаний з категорією свободи. Якщо самодетермінація – це процес, то він є шляхом саморозвитку людини. Згідно О. В. Самаль, «виникає в певний час розрив детермінації, і нестабільний процес може втілюватись в одному чи іншому напрямі, і цей «вибір» шляху не детермінований, а залежить від випадкових факторів» [175]. В цілому, вибір у бік особистісного зросту через самоактуалізацію має втілюватись в кожній ситуації вибору: свобода, самовираження є об'єктивними цілями кожного [11]. Важливо відрізнити, коли наявна вимога певної дії, а коли має місце ситуація вибору. Той же фактор може мати різні функції – контроль, інформування тощо. І зовнішня мотивація дії підтримується впливами зі сторони (будь-то заохочення, винагорода, змагання, примус). Зовнішні мотиви активізують діяльність, виявляючи потреби в соціальній оцінці та схваленні [103, с. 38-39].

Пов'язуючи усе вище сказане, підсумуємо: оскільки профіль ССС виявляє усереднені показники самодостатності, тому можна сказати, що й поведінка людини такого профілю не буде яскраво характеризуватися самодостатніми вчинками. Самодетермінація не показово розвинута, а це означатиме певний градус залежності від зовнішніх мотивів діяльності. Чому профіль ННН виявляє дещо вищі значення показників самодетермінації, то припустимо, що як і раніше на тлі певних особистісних рис дублюється значення із діаметрально протилежним профілем ВВВ. Але в даному випадку відмінність чітко простежується: представник профілю ВВВ прагне до свободи, самодетермінації через стрімкий розвиток усіх аспектів самодостатності, щоб залишитися на вищому рівні її звеличення, в той час людина ННН визначатиме вектор власного розвитку в бік самовираження та автономії через знижені три рівня

самодостатності, які, безсумнівно, актуалізуватимуться в більш високих значеннях при умовах усвідомлення своєї скuto розвиненої самодостатності.

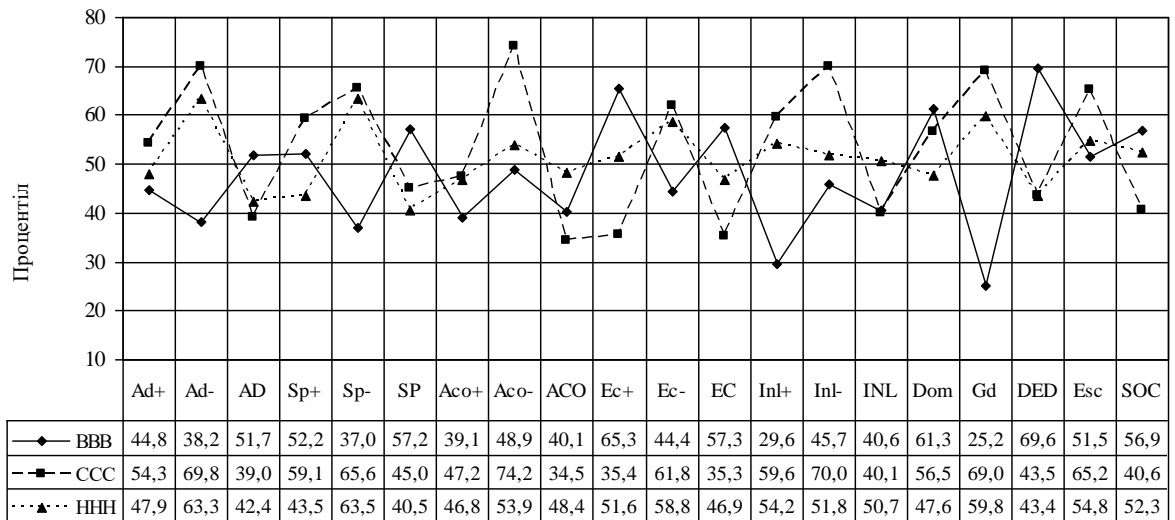

Рис. 3.8. Особливості відмінностей профілів за показниками соціально-психологічної адаптації ВВВ, ССС та ННН.

Наведемо результати зіставлень профілів позначених різною вираженістю рівнів самодостатності та показників соціально-психологічної адаптації (див. Рис.3.8). Так, наприклад, ССС-профіль має вищі значення, на відміну від ВВВ за показником дезадаптації. Це значить, що ВВВ має більшу соціально-психологічну пристосованість, ніж ННН та ССС, та це логічно, оскільки ми робимо акцент в цьому профілі на розвиток усіх трьох рівнів самодостатності.

Далі бачимо, що неприйняття себе в меншій мірі стосується того ж самого ВВВ-профілю, в той же час два знаходяться поблизу на графіку, тобто не відрізняються суттєво. Цікаво, що наступний відмінний від інших показників, є параметр неприйняття інших, який характеризує ступінь прийняття профілю ССС. Профілі ВВВ та ННН продемонстрували майже тотожні результати, не відокремлюючись значеннями, підкреслюючи несприйняття інших як одну з провідних рис самодостатньої людини. Індекс емоційного комфорту підвищений у ВВВ, занижений у ССС. Це значить, що всебічно самодостатня людина відчуватиме в більшості життєвих подій емоційний комфорт. Внутрішній контроль виражений у представників ССС та ННН, натомість низькі значення у ВВВ. А зовнішній контроль діагностується

більшою мірою у людей профілю ССС, на відміну від ВВВ та ННН. Веденість як індикатор дезадаптації, яскраво виражений у ССС та ННН, коли цей показник менший у представників ВВВ, як і індекс прагнення до домінування.

Проаналізуємо відмінності профілів за виміром самодостатності та задоволеності життям (див. Рис. 3.9). Виокремлюється на вищому положенні лінії ряду профіль ННН за індикатором інтересу до життя. Наявні виражені відмінності між параметром послідовності в досягненні цілей, оскільки ВВВ-профіль набуває більших значень, ніж ССС та ННН, котрі перетинаються.

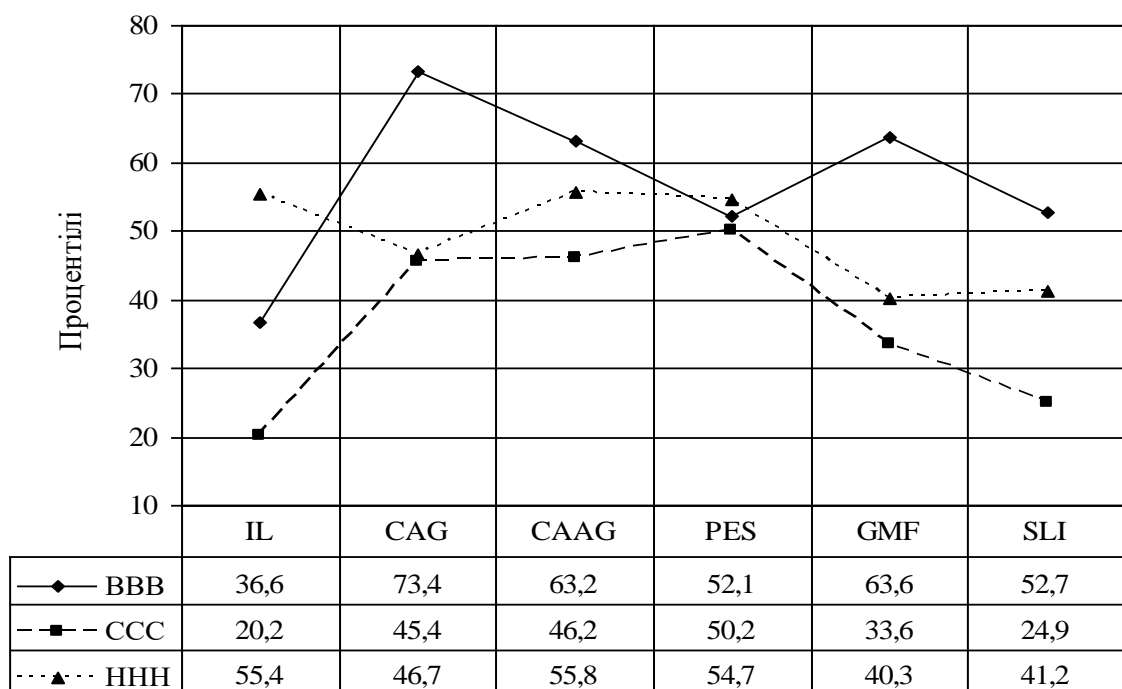

Рис. 3.9. Особливості задоволеності життям у груп досліджуваних ВВВ, ССС та ННН

Статистично значущими відмінностями між профілями, збитих у статистичні сукупності ВВВ-ННН, ВВВ-ССС та ССС-ННН, являються показники GMF на рівні тенденції та SLI (значущість $p \leq 0,01$). Отже, саме загальний фон та генеральний параметр задоволеності життям суттєво розходяться у профілів. Вважаємо, самодостатня особистість з усіма розвиненими рівнями самодостатності – профіль ВВВ – у всій повноті життя та реалізації власного потенціалу буде задоволена життям, відчуватиме оптимізм;

та характерний низький рівень емоційної напруги, тривоги відповідатиме стану заспокоєності своїм місцем у житті.

Висновки до розділу 3

1. Проведення експериментального дослідження структурних компонентів, рівневої організації, видів самодостатності за аспектами життєдіяльності на підставі кореляційного аналізу дозволило виділити параметри, які визначають молоду самодостатню особу. Числове вираження зв'язків між індексами самодостатності та особистісних рис, самотності, залежності, адаптації, задоволеності життям, его-ідентичністю, самовідношенням, само детермінацією та ін.. сприяло виокремленню індикаторів, притаманних особистості певного рівня самодостатності, та особливостей самодостатності при прояві певних властивостей.

2. З урахуванням виявлених особливостей праксіологічного, акмеологічного та трансцендентального рівнів в структурі самодостатності як складного психологічного утворення було окреслено низьку особистісних рис, які описують самодостатню особистість та її поведінку. За наявності розмежування показників структурних рівнів самодостатності було виявлено індивідуально-психологічні особливості профілів самодостатніх людей, які були виокремлені за критерієм вираженості кожного з рівнів самодостатності. Увага була зафіксована на більш яскравих прикладах поєднання показників рівнів, тому й відмінності між психологічними індексами уможливили диференціювання психологічних портретів самодостатніх людей.

3. Встановлено, що людині з високими показниками усіх трьох рівнів самодостатності властиве спокійне відношення до самотності. Особа виявляє залежність та дисфункціональне відчуження, якого прагнуть люди трансцендентального рівня. Визначення цілей, усвідомлення буття, реалізація результатів також характерні даному профілю. Характеристики інтелекту, підозрливості, схильності до почуття провини, нонконформності, низького

самоконтролю та низької самооцінки окреслюють самодостатність особи на всіх рівнях її структури. Серед цілей-цінностей домінують відкритість, свобода, матеріальний успіх. Самодостатня людина добре адаптується до соціально-психологічних умов, визнає інших, відчуває емоційний контроль. Прагнення до домінування та резистентність до стану веденості визначає незалежну лінію поведінки та жагу бути хазяїном власного життя. В цілому, самодостатня особистість послідовна у досягненні цілей, відрізняється оптимістичним фоном життя, тому що яскрава вираженість високих показників трьох рівнів самодостатності свідчать про динаміку змін її психологічних особливостей та можливостей особистісного та духовного розвитку.

4. Виражені відмінності профілю з низькими значеннями рівнів самодостатності виявляються у показниках самотності, яка набуває для характеру розваги, ресурсу та радості, завдяки чому реалізовується діяльність. Як і у випадку з профілем високих показників рівнів, міжособистісна залежність та відмежування можуть проявлятися в рівній мірі залежно від соціальної ситуації. Викреслені параметри смисложиттєвих орієнтацій індивіда засвідчують низький рівень усвідомленості життя. Конкретність мислення та нормативність поведінки, високий самоконтроль затверджують формальність та відсутність творчого підходу у людей даного профілю. Конформність та залежність від групи пояснюються низьким проявом усіх трьох рівнів. Самооцінка вище, ніж у попереднього профілю, однак немає тенденції до її зростання, як і самоставлення. Наявна дезадаптація, несприйняття себе, не бажання відповідальності.

5. Результати роботи не вичерпують усіх питань проблематики самодостатності. Подальше вивчення самодостатності передбачає розширення теоретичних та методологічних засад емпіричних досліджень області самодостатності в контексті уточнення взаємовпливів рівнів, ціннісних орієнтацій самодостатності, поєднанні особистісних рис в поведінці самодостатньої людини, конкретизації психодіагностичних методів щодо вивчення проблематики феномену.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі систематизовано теоретико-методологічні засади вивчення особливостей самодостатності особистості, що представлено в огляді структурних компонентів феномену, його рівневої структури, аспектів життєдіяльності самодостатної особи, видів самодостатності та передумов визначення лінії поведінки самодостатної людини з більшим чи меншим її проявом. Теоретико-емпіричне дослідження було спрямовано на виявлення індивідуально-психологічних особливостей рівневої структури самодостатності особистості і було здійснено з застосуванням розроблених авторських методик та загальноприйнятого в психологічній науці психодіагностичного інструментарію.

1. Самодостатність є особистісним інтегративним психологічним утворенням, і виявляється через властивість, процес та стан особистості самозабезпечення власними силами, що обумовлює соціалізацію та індивідуалізацію особистості і полягає у відстоюванні власної незалежної точки зору, регульованій соціальній взаємодії з оточуючими, усвідомленому задіянні особистого потенціалу та впевненості в ефективності діяльності, яка забезпечує самостійне, автономне, цілеспрямоване життя.

В межах філософсько-релігійного та соціокультурного напрямку дослідників самодостатності цікавлять категорії ідеалу особистості, свободи, свідомого буття. Традиційна психологічна галузь вивчає самодостатність в моделі «особистість в межах соціуму», полярність стану самодостатності (тобто розглядається негативні та позитивні сторони самодостатності), досліджується саме поняття самодостатності, робляться спроби дати чітку неспростовну дефініцію самодостатності як психологічного феномена. У межах вузько спрямованої площини психологічного знання на перший план висуваються проблеми сутності стану самодостатності, видів самодостатності в суб'єктній діяльності, специфіки переживання самодостатності як стану.

2. На підставі системного, структурного та аксіологічного підходів розроблено рівневу структуру самодостатності, визначено її рівневе упорядкування та розгалуженість видів. Визначено, що структурну основу самодостатності складають змістовні компоненти, а саме: самостійність, незалежність, самоефективність, цілеспрямованість, дистанціювання, альтруїзм, автономність та саморозуміння. Ці структурні конструкти проявляються в різних аспектах життєдіяльності людини та на рівнях прояву самодостатності. Кожний рівень визначає специфіку проявів самодостатності та провідних ціннісних орієнтацій.

Показано, що кожному рівню властивий певний набір ціннісних орієнтацій. Праксіологічний рівень включає егофільну, гедонічну, фригати́вну, акізитивну та дівідарну ціннісні орієнтації. Акмеологічний рівень налічує фрaternативну, глоричну, пугнічну, гностичну та альтруїстичну орієнтації. Трансцендентальний рівень вирізняється солітюдною, екстингуативною, енігматичною, аскетичною та теософічною ціннісними орієнтаціями.

Розмежування рівнів дало змогу надати класифікацію видів самодостатності за означеними аспектами життєдіяльності самодостатної особистості: конативним, рефлексивно-когнітивним, волюнтивним, соціальним та аксіологічним. В кожному аспекті життєдіяльності та залежно від рівня самодостатності виявлено вид самодостатності певного спрямування. Конативний рівень характеризується зовнішньо пасивною та внутрішньо пасивною, зовнішньо активною та внутрішньо активною самодостатністю та амбівалентним типом самодостатності, який включає як внутрішню, так і зовнішню проявлену активну або пасивну самодостатність. Рефлексивно-когнітивний аспект розкриває примітивну, конкретну та абстрактну самодостатність; волюнтивний аспект виділяється не енергозатратною, енергозатратною самодостатністю та амбівалентним типом самодостатності на трансцендентальному рівні. Соціальний аспект характеризується інтраперсональною, інтерперсональною та неперсональною самодостатністю, а аксіологічний включає егофільний, самотрансцендентальний та екзистенційний

тип самодостатності. Встановлено, описано та систематизовано сигнальну, організаційну, спонукальну, цілепокладаючу, регулятивну функції самодостатності.

3. У зв'язку з недостатньою розробкою емпіричних методів для вивчення феномену самодостатності було створено комплекс авторських психодіагностичних методик, які були націлені на дослідження структурних компонентів самодостатності (ОСКС), ціннісних орієнтацій самодостатності (ОЦС) та видів самодостатності в контексті аспектів життєдіяльності (МАСС). Апробація оригінальних опитувальників, створених на загальноприйнятих засадах психометрики, виявили достатню міру надійності та валідності, що підтверджує практичну значущість їх застосування у подальших наукових та практичних цілях.

4. Теоретично обгрунтовано та емпірично підтверджено існування значущих взаємозв'язків параметрів самодостатності з показниками самотності, зв'язності, самодетермінацією, міжособистісною залежністю, его-ідентичністю, особистісними рисами, самоствавленням, соціально-психологічною адаптацією, задоволеністю життям, цілями-цінностями, смисложиттєвими цінностями.

5. Доведено наявність психологічних характеристик, за вираженістю яких можна прогнозувати рівень розвитку праксіологічного, акмеологічного чи трансцендентального рівнів самодостатності особистості. Кожен рівень характеризується специфічними детермінантами, водночас, найбільш істотними для прогнозування є специфіка его-ідентичності, відповідальності, самоствавлення, певні риси особистості тощо.

6. Емпірично встановлено, що для осіб з високими показниками рівнів самодостатності типові прояви врівноваженого відношення до самотності, потягу до соціального оточення, усвідомленості життєвого процесу та його результативності, схильності до почуття провини, незалежності від групи, високого самоствавлення, аутосимпатії, абстрактності мислення, підозрливості, чіткого визначення подальших цілей, прагнення до домінування, підкореності усіх аспектів життя та загальна задоволеність усім, що відбувається з людиною.

Цінності, що хвилюють таку людину, полягають у відкритості, свободі, лояльному відношенні до людей, поважному прийнятті іншої людини, здобутті матеріального успіху, можливості зробити власний вибір, вільно виражати почуття та відповідати за вчинки. Людина добре адаптується в соціально-психологічному плані, не дивлячись на бажання відокремитись від соціуму заради цілей, відсутня веденість та тенденція підкорюватись волі іншого. Самодостатня особистість з високими показниками рівнів самодостатності послідовна, поважає себе; усе, що її стосується, детерміновано лише нею самою; вона є господарем життя та не боїться складнощів на власному шляху, бо оптимістично налаштована.

Натомість людина з низькими показниками рівнів самодостатності виявляє характерне позитивне сприйняття статусу самотньої особи, що сполучене із усередненими показниками усвідомленості життя, смисложиттєвих орієнтацій, зв'язності. Водночас виражена конформність, залежність від оточення, тенденція до самозвинувачення. Високий самоконтроль та нормативна поведінка обумовлюють несхильність людини з низькими показниками самодостатності виражати творчі прояви в рутинності та буденності життя. Таку людину можна переконати, натиснути, оскільки вона схильна до веденості та низьких показників самоствавлення, що пояснюють її досить низький рівень соціально-психологічної адаптації та задоволеності життям, неприйняття себе.

Проведена робота показує, що наявні численні вектори подальшого дослідження самодостатності, які обумовлені закладеним початковим базисом як теоретичного, так і методологічного плану вивчення. Науковий пошук можливий у напрямку з'ясування взаємовпливів внутрішніх показників самодостатності у специфічних життєвих ситуаціях, визначенні проявів, характерних для поєднання різних особистісних рис в поведінці самодостатньої людини, трансформації індивідуальних особливостей самодостатньої особи в контексті різних соціально-психологічних, культурно-духовних та економічно-політичних умовах тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абульханова К. А. Проблема индивидуальности в психологии / Психология индивидуальности: новые модели и концепции // Кол. монография / Под ред. Е. Б. Старовойтенко, В. Д. Шадрикова – М.: МПСИ, 2009. – 1463 с.
2. Адлер Г. Лекции по аналитической психологии / Г. Адлер. – М.: «REFL-book», К.: Ваклер, 1996. – 282 с.
3. Анисимов А. И. проблема социально-психологического исследования профессионального здоровья личности / А. И. Анисимов, Н. Н. Киреева // Ученые записки Санкт-Петербургского государственного института психологии и социальной работы. – С.-Петербург, 2010. – Т.3. – №1. – С.73-79.
4. Анташко Ю. А. Представления об идеальном романтическом партнере у современной молодежи Москвы / Ю. А. Анташко // Вестник Московского государственного областного университета. Серия: «Психологические науки». – М.: Издательство МГОУ, 2012. – № 1. – С. 23-26.
5. Анциферова Л. И. О динамическом подходе к психологическому изучению личности / Л. И. Анциферова // Психологический журнал. – 1981. – Т.2. – С. 8–18.
6. Анцупов А. Я., Шипилов А. И. Словарь конфликтолога / А. Я. Анцупов, А. И. Шипилов. – СПб.: Питер, 2006. – 526 с.
7. Апт М. Три грани «само»: самодостаточность, самостоятельность и самоизбыточность / М. Апт. – [Электронный ресурс]: Журнал Стрекозы. – Режим доступа: <http://www.ml-style.net/>.
8. Аристотель. Сочинения в четырёх томах. Том 1 / Аристотель. – М., 1975. – 550 с.
9. Аристотель. Сочинения: в 4 т. / Аристотель. – М.: Мысль, 1983. – Т. 4. – 830 с.
10. Ассаджиоли Р. Психосинтез: теория и практика / Р. Ассаджиоли. – М.: «REFL-book», 1994. – 314 с.

11. Бабаева Н. А. Развитие личности в представлениях А. Маслоу и Р. Кеттелла: учеб.-метод. пособие [Текст] / Н. А. Бабаева. – М.: Изд-во МГОУ, 2003. – 42 с.
12. Барабанщиков В. А. Системный подход в структуре психологического познания / В. А. Барабанщиков // Методология и история психологии. – М., 2007. – Т. 2. – Вып. 1. – С. 86-99.
13. Батаршев А. В. Многофакторный личностный опросник Р. Кэттелла: Практическое руководство / А. В. Батаршев. – М.: ТЦ Сфера, 2002. – 96 с.
14. Беляев И. А. Здоровье человека как целостного природно-социально-духовного существа / И. А. Беляев // Вестник Оренбургского государственного университета. – 2014. – № 7 (168), июль. – С. 86-92.
15. Бергсон А. Собрание сочинений: в 4 т. [Текст] / А. Бергсон. – М.: Московский клуб, 1992. – Т.1. – 336 с.
16. Бердяев Н. А. О рабстве и свободе человека (Опыт персоналистической философии) / Н. А. Бердяев. – Париж: Умса-press, 1939. – 222 с.
17. Березин Ф. Б. Социально-психологическая адаптация при невротических и психосоматических расстройствах / Ф. Б. Березин, Т. В. Барлас // Журнал невропатологии и психиатрии им. С.С. Корсакова, 2005. – № 6 – С. 38-43.
18. Блинова В. Л., Блинова Ю. Л. Психологические основы самопознания и саморазвития: учебно-методическое пособие / В. Л. Блинова, Ю. Л. Блинова. – Казань: ТГГПУ, 2009. – 222с.
19. Богомаз С. А., Бельц Е. П., Макаренко О. В. Влияние смысложизненных ориентаций человека на его толерантность и доверие другим людям/ С. А. Богомаз, Е. П. Бельц, О. В. Макаренко // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.conf.stavsu.ru/conf.asp?ReportId=335>.
20. Бодалев А. А. Акмеология развития человека: феноменология, закономерности, механизмы [Текст] / А. А. Бодалев // Человек и образование. – Спб.: ИОВ РАО, 2007. – № 3-4. – С. 13–18.

21. Бодалев А. А. Общая психодиагностика / Под ред. А. А. Бодалева, В. В. Столина. – М., 1987; СПб.: Изд-во «Речь», 2000. – 440 с.
22. Бондаренко А. Ф. Социальная психотерапия личности (психосемантический подход) / А. Ф. Бондаренко. – К., КГПИИЯ, 1991. – 189с.
23. Бояринцева А. В. Тест на самооффективность / А. В. Бояринцева // Психология развития конкурентоспособной личности/ Л. М. Митина. – М.; Воронеж, 2003. – С. 217-219.
24. Брушлинский А. В. Субъект: мышление, учение, воображение / А. В. Брушлинский. – М., Воронеж: НПО «Модек», 1996. – 392 с.
25. Бугайцова А. С. Аналіз структурних компонентів самодостатності в контексті соціально-психологічної адаптації особистості / А. С. Бугайцова. – Інсайт: зб. наук. праць студентів, аспірантів та молодих вчених / [ред. кол. І. В. Шапошникова, О. Є. Блинова та ін.]. – Херсон: ПП Вишемирський В. С., 2016. – С. 58–61.
26. Бугайцова А. С. Вивчення феномену самодостатності: проблеми та перспективи дослідження / А. С. Бугайцова // Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського. – Одеса, 2013. – № 5–6. – С. 139–148.
27. Бугайцова А. С. Особливості співвідношення показників самодостатності/ А. С. Бугайцова // Наука і освіта. – 2014. – № 11. – С. 51–55.
28. Бугайцова А. С. Психология самодостаточной личности: истоки экзистенциальной философии / А. С. Бугайцова // Теоретичні і прикладні проблеми психології: зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля. – № 2 (37). – Т. 2. – Сєвєродонецьк: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2015. – С. 13–23.
29. Бугайцова А. С. Самодостатність та самодетермінація особистості в умовах трансформації соціальних відносин / А. С. Бугайцова // Вісник Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. – Серія «Психологія». – 2016. – Том 21. – Випуск 1 (39). – С. 14–21.

30. Бугайцова А. С. Самотність як бар'єр та ресурс самодостатності // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. – Серія: «Психологія». – Хмельницький, 2016. – Вип. 1. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadpn_2016_1_3.

31. Бугайцова А. С. Сутнісні характеристики самодостатності особистості: досвід діагностики / А. С. Бугайцова // Наука і освіта. – 2015. – № 11-12. – С. 40–45.

32. Бугайцова А. С. Феномен самодостатності: результати контент-аналізу творів/ А. С. Бугайцова // Science and Education a New Dimension : Pedagogy and Psychology. – Budapest, 2013, Vol. 7. – P. 184–189.

33. Бугайцова А. С. Homo sibi sufficiens: самодостаточная личность в экзистенциальной парадигме / А. С. Бугайцова : Сборник статей Всеукраинской научно-практической конференции с международным участием [«Актуальные проблемы современной экзистенциальной психологии и психотерапии»], (25-26 ноября 2015 года) / Христианский гуманитарно-экономический открытый университет. – Одесса: Издательство ХГЭУ, 2015. – С. 54–60.

34. Братусь Б. С. Аномалии личности/ Б. С. Братусь. – М.: Мысль, 1988. – 608 с.

35. Бурлачук Л. Ф., Коржова Е. Ю. К построению теории измеренной индивидуальности в психодиагностике /Л. Ф. Бурлачук, Е. Ю. Коржова // Вопросы психологии, 1994. – №5. – С. 5-11.

36. Бурлачук Л. Ф. Психодиагностика: Учебник для вузов / Л. Ф. Бурлачук. – СПб.: Питер, 2006. – 351 с.

37. Вандерхилл Э. Мистицизм / Э. Вандерхилл. – К.: «София», Ltd, 2000. – 496 с.

38. Васянович Г. П., Онищенко В. Д. Ноологія особистості: Навчальний посібник для студентів і викладачів / Г. П. Васянович, В. Д. Онищенко. – Львів: «Сполом», 2007. – 312 с.

39. Вебер М. Избранное. Образ общества / М. Вебер. – М.: Юрист, 1994. – 704 с.

40. Венар Ч. Психопатология развития детского и подросткового возраста / Ч. Венар, П. Кериг. – СПб.: Прайм-Еврознак, 2007. – 672 с.
41. Вид В. Д. Психотерапия шизофрении: 3-е изд. / В. Д. Вид. – СПб.: Питер, 2008. – 512 с. – Серия «Краткое руководство».
42. Вірна Ж. П. Адаптаційний профіль задоволеності життям особистості / Ж. П. Вірна // Проблеми сучасної психології. – 2013. – № 2. – С. 20-25. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pspz_2013_2_5
43. Вознюк А. В. Человеческая личность как трансцендентальная сущность (постнеклассический контекст) / А. В. Вознюк // «Академия Тринитаризма». – М., 2012. – Режим доступа: <http://www.trinitas.ru/rus/doc/0001/005a/00011243.htm>.
44. Волкова Л. В. Развитие социальной активности современных подростков как профессиональная проблема педагога-воспитателя / Л. В. Волкова, Н. В. Смирнова // Современные тенденции развития науки и технологий: сборник научных трудов по материалам III Международной научно-практической конференции 30 июня 2015 г.: в 6 ч. / Под общ. ред. Е. П. Ткачевой. – Белгород: ИП Ткачева Е.П., 2015. – № 3/5. – Часть V. – С. 18-22.
45. Гайдар К. М. Новые противоречия и проблемы в системе подготовки профессиональных психологов // Психология – XXI век. Роль и место психолога в современном образовательном пространстве / под ред. К. М. Гайдар. – Воронеж: ВГУ, 2007. – С. 4-14.
46. Галецька І. І. Психологічні чинники соціальні адаптації/ І.І. Галецька // Вісник «Соціогуманітарні проблеми людини», Львів. –2005. - №1. – С. 91-101.
47. Гейнце Н. Э. Собрание сочинений: в 7 томах / Н. Э. Гейнце. – Т.2: Дочь Петра Великого. Генералиссимус Суворов: ист. романы. – Москва: Терра, 1994. – 718 с.
48. Гильяшева И. Н. Вопросники как метод исследования личности / М. М. Кабанов, А. Е. Личко, В. М. Смирнов // Методы психологической

диагностики и коррекции в клинике. – Л.: Медицина, 1983. – Серия: Психология. – 312 с.

49. Головин С. Ю. Словарь психолога-практика / С. Ю. Головин. – Минск: Харвест, 1998. – 800 с.

50. Гончар С. Н. Самоэффективность как профессиональное качество будущих педагогов-психологов [Текст] // Педагогическое мастерство: материалы междунар. науч. конф. (г. Москва, апрель 2012 г.). – М.: Буки-Веди, 2012. – С. 250-253.

51. Горбаль І. С. Психологічні аспекти задоволеності життям як когнітивного аспекту суб'єктивного благополуччя в літніх чоловіків та жінок / І. С. Горбаль // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки. – Херсон, 2014. – Вип. 1(1). – С. 154-159.

52. Гордеева Т. О. Гендерные различия в академической и социальной самоэффективности и копинг-стратегиях у современных российских подростков / Т. О. Гордеева, Е. А. Шепелева // Вести Моск. ун-та. Сер. 14, Психология. – 2006. – № 3. – С. 78 -85.

53. Гречаник О. В. Педагогическая поддержка в развитии самодостаточности у будущих специалистов / О. В. Гречаник // Известия Российского Государственного Педагогического Университета им. А. И. Герцена. – № 36 (77): «Аспирантские тетради»: Научный журнал. – СПб., 2008. – 436с.

54. Гриценко В. В. Ценностные ориентации и склонность к девиантному поведению / В. В. Гриценко // Психологический журнал. – 2005. – Т.26. – №3. – С. 25-37.

55. Гумилев Л. Н. Тысячелетие вокруг Каспия / Л. Н. Гумилев. – Баку: Азернешр, 1991. – С.56.

56. Гумилев Л. Н. Этногенез и биосфера Земли / Л. Н. Гумилев. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1990. –528 с.

57. Гурская С. П. Образование через всю жизнь: непрерывное образование для устойчивого развития: труды международного сотрудничества.

Т. 6 / С. П. Гурская // Ленингр. гос. ун-т им. А. С. Пушкина, [и др.]; [сост.: Н. А. Лобанов]; под.науч. ред. Н. А. Лобанова и В. Н. Скворцова. – Санкт-Петербург: Альтер Эго, 2008. – 508 с.

58. Гусева М. Н. Развитие смысложизненных ориентаций подростков в воспитательной среде детского оздоровительного комплекса / М. Н. Гусева // Современные проблемы науки и образования, 2012. – №6. –С. 695.

59. Гусейнов А. А., Апресян Р. Г. Этика: Учебник / А. А. Гусейнов, Р. Г. Апресян. – М.: Гардарики, 2000. – 472 с.

60. Гусейнов А. А. Закон и поступок: (Аристотель, Кант, М. М. Бахтин) / А. А. Гусейнов // Этическая мысль: Вып. 2. – М.: ИФ РАН, 2001. – С. 3-25.

61. Джеймс У. Многообразие религиозного опыта / У. Джеймс.– Спб.: Андреев и сыновья, 1993. – 418 с.

62. Дмитриева Н. В. Психологические факторы трансформации идентичности личности : дис. на соиск. учен. степ. д-ра психол. наук: 19.00.01. / Дмитриева Наталья Витальевна. – Новосибирск, 1999. – 359 с.

63. Дугин А. Г. Основы геополитики / А. Г. Дугин. – М: Арктогея-центр, 2000. – 928 с.

64. Духновский С. В. Субъективная оценка межличностных отношений. Руководство по применению / С. В. Духновский. – СПб.: Речь, 2006. – 54 с.

65. Дэвис К. Организационное поведение / К. Дэвис, Дж. Ньюстром. – СПб., 2000. – 448 с.

66. Ефремова Н. Ф. Тестовый контроль в образовании: Учеб.пособие/ Н. Ф. Ефремова. – М.: Университетская книга, Логос, 2005. – 368 с.

67. Жолудева С. В., Шушурина Е. С. Особенности межличностных отношений и удовлетворенности жизнью и работой у женщин-педагогов / С. В. Жолудева, Е. С. Шушурина // Интернет-журнал «Наукovedение»[Электронный ресурс]. – М.: Наукovedение, 2014. – №3(22). – Режим доступа: <http://naukovedenie.ru/sbornik3/4.pdf>.

68. Залуцкая Н. М. Индекс функционирования Self-системы (на основе теста оценки нарциссизма) / Н. М. Залуцкая, А. Я. Вукс, В. Д. Вид. – СПб.: НИПНИ им. В. М. Бехтерева, 2003. – 47 с.

69. Зеньковский В. В. Проблемы воспитания в свете христианской антропологии (Париж, 1991). – М.: Изд-во Свято-Владимирского Братства, 1993. – 224 с.

70. Зимняя И. А. Общая культура человека в системе требований государственного образовательного стандарта / И. А. Зимняя, Б. Н. Боденко, Т. А. Кривченко, Н. А. Морозова; М-во общ. и проф. образования РФ. Исслед. центр пробл. качества подгот. специалистов. Сектор "Гуманизация образования". – М.: Исслед. центр пробл. качества подгот. спец-ов, 1999. – 66 с.

71. Змановская Е. В. Современный психоанализ [Текст]: теория и практика / Е. В. Змановская – СПб.: Питер, 2011. – 288 с.

72. Золотарева А. А. Диагностика индивидуальных различий перфекционизма личности: дис. на соискание научной степени канд. психол. наук: спец. 19.00.01 «Общая психология, история психологи»/ А. А. Золотарева. – М., 2012. – 115 с.

73. Золотарева А. А. Перфекционизм в структуре саморегуляции личности / А. А. Золотарева // Психология и психотехника. – М.: Издательство НБ-Медиа (М.), 2012. – Т. 42. – № 3 (42). – С. 59-68.

74. Иванов А. И., Баландина Н. В. Социально-ролевые ожидания и ориентации личности / А. И. Иванов, Н. В. Баландина. – Историческая и социально-образовательная мысль. – (Социология и психология). – 2013. – № 1 (17). – С. 186-187.

75. Иванов В.Ф. Контент-анализ как формализованный метод исследования документов / В. Ф. Иванов // Философская и социологическая мысль, 1994. – №3. – С. 223-230.

76. Иванченко Г. В. Аутентичный человек и забота о себе / Г. В. Иванченко. [Электронный ресурс] - Режим доступа

<http://www.elitarium.ru/zabota-vozmozhnosti-schaste-doverie-potrebnosti-stremlenie-lichnostnoe-razvitiye/>.

77. Изотова А. В. Гендерная специфика ценностной сферы спортсменов-баскетболистов / А. В. Изотова // Развитие человека в современном мире. Материалы II Всероссийской научно-практической конференции с международным участием (20 – 21 апреля 2011 г.). – Новосибирск, 2011. – С. 25-28.

78. Ильин Е. П. Психология творчества, креативности, одаренности/ Е. П. Ильин. – СПб.: Питер, 2009.– 448 с.

79. Ильин Е. П. Психофизиология состояний человека/ Е. П. Ильин. – СПб.: Питер, 2005. – 412 с.

80. Ильин Е. П. Теория функциональной системы и психофизиологические состояния / Е. П. Ильин // Теория функциональных систем в физиологии и психологии. – М.: Наука, 1978. — С. 326-340.

81. Иванченко А. О. Духовність як потенційна сутність креативного росту особистості / А. О. Иванченко // Проблеми загальної та педагогічної психології: Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. – К., 2010. – Т. XII, частина 3.– С. 179-186.

82. Калашникова С. А. Личностные ресурсы как интегральная характеристика личности / С. А. Калашникова // Молодой ученый. – Казань, 2011. – Т.2, №8. – С. 84-87.

83. Капустина А. Н. Многофакторная личностная методика Р. Кеттела. / А. Н. Капустина.– СПб.: Речь, 2001. – 112 стр. – (Практикум по психодиагностике).

84. Карпинский К. В. Типология смыслопонимания личности / К. В. Карпинский. [Электронный ресурс]. – М., 2003. – Режим доступа: <http://www.scorcher.ru/art/life/art/15.htm>.

85. Кашапов М. М. Теория и практика решения конфликтных ситуаций: [учебное пособие] / М. М. Кашапов. – М.: Ярославль: Ремдер, 2003. – 183 с.

86. Кизима В. В. Бытие как тотальность. Современная философская картина мира и ее приложения [Текст] / В. В. Кизима // Totallogy – XXI. Постнекласичні дослідження. – К.: ЦГО НАН України, 2012. – Вип. № 27. – С. 71–189.
87. Кириллова Н. Л. Философские аспекты социальной адаптации / Н. Л. Кириллова // Мир науки, культуры, образования. – 2010. – №1(20). – С.122-125.
88. Клецина И. С. Практикум по гендерной психологии / И. С. Клецина. – СПб.: Питер, 2003. – 479 с.
89. Кобзарева И. И., Берладина Е. Л. Психологическое сопровождение развития личности учащихся в условиях профильного обучения: монография / И. И. Кобзарева, Е. Л. Берладина. – Элиста: «НПП «Джангр», 2010. – 163 с.
90. Коваленко М. И. Пассионарность как психологический феномен / М. И. Коваленко // Психологические проблемы самореализации личности. – СПб.: Изд-во Спб ун-та, 1999. – С.67-79.
91. Колосов К. А., Пучкова Г. В. Личные устремления и субъективное благополучие личности / К. А. Колосов, Г. В. Пучкова. – Вектор науки ТГУ. – 2012. – № 1 (19). – С. 141-146.
92. Комер Дж. Р. Основы патопсихологии / Р. Дж. Комер. – СПб.: Нева, 2001. – 617 с.
93. Кон И. С. В поисках себя. Личность и ее самосознание / И. С. Кон. – М.: Политиздат, 1984. – 335 с.
94. Кон И. С. Психология ранней юности: книга для учителя / И. С. Кон. – М.: Просвещение, 1989. – 255 с.
95. Кононенко О. І. Фактор самопрезентації перфекціонізму в структурі перфекціонізму особистості [Текст] / О. І. Кононенко // Наука і освіта: наук.-практ. журн. Південноукр. нац. пед. ун-ту ім. К. Д. Ушинського. – 2015. – № 11/12. – С. 61–66.
96. Конт-Спонвиль А. Философский словарь / А. Конт-Спонвиль / Пер. с фр. Е. В. Головиной. – Москва: ООО «Издательство «Этерна», 2012. – 752 с.

97. Корсини Р., Ауэрбах А. Психологическая энциклопедия / Под ред. Р. Корсини, А. Ауэрбаха. – СПб.: Питер, 2006. –2-е изд. – 1096 с.
98. Костюк Г. С. Избранные психологические труды [Текст] / Г. С. Костюк, под ред. Л. Н. Проколиенко. – М.: Педагогика, 1988. – 304 с.
99. Кузнецова Ю. С. Изучение особенностей локус контроля личности как способа принятия ответственности за свою жизнь (на примере студентов ВУЗа) / Ю. С. Кузнецова // Журн. науч. публ. аспирантов и докторантов: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.jurnal.org/articles/2007/psih15.html>.
100. Крайг Г. Психология развития / Г. Крайг, Д. Бокум. – 9-ое изд. – СПб.: Питер, 2005.– 940 с.
101. Кривцова С. В. Шкала экзистенции (Existenzskala) А. Лэнгле и К. Оргле / С. В. Кривцова, А. Лэнгле, К. Орглер // Экзистенциальный анализ. – Бюллетень №1. – Москва, 2009. – С. 141-170.
102. Кричевский Р. Л. Самоэффективность и акмеологический подход к исследованию личности / Р. Л. Кричевский // Акмеология. – 2001. –№ 1. – С. 47-52.
103. Кручинин В. А. Формирование мотивации достижения успеха в подростковом возрасте [Текст]: монография / В. А. Кручинин, Е. А. Булатова; Нижегород. гос. архит.строит. ун-т. – Н. Новгород: ННГАСУ, 2010. –155 с.
104. Левит-Броун Б. На Бога надейся: от трудностях веры и легкости безверия, о смысле, духе и человеке /Б. Левит-Броун. – СПб, изд. Алетейя, 1998 г. – 355 с.
105. Леонова А. Б. Психодиагностика функциональных состояний человека / А. Б. Леонова. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1984. – 200 с.
106. Леонтьев Д. А. Развитие идеи самоактуализации в работах А. Маслоу / Д. А. Леонтьев // Вопросы психологи. – 1987 – № 3. – С. 150-157.
107. Леонтьев Д. А. Тест смысложизненных ориентации (СЖО). 2-е изд. – М.: Смысл, 2000. — 18 с.

108. Летягова Т. В. Тысяча состояний души: краткий психолого-филологический словарь / Т. В. Летягова, Н. Н. Романова, А. В. Филиппов. – 3-е изд. – М.: Флинта: Наука, 2011. – 424 с.
109. Лосев А. Ф. История античной эстетики: Поздний эллинизм / А. Ф. Лосев. – М.: Искусство, 1980. – 766 с.
110. Лучанинова, О. П. Виховання у сучасного студента вищого технічного закладу ціннісного ставлення до наукових знань: досвід кафедри інженерної педагогіки/ О. П. Лучанинова // Духовність особистості: методологія, теорія і практика: Збірник наукових праць. – Луганськ: Вид-во Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля, 2011. – Вип. 5 (46). – С. 89-97.
111. Лысенко О. Ю., Марковская И. М. Качественные методы социально-психологических исследований: Учебное пособие / О. Ю. Лысенко, И. М. Марковская. – Челябинск: Изд-во ЮУрГУ, 2001. – 106 с.
112. Магомед-Эминов М. Ш. Трансформация личности / М. Ш. Магомед-Эминов. – М.: Психоаналитическая ассоциация, 1998. – 496 с.
113. Майерс Д. Социальная психология / Д. Майерс. – СПб.: Прайм-Еврознак, 2002. – 512 с.
114. Мак-Вильямс Н. Психоаналитическая диагностика: Понимание структуры личности в клиническом процессе / Н. Мак-Вильямс. – М.: Класс, 2003. – 480 с.
115. Максимов А. Универсальный многослов [Текст]: книга для тех, кому интересно жить осмысленно / А. Максимов. – Москва: Центрполиграф, 2015. – 446 с.
116. Максимова Т. В. Смысл жизни и индивидуальный стиль педагогической деятельности / Т. В. Максимова // Мир психологии, 2001. – №2. – С. 114-118.
117. Макушина О. П. Опросник межличностной зависимости (Interpersonal Dependency Inventory) Р. Гиршфильд. Адаптация

О. П. Макушиной // Психология общения. Энциклопедический словарь / Под общ.ред. А. А. Бодалева. – М.: Изд-во «Когито-Центр», 2011. – С. 530.

118. Маленова А. Ю., Потапова Ю. В. Зрелость личности и ее критерии как предикторы изучения ситуации сепарации [Текст] / А. Ю. Маленова // Вестник Омского университета. Серия «Психология», 2014. – № 2. – С. 21-29.

119. Мальнева Н. А. Психологическое здоровье и его роль в становлении личности дошкольника/ Н. А. Мальнева // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Психологія. – 2013. - № 1046, вип. 51. – С. 191-195.

120. Мангейм Дж. Б., Рич Р. К. Политология. Методы исследования: Пер. с англ. – М.: Весь мир, 1997. – 544 с.

121. Маркин В. Н. Акмеологические условия продуктивного формирования отношений личности обучаемого к себе (самоотношение) / В. Н. Маркин // Акмеология, 2003. – № 4. – С. 55–58.

122. Мартынова М. А., Богомаз С. А. Самодетерминация в структуре личностного потенциала современной российской молодежи [Текст] / М. А. Мартынова, С. А. Богомаз // Вестник Томского государственного университета. – Томск, 2012. – № 357 (апрель). – С. 164.

123. Маслоу А. Психология бытия / А. Маслоу – М.: «REFL-book», К.: «Ваклер», 1997. – 300 с.

124. Меликов И. М. Духовное бытие свободы / И. М. Меликов. – М., Изд-во РГСУ, 2013. – 398 с.

125. Мельник В. В. Онтологічні, аксіологічні та антропологічні засади розвитку сучасного світу / В. В. Мельник // Гілея. Історичні науки. Філософські науки. Політичні науки: Науковий вісник: Зб. наук.праць. – Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. – Вип. 94 (3). – С. 143-148.

126. Мельник О. В. Эффект самодостатності: від професійних домагань до власного успіху / О. В. Мельник // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук.пр. – Кіровоград: ЗВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2012. – Вип. 16, кн. 1. – С. 190.

127. Мельников В. М. Психология: учебник для ин-тов физ. культуры / В. М. Мельников. – М.: «ФИЗКУЛЬТУРА И СПОРТ», 1987 – 367 с.
128. Мещеряков Б. Г. Большой психологический словарь / Б. Г. Мещеряков, В. П. Зинченко. – СПб.: Прайм-Еврознак, 2004. – 672 с.
129. Мищенко Л. В. Системные исследования развития индивидуальности человека в поздней юности с позиций пола и гендера: монография / Л. В. Мищенко. – Москва – Берлин: Берлин: Директ-Медиа, 2015. – 293 с.
130. Мотков О. И. Психология самопознания личности: практическое пособие [Текст] / О. И. Мотков. – М., 1993.– 173 с.
131. Мурашкин М. Г. Самодостаточность – вид мистических и эстетических переживаний / М. Г. Мурашкин. – Д.: Днепропетр. гос. фин.-экон. ин-т. Эконом.фак-т. Каф.гуманитар. дисциплин. – 2001. – 272 с.
132. Мурашкин М. Г. Феномен самодостаточности / М. Г. Мурашкин. – Д.: Днепропетр. Гос. Фин. Акад., 2005. – 300 с.
133. Мурашко І. В. Розкриття поняття «Особистісний потенціал» та його психологічної структури / І. В. Мурашко. – [Електронний ресурс]. – режим доступу: http://www.newlearning.org.ua/sites//default/files/praci/2010_7/st18.pdf.
134. Нартова-Бочавер С. К. Человек суверенный: опыт психологического исследования субъекта в его бытии: монография / С. К. Нартова-Бочавер. – М.: Питер, 2008. – 400 с.
135. Наследов А. Д. Математические методы психологического исследования. Анализ и интерпретация данных [Текст]: учебное пособие / А. Д. Наследов. – СПб: Речь, 2004. – 392 с.
136. Нахов И. М. Философия киников / И. М. Нахов. – М.: Наука, 1982. – 224 с.
137. Непомнящая Н. И., Богоявленская Д. Б. Некоторые проблемы конструирования диагностических методик / Н. И. Непомнящая, Д. Б. Богоявленская // О диагностике психического развития личности. – Таллинн, 1974. С. 83-89.

138. Неруш Т. Г. Психодиагностика [Текст] : учеб. пособие для студ. вузов, обучающихся по спец. «Педагогика и психология» / Саратов. гос. соц.-экон. ун-т; сост. Т. Г. Неруш. – Саратов, 2010. – 204 с.

139. Никонова И. А. Определение понятия «самодостаточность личности» / И. А. Никонова // Вестник Башкирского университета. – Уфа: Башкирский государственный университет. – 2010. – № 3. – С.767-770.

140. Новий тлумачний словник української мови [Текст]: у 4-х т.; Т.1: А-Є / В. В. Яременко, О. М. Сліпущко. – К.: Аконіт, 1998. – 910с.

141. Овсяник О. А. Социально-психологическая адаптация женщин второго периода взрослости: дис. д-р психол. наук: 19.00.05 / Овсяник Ольга Александровна. – М., 2013. – 348 с.

142. Оксфордский толковый словарь по психологии / Под ред. А. Ребера: в 2-х т: Т.1. / Пер. с англ. Чеботарева Е. Ю. – М.: Вече АСТ, 2003. – 592 с.

143. Осин Е. Н., Леонтьев Д. А. Дифференциальный опросник переживания одиночества (ДОПО): структура и свойства / Е. Н. Осин, Д. А. Леонтьев // Психология. Журнал Высшей Школы экономики. – 2013. – Т. 10. – № 1 (январь – март). – С. 55–81.

144. Осин Е. Н. Чувство связности как показатель психологического здоровья и его диагностика [Текст] / Е. Н. Осин // Психологическая диагностика: Ежеквартальный научно-методический и практический журнал. – 2007. – № 3. – С. 22 – 40.

145. Осипова А. А. Общая психокоррекция: учебное пособие / А. А. Осипова. – М.: Сфера, 2002. – 510 с.

146. Осницкий А. К. Определение характеристик социальной адаптации / А. К. Осницкий // Психология и школа. М.; Обнинск: Технограф, 2003 – 2004. – №1. – С. 43-56.

147. Панина Н. В. Индекс жизненной удовлетворенности / Н. В. Панина // LifeLine и другие новые методы психологии жизненного пути [под ред. А. А. Кроник]. – М.: Прогресс-Культура, 1993. – С. 107-114.

148. Пантилеев С. Р. Самоотношение / С. Р. Пантилеев // Психология самосознания: хрестоматия. – Самара: БАХРАХ-М, 2000. – С. 208-242.
149. Парандовский Я. Алхимия слова. / Я. Парандовский. – М.: Прогресс, 1972. – 336 с.
150. Перлз Ф. С. Эго, голод и агрессия / Ф. С. Перлз. – М.: Смысл, 2000. – 358 с.
151. Петровский В. А. Психология неадаптивной активности / В. А. Петровский // Российский открытый университет. – М.: ТОО «Горбунок», 1992. – 224 с.
152. Плотин. Эннеады [Текст]: [Пер. с древнегреч., латин.] / Плотин. – Киев: УЦИММ-ПРЕСС: ИСА. – (Вершины мистической философии). – Т. 2. – 1996. – 236 с.
153. Подолянко Л. А. Аксиологічні параметри буття людини: контекст науки / Л. А. Подолянко // Теорія і практика упр. соц. системами: філос., психологія, педагогіка, соціол.. – 2011. – № 2. – С. 9-14.
154. Подорога В. А. Феноменология тела: Введение в философскую антропологию: Материалы лекционных курсов 1992-1994 годов / В. А. Подорога. – М.: Ad Marginem, 1995. – 340 с.
155. Поединкова Т. П. Развитие самостоятельности школьников в художественно-творческой деятельности [Текст] / Т. П. Поединкова, С. В. Сидоров // Детство, отрочество и юность в контексте научного знания. – Пенза: Социосфера, 2011. – С.151-158.
156. Поппер К. Р. Открытое общество и его враги: в 2 т. / Карл Раймунд Поппер. – М.: Феникс, Международный фонд «Культурная инициатива», 1992. – Т. 1.: Чары Платона. – 448 с.
157. Поппер К. Р. Открытое общество и его враги: в 2 т. / Карл Раймунд Поппер. – М.: Феникс, Международный фонд «Культурная инициатива», 1992. – Т. 2.: Время лжепророков: Гегель, Маркс и другие оракулы. – 528 с.
158. Практикум по гендерной психологии / Под ред. И. С. Клециной. – СПб., 2003. – (Серия «Практикум по психологии»). – 479 с.

159. Практикум по психологии состояний: Учебное пособие / Под ред. проф. А. О. Прохорова. – СПб: Речь, 2004. – 480 с.
160. Психологическая диагностика: Учебное пособие / Под ред. К. М. Гуревича и Е. М. Борисовой. – М.: Изд-во УРАО, 1997. – 304 с.
161. Психологическая диагностика: Учебное пособие. / Под редакцией М. К. Акимовой. – СПб.: Питер, 2005. – 304 с.
162. Психология общения. Энциклопедический словарь [Текст] / Под общ.ред. А. А. Бодалева. – М.: Изд-во «Когито-Центр», 2011. – 600 с.
163. Психология телесности между душой и телом [Текст] / Ред.-сост.: В. П. Зинченко, Т. С. Леви. – М.: АСТ, 2007. – 732 с.
164. Радьяр Д. Человеческое, слишком человеческое и то, что за его пределами. Что такое просветление? / Д. Радьяр: [антология; под ред. Джона Уайта]. – М.: Изд-во Трансперсонального Института, 1996. – 326 с.
165. Развитие человека в современном мире: материалы II Всероссийской научно-практической конференции с международным участием (20-21 апреля 2011г., г. Новосибирск): под.ред. Н. Я. Большуновой, О. А. Шамшиковой. – Новосибирск: Изд. НГПУ, 2011. – 400 с.
166. Раитина М. С. Ценности и ценностные ориентации, их формирование и роль в развитии личности [Электронный ресурс] / М. С. Раитина // Научный электронный архив. – Режим доступа: <http://econf.rae.ru/article/5159>.
167. Райзберг Б. А. Современный социоэкономический словарь [Текст]: научное издание / Б. А. Райзберг. – М.: ИНФРА-М, 2012. – 629 с.
168. Реале Дж. Западная философия от истоков до наших дней. От романтизма до наших дней / Дж. Реале, Д. Антисери. – С.-Петербург, «Пневма», 2003. – 880 с.
169. Реан А. А. Проблемы и перспективы развития концепции локуса контроля личности/ А. А. Реан // Психологический журнал. –1998. – Т.19. –№ 4. – С. 3-12.
170. Рыбалка В. Научные определения личности, ее контентно-частотная и антиномическая формулы и персонологический интеллект психологов и

педагогов системы образования/ В. Рыбалка // *Future Human Image academic journal*. – Kiev: ISPC, 2014. – № 1 (4) – 172 p.

171. Роговец О. В. Основні характеристики моральної самосвідомості молодших школярів (учнів 1-2 класів) / О. В. Роговець // Теоретико-методологічні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: Зб. наук. праць. – Київ, 2015. – Вип. 19, кн. 2. – С. 195-204.

172. Роговин М. С., Залевский Г. В. Теоретические основы психологического и психопатологического исследования / М. С. Роговин, Г. В. Залевский. – Томск, 1988. – 233 с.

173. Русалов В. М. Психология и психофизиология индивидуальных различий: некоторые итоги и ближайшие задачи системных исследований / В. М. Русалов // *Психологический журнал*. – 1991. – Т.12. – № 5. – С.3-16.

174. Сватенкова Т. Екзистенційні переживання у контексті розгортання життєвого шляху особистості в період юності / Т. Сватенкова // *Психологія особистості*. – 2011. – № 1. – С. 145-151.

175. Самаль Е. В. Рассмотрение самоактуализации в рамках проблемы самодетерминации личности / Е. В. Самаль // *Вестник интегративной психологии*. – М.; Ярославль, 2007. – Вып. 5. – Режим доступа: <http://www.mapn.su/publications/journals/vestnik-integrativnoj-psikhologii>.

176. Санникова О. П. Феноменология личности: Избранные психологические труды / О. П. Санникова. – Одесса: СМІЛ, 2003. – 256 с.

177. Сапрыгина Н. В. Пассионарность как индивидуально-психологическая характеристика личности / Н. В. Сапрыгина // *Наука і освіта*. – 2015. – № 11-12. – С. 74-78.

178. Сахарова Т. Н. Смыслжизненные ориентации людей пожилого возраста / Т. Н. Сахарова // *Развитие личности*. – 2012. – № 2. – С. 193 – 204.

179. Семикин В. В. Психологическая культура и образование человека [электронный ресурс] / В. В. Семикин. – Спб.: Изд-во РГПУ им. А. И. Герцена, 2002. – №3. – 174 с. – Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/psihologicheskaya-kultura-i-obrazovanie>.

180. Семикин В. В. Психологическая культура в структуре и деятельности личности / В. В. Семикин // Известия Российского государственного педагогического университета им. А. И. Герцена. – 2002. – Вып. № 3. – Т.2. – С. 26-36.
181. Словарь философских терминов / [Ред.– сост. В. Г. Кузнецов]. – М., ИНФРА-М, 2009. – 731 с.
182. Словник української мови / [Під ред. І. К. Білодіда, А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк та ін.]. – К.: Наук.думка, 1970–1980. – Т. 1 – С. 11.
183. Соколов Э. В. Введение в психоанализ / Э. В. Соколов. – С.-Петербург: Издательство «Лань», 1999. – 320 с.
184. Солдатова Е. Л. Нормативные кризисы развития личности взрослого человека: автореф. дис. ... д-ра психол. наук: спец. 19.00.01 / Елена Леонидовна Солдатова. – Екатеринбург, 2007. – 38 с.
185. Солдатова Е. Л. Структура и динамика нормативного кризиса перехода к взрослости: монография / Е. Л. Солдатова. – Челябинск: ЮУрГУ, 2007. – 267 с.
186. Солдатова Е. Л. Эго-идентичность как системообразующий фактор формирования личностной зрелости / Е. Л. Солдатова, И. А. Шляпкинова // Вестник ЮУрГУ. Серия «Психология». – 2010. – Вып. 10. – № 27 (203). – С. 66–74.
187. Соловьев В. С. Сочинения в 2 т. / В. С. Соловьев. – М.: Мысль, 1988. – Т.1. – 892 с.
188. Соловьёв В. С. Сочинения: В 2 т. / В. С. Соловьёв; [сост., общ.ред., вступ. ст. А. Ф. Лосева, А. В. Гулыги]. – М.: Мысль, 1990. – 2 изд. – Т.1 – 894 с.
189. Соловьёв В. С. Сочинения: В 2 т. – 2 изд. – Т.2 / Владимир Сергеевич Соловьёв; [сост., общ.ред. А. В. Гулыги, А. Ф. Лосева]. – М.: Мысль, 1990. – 824 с.
190. Сорокоумова Е.А., Фадеев Д.С. Изучение ценностных ориентаций посредством метафоры // Известия Самарского научного центра РАН. – Самара, 2015. Т.17 – № 1-1. - С. 106-109.

191. Социологический словарь / Отв. ред.: Г. В. Осипов, Л. Н. Москвичев. – М.: Норма. – 2008. – 608 с.
192. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп / Н. П. Фетискин, В. В. Козлов, Г. М. Мануйлов. – Издательство Института психотерапии, 2005. – 496 с.
193. Старовойтенко Е. Б. Индивидуальность в культурном измерении / Е. Б. Старовойтенко // Психология индивидуальности: Новые модели и концепции / Под научной редакцией Старовойтенко Е. Б. и Шадрикова В. Д. – М., 2009. – 384 с.
194. Степаненко Л. В. Особливості прояву емоційних станів у студентів-переселенців / Л. В. Степаненко // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки. – Херсон, 2015. – Т.1. – Вип. 2 – с. 107-111.
195. Столин В. В., Пантеев С. Р. Опросник самооценки / В. В. Столин, С. Р. Пантеев // Практикум по психодиагностике: Психодиагностические материалы. – М., 1988. – С. 123-130.
196. Столяренко Л. Д. Психология делового общения и управления. Учебник / Л. Д. Столяренко. – Ростов н/Д: Феникс, 2005. – 416 с.
197. Стрілецька І. І. Самоактуалізація як інтегративна риса особистості [Текст] / І. І. Стрілецька // Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер.: Психологічні науки, 2013. – Вип. 2. – С. 32-34.
198. Строкова Т. А. Педагогическая поддержка и помощь в современной образовательной практике / Т. А. Строкова // Педагогика. – 2002. – № 4. – С. 20-27.
199. Тарасова Т. Психологічна культура особистості як актуальний виклик сьогодення / Т. Тарасова // Збірник наукових праць. Світогляд–філософія–релігія, 2013. – Випуск 4. – С. 315-324.
200. Толковый словарь русского языка: В 4 т. / [Сост. Г. О. Винокур, Б. А. Ларин, С. И. Ожегов, Б. В. Томашевский]; под ред. Д. Н. Ушакова. – М.:

Сов.энцикл.: ОГИЗ, 1935-1940. – Т. 1. – М.: Гос. ин-т «Сов.энцикл.»; ОГИЗ, 1935. – 1562 с.

201. Толочек В. А. Современная психология труда: [учебное пособие] / В. А. Толочек. – СПб.: Питер, 2005. – 479 с.

202. Торчинов Е. А. О психологических аспектах учения Праджняпарамиты / Е. А. Торчинов // Психологические аспекты буддизма. – Новосибирск: Наука, 1986. – С. 47-69.

203. Уотс А. Дао – путь воды / А. Уотс. – К.: «София», Ltd., 1996. – 288 с.

204. Федорець А. В. Психологічні чинники самоствавлення особистості спортсмена : автореф. дис ... канд. психол. наук: спец. 19.00.01 / Антон Володимирович Федорець. – Київ : Б.в., 2013. – 23 с.

205. Фернхем А., Хейвен П. Личность и социальное поведение / А. Фернхем, П. Хейвен. – СПб, Питер, 2001. – 368с.

206. Франкл В. Психотерапия и экзистенциализм / В. Франкл. – М.: ИОИ, 2015. – Серия: «Современная психология: теория и практика». – 192 с.

207. Франкл В. Человек в поисках смысла / В. Франкл. – М.: Прогресс, 1990. – 175 с.

208. Франс. А. Собрание сочинений в восьми (8-ми) томах / Под общей редакцией Е. А. Гунста, В. А. Дынник, Б. Г. Реизова. М. ГИХЛ, 1957-1959. – С. 108.

209. Фрейденберг О. М. Миф и литература древности / О. М. Фрейденберг. – М.: Наука, Главная редакция восточной литературы, 1978. – 605 с.

210. Фрейденберг О. М. Поэтика сюжета и жанра: период античной литературы / О. М. Фрейденберг. – Л.: Гослитиздат, 1936. – 454 с.

211. Фрейджер Р. Личность. Теории, упражнения, эксперименты / Р. Фрейджер, Д. Фейдимен. – СПб.: ПРАЙМ-ЕВРЗНАК, 2004. – 608 с.

212. Фромм Э. Бегство от свободы / Э. Фромм. – Москва: АСТ: АСТ МОСКВА, 2009. – 284 с.

213. Фромм Э. Бегство от свободы. Человек для самого себя / Э. Фромм. – М.: Изида, 2004. – 398 с.
214. Фромм Э. Кризис психоанализа. Дзэн-буддизм и психоанализ / Э. Фромм. – М.: Айрис-Пресс, 2004. – 304 с.
215. Фейдимен Д. Теория и практика личностно-ориентированной психологии: в 2-х т. / Д. Фейдимен, Р. Фрейгер. – М.: «Три Л», 1996. – Т.2. – 214 с.
216. Хайдеггер М. Время и бытие: Статьи и выступления / М. Хайдеггер. – Сост., пер. с нем. и комм. В. В. Бибихина. – М.: Республика, 1993. – 447 с.
217. Хоружий С. С. О старом и новом / С. С. Хоружий. – Санкт-Петербург: Алетейя, 2000. – 477 с.
218. Хромов А. Б. Пятифакторный опросник личности: Учебно-методическое пособие / А. Б. Хромов. – Курган: Изд-во Курганского гос. университета, 2000. – 23 с.
219. Хьелл Л. Теории личности / Л. Хьелл, Д. Зиглер. – СПб.: Питер, 2003. – 608 с.
220. Царькова О. В. Забезпечення позитивної динаміки самоактуалізації особистості юнацтва в роботі практичного психолога / О. В. Царькова. – Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету імені Б. Хмельницького. Серія: Педагогіка. – 2011. - № 7. – С. 191-198.
221. Шадриков В. Д. Проблемы системогенеза профессиональной деятельности / В. Д. Шадриков. – М.: Наука, 1982. – 185 с.
222. Шварцер Р. Русская версия шкалы общей самооффективности Р. Шварцера и М. Ерусалема / Р. Шварцер, М. Ерусалем, В. Ромек. – Иностранная психология. – № 7. – 1996. – С. 71-76.
223. Шмаргун В. М. Психолого-педагогічна корекція затримки психічного розвитку дітей молодшого шкільного віку (на основі занять фізичними вправами в умовах загальноосвітньої школи): автореф. дис... канд. психол. наук : спец. 19.00.07 / Віталій Миколайович Шмаргун. – К., 2000. – 19 с.

224. Шмелев А. Г. Введение в экспериментальную психосемантику: Теоретико-методологические основания и психодиагностические возможности / А. Г. Шмелев. – М., 1983. – 158 с.
225. Эммонс Р. Психология высших устремлений: мотивация и духовность личности / Р. Эммонс. – Под ред. Д. А. Леонтьева. – М.: Смысл, 2004. – 416 с.
226. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис / Э. Х. Эриксон. – М.: Издательская группа «ПРОГРЕСС», 1996. – 344 с.
227. Юнг К. Г. Собрание сочинений. Дух Меркурий / К. Г. Юнг. – М.: Канон, 1996. – 384 с.
228. Allaby M. & Bunyard P. The Politics of Self-Sufficiency / M. Allaby, P. Bunyard. – Oxford: Oxford University Press, 1980. – 242 p.
229. Allport G. Pattern and growth in personality / G. Allport. – N.Y.: Holt, Rinehart & Winston, 1961. – 593 p.
230. Angyal A. Neurosis and Treatment: A Holistic Theory / A. Angyal // Ed. E. Hanfmann and R. M. Jones. – N. Y.: Wiley, 1951. – Pp. 274.
231. Bandura A. Self-efficacy mechanism in human agency / A. Bandura. – American Psychologist, 1982. – Vol 37(2). – P. 122-147.
232. Bingham M. Things will be different for my daughter: A practical guide to building her self-esteem and self-reliance / M. Bingham, S. Stryker, S. A. Neufeldt. – New York, NY: Penguin Books, 1995. – 494 p.
233. Bolton M. Loneliness: the state we're in: a report of evidence compiled for the Campaign to End Loneliness / M. Bolton. – Abingdon: Age UK Oxfordshire, 2012. – 28p.
234. Bornstein R. F., Languirand M. A. Healthy Dependency: Leaning on Others Without Losing Yourself / R. F. Bornstein. – New York, NY: Newmarket Press, 2003. – Pp. 380.
235. Bugaitsova A. S. Characteristic of correlations amongst indices of self-sufficiency: the results of empirical research / A. S. Bugaitsova // Modern tendencies

in the Pedagogical Science of Ukraine and Israel: the way to integration: the 5th issue of the scientific works of Israeli and Ukrainian scholars. – Ariel, 2014. – P. 56–62.

236. Bugaitsova A. S. Particularities of the self-sufficiency structure indices and relationship profile of a person: the results of correlation analysis [Электронный ресурс] / A. S. Bugaitsova // Парадигма: электронный научный журнал, 2016. URL:<http://paradigma.science/publics/index.php/paradigma/article/view/128>.

237. Bugaitsova A. S. Phenomenon of self-sufficiency: author's classification of types / A. S. Bugaitsova: матеріали науково-практичної конференції молодих учених та студентів [«Проблеми сучасної психології особистості»], (29 квітня 2014 р.) / МОН України, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського. – Одеса, 2014. – Вип. 5. – С. 69–72.

238. Bugaitsova A. S. The peculiarities in the psychological diagnostics of self-sufficiency of a person / A. S. Bugaitsova // Проблеми сучасної психології особистості. Матеріали науково-практичної конференції молодих учених та студентів (14 травня 2015 р.). – Одеса: , 2015. – Вип. 6. – 352 с.

239. Bugaitsova A. To the question of studying the interconnections of self-sufficiency and coherence / A. S. Bugaitsova: Conference Proceedings of the 5th International Conference Problems and Prospects of Territories' Socio-Economic Development (April 14-17, 2016, Opole, Poland). The Academy of Management and Administration in Opole, 2016. – P. 155–157.

240. Bugaitsova A. S. Self-sufficiency of personality: the nature of psychological phenomenon / A. S. Bugaitsova // KazNu Bulletin. Psychology and Sociology series. – Almaty: Kazahskiy Natsionalnyiy universitet imeni Al-Farabi [Al-Farabi Kazakh National University], 2015. – 2 (53). – P. 238–244.

241. Bugaitsova A. S. Self-sufficiency of a person: axiological approach / A. S. Bugaitsova // Международна научна школа «Парадигма». – Лято-2015. – Т. 4: Психология: сборник научни статии / [под ред. А. В. Берлов, Л. Ф. Чупров]. – Варна: ЦНИИ «Парадигма», 2015. – P. 80–83.

242. Bugaitsova A. S. Value-notional correlates of self-sufficiency/ A. S. Bugaitsova // Modern tendencies in the Pedagogical Science of Ukraine and Israel:

the way to integration: the 4th issue of the scientific works of Israeli and Ukrainian scholars. – Ariel, 2013. – P. 48–51.

243. Burholt V. Loneliness of older men and women in rural areas in safeguarding the convoy – A call to action from the campaign to end loneliness / V. Burholt. – Abingdon: Age UK Oxfordshire, 2011. – Pp. 23-31.

244. Burisch M. Approaches to personality inventory construction. A comparison of merits / M. Burisch. – *American Psychologist*, 1984. – № 39. – P. 214-227.

245. Cavallero P., Ferrari M. G., Bertocci B. La solitudine degli anziani autosufficienti / *G. Gerontol: Pacinieditore*, 2006. – №54. – P. 24-27. – [Электронный ресурс]: – Режим доступа: <http://www.sigg.it/public/doc/GIORNALEART/575.pdf>.

246. Chao Y.-H. The psychological consequence of experiencing shame: Self-sufficiency and mood-repair / Y.-H. Chao, Y.-Y. Cheng, W.-B. Chiou // *Motivation and Emotion*. – Springer Science+Business Media, 2011. – Vol. LLC. – Pp. 202-210.

247. Colman A. M. *A Dictionary of Psychology*. Third edition / A. M. Colman. – Oxford University Press, 2008. – 937 p.

248. Fichman L., Koestner R. Dependency, self-criticism, and perceptions of inferiority at summer camp / L. Fichman, R. Koestner // *Journal of Youth and Adolescence*. – Kluwer Academic Publishers: Plenum Publishers, 1996. – Vol. 25. – № 1. – Pp. 113-126.

249. Flanagan J. C. *Factor analysis in the study of personality* / J. C. Flanagan, P. Alto. – CA: Stanford Univ. Press., 1935. – 105 p.

250. Garfield D. Paranoid phenomena and pathological narcissism / D. Garfield, L. Havens // *American Journal of Psychotherapy*, 1991. – Vol. XLV. – № 2. – Pp. 160-172.

251. Gottschalk L. A Narcissism: Its normal evolution and development and the treatment of its disorders / L. A. Gottschalk // *American Journal of Psychotherapy*, 1988. – Vol. XLII. – № 1. – Pp. 4-27.

252. Guntrip H. Schizoid Phenomena, Object-Relations, and The Self / H. Guntrip. – New York: International Universities Press, 1969. – P. 437.
253. Heberle R. A Note on Riesman's The Lonely Crowd / R. Heberle. – The American Journal of Sociology, 1956. – № 62. – Pp. 34-36.
254. Kagan Y. The meaning of personality predicates / Y. Kagan // Amer. Psychol., 1988. – V. 43. – № 8. –P. 614-620.
255. Klein R. Disorders of the Self: New Therapeutic Horizons: the Masterson Approach / J. F. Masterson, R. Klein. – Brunner/Mazel, 1995. – P. 435.
256. Labuschagne N. Narcissism, family of origin, and career self-efficacy: a comparative study of university students / N. Labuschagne. -Pietermaritzburg, 1996. – P. 131.
257. Lapsley D. K. Adolescent Narcissism / D. K. Lapsley, P. C. Stey. – Notre Dame: Springer, 2000. – 11 p.
258. Leary M. R., Hoyle R. H. Handbook of Individual Differences in Social Behavior / M. R. Leary, R. H. Hoyle.–New York, NY: Guilford Press, 2009.– P. 624.
259. Levine D. Pathology of the capitalist spirit / D. Levine. – New York: Palgrave Macmillan, 2013. – P. 41-42.
260. O'Hara M. Cultivating Consciousness Carl R. Rogers's Person-Centered Group / M. O'Hara // Journal of Transformative Education, Sage Publications, 2003. – Vol. 1. – №. 1, Pp. 64-79.
261. Raskin R. N. & Hall C. S. (1979). A narcissistic personality inventory / R. N. Raskin, C. S. Hall. – Psychological Reports, 1979. –№ 45. – 590 p.
262. Ronningstam E. F. Disorders of narcissism: Diagnostic, clinical and empirical implications / E. F. Ronningstam. – Washington, D.C.: American Psychiatric Press, 1988. – Pp. 103-120.
263. Salter A. Conditioned Reflex Therapy / A. Salter. – New York, Creative Age Press, 1949. – P. 359.
264. Shebib B. (2010) Choices: Interviewing and Counselling Skills for Canadians / B. Shebib. – Canada: Pearson Education Canada, 4th Ed., 2010. – 416 p.

265. Shor J. Illusions in loving / J. Shor. J. Sanville// A Psychoanalytic Approach to Intimacy and Autonomy. – Los Angeles: Double Helix, 1978. – Pp. 185.
266. Tárrega X. De l'autosuffisance à l'interdépendance / X. Tárrega, D. Michel // Cahiers de Gestalt-thérapie. – 2009 – Vol. 2 – № 24. – Pp. 83-110.
267. Vohs K. D. Merely Activating the Concept of Money Changes Personal and Interpersonal Behavior / K. D. Vohs, N. L. Mead, M. R. Goode // Current directions psychological science. – Florida, 2008. – Vol. 17. – № 3. – Pp. 208-212.
268. Ward Steven C. Modernizing the Mind: Psychological Knowledge and the Remaking of Society / Steven C. Ward. – Praeger, 2002. – 290 P.
269. White L. G., Clark R. P. Political Analysis. Technique and Practice / L. G. White, R. P. Clark. – Monterey, California: Brooks / Cole Publishing Company, 1983. – 286 p.
270. Yeagley L. How to get beyond loneliness / L. Yeagley. – Teach Services Inc., 2012. – 132 p.

ДОДАТКИ

Додаток А

Бланк тест-опитувальника структурних компонентів самодостатності

Респондент: _____ Образование _____
 Возраст _____ Дата _____

Инструкция: Внимательно прочитайте утверждения. Оцените в графе ответов, отметив галочкой, насколько вы согласны с утверждением: с – согласен, ос- отчасти согласен, нс-не согласен.

№	Утверждение	С	ОС	НС
1.	Все, что мне нужно, нахожу сам.			
2.	Если мне чего-то не хватает, не беспокою других.			
3.	Часто употребляю в речи «сам», «своими силами», «по-моему», «по себе».			
4.	Все, чего я добился, результат исключительно моих трудов.			
5.	Никто мне не советчик, только я сам.			
6.	Если мне чего-то хочется, никто не отнимет у меня этого желания.			
7.	В детстве я часто отвергал помощь близких людей.			
8.	Мне никогда не хотелось обременять людей своими проблемами.			
9.	Всегда хочу, чтобы мне никто не мешал проявлять себя, делая какое-нибудь дело.			
10.	Не люблю, когда за меня что-либо делают, решают.			
11.	Если мне скучно, мне все равно нет дела до других людей.			
12.	Меня не волнует чужое мнение, я сам себе хозяин.			
13.	Мне все равно, одобряют мое поведение или нет.			
14.	Со стороны может казаться, что я одинок.			
15.	В моем окружении есть несколько человек, которые мне действительно нужны.			
16.	Я действую всегда так, как хочу, независимо от внешних обстоятельств.			
17.	Когда я что-либо делаю, не думаю, принесет ли это пользу кому-нибудь еще.			
18.	Я не привязан к материальным вещам, для личностного роста они – пустое.			
19.	Считаю, что в человеке важен внутренний мир, а не его внешнее благополучие.			
20.	Если кто-нибудь обращается за помощью, я не отказываю.			
21.	Если что-то идет не так, как хотелось, от дела не отступлю.			
22.	Как бы сложно я не начинал дело, я всегда уверен в своем успехе.			
23.	Я четко знаю, когда нужно приложить максимум сил, а когда надо сбавить темпы.			
24.	Мне приятно осознавать, что от моей деятельности зависят другие люди.			
25.	В любой сложной ситуации знаю, как найти выход.			
26.	В жизни не было моментов, чтоб из-за неуспеха дела я потерял уважение к себе и разочаровался.			

27.	К каждой проблеме в жизни я находил несколько решений.			
28.	Никогда не было в жизни настолько сложных ситуаций, чтоб я сложил руки и сдался.			
29.	Каждый раз, совершая какое-нибудь дело, чувствую, как расту и совершенствуюсь.			
30.	Верю, что иногда что-то происходит без моей воли, настолько хорошо, будто кто-то незримо помогает.			
31.	Мне не страшны трудности и препятствия в любом деле.			
32.	Я знаю, как правильно себя вести, чтобы добиться результата.			
33.	Не привык сдаваться, даже если дела совсем плохи, а трудности возрастают.			
34.	Я знаю точно, чего хочу и как этого добиться.			
35.	Мне никто не смеет диктовать ориентиры, к которым двигаться.			
36.	Не позволяю другим наставлять меня в расстановке приоритетов и жизненных целей.			
37.	Любые средства хороши, если дело того стоит.			
38.	У меня много идей и целей, которые хочу воплотить.			
39.	Я чувствую себя очень уверенным, когда задаюсь новой целью и иду к ней.			
40.	Если кто-то начинает отговаривать меня от задуманного плана действий, могу резко пресечь разговор.			
41.	Мне хорошо, когда никого нет рядом.			
42.	Люблю, когда я один, и никто не мешает думать о серьезных вещах.			
43.	О важных вопросах могу рассуждать только наедине.			
44.	Не терплю, когда меня тревожат, будь-то спросить, утешить, ободрить или т.п.			
45.	Где много людей, там мало духовного созерцания и душевного спокойствия.			
46.	Иногда бывает, что мне не хватает определенных людей, но эта тоска быстро проходит.			
47.	Могу не общаться долгое время с людьми и при этом чувствовать себя прекрасно.			
48.	Мое настроение напрямую зависит от минимального количества людей, с которыми я сталкиваюсь в течение дня.			
49.	Иногда ко мне навязываются в компанию, но я даю жесткий отпор.			
50.	Я знаю меру в общении, поэтому люди знают обо мне ровно столько, насколько близко я могу их подпустить к себе.			
51.	Если во мне нуждаются, могу отложить прием пищи, даже если голодный, и прийти на помощь.			
52.	Уверен, что если ко мне обращаются, то это не пустяки, а патовая ситуация и без меня не справятся.			
53.	Если вижу, что кто-то замерзает, могу отдать часть своей одежды, а сам потерплю.			
54.	Если очень тороплюсь, а кто-то задержит и попросит помочь, без раздумий остановлюсь, сколько бы времени на помощь не потребовалось.			
55.	Когда рядом со мной кто-то спорит, ради справедливости и доказательства правды могу выдвинуть свои аргументы, положив оппонентов «на лопатки».			
56.	Когда вижу мелкие или серьезные проявления нечестности, не стою в стороне, отстаиваю позиции правды.			

57.	Если кого-то обижают, я уверен в своих силах и вступаюсь за обиженного.			
58.	Не было такого, чтобы я подвел человека, который рассчитывал на мою помощь.			
59.	Я редко и не всем даю обещания, но всегда их выполняю.			
60.	Чувство долга – единственное, что меня связывает с людьми.			
61.	Мою жизнь можно назвать автономной.			
62.	Не люблю сближаться с людьми.			
63.	Жить одному – моя мечта.			
64.	Хорошо, когда вокруг нет людей, я чувствую себя комфортней без них.			
65.	Мне бы хотелось жить на необитаемом острове.			
66.	Чувствую, как иногда хочется порвать все связи и удалиться от людей.			
67.	Одиночество для меня приятная вещь.			
68.	Наедине с самим собой не испытываю скуки и грусти.			
69.	Если мне выпадает шанс побыть одному в каком-то месте, знаю, чем заняться.			
70.	Без вмешательства со стороны моя жизнь намного интереснее и ярче.			
71.	Я часто думаю о том, какой я человек.			
72.	Люблю рассуждать о том, как бы я хотел себя изменить.			
73.	Есть вещи, которые я бы хотел приобрести, чтобы стать лучше.			
74.	Я очень хорошо себя знаю, мое поведение не бывает для меня неожиданным.			
75.	Часто открываю в себе новые возможности.			
76.	Уверен, что во мне есть много талантов, которые еще предстоит раскрыть.			
77.	Иногда меня посещает мысль, что я постоянно расту и духовно обогащаюсь.			
78.	Мне нравится изучать себя в разных житейских ситуациях.			
79.	Я часто смотрю на себя со стороны.			
80.	Что бы я ни делал, всегда подвергаю это глубокому самоанализу.			

Додаток Б

Бланк опитувальника ціннісних орієнтацій самодостатності

Респондент: _____ Образование _____

Возраст _____ Дата _____

Инструкция: Отметьте только те утверждения, которые наиболее близки Вам.

№	Утверждение	Ответ
1.	Все, что я делаю, направлено на удовлетворение моих потребностей, и ничьих больше.	
2.	Мне нравится заботиться о себе самом.	
3.	Я люблю наслаждаться тем, что у меня есть.	
4.	Я живу ради того, чтобы радоваться и получать удовольствие.	
5.	Мне ничего не хочется менять в жизни.	
6.	Я доволен тем, что есть, и пусть все так и остается.	
7.	Если мне что-то само приходит в руки, я принимаю это как само по себе разумющееся.	
8.	Все, что мне дается, само по себе случается, должно происходить независимо от меня.	
9.	Я принимаю ответственность только за себя, до остальных у меня нет дела.	
10.	Пусть все то, чем обладаю, остается при мне, не хочу делиться ничем с другими.	
11.	Обычно дружелюбно настроен на общение с другими людьми, это меня не обременяет.	
12.	Я нормально отношусь к завязыванию знакомств, непринужденному общению.	
13.	Стремлюсь к реализации своего потенциала и хочу всегда добиваться целей.	
14.	Я чувствую, что мои собственные силы помогают самоутвердиться и быть примером для других.	
15.	Всегда решительно действую и готов к любым испытаниям.	
16.	У меня быстрая реакция, я склонен к рискованным действиям.	
17.	Хочу познать мир и людей, поэтому ищу любую возможность культурно или духовно обогатиться.	
18.	Люблю искать новые способы действия, творчески подхожу к проблемам.	
19.	Уважительно и снисходительно отношусь к тем, кого считаю близким и авторитетным, даже когда грубо ошибаются.	
20.	Ради другого человека готов пожертвовать собой, пусть даже я не знаю этого человека.	
21.	Не расположен к тесному общению и избегаю взаимоотношений с другими.	

22.	Мне приятно, когда люди общаются, а я не участвую в их беседах, общих делах.	
23.	Чувствую себя уязвимым, когда на меня обращают внимание, потому что хочу быть незаметным для других.	
24.	Гораздо лучше, когда никто ничего не знает обо мне, забывают меня и не беспокоят меня.	
25.	Меня одолевают мысли о смысле жизни, моем предназначении в мире.	
26.	Я очень хотел бы познать тайны бытия, например, что такое истина, справедливость, высшее благо.	
27.	Всегда ограничиваю себя во всем, потому что мне довольно и малого.	
28.	Сдерживаю свои страсти, инстинкты, потому что они вредят моему душевному состоянию и духовному росту.	
29.	Всегда детально анализирую свое поведение, жизнь в целом, стремлюсь к обретению добродетелей и лучших черт.	
30.	Хочу постичь мудрость, добро и любовь безграничную, познать Волю Божью и спасти свою душу.	

Додаток В

БЛАНК МЕТОДИКИ МАСС

Инструкция: Перед Вами незаконченные фразы. К каждому пункту придумайте свое утверждение, опираясь на собственный опыт и ощущения. Затем напротив каждой фразы отметьте цифру категории, которая наиболее четко характеризует Ваше утверждение (то есть какой аспект затронут Вами в утверждении): 1 – самостоятельность, 2 – независимость, 3 – самоэффективность, 4 – альтруизм, 5 – дистанцированность, 6 – автономность, 7 – самопонимание, 8 – целеустремленность.

1. Я всегда самостоятельно _____
2. Никогда другие люди мне не _____
3. Я склонен сам _____
4. Сам-то я _____
5. Другие люди мне _____
6. Мне нет дела до _____
7. Если слышу чье-то мнение о себе _____
8. Чужая критика в мою сторону _____
9. Переубедить меня _____
10. Всегда чужое влияние _____
11. О своих ресурсах я бы сказал _____
12. Моего потенциала достаточно _____
13. Мне хватает сил, чтобы _____
14. Если мне надо, то достаточно _____
15. Применяю свои силы _____
16. Чувствую, что когда нужно помочь людям, _____
17. Если знаю, что кто-то нуждается, _____
18. Рассуждать о людях и их поступках я _____
19. Чувствую себя ответственным за _____
20. Обращаться ко мне _____
21. Наедине с собой _____
22. Если нет рядом никого, _____
23. По отношению к социуму чувствую себя _____
24. Мне лучше, если меня не _____
25. Чувствую себя полноценным _____
26. Когда один, я _____
27. Тревожить других _____
28. Жить без людей значит _____
29. Окажись на необитаемом острове, _____
30. Уходить в себя _____
31. Меня больше всего заботят цели _____
32. Когда цель достигнута, я _____
33. Если знаю, что сложно чего-то добиться, _____
34. Что бы я ни делал ради цели, _____
35. Прежде чем поставить цель _____
36. Глубоко размышляю о _____
37. Желаю постичь _____
38. Иногда приходят мысли _____
39. Знать себя означает _____
40. Самоанализ для меня _____
41. Я самодостаточен (не самодостаточен), потому что _____

Додаток Г

Таблиця Г.1

Значення t-критерія Стюдента, отримані при визначенні достовірності відмінностей між однойменними показниками психологічних характеристик особистості в порівнюваних вибірках

Показники	T	Показники	T	Показники	T	Показники	T
A	-1,095	Sf-exp	1,051	Ll	1,407	Gd	-2,408*
B	-2,510*	M1	2,529*	GmL	1,352	DED	<u>1,859</u>
C	0,604	M2	0,554	S	2,192*	Esc	-0,475
E	-0,083	M3	-1,625	I	0,402	A ₀	<u>-2,025</u>
F	-0,483	M4	-1,058	II	2,241*	C ₀	0,036
G	-3,584**	M5	-0,506	III	0,554	F ₀	2,766*
H	-0,176	M6	-0,781	IV	1,035	TC_A	<u>-2,029</u>
I	-0,070	M7	3,228**	1	2,115*	TC_C	<u>-2,069</u>
L	2,264*	M8	-0,742	2	<u>1,739</u>	TC_Φ	4,335**
M	-0,252	M9	<u>1,739</u>	3	<u>1,789</u>	CЭ_A	-0,613
N	0,015	M10	-0,797	4	1,380	CЭ_C	-0,451
O	-1,714	M11	0,064	5	0,051	CЭ_Φ	1,192
Q1	0,0635	M12	-0,742	6	0,758	OЖ_A	-1,096
Q2	1,011	M13	-1,238	7	-0,088	OЖ_C	0,884
Q3	<u>-1,850</u>	M14	-0,186	SOC	0,165	OЖ_Φ	0,297
Q4	-0,103	M15	-0,742	Ad+	-0,687	ЭЭ_A	-3,033**
QI	0,967	Is	1,127	Ad-	<u>-1,819</u>	ЭЭ_C	2,585**
QII	-1,212	Sa	0,597	AD	0,791	ЭЭ_Φ	1,662
QIII	0,516	Alf	0,741	Sp+	0,372	ПН_A	-1,507
QIV	0,694	GL	1,033	Sp-	<u>-1,754</u>	ПН_C	0,404
MD	-2,649*	Dl	-0,471	SP	1,530	ПН_Φ	1,303
Do	-0,033	Lp	-0,098	Aco+	-0,553	ОЦ_A	-0,206
Hd	-0,423	Nc	0,631	Aco-	-0,389	ОЦ_C	-0,232
Dd	1,612	Dc	0,077	ACO	-0,070	ОЦ_Φ	0,312
IL	-1,144	Js	-1,616	Ec+	-0,015	CC_A	-1,485

CAG	1,600	Rs	<u>-1,904</u>	Ec-	-1,171	CC_C	0,393
CAAG	0,625	Plo	-2,473*	EC	0,989	CC_Φ	0,905
PES	-0,163	Prp	0,293	Inl+	-2,103*	Sd	0,699
GMF	1,386	Pr	1,655	Inl-	-0,679	In	-0,236
SLI	0,827	Rst	<u>1,793</u>	INL	-0,296	Se	-0,249
At	0,853	Lm	1,389	Dom	0,809	Pp	-0,728
Ds	0,153	Alt	3,137**	Acme	-0,648	Intra	0,975
Al	-0,478	Sol	7,517**	Trnsc	-0,506	Inter	0,393
Au	4,210**	Ext	7,517**	OP	-1,141	NP	-0,655
Su	-0,788	Eni	4,335**	IP	0,000	Egf	0,000
Eg	9,506**	Asc	14,806**	OA	-0,302	Sf-Tr	0,380
He	3,125**	T	2,500*	IA	-0,887	Etl	-1,253
Fri	5,718**	Prot	0,285	IOP- IOA	0,000		
Ak	7,553**	Auth	-0,161	Prim	2,585*		
Di	9,506**	Exist	-0,506	Conc	-0,408		
Fra	2,115*	Oper	2,842*	Abs	1,134		
Gl	6,689**	Conv	-1,007	NEI	0,242		
Pu	8,513**	Cre	-0,542	EI	1,343		
Gn	7,540**	Prax	1,598	EIN	-0,807		

Примітки. 1) знак «   » вказує на тенденцію достовірності відмінності ($p \leq 0,10$); знак «*» - значуща відмінність ($p \leq 0,05$); знак «**» - висока значуща відмінність ($p \leq 0,01$ та $p \leq 0,001$); 2) $df = 17$; 3) n – кількість досліджуваних в групі, $n_1=4$, $n_2=15$; 4) порівнювані групи 1 – ВВВ, 2 – ННН.

Додаток Г

Таблиця Г.2

Значення t-критерія Стюдента, отримані при визначенні достовірності відмінностей між однойменними показниками психологічних характеристик особистості в порівнюваних вибірках

Показники	T	Показники	T	Показники	T	Показники	T
A	-1,154	Sf-exp	1,617	Ll	1,690	Gd	-2,271*
B	<u>-1,906</u>	M1	2,551*	GmL	<u>1,954</u>	DED	1,079
C	0,086	M2	0,083	S	2,677*	Esc	-0,967
E	1,100	M3	-1,517	I	1,134	A ₀	-0,821
F	0,939	M4	-1,054	II	2,974*	C ₀	0,000
G	<u>-2,030</u>	M5	-0,690	III	0,587	F ₀	1,272
H	0,655	M6	-0,833	IV	-0,271	TC_A	0,610
I	-1,325	M7	<u>2,257</u>	1	<u>1,985</u>	TC_C	-1,376
L	2,309*	M8	-0,984	2	0,292	TC_Φ	<u>2,167</u>
M	-0,233	M9	1,259	3	<u>1,905</u>	CЭ_A	0,208
N	0,000	M10	-1,361	4	5,010**	CЭ_C	-1,101
O	-1,517	M11	0,844	5	-1,361	CЭ_Φ	-,201
Q1	-1,148	M12	-1,291	6	0,943	OЖ_A	-0,506
Q2	-0,324	M13	-1,414	7	0,568	OЖ_C	0,945
Q3	-1,506	M14	-0,217	SOC	0,374	OЖ_Φ	-0,562
Q4	-1,417	M15	-0,105	Ad+	-0,899	ЭЭ_A	-3,429**
QI	1,139	Is	0,000	Ad-	-2,267*	ЭЭ_C	<u>2,123</u>
QII	-0,335	Sa	0,460	AD	0,818	ЭЭ_Φ	1,491
QIII	<u>1,969</u>	Alf	-0,312	Sp+	0,544	ПН_A	-0,947
QIV	0,885	GL	0,316	Sp-	-1,456	ПН_C	0,000
MD	-1,948	Dl	-0,81	SP	0,965	ПН_Φ	1,150
Do	-1,058	Lp	0,679	Aco+	-0,552	OЦ_A	0,000
Hd	0,754	Nc	1,287	Aco-	-1,645	OЦ_C	0,690
Dd	-0,695	Dc	0,793	ACO	0,657	OЦ_Φ	0,616
IL	1,049	Js	<u>-2,255</u>	Ec+	1,546	CC_A	-0,149

CAG	1,431	Rs	-1,323	Ec-	-1,243	CC_C	0,396
CAAG	0,968	Plo	-1,776	EC	1,684	CC_Φ	-0,471
PES	0,113	Prp	0,576	Inl+	<u>-1,847</u>	Sd	0,545
GMF	1,949	Pr	2,393*	Inl-	-1,457	In	-0,460
SLI	2,260*	Rst	1,423	INL	0,169	Se	-1,501
At	1,099	Lm	<u>1,826</u>	Dom	-0,291	Pp	-1,056
Ds	-0,402	Alt	0,984	Acme	0,311	Intra	0,844
Al	-0,779	Sol	1,491	Trnsc	-0,690	Inter	1,589
Au	1,467	Ext	<u>1,905</u>	OP	-0,426	NP	-1,054
Su	-0,888	Eni	2,582*	IP	-0,357	Egf	0,246
Eg	2,532*	Asc	1,252	OA	-0,592	Sf-Tr	-1,040
He	0,778	T	0,592	IA	-0,683	Etl	<u>-1,826</u>
Fri	3,873**	Prot	-1,127	IOP- IOA	-0,350		
Ak	2,357*	Auth	0,574	Prim	<u>2,167</u>		
Di	2,505*	Exist	-0,690	Conc	1,008		
Fra	2,631*	Oper	0,343	Abs	0,984		
Gl	1,054	Conv	-0,075	NEI	1,491		
Pu	3,873**	Cre	-0,233	EI	1,431		
Gn	1,640	Prax	-0,572	EIN	1,287		

Примітки. 1) знак «   » вказує на тенденцію достовірності відмінності ($p \leq 0,10$); знак «*» - значуща відмінність ($p \leq 0,05$); знак «**» - висока значуща відмінність ($p \leq 0,01$ та $p \leq 0,001$); 2) $df = 10$; 3) n – кількість досліджуваних в групі, $n_1 = 4$, $n_2 = 8$; 4) порівнювані групи 1 – ВВВ, 2 – ССС.

Додаток Г

Таблиця Г.3

Значення t-критерія Стюдента, отримані при визначенні достовірності відмінностей між однойменними показниками психологічних характеристик особистості в порівнюваних вибірках

Показники	T	Показники	T	Показники	T	Показники	T
A	0,368	Sf-exp	-1,571	Ll	-0,185	Gd	0,939
B	-0,460	M1	0,149	GmL	0,158	DED	0,388
C	0,584	M2	0,678	S	-0,535	Esc	0,972
E	-1,104	M3	0,333	I	-0,839	A ₀	-0,889
F	<u>-1,850</u>	M4	-0,334	II	<u>-1,753</u>	C ₀	0,044
G	-0,551	M5	0,454	III	-0,300	F ₀	1,235
H	-1,100	M6	-0,172	IV	<u>1,775</u>	TC_A	-0,375
I	0,937	M7	0,700	1	0,499	TC_C	-0,678
L	0,577	M8	1,068	2	<u>1,901</u>	TC_Φ	1,365
M	0,00	M9	-0,112	3	-0,156	CЭ_A	0,965
N	0,023	M10	0,757	4	-3,236**	CЭ_C	1,113
O	-0,445	M11	-1,028	5	2,642*	CЭ_Φ	0,220
Q1	0,568	M12	0,739	6	-0,665	OЖ_A	-0,623
Q2	<u>1,766</u>	M13	1,012	7	-0,652	OЖ_C	-0,263
Q3	0,106	M14	-0,015	SOC	0,464	OЖ_Φ	1,132
Q4	1,329	M15	0,132	Ad+	0,608	ЭЭ_A	0,344
QI	0,018	Is	1,549	Ad-	0,743	ЭЭ_C	-0,263
QII	-1,215	Sa	0,231	AD	-0,275	ЭЭ_Φ	-0,140
QIII	-1,205	Alf	1,386	Sp+	1,658	ПН_A	0,215
QIV	-0,327	GL	1,391	Sp-	0,259	ПН_C	0,454
MD	-0,676	Dl	-0,534	SP	0,505	ПН_Φ	-0,718
Do	1,387	Lp	-0,734	Aco+	0,356	OЦ_A	-0,215
Hd	-1,663	Nc	-0,722	Aco-	<u>1,729</u>	OЦ_C	0,544
Dd	2,773*	Dc	-0,815	ACO	-1,179	OЦ_Φ	-0,272
IL	-3,047**	Js	1,654	Ec+	-1,204	CC_A	-1,567

CAG	0,056	Rs	0,098	Ec-	0,305	CC_C	-0,012
CAAG	-0,652	Plo	0,885	EC	-1,255	CC_Φ	1,709
PES	-0,347	Prp	-0,489	Inl+	0,784	Sd	0,280
GMF	-0,261	Pr	-0,777	Inl-	1,420	In	0,383
SLI	-1,249	Rst	0,954	INL	0,758	Se	1,025
At	-0,417	Lm	-0,377	Dom	1,270	Pp	0,582
Ds	0,667	Alt	3,587**	Acme	-1,209	Intra	0,284
Al	0,339	Sol	3,262**	Trnsc	0,454	Inter	-1,517
Au	2,627*	Ext	3,020**	OP	-1,630	NP	2,137*
Su	-0,032	Eni	1,351	IP	0,565	Egf	0,274
Eg	8,238**	Asc	6,994**	OA	0,644	Sf-Tr	1,225
He	3,048**	T	2,389*	IA	-0,307	Etl	-0,102
Fri	0,817	Prot	1,622	IOP- IOA	0,000		
Ak	6,292**	Auth	-0,870	Prim	0,131		
Di	3,397**	Exist	0,454	Conc	<u>-1,967</u>		
Fra	-0,319	Oper	2,199*	Abs	0,707		
Gl	6,745**	Conv	-0,969	NEI	<u>-1,789</u>		
Pu	1,241	Cre	-0,212	EI	-1,239		
Gn	4,910**	Prax	2,783**	EIN	-1,140		

Примітки. 1) знак «   » вказує на тенденцію достовірності відмінності ($p \leq 0,10$); знак «*» - значуща відмінність ($p \leq 0,05$); знак «**» - висока значуща відмінність ($p \leq 0,01$ та $p \leq 0,001$); 2) $df = 21$; 3) n – кількість досліджуваних в групі, $n_1=8$, $n_2=15$; 4) порівнювані групи 1 – CCC, 2 – ННН.

Додаток Г

Таблиця Г.4

Значення t-критерія Стюдента, отримані при визначенні достовірності відмінностей між однойменними показниками психологічних характеристик особистості в порівнюваних вибірках

Показники	T	Показники	T	Показники	T	Показники	T
A	<u>1,761</u>	Sf-exp	0,593	Ll	0,203	Gd	0,448
B	0,601	M1	0,634	GmL	<u>1,698</u>	DED	0,055
C	-0,121	M2	-0,107	S	0,809	Esc	0,538
E	0,176	M3	0,056	I	-0,730	A ₀	-0,680
F	0,095	M4	1,252	II	2,024*	C ₀	0,019
G	-0,431	M5	-0,477	III	0,027	F ₀	0,988
H	1,331	M6	0,699	IV	-1,402	TC_A	-0,428
I	0,981	M7	1,297	1	<u>1,951</u>	TC_C	-0,134
L	0,189	M8	0,000	2	0,083	TC_Φ	0,832
M	-1,084	M9	-1,404	3	0,556	CЭ_A	0,114
N	0,176	M10	0,151	4	-2,799**	CЭ_C	-0,161
O	-1,166	M11	-0,671	5	-0,419	CЭ_Φ	0,290
Q1	-1,325	M12	0,678	6	-0,552	OЖ_A	<u>-1,825</u>
Q2	-0,95	M13	-0,362	7	0,037	OЖ_C	0,122
Q3	0,571	M14	0,367	SOC	1,371	OЖ_Φ	<u>1,731</u>
Q4	1,425	M15	-0,285	Ad+	0,737	ЭЭ_A	0,484
QI	0,595	Is	0,932	Ad-	1,024	ЭЭ_C	-0,204
QII	1,118	Sa	0,795	AD	0,473	ЭЭ_Φ	-0,374
QIII	-1,183	Alf	-2,082*	Sp+	0,637	ПН_A	-0,864
QIV	-1,287	GL	-1,515	Sp-	0,374	ПН_C	-0,338
MD	0,444	Dl	0,752	SP	-0,072	ПН_Φ	1,610
Do	0,614	Lp	0,215	Aco+	-0,146	OЦ_A	0,068
Hd	0,742	Nc	0,816	Aco-	0,900	OЦ_C	0,324
Dd	0,738	Dc	-0,175	ACO	-0,713	OЦ_Φ	0,367
IL	0,742	Js	0,833	Ec+	0,712	CC_A	-0,456

CAG	0,265	Rs	0,779	Ec-	0,200	CC_C	0,454
CAAG	1,308	Plo	0,995	EC	-0,040	CC_Φ	-0,077
PES	-0,076	Prp	0,625	Inl+	0,568	Sd	2,067*
GMF	1,070	Pr	1,107	Inl-	0,421	In	0,997
SLI	1,070	Rst	0,368	INL	0,176	Se	-0,879
At	0,707	Lm	0,552	Dom	0,658	Pp	1,438
Ds	-0,214	Alt	-0,546	Acme	-0,813	Intra	0,914
Al	0,776	Sol	-0,829	Trnsc	-0,285	Inter	-0,402
Au	-0,339	Ext	-0,387	OP	1,369	NP	0,596
Su	-0,949	Eni	-1,436	IP	-0,409	Egf	-1,035
Eg	2,854**	Asc	-0,678	OA	0,000	Sf-Tr	0,638
He	2,543*	T	1,249	IA	0,664	Etl	0,000
Fri	6,060**	Prot	-0,219	IOP- IOA	0,425		
Ak	5,571**	Auth	-0,771	Prim	0,610		
Di	3,273**	Exist	-0,596	Conc	-0,207		
Fra	-2,867**	Oper	0,296	Abs	2,362*		
Gl	1,264	Conv	-0,595	NEI	0,374		
Pu	0,583	Cre	0,000	EI	-0,164		
Gn	-0,698	Prax	0,265	EIN	-0,164		

Примітки. 1) знак «___» вказує на тенденцію достовірності відмінності ($p \leq 0,10$); знак «*» - значуща відмінність ($p \leq 0,05$); знак «**» - висока значуща відмінність ($p \leq 0,01$ та $p \leq 0,001$); 2) $df = 37$; 3) n – кількість досліджуваних в групі, $n_1=3$, $n_2=36$; 4) порівнювані групи 1 – ВСН, 2 – НСН.

Додаток Г

Таблиця Г.5

Значення t-критерія Стюдента, отримані при визначенні достовірності відмінностей між однойменними показниками психологічних характеристик особистості в порівнюваних вибірках

Показники	T	Показники	T	Показники	T	Показники	T
A	2,057*	Sf-exp	1,114	Ll	0,758	Gd	0,032
B	0,941	M1	1,476	GmL	1,560	DED	0,620
C	1,491	M2	0,019	S	<u>1,890</u>	Esc	0,155
E	-0,628	M3	0,584	I	1,008	A ₀	-0,281
F	-0,506	M4	1,390	II	2,293*	C ₀	0,286
G	-0,629	M5	0,000	III	1,100	F ₀	-0,010
H	1,071	M6	-0,481	IV	-0,070	TC_A	0,687
I	1,260	M7	0,376	1	2,357*	TC_C	-0,097
L	0,085	M8	0,542	2	0,807	TC_Φ	-0,731
M	-0,046	M9	-1,018	3	0,733	CЭ_A	-0,830
N	0,240	M10	0,233	4	-1,113	CЭ_C	0,100
O	-0,343	M11	0,741	5	-0,799	CЭ_Φ	0,922
Q1	-1,322	M12	-0,423	6	0,414	OЖ_A	-1,481
Q2	-1,458	M13	-0,371	7	1,103	OЖ_C	0,166
Q3	1,369	M14	-0,225	SOC	<u>2,028</u>	OЖ_Φ	<u>1,923</u>
Q4	<u>1,741</u>	M15	0,000	Ad+	0,570	ЭЭ_A	-0,513
QI	-0,551	Is	-1,534	Ad-	0,181	ЭЭ_C	0,219
QII	0,710	Sa	-1,447	AD	-0,052	ЭЭ_Φ	0,546
QIII	<u>-1,881</u>	Alf	<u>-2,068</u>	Sp+	0,245	ПН_A	-0,612
QIV	-1,722	GL	<u>-2,100</u>	Sp-	-0,195	ПН_C	-0,348
MD	0,992	Dl	0,532	SP	0,456	ПН_Φ	1,195
Do	0,703	Lp	0,000	Aco+	0,288	OЦ_A	0,606
Hd	1,173	Nc	-0,043	Aco-	0,420	OЦ_C	1,713
Dd	0,673	Dc	0,183	ACO	-0,309	OЦ_Φ	-1,654
IL	1,737	Js	-0,132	Ec+	0,768	CC_A	0,612

CAG	1,103	Rs	-0,059	Ec-	-0,454	CC_C	0,498
CAAG	1,421	Plo	-0,109	EC	0,357	CC_Φ	-0,945
PES	0,088	Prp	0,865	Inl+	1,510	Sd	2,526*
GMF	1,502	Pr	1,004	Inl-	0,004	In	-0,026
SLI	<u>1,854</u>	Rst	0,592	INL	0,342	Se	-0,487
At	1,342	Lm	0,796	Dom	0,968	Pp	1,585
Ds	0,563	Alt	0,506	Acme	-0,423	Intra	0,827
Al	1,612	Sol	-1,269	Trnsc	-1,025	Inter	0,133
Au	-1,192	Ext	-0,619	OP	0,055	NP	-1,025
Su	-0,828	Eni	-1,708	IP	-0,423	Egf	-1,522
Eg	0,941	Asc	-0,946	OA	-0,481	Sf-Tr	-0,074
He	1,338	T	1,600	IA	-0,348	Etl	-0,108
Fri	1,600	Prot	-0,586	IOP- IOA	0,000		
Ak	1,484	Auth	-0,153	Prim	-0,335		
Di	1,177	Exist	-1,025	Conc	0,367		
Fra	<u>-2,001</u>	Oper	-0,017	Abs	<u>1,858</u>		
Gl	1,178	Conv	-0,408	NEI	0,029		
Pu	0,000	Cre	0,000	EI	1,219		
Gn	-0,176	Prax	-0,459	EIN	0,000		

Примітки. 1) знак «   » вказує на тенденцію достовірності відмінності ($p \leq 0,10$); знак «*» - значуща відмінність ($p \leq 0,05$); знак «**» - висока значуща відмінність ($p \leq 0,01$ та $p \leq 0,001$); 2) $df = 17$; 3) n – кількість досліджуваних в групі, $n_1=3$, $n_2=16$; 4) порівнювані групи 1 – ВСН, 2 – ССН.

Додаток Г

Таблиця Г.6

Значення t-критерія Стюдента, отримані при визначенні достовірності відмінностей між однойменними показниками психологічних характеристик особистості в порівнюваних вибірках

Показники	T	Показники	T	Показники	T	Показники	T
A	-1,408	Sf-exp	-1,101	Ll	-1,300	Gd	0,872
B	-0,307	M1	-1,261	GmL	-1,025	DED	-0,955
C	-3,287**	M2	-0,257	S	-3,015**	Esc	0,584
E	<u>1,909</u>	M3	-0,862	I	-3,639**	A ₀	-0,943
F	0,033	M4	-0,684	II	-2,139*	C ₀	-0,576
G	0,619	M5	-1,109	III	-2,684**	F ₀	2,334*
H	0,419	M6	2,409*	IV	-2,339*	TC_A	-2,217*
I	<u>-1,730</u>	M7	1,156	1	-2,199*	TC_C	-0,150
L	0,167	M8	0,973	2	<u>-1,947</u>	TC_Φ	3,392**
M	<u>-1,868</u>	M9	-0,321	3	0,958	CЭ_A	1,588
N	-0,228	M10	0,021	4	-2,916**	CЭ_C	-0,526
O	-1,247	M11	-2,606*	5	0,920	CЭ_Φ	-1,088
Q1	0,517	M12	-0,785	6	<u>-1,963</u>	OЖ_A	-0,439
Q2	1,222	M13	0,000	7	-2,265*	OЖ_C	-0,165
Q3	<u>-1,801</u>	M14	1,206	SOC	-1,418	OЖ_Φ	0,673
Q4	-0,549	M15	-0,663	Ad+	0,541	ЭЭ_A	2,067*
QI	0,356	Is	2,103*	Ad-	1,548	ЭЭ_C	-0,855
QII	0,831	Sa	1,193	AD	-0,865	ЭЭ_Φ	<u>-1,728</u>
QIII	2,135*	Alf	1,547	Sp+	0,432	ПН_A	-0,427
QIV	1,116	GL	<u>1,994</u>	Sp-	1,159	ПН_C	-0,113
MD	-1,388	Dl	0,115	SP	-0,904	ПН_Φ	0,695
Do	-0,550	Lp	-0,397	Aco+	0,438	OЦ_A	-0,697
Hd	-1,360	Nc	-1,450	Aco-	1,020	OЦ_C	-1,644
Dd	-0,005	Dc	-0,754	ACO	-0,636	OЦ_Φ	2,143*
IL	-1,561	Js	2,038*	Ec+	0,296	CC_A	-2,022*

CAG	<u>-1,704</u>	Rs	1,564	Ec-	1,389	CC_C	-0,030
CAAG	0,013	Plo	2,135*	EC	-0,851	CC_Φ	2,281*
PES	-3,065**	Prp	-1,085	Inl+	<u>-1,806</u>	Sd	0,117
GMF	-1,374	Pr	-0,018	Inl-	0,787	In	2,280*
SLI	<u>-1,798</u>	Rst	-0,454	INL	-1,166	Se	-0,358
At	<u>-1,689</u>	Lm	-1,153	Dom	-0,344	Pp	0,257
Ds	0,827	Alt	-2,105*	Acme	-0,894	Intra	-0,078
Al	-2,461*	Sol	1,387	Trnsc	3,152**	Inter	-1,079
Au	2,097*	Ext	0,385	OP	<u>1,885</u>	NP	2,036*
Su	-0,213	Eni	0,066	IP	0,097	Egf	2,450*
Eg	3,087**	Asc	0,967	OA	0,996	Sf-Tr	1,257
He	2,427*	T	-0,843	IA	2,074*	Etl	0,210
Fri	4,849**	Prot	0,694	IOP- IOA	0,000		
Ak	4,854**	Auth	-1,222	Prim	1,510		
Di	3,448**	Exist	2,036*	Conc	-1,097		
Fra	-0,907	Oper	0,593	Abs	0,954		
Gl	-0,036	Conv	-0,321	NEI	0,677		
Pu	1,253	Cre	0,000	EI	-2,145*		
Gn	-1,068	Prax	1,353	EIN	0,000		

Примітки. 1) знак «   » вказує на тенденцію достовірності відмінності ($p \leq 0,10$); знак «*» - значуща відмінність ($p \leq 0,05$); знак «**» - висока значуща відмінність ($p \leq 0,01$ та $p \leq 0,001$); 2) $df = 50$; 3) n – кількість досліджуваних в групі, $n_1=16$, $n_2=36$; 4) порівнювані групи 1 – ССН, 2 – НСН.

Додаток Г

Таблиця Г.7

Значення t-критерія Стюдента, отримані при визначенні достовірності відмінностей між однойменними показниками психологічних характеристик особистості в порівнюваних вибірках

Показники	T	Показники	T	Показники	T	Показники	T
A	-0,620	Sf-exp	1,039	Ll	2,488*	Gd	-0,146
B	-0,943	M1	-1,177	GmL	3,109**	DED	1,145
C	-0,846	M2	0,306	S	0,872	Esc	-0,304
E	0,673	M3	-0,015	I	0,618	A ₀	-0,238
F	0,125	M4	0,472	II	1,666	C ₀	<u>-1,821</u>
G	-1,677	M5	0,665	III	-0,758	F ₀	2,573*
H	0,273	M6	-0,262	IV	<u>1,920</u>	TC_A	0,367
I	0,784	M7	-0,984	1	1,519	TC_C	-2,106*
L	1,170	M8	0,326	2	1,226	TC_Φ	2,127*
M	-1,210	M9	-0,754	3	<u>1,973</u>	CЭ_A	-0,408
N	-0,876	M10	0,952	4	0,231	CЭ_C	-1,499
O	<u>-1,809</u>	M11	-0,785	5	1,477	CЭ_Φ	<u>2,019</u>
Q1	1,471	M12	0,679	6	-0,073	OЖ_A	-0,483
Q2	0,607	M13	0,209	7	0,344	OЖ_C	-1,036
Q3	0,426	M14	<u>1,730</u>	SOC	0,308	OЖ_Φ	1,471
Q4	0,263	M15	0,000	Ad+	<u>1,726</u>	ЭЭ_A	0,460
QI	-0,615	Is	0,362	Ad-	-1,508	ЭЭ_C	-0,178
QII	0,286	Sa	0,137	AD	<u>1,808</u>	ЭЭ_Φ	-0,398
QIII	0,088	Alf	0,139	Sp+	2,260*	ПН_A	-1,497
QIV	1,277	GL	0,274	Sp-	<u>-1,938</u>	ПН_C	-0,147
MD	-0,473	Dl	-0,680	SP	2,240*	ПН_Φ	1,599
Do	<u>-1,841</u>	Lp	-0,156	Aco+	<u>1,906</u>	OЦ_A	-0,337
Hd	0,645	Nc	-0,180	Aco-	-0,169	OЦ_C	-0,557
Dd	2,764*	Dc	-0,372	ACO	0,760	OЦ_Φ	0,766
IL	1,653	Js	1,471	Ec+	0,195	CC_A	-0,812

CAG	1,702	Rs	0,423	Ec-	-1,271	CC_C	-0,350
CAAG	0,021	Plo	1,303	EC	1,415	CC_Φ	1,241
PES	0,731	Prp	3,768**	Inl+	1,065	Sd	0,495
GMF	<u>1,823</u>	Pr	2,011*	Inl-	0,694	In	0,555
SLI	1,591	Rst	2,421*	INL	0,995	Se	0,632
At	2,317*	Lm	3,353**	Dom	1,317	Pp	2,826**
Ds	<u>1,819</u>	Alt	6,155**	Acme	0,627	Intra	-0,410
Al	0,951	Sol	0,707	Trnsc	1,441	Inter	0,157
Au	2,709*	Ext	0,707	OP	-1,107	NP	2,105*
Su	-0,016	Eni	1,001	IP	1,162	Egf	0,209
Eg	2,484*	Asc	1,646	OA	0,584	Sf-Tr	2,650*
He	3,216**	T	0,203	IA	0,000	Etl	-0,275
Fri	0,025	Prot	0,775	IOP- IOA	0,000		
Ak	<u>2,012</u>	Auth	-0,397	Prim	-1,528		
Di	1,124	Exist	1,441	Conc	0,608		
Fra	3,563**	Oper	-0,608	Abs	0,121		
Gl	9,442**	Conv	1,388	NEI	-0,391		
Pu	14,339**	Cre	0,000	EI	-1,479		
Gn	9,940**	Prax	0,244	EIN	0,000		

Примітки. 1) знак «   » вказує на тенденцію достовірності відмінності ($p \leq 0,10$); знак «*» - значуща відмінність ($p \leq 0,05$); знак «**» - висока значуща відмінність ($p \leq 0,01$ та $p \leq 0,001$); 2) $df = 24$; 3) n – кількість досліджуваних в групі, $n_1=11$; $n_2=15$; 4) порівнювані групи 1 – НВН, 2 – ННН.

Додаток Г

Таблиця Г.8

Значення t-критерія Стюдента, отримані при визначенні достовірності відмінностей між однойменними показниками психологічних характеристик особистості в порівнюваних вибірках

Показники	T	Показники	T	Показники	T	Показники	T
A	-1,426	Sf-exp	0,305	Ll	1,635	Gd	0,590
B	-0,665	M1	<u>-1,960</u>	GmL	2,038*	DED	0,378
C	-0,523	M2	-0,141	S	-0,578	Esc	0,100
E	1,049	M3	-0,277	I	-0,502	A ₀	0,288
F	0,218	M4	-0,996	II	0,846	C ₀	-2,133*
G	-1,355	M5	0,454	III	-1,170	F ₀	2,666*
H	0,193	M6	<u>1,851</u>	IV	0,921	TC_A	-0,015
I	0,240	M7	-0,938	1	0,573	TC_C	-1,522
L	1,059	M8	-0,865	2	0,097	TC_Φ	2,217*
M	-1,592	M9	-1,410	3	1,187	CЭ_A	1,756
N	-0,075	M10	1,125	4	-0,506	CЭ_C	-3,288**
O	<u>-1,865</u>	M11	-2,328*	5	0,815	CЭ_Φ	<u>1,960</u>
Q1	<u>1,759</u>	M12	2,045*	6	-0,223	OЖ_A	-0,67
Q2	0,110	M13	-0,174	7	-0,219	OЖ_C	-1,162
Q3	0,051	M14	2,300*	SOC	0,303	OЖ_Φ	1,064
Q4	-0,843	M15	-0,549	Ad+	1,305	ЭЭ_A	1,461
QI	-0,031	Is	0,749	Ad-	-0,050	ЭЭ_C	-0,715
QII	-0,425	Sa	0,274	AD	0,492	ЭЭ_Φ	-0,919
QIII	0,938	Alf	0,568	Sp+	0,844	ПН_A	-0,586
QIV	<u>1,717</u>	GL	0,630	Sp-	-0,810	ПН_C	-0,358
MD	-1,077	Dl	-1,445	SP	0,941	ПН_Φ	1,133
Do	-1,548	Lp	0,060	Aco+	-0,386	OЦ_A	-1,049
Hd	1,330	Nc	-0,481	Aco-	0,054	OЦ_C	-0,665
Dd	2,456*	Dc	-0,660	ACO	-0,091	OЦ_Φ	<u>1,851</u>
IL	1,261	Js	2,657*	Ec+	0,816	CC_A	-0,620

CAG	0,675	Rs	2,274*	Ec-	-0,465	CC_C	0,037
CAAG	0,376	Plo	3,085**	EC	0,627	CC_Φ	0,703
PES	0,803	Prp	2,118*	Inl+	1,328	Sd	0,591
GMF	0,382	Pr	1,541	Inl-	-0,535	In	0,635
SLI	0,964	Rst	1,512	INL	0,835	Se	1,360
At	1,313	Lm	2,124*	Dom	1,311	Pp	2,334*
Ds	2,630*	Alt	3,917**	Acme	0,104	Intra	-0,081
Al	0,775	Sol	0,486	Trnsc	2,686**	Inter	-1,048
Au	1,383	Ext	1,234	OP	0,077	NP	<u>1,728</u>
Su	0,204	Eni	1,107	IP	-0,787	Egf	1,130
Eg	0,780	Asc	0,895	OA	0,178	Sf-Tr	2,186*
He	<u>1,975</u>	T	-0,326	IA	0,539	Etl	0,545
Fri	<u>1,716</u>	Prot	-0,304	IOP- IOA	0,000		
Ak	1,367	Auth	-1,174	Prim	-0,747		
Di	1,008	Exist	1,314	Conc	0,325		
Fra	1,615	Oper	<u>-1,738</u>	Abs	0,279		
Gl	3,648**	Conv	1,172	NEI	-0,344		
Pu	5,401**	Cre	0,000	EI	-0,686		
Gn	3,819**	Prax	-0,857	EIN	0,000		

Примітки. 1) знак «   » вказує на тенденцію достовірності відмінності ($p \leq 0,10$); знак «*» - значуща відмінність ($p \leq 0,05$); знак «**» - висока значуща відмінність ($p \leq 0,01$ та $p \leq 0,001$); 2) $df = 45$; 3) n – кількість досліджуваних в групі, $n_1 = 11$; $n_2 = 36$; 4) порівнювані групи 1 – НВН, 2 – НСН.

Додаток Г

Таблиця Г.9

Значення t-критерія Стюдента, отримані при визначенні достовірності відмінностей між однойменними показниками психологічних характеристик особистості в порівнюваних вибірках

Показники	T	Показники	T	Показники	T	Показники	T
A	0,868	Sf-exp	0,735	Ll	1,664	Gd	-0,868
B	-0,209	M1	0,876	GmL	2,449*	DED	1,177
C	1,921	M2	0,545	S	1,542	Esc	-0,520
E	-0,288	M3	-0,362	I	1,319	A ₀	-0,596
F	-0,106	M4	-0,357	II	1,062	C ₀	0,191
G	-0,564	M5	0,397	III	0,439	F ₀	0,628
H	0,214	M6	-2,361*	IV	1,255	TC_A	0,425
I	0,939	M7	0,029	1	1,533	TC_C	-0,497
L	0,420	M8	1,330	2	1,192	TC_Φ	0,026
M	0,211	M9	0,986	3	1,324	CЭ_A	-2,290*
N	-1,023	M10	-0,126	4	0,880	CЭ_C	1,896
O	-0,535	M11	1,623	5	0,492	CЭ_Φ	0,442
Q1	0,278	M12	-0,868	6	0,169	OЖ_A	-0,651
Q2	0,653	M13	0,442	7	0,690	OЖ_C	-0,045
Q3	0,510	M14	-0,196	SOC	0,108	OЖ_Φ	0,755
Q4	1,276	M15	0,642	Ad+	0,311	ЭЭ_A	-0,875
QI	-0,920	Is	-0,351	Ad-	-1,603	ЭЭ_C	0,595
QII	0,850	Sa	-0,115	AD	1,363	ЭЭ_Φ	0,446
QIII	-0,934	Alf	-0,453	Sp+	1,009	ПН_A	-0,704
QIV	-0,163	GL	-0,368	Sp-	-0,954	ПН_C	0,299
MD	0,529	Dl	0,621	SP	1,221	ПН_Φ	0,544
Do	-0,965	Lp	-0,293	Aco+	1,341	OЦ_A	0,891
Hd	-0,554	Nc	-0,270	Aco-	-0,273	OЦ_C	0,018
Dd	0,758	Dc	0,201	ACO	1,021	OЦ_Φ	-0,942
IL	0,572	Js	-1,262	Ec+	-0,381	CC_A	-0,186

CAG	<u>1,682</u>	Rs	<u>-1,990</u>	Ec-	-0,842	CC_C	-0,494
CAAG	-0,423	Plo	-2,188*	EC	1,027	CC_Φ	0,898
PES	-0,096	Prp	<u>1,976</u>	Inl+	-0,276	Sd	-0,043
GMF	2,213*	Pr	0,656	Inl-	-0,276	In	-0,053
SLI	1,171	Rst	1,423	INL	0,236	Se	-0,537
At	<u>1,918</u>	Lm	<u>1,837</u>	Dom	0,421	Pp	1,216
Ds	-0,256	Alt	2,634*	Acme	0,595	Intra	-0,500
Al	0,380	Sol	0,513	Trnsc	-0,642	Inter	1,423
Au	1,237	Ext	-0,447	OP	<u>-1,752</u>	NP	1,342
Su	-0,224	Eni	0,051	IP	0,921	Egf	-0,841
Eg	2,165*	Asc	1,525	OA	1,315	Sf-Tr	1,048
He	1,503	T	0,609	IA	0,148	Etl	-0,898
Fri	<u>-1,841</u>	Prot	1,200	IOP- IOA	0,000		
Ak	1,325	Auth	0,872	Prim	-0,953		
Di	0,397	Exist	0,478	Conc	0,402		
Fra	3,414**	Oper	1,411	Abs	-0,125		
Gl	4,761**	Conv	0,208	NEI	-0,079		
Pu	2,447*	Cre	0,000	EI	-0,354		
Gn	3,996**	Prax	1,208	EIN	0,000		

Примітки. 1) знак «   » вказує на тенденцію достовірності відмінності ($p \leq 0,10$); знак «*» - значуща відмінність ($p \leq 0,05$); знак «**» - висока значуща відмінність ($p \leq 0,01$ та $p \leq 0,001$); 2) $df = 49$; 3) n – кількість досліджуваних в групі, $n_1 = 36$; $n_2 = 15$; 4) порівнювані групи 1 – НСН, 2 – ННН.

Додаток Г

Таблиця Г.10

Значення t-критерія Стюдента, отримані при визначенні достовірності відмінностей між однойменними показниками психологічних характеристик особистості в порівнюваних вибірках

Показники	T	Показники	T	Показники	T	Показники	T
A	-0,498	Sf-exp	-0,374	Ll	0,325	Gd	-0,011
B	-0,562	M1	-0,356	GmL	0,939	DED	0,309
C	-1,115	M2	-0,306	S	-1,242	Esc	0,091
E	1,404	M3	-1,079	I	-1,654	A ₀	-1,386
F	-0,065	M4	-0,784	II	-0,937	C ₀	-0,337
G	-0,064	M5	-1,034	III	<u>-1,887</u>	F ₀	2,407**
H	0,465	M6	-0,091	IV	-0,910	TC_A	-1,463
I	-0,627	M7	0,932	1	-0,470	TC_C	-0,737
L	0,453	M8	0,397	2	-0,738	TC_Φ	2,827**
M	-1,310	M9	0,499	3	0,186	CЭ_A	-0,677
N	-0,953	M10	-0,134	4	<u>-1,886</u>	CЭ_C	1,546
O	-1,314	M11	-0,769	5	1,412	CЭ_Φ	-0,512
Q1	0,601	M12	-1,090	6	-1,527	OЖ_A	-0,846
Q2	1,526	M13	-0,406	7	-1,014	OЖ_C	-0,159
Q3	-1,032	M14	-0,782	SOC	-1,027	OЖ_Φ	1,361
Q4	0,650	M15	0,000	Ad+	0,862	ЭЭ_A	0,820
QI	-0,379	Is	1,359	Ad-	0,071	ЭЭ_C	-0,205
QII	1,475	Sa	0,858	AD	0,477	ЭЭ_Φ	-0,970
QIII	0,876	Alf	0,875	Sp+	1,021	ПН_A	-1,101
QIV	0,802	GL	1,345	Sp-	0,264	ПН_C	0,216
MD	-0,661	Dl	0,549	SP	0,381	ПН_Φ	1,206
Do	-1,160	Lp	-0,528	Aco+	1,384	OЦ_A	0,286
Hd	-1,460	Nc	-0,870	Aco-	0,648	OЦ_C	-1,452
Dd	0,663	Dc	-0,417	ACO	0,285	OЦ_Φ	0,863
IL	-0,840	Js	0,746	Ec+	-0,148	CC_A	-2,207*

CAG	0,074	Rs	-0,288	Ec-	0,602	CC_C	-0,478
CAAG	0,370	Plo	0,192	EC	0,069	CC_Φ	2,426*
PES	-0,381	Prp	0,513	Inl+	<u>-1,887</u>	Sd	0,064
GMF	0,599	Pr	0,541	Inl-	0,547	In	2,162*
SLI	-0,486	Rst	0,857	INL	-0,818	Se	-0,633
At	0,173	Lm	0,268	Dom	0,109	Pp	1,295
Ds	-0,418	Alt	0,544	Acme	-0,287	Intra	-0,441
Al	-1,607	Sol	1,546	Trnsc	<u>1,787</u>	Inter	0,457
Au	3,073**	Ext	-0,067	OP	0,237	NP	2,343*
Su	-0,340	Eni	0,111	IP	0,967	Egf	1,037
Eg	4,651**	Asc	2,163*	OA	2,396*	Sf-Tr	1,642
He	3,474**	T	-0,151	IA	2,073*	Etl	-0,603
Fri	1,643	Prot	1,636	IOP- IOA	0,000		
Ak	4,679**	Auth	-0,315	Prim	0,467		
Di	3,366**	Exist	<u>1,787</u>	Conc	-0,590		
Fra	<u>1,990</u>	Oper	<u>1,702</u>	Abs	0,616		
Gl	4,094**	Conv	-0,109	NEI	0,515		
Pu	4,136**	Cre	0,000	EI	-3,225**		
Gn	2,688**	Prax	2,425*	EIN	0,000		

Примітки. 1) знак «   » вказує на тенденцію достовірності відмінності ($p \leq 0,10$); знак «*» - значуща відмінність ($p \leq 0,05$); знак «**» - висока значуща відмінність ($p \leq 0,01$ та $p \leq 0,001$); 2) $df = 29$; 3) n – кількість досліджуваних в групі, $n_1=16$, $n_2=15$; 4) порівнювані групи 1 – ССН, 2 – ННН .

Додаток Г

Таблиця Г.11

Значення t-критерія Стюдента, отримані при визначенні достовірності відмінностей між однойменними показниками психологічних характеристик особистості в порівнюваних вибірках

Показники	T	Показники	T	Показники	T	Показники	T
A	-0,178	Sf-exp	0,881	Ll	<u>1,798</u>	Gd	-0,711
B	-0,651	M1	0,154	GmL	0,892	DED	-0,633
C	0,044	M2	-0,757	S	1,134	Esc	-0,309
E	0,738	M3	-0,131	I	1,398	A ₀	-0,778
F	2,094*	M4	0,641	II	0,707	C ₀	0,929
G	0,817	M5	0,000	III	1,196	F ₀	-0,412
H	0,646	M6	0,224	IV	0,837	TC_A	-1,580
I	-0,840	M7	0,970	1	1,231	TC_C	1,438
L	-1,625	M8	0,641	2	0,948	TC_Φ	0,907
M	0,039	M9	0,828	3	<u>1,860</u>	CЭ_A	-1,136
N	-1,372	M10	-0,740	4	-0,288	CЭ_C	3,125**
O	-1,450	M11	-1,287	5	0,161	CЭ_Φ	-0,791
Q1	0,262	M12	-6,394**	6	1,042	OЖ_A	0,504
Q2	0,415	M13	-0,843	7	1,227	OЖ_C	-0,738
Q3	0,468	M14	-0,051	SOC	4,095**	OЖ_Φ	0,378
Q4	-1,315	M15	0,000	Ad+	<u>1,955</u>	ЭЗ_A	0,573
QI	-1,436	Is	-2,091*	Ad-	-0,166	ЭЗ_C	0,247
QII	1,258	Sa	-3,284**	AD	1,109	ЭЗ_Φ	-1,089
QIII	1,167	Alf	-2,579*	Sp+	1,396	ПН_A	-1,253
QIV	0,441	GL	-3,278**	Sp-	-0,243	ПН_C	1,109
MD	0,657	Dl	-0,748	SP	1,430	ПН_Φ	0,539
Do	-0,952	Lp	-0,361	Aco+	1,041	OЦ_A	1,084
Hd	1,201	Nc	0,528	Aco-	-1,633	OЦ_C	-1,375
Dd	-1,719	Dc	-0,208	ACO	2,086*	OЦ_Φ	0,177
IL	2,355*	Js	1,353	Ec+	2,494*	CC_A	-1,106

CAG	0,822	Rs	0,638	Ec-	-2,073*	CC_C	1,380
CAAG	0,768	Plo	1,103	EC	<u>-2,044</u>	CC_Φ	-0,426
PES	2,118*	Prp	0,894	Inl+	<u>-2,083</u>	Sd	0,077
GMF	<u>1,763</u>	Pr	1,067	Inl-	-0,534	In	-0,405
SLI	2,263*	Rst	0,948	INL	-0,064	Se	2,212*
At	2,476*	Lm	0,178	Dom	-0,379	Pp	1,333
Ds	-0,764	Alt	-1,333	Acme	1,539	Intra	-0,681
Al	-0,338	Sol	-2,910**	Trnsc	-0,267	Inter	0,803
Au	-0,871	Ext	-3,528**	OP	-0,410	NP	-0,267
Su	0,737	Eni	<u>-1,867</u>	IP	0,344	Egf	1,056
Eg	-0,127	Asc	-0,713	OA	1,512	Sf-Tr	1,053
He	1,089	T	-0,718	IA	1,109	Etl	-0,267
Fri	1,390	Prot	<u>-1,999</u>	IOP- IOA	0,000		
Ak	<u>1,886</u>	Auth	1,134	Prim	1,721		
Di	0,158	Exist	-0,267	Conc	1,144		
Fra	3,420**	Oper	-0,213	Abs	-0,760		
Gl	1,392	Conv	1,021	NEI	0,378		
Pu	1,046	Cre	0,000	EI	0,364		
Gn	2,688*	Prax	2,425*	EIN	0,000		

Примітки. 1) знак «   » вказує на тенденцію достовірності відмінності ($p \leq 0,10$); знак «*» - значуща відмінність ($p \leq 0,05$); знак «**» - висока значуща відмінність ($p \leq 0,01$ та $p \leq 0,001$); 2) $df = 16$; 3) n – кількість досліджуваних в групі, $n_1 = 16$, $n_2 = 2$; 4) порівнювані групи 1 – ССН, 2 – ННС .

Додаток Г

Таблиця Г.12

Значення t-критерія Стюдента, отримані при визначенні достовірності відмінностей між однойменними показниками психологічних характеристик особистості в порівнюваних вибірках

Показники	T	Показники	T	Показники	T	Показники	T
A	-0,050	Sf-exp	-1,392	Ll	-1,599	Gd	-0,748
B	0,400	M1	-0,336	GmL	-0,512	DED	0,570
C	-0,596	M2	-0,938	S	<u>-2,002</u>	Esc	0,493
E	-0,058	M3	-0,355	I	<u>-2,059</u>	A ₀	0,000
F	-2,415*	M4	-0,743	II	-1,572	C ₀	-1,098
G	-0,951	M5	-0,355	III	-2,830*	F ₀	1,304
H	-0,265	M6	-0,238	IV	-1,534	TC_A	0,740
I	0,708	M7	-1,243	1	-1,517	TC_C	-1,325
L	<u>1,935</u>	M8	-0,521	2	-1,745	TC_Φ	0,407
M	-0,776	M9	-1,267	3	-2,283*	CЭ_A	0,733
N	1,141	M10	0,604	4	-0,692	CЭ_C	-1,420
O	1,008	M11	0,702	5	0,648	CЭ_Φ	0,407
Q1	0,023	M12	2,327*	6	<u>-1,962</u>	OЖ_A	-0,812
Q2	0,304	M13	1,120	7	-1,393	OЖ_C	0,756
Q3	-0,918	M14	0,368	SOC	-4,130**	OЖ_Φ	0,193
Q4	1,690	M15	0,000	Ad+	-1,683	ЭЗ_A	-0,147
QI	1,396	Is	3,509**	Ad-	0,300	ЭЗ_C	-0,333
QII	-0,498	Sa	3,147**	AD	-1,135	ЭЗ_Φ	-0,506
QIII	-0,640	Alf	4,119**	Sp+	-2,146*	ПН_A	1,627
QIV	-0,047	GL	4,921**	Sp-	0,531	ПН_C	-1,584
MD	-0,985	Dl	1,056	SP	-1,377	ПН_Φ	-0,154
Do	0,362	Lp	0,138	Aco+	-1,676	OЦ_A	-0,837
Hd	<u>-1,861</u>	Nc	-0,890	Aco-	<u>1,876</u>	OЦ_C	-0,419

Dd	2,666*	Dc	-0,012	ACO	-2,208*	OЦ_Ф	0,238
IL	-2,451*	Js	-1,371	Ec+	-0,925	CC_A	0,040
CAG	-0,679	Rs	-0,880	Ec-	4,360**	CC_C	-1,359
CAAG	-0,843	Plo	<u>-1,788</u>	EC	-3,276**	CC_Ф	<u>1,771</u>
PES	-3,293**	Prp	-1,051	Inl+	1,258	Sd	-0,033
GMF	-1,642	Pr	-0,848	Inl-	1,194	In	1,350
SLI	-2,508*	Rst	-0,433	INL	-0,453	Se	-2,733*
At	-2,509*	Lm	-0,031	Dom	0,306	Pp	-3,76
Ds	0,881	Alt	1,627	Acme	<u>-1,807</u>	Intra	0,374
Al	-0,469	Sol	4,705**	Trnsc	<u>1,862</u>	Inter	-0,430
Au	3,955**	Ext	3,387**	OP	0,648	NP	3,638**
Su	-0,736	Eni	<u>1,875</u>	IP	0,000	Egf	-0,598
Eg	4,971**	Asc	3,638**	OA	-0,939	Sf-Tr	-0,747
He	0,618	T	0,561	IA	-0,181	Etl	-0,054
Fri	-0,681	Prot	<u>2,603</u>	IOP-IOA	0,000		
Ak	-0,355	Auth	-1,409	Prim	-1,544		
Di	<u>1,862</u>	Exist	<u>1,862</u>	Conc	-1,303		
Fra	-1,485	Oper	1,560	Abs	0,864		
Gl	0,438	Conv	-1,364	NEI	-0,200		
Pu	0,906	Cre	0,000	EI	-2,382*		
Gn	2,657*	Prax	2,820*	EIN	0,000		

Примітки. 1) знак «___» вказує на тенденцію достовірності відмінності ($p \leq 0,10$); знак «*» - значуща відмінність ($p \leq 0,05$); знак «**» - висока значуща відмінність ($p \leq 0,01$ та $p \leq 0,001$); 2) $df = 15$; 3) n – кількість досліджуваних в групі, $n_1=2$ $n_2=15$; 4) порівнювані групи 1 – ННС, 2 – ННН.

Додаток Д

Dendrogram using Single Linkage

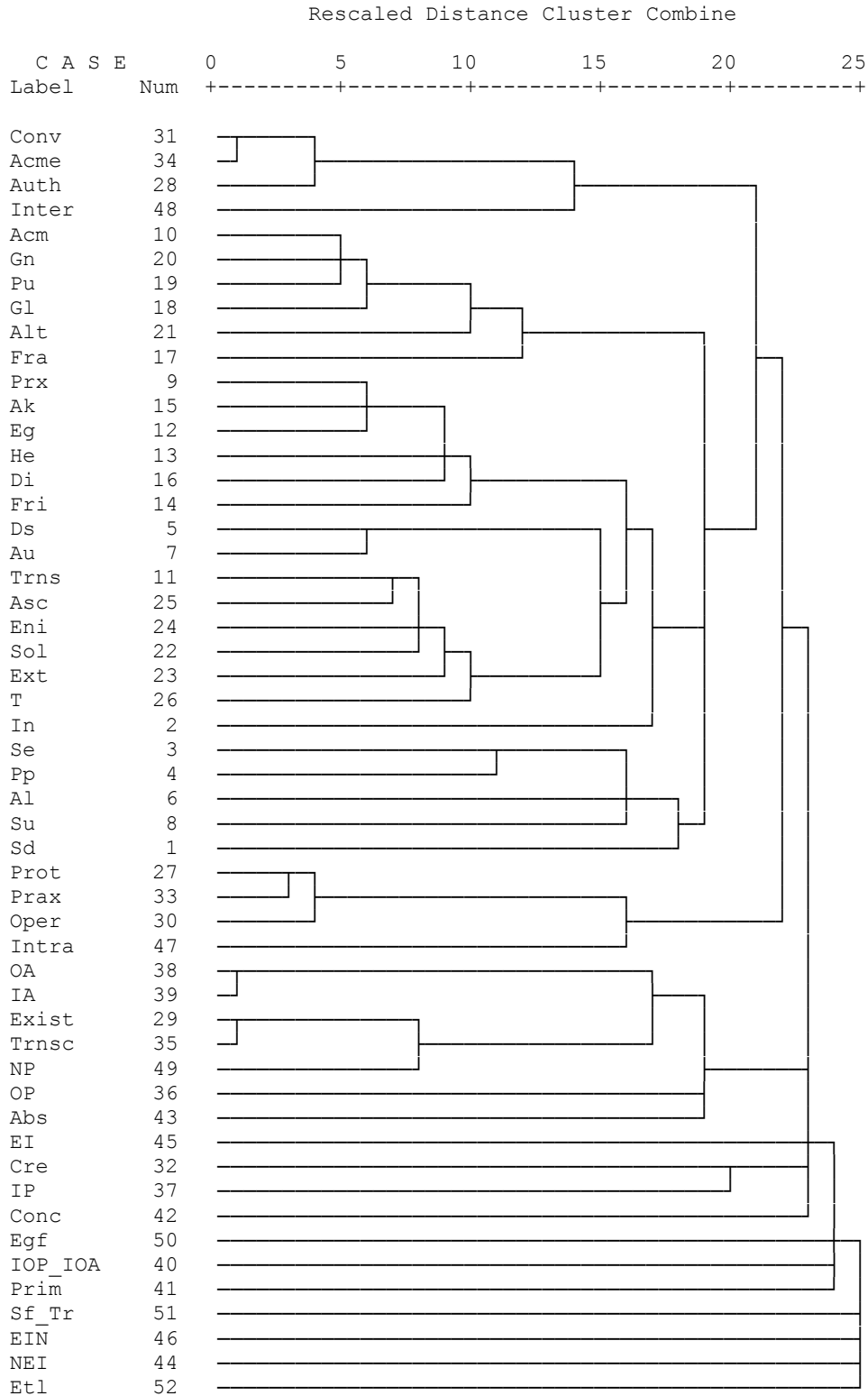

Рис. Д.1 Кластерний аналіз структурних компонентів, рівнів, ціннісних орієнтацій та видів самодостатності особистості

Додаток Е

Таблиця Е.1

**Кореляційні зв'язки між показниками МАСС конативного та
рефлексивно-когнітивного, волюнтивного, соціального та аксіологічного
аспектів**

Показники МАСС	Показники самодостатності за конативним та рефлексивно- когнітивним аспектами							
	OP	IP	OA	IA	IOP- IOA	Prim	Conc	Abs
IP	164		156					
OA		156		794*				
IA	307*		794*					
IOP-IOA	145							
EI			-171*	-132				
Intra			-227*	-234*		-155		-153
Inter						-269*	183*	
Egf						134		
Sf-Tr								-155
Etl								243*
Показники самодостатності за волюнтивним, соціальним та аксіологічним аспектами								
	NEI	EI	EIN	Intra	Inter	Egf	Sf-Tr	Etl
IA		-132		-234*				
Prim				-155	-269*	134		
Conc					183*			
Abs				-153			-155	243*
NEI							148	
Intra						-142		
Egf				-142				136
Sf-Tr	148							
Etl						136		

Кореляційні зв'язки між показниками ОСКС, ОЦС, МАСС та ДОПО

Показники	Is	Sa	Alf	GL	Dl	Lp	Nc	Dc	Js	Rs	Plo	
ОСКС	In	142			144		-191*	-133				
	Se	-196*	261*	-230*	221*							
	Pp			-138								
	Ds	238*	200*	-175*	245*	671*	652*	-134	546*	273*	265*	138
	Au	264*	-170*	-165	-212*	480*	700*	484*	546*	299*	187*	252*
	Su										142	
ОЦС	Prx								154			
	Acm			-156	-142							
	Trns	238*	630*	223*	258*							
	Eg					195*			263*		135	
	Di	185*	162	134	196*	-128						
	Fra	-179*		-151	-159				-133			
	Gl		-136		-138							
	Pu			-128								
	Sol	161		181*	158		-130					
	Ext	179*		180*	189*		-152		-136			
	Eni	203*	201*	178*	194*						140	
	Asc	180*	159	204*	332*							
МАСС	Prot		165	149	186*		-128				129	
	Auth					160	149	155				
	Conv		-145	-208*	-169*		168*					
	Prax		133		149		-141					
	Acme		-141	-230*	-197*		153	208*	183*			
	Conc		-174*		-131							
	NEI					149						
	Intra								181*		160	
	Inter			-163	-159							
	Sf-Tr	-135										
	Etl						-152		-151			

Примітки: тут і надалі 1) Показники ДОПО: Is – ізоляція; Sa – самовідчуття; Alf – відчуження; GL – загальна самотність; Dl – дисфорія самотності; Lp – самотність як проблема; Nc – потреба в компанії; Dc – залежність від спілкування; Js – радість самотності; Rs – ресурс самотності; Plo – позитивна самотність.

**Результати кореляційного аналізу показників структури
самодостатності та тесту профілю відносин**

Методика «ОКС»	Показники	Показники тесту профілю відносин (Relationship Profile Test)		
		Do	Hd	Dd
Методика «ОКС»	Sd	-192*	140	316*
	In			227*
	Se	-145	182*	
	Pp	-226*	153	134
	Ds		-161	296*
	Au			242
	Методика «ОЦС»	Akm		162
Trns			-142	149
Ak			186	
Fra			188*	
Pu		-166		
Alt		147*		131*
Sol			153	
Ext				149
Eni		154		
Asc			-208*	
Методика «МАСС»	Prot			136
	Auth	169*	148	
	Conv		163	
	Prax		-168	
	Akme		225	
	Trnsc		-138	
	Prim		-138	
	Abs	148		
Inter	137	190*		

Примітки: тут і надалі показники тесту профілю відносин: Do – деструктивна надзалежність, Hd – здорова залежність, Dd – дисфункціональне відділення.

Таблиця Е.4

**Кореляційні зв'язки ціннісних орієнтацій самодостатності
акмеологічного й трансцендентального рівнів та особистісних рис**

	Fra	Gl	Pu	Gn	Alt	Sol	Ext	Eni	Asc	T
A					-169*	-150	-272*			
B			-130			-148			-142	
C	168*									154
E	137		249*				-181*		-183	
F	143		206*				-222*		-143	
G		128				-220*	-262*			
H	249*	151	309*	130		-219*	-236*			
I			-178*							
L						155		307*		
M			-226*							
N	-157									
O			-184*	-233*						
Q _I				201*				249*		
Q ₂	-236*	-153				242*	317*		131	
Q ₃			-131		-163	-140				132
Q ₄								140		
Q _I				-149		141		267*		
Q _{II}	145		237*				-264*	-143	-143	
Q _{III}			293*							
Q _{IV}				159		130				
MD						-172*	-166	-130	-129	

Таблиця Е.5

**Кореляційні співвідношення ціннісних орієнтацій різних рівнів
самодостатності та параметрів еґо-ідентичності**

	Праксиологічний рівень					Акмеологічний рівень			
	Eg	He	Fri	Ak	Di	Fra	Gl	Pu	Gn
A	-167		-168		-171				
C		-134					-176*	-191*	
Ф	153	191*	194*	134	144		167*	243*	132
ТС А			-162						
ТС С		-158					-223*	-251*	
ТС Ф	151	161	160	166	177*		134		
СЭ А			-153						
СЭ С		-144						-141	
СЭ Ф							158	175*	135
ОЖ Ф								155	
ЭЗ А					-144				
ЭЗ С								-130	
ПН Ф					153				
ОЦ С						158			
ОЦ Ф			172*						
СС Ф								155	
Трансцендентальний рівень									
	Sol	Ext	Eni	Asc	T				
СЭ Ф					157				
ОЖ С	133		146						
ОЖ Ф									
ЭЗ А		-178*							
ЭЗ С		143	143						